

FACULTEIT LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

Partizanen in de Zuid-Limburgse Fruitstreek

Hans Linten

Promotor: Koen Aerts

Commissarissen: Antoon Vrints en Dries Goedertier

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
voor het behalen van de graad van Master in de Geschiedenis

Academiejaar 2012 - 2013

FACULTEIT LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

Partizanen in de Zuid-Limburgse Fruitstreek

Hans Linten

Promotor: Koen Aerts

Commissarissen: Antoon Vrints en Dries Goedertier

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
voor het behalen van de graad van Master in de Geschiedenis

Academiejaar 2012 - 2013

Verklaring

De auteur en de promotor geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie.

Het auteursrecht betreffende de gegevens vermeld in deze studie berust bij de promotor. Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de individueel geciteerde studies en eventueel bijhorende documentatie, zoals tabellen en figuren. De auteur en de promotor zijn niet verantwoordelijk voor de behandelingen en eventuele doseringen die in deze studie geciteerd en beschreven zijn.

DANK

Justin 'Max' Devries

Maurice Thysen

Roger Rutten

Koen Aerts

Moeder

Zus

L.

Inhoud

Afkortingen	1
Inleiding	2
1. Methodologie	6
2. Archivalische Bronnen	10
2.1. Studie- en Documentatiecentrum voor Oorlog en hedendaagse Maatschappij	10
2.1.1. Deelarchief BRT productiekern Wereldoorlog II	10
2.1.1.1. BRT productiekern Wereldoorlog II: Interviews	10
2.1.1.2. BRT productiekern Wereldoorlog II: Documentatie	10
2.1.2. Oorlogsarchief Louis Van Brussel	12
2.1.3. Overige archiefstukken	12
2.2. Ministerie van Defensie, ondersectie Notariaat	13
2.3. Federale overheidsdienst sociale zekerheid - directie-generaal oorlogsslachtoffers	14
2.3.1. Erkenningsdossiers weerstander door clandestiene pers	14
2.3.2. Erkenningsdossiers burgerlijke weerstand	15
2.3.3. Erkenningsdossiers Politieke gevangene	15
2.4. Provinciaal Archief Limburg	15
2.4.1. Deelarchief betreffende de handhaving van de Openbare orde	15
2.5. Overige archiefdocumenten	16
2.6. Interviews	16
3. Literatuurlijst	16
HOOFDSTUK 1: SITUERING VAN DE PARTIZANENSTRIJD IN EEN ALGEMENE TIJDSCONTEXT	20
1.1. BELGIË IN HET INTERBELLUM	20
1.1.1. België in het naoorlogse Europa	20
1.1.2. Socio-economische evoluties in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog	21
1.1.3. Het politieke landschap tijdens het interbellum	22
1.1.4. De KPb in het interbellum	25
1.1.5. De KPb in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog	28
1.2. LIMBURG IN HET INTERBELLUM	29
1.2.1. Socio-economische evoluties in de Limburgse fruitstreek	29

1.2.2.	Evolutie van de politieke situatie in Limburg gedurende het interbellum	31
1.2.2.1.	Politieke ontwikkelingen tot 1929: een status-quo	32
1.2.2.2.	Politieke ontwikkelingen na 1929: opkomst van de Vlaams-nationalisten	34
1.2.3.	De speciale situatie in Zuid-Limburg	38
1.3.	BEZET BELGIË	39
1.3.1.	De inval	40
1.3.2.	Het Duitse bestuur tijdens de bezetting	41
1.3.3.	De collaboratie	44
1.3.4.	De KPB tijdens de bezetting	46
1.3.5.	Het ontstaan van de Syndicale Strijdkomitees	51
1.3.6.	Onafhankelijkheidsfront	55
1.3.7.	De Partizanen	58
1.3.8.	Communistische invloed op de partizanen	65
1.3.9.	De overige verzetsgroeperingen	68
1.3.9.1.	Algemene karakteristieken van het verzet tegen de bezetting	68
1.3.9.2.	Politieke strekkingen en hun verzetsgroepen	71
1.3.10.	Terreur tijdens de bezetting	75
1.3.10.1.	Verzetskiemen	76
1.3.10.2.	Katalysatoren	77
1.3.10.3.	Het begin van de geweldspiraal	79
1.3.10.4.	Vanaf 1943 evolutie naar massaal verzet	80
1.3.10.5.	Regionale verschillen in de verzets-intensiteit	81
1.3.11.	Op weg naar de bevrijding	83
1.3.11.1.	Bedoeling van de KPB en het OF: de nationale opstand	83
1.3.11.2.	De regering in Londen: ijveren voor normalisatie	86
1.3.11.3.	De bevrijding van België	86
1.3.11.4.	Ontwapeningskwestie	88
1.3.11.5.	Angst voor een communistische staatsgreep	89
	HOOFDSTUK 2: DE PARTIZANENSTRIJD IN LIMBURG	92
2.1.	DE BEZETTING IN LIMBURG	92
2.1.1.	Machtsgreep door het VNV	92
2.1.2.	Ook in Limburg: militarisering van de Nieuwe ordebewegingen	94
2.1.3.	Het Dagelijkse leven onder de Duitse bezetting	95
2.1.4.	De neergang van de collaboratie	97

2.2. VERZETSBEWEGING IN LIMBURG	98
2.2.1. De BNB	98
2.2.1.1. De verhouding PA en BNB	99
2.2.2. Verzameling, het Onafhankelijkheidsfront en de Limburgse partizanen	100
2.2.2.1. De groep Verzameling	101
2.2.2.1.1. Oprichting te Tongeren	101
2.2.2.1.2. Uitbreiding te Wellen	102
2.2.2.1.3. Het sluikblad Verzameling	103
2.2.2.1.4. Uitbreiding van de groep naar andere regio's	104
2.2.2.1.5. Het sluikblad De Vonk en De Volksstem	105
2.2.2.1.6. Sabotage, hulp aan onderduikers en het idee van gewapende strijd	105
2.2.2.1.7. Geldinzameling	106
2.2.2.1.8. Sociale strijd: Mijnstaking van 1941	107
2.2.2.2. De overgang naar het Onafhankelijkheidsfront	108
2.2.2.2.1. Integrale opname van Verzameling en verdere uitbouw	109
2.2.2.2.2. Patriottische Militie	110
2.2.2.2.3. Clandestiene pers	110
2.2.2.3. Het Limburgse partizanenkorp	111
2.2.2.3.1. Oprichting	111
2.2.2.3.2. Aanhoudingen in juni	112
2.2.2.3.3. Uitbouw van de korpstructuur	113
2.2.2.3.4. Partizanenactie	115
2.2.2.3.4.1. Sabotage	116
2.2.2.3.4.2. Overvallen	117
2.2.2.3.4.3. Wapens	117
2.2.2.3.4.4. Inlichtingendienst	118
2.2.2.3.4.5. Aanslagen op collaborateurs	120
2.2.2.3.5. Mogelijke lokale oorzaken voor partizanenacties	122
2.2.2.3.5.1. Invloed van Luikse partizanen	123
2.2.2.3.5.2. Het lage politieke peil en weinig economische welstand	124
2.2.2.3.5.3. Katholieken bij de PA	125
2.2.2.3.5.4. Russische krijgsgevangenen	126
2.2.2.3.5.5. Max Günther's jacht op partizanen	127
2.2.2.3.6. Partizanenpropaganda	130
2.2.2.3.7. Overval op de Landbouw- en voedingscorporatie	134

2.3. TEGENTERREUR EN TERREUR: DE COLLABORATIE SLAAT TERUG	135
2.3.1. Plotse en hevige uitbarsting	136
2.3.2. 27 mei 1943, eerste golf van tegenterreur	137
2.3.3. Rustig tot april	138
2.3.4. Tweede geweldsgolf	139
2.3.5. Augustus: De laatste oorlogsmaand	142
2.4. DE PROBLEMEN ROND DE BEVRIJDING	143
2.4.1. De bevrijding in Zuid-Limburg	143
2.4.2. Opmerkelijke liquidaties in Wellen en Tongeren	146
2.4.2.1. De bevrijdingsliquidaties in Wellen	146
2.4.2.2. Tongeren, 9 september 1944	148
2.4.2.3. Moord op de Wellense oorlogsburgemeester Neven	153
2.4.3. Ontwapeningsproblemen	154
2.4.4. Banditisme en verzet	156
2.5. PACIFICATIE: DE NAOORLOGSE POLITIEK IN LIMBURG	157
HOOFDSTUK 3: INTERPRETATIE VAN DE LIMBURGSE PARTIZANENSTRIJD	159
3.1. VOOR DE HAND LIGGENDE VERKLARINGEN	161
3.2. KALYVAS: COMPLEXITEIT VAN HET ONTSTAAN VAN GEWAPENDE STRIJD	165
3.2.1. Interactie tussen <i>Greed</i> en <i>Grievance</i>	166
3.2.2. Complexiteit in gewapend conflict – interactie tussen actoren	167
3.2.2.1. Allianties: eerder grijs dan zwart versus wit	167
3.2.2.2. Diep gewortelde lokale conflicten	169
3.2.2.3. Geen eenzijdige manipulatie van het centrum naar de basis	169
3.2.2.4. Intimiteit en persoonlijke conflicten	172
3.3. NA BESCHOUWING VAN DE LIMBURGSE CASUS	173
Conclusie	176

Afkortingen

ABVV	Algemeen Belgisch Vakverbond
ACV	Algemeen Christelijk Vakverbond
ACW	Algemeen Christelijk Werknemersverbond
BNB	Belgische Nationale Beweging
BWP	Belgische Werkliedenpartij
DeVlag	Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap
DM-P	Dietse Militie-Politie
DM/ZB	Dietse Militie / Zwarte Brigade
FOO	Federale overheidssdienst sociale zekerheid - directie-generaal oorlogsslachtoffers
KAJ	Katholieke Arbeidersjeugd
Komintern	Kommunistische Internationale
KPB	Kommunistische Partij van België
KVB	Katholieke Vlaamse Bond
KVV	Katholieke Vlaamse Volkspartij
MND	Ministerie van Defensie - ondersectie Notariaat
MV	Militärverwaltung
NKB	Nationale Koninklijke Beweging
NSJV	Nationaal-Socialistische Jeugd in Vlaanderen
OF	Onafhankelijkheidsfront
PM	Patriottische Milities
PA	Partisans Armés, Gewapende Partizanen
PAL	Provinciaal Archief Limburg
Sipo/SD	Sicherheitspolizei/Sicherheitsdienst
SOMA	Studie- en Documentatiecentrum voor Oorlog en Hedendaagse Maatschappij
SS	Schutzstaffel
SSK's	Syndicale Strijdcomités
UHGA	Unie van Hand-en geestesarbeiders
Verdinaso	Verbond van Dietsche Nationaal-solidaristen
VNV	Vlaams Nationaal Verbond

Inleiding

De Tweede Wereldoorlog is in Zuid-Limburg nog niet vergeten. In de brave katholieke provincie zou tijdens de bezetting immers een zeer gedreven partizanenleger opstaan dat de Duitsers en al diegene die hen helpen het leven erg zuur zal maken. De partizanenstrijd is een onderwerp waar in de streek vele mythes en geruchten de ronde over doen. Het is nog steeds een heikel thema en diegenen die het meegemaakt hebben verkiezen veelal er over te zwijgen. Het algemene beeld dat rond de Zuid-Limburgse partizanen hangt is vooral in de eerste jaren na de oorlog door de media geschapen. De partizanen worden daarin voorgesteld als een communistische boevenbende die niets anders deden dan arme boeren overvallen en kleine collaborateurs liquideren, dit heeft voor een groot deel bijgedragen aan de negatieve beeldvorming bij de bevolking van de streek. Het is inderdaad zo dat de partizanen in Limburg zijn overgegaan tot het systematisch liquideren van diegenen die samenwerkten met de Duitsers. Echter vergat men daar geregeld de terroristische beleidsmethoden die de bezetter en zijn medewerkers hanteerden in voldoende mate bij te vermelden. Limburg zou tijdens de oorlog in een spiraal van geweld en terreur terechtkomen en tegen het einde van de bezetting, de zomermaanden van 1944, zal het conflict zich ontpoppen tot een ware burgeroorlog tussen partizanen en collaboratiemilities.

Over de Tweede Wereldoorlog wordt in België de laatste jaren veel gepubliceerd. Sinds de jaren 1990 ontstaat in Vlaanderen, waar de collaboratie het sterkst aanwezig was en over de materie tot voor kort een sterk taboe heerste, een groeiende interesse in de studie van het verzet. Zo zullen aan de universiteit van Gent bijna ieder jaar thesisonderzoeken omtrent dit onderwerp uitgevoerd worden. Ook over het oorlogsgebeuren in Limburg zijn de afgelopen decennia meerdere werken verschenen. Echter is over de partizanenstrijd, die zijn oorsprong in de Zuid-Limburgse fruitstreek vond, nauwelijks grondig wetenschappelijk onderzoek verricht. Dit is hoog nodig daar het oorlogsgebeuren in de streek tot nog toe enkel door amateurhistorici is beschreven. Het enige deftige werk, *Terreur in Oorlogstijd* van journalist Jos Bouveroux, legt de nadruk op de escalatie van de terreur in de provincie vanaf de eerste partizanenliquidatie in mei 1943.¹ Doch bespreekt Bouveroux te weinig de misdaden van de bezetter en de vele oorzaken die voor dit conflict de basis vormen. Hoewel het een uitgebreide en grondige analyse geeft van het verloop van het partizanengeweld in de

¹ BOUVEROUX, J., *Terreur in oorlogstijd: het Limburgse drama*, Antwerpen, 1984.

provincie en de reactie daarop van de collaboratiegroeperingen, moeten we met enige voorzichtigheid stellen dat het werk weinig objectiviteit kent. Door dit boek wordt immers een perceptie gecreëerd over het partizanenverzet in de fruitstreek, die eerder in het voordeel uitdraait van de collaboratie en de partizanen in een negatief daglicht stelt. Daar dit het enige deftig gevoerde onderzoek naar de Limburgse situatie is, speelt de beeldvorming bij het publiek in het nadeel van de Limburgse partizanen.

Deze mening waren alleszins de partizanen zelf toegedaan. De publicatie van dit boek in 1984 leidde tot heftige reacties in partizanenkringen, die meenden dat Bouveroux in het werk de collaboratie vergoelijkt en de partizanen afschildert als een moorddadig stelletje ongeregeld. Gerard Stassen, een van de Zuid-Limburgse partizanenleiders, zal hierop reageren door in *De weerstand in Limburg* zijn eigen versie van de feiten neer te pennen, doch dit werk zal niet op grote schaal worden uitgegeven daar zijn verhandeling erg apologetisch overkomt.² Ook de biografie van een medeoprichter van de Limburgse partizanen, Justin Devries, geeft niet veel soelaas omtrent de ruimere kadring en het precieze verloop van de verzetsstrijd, wederom komt zijn verhaal sterk apologetisch over.³

Echter is het niet ongewoon dat na een conflict de verschillende actoren in hun eigen versie van de feiten hun rol goedpraten, zo stelt politicoloog en conflictspecialist Kalyvas, wiens onderzoeksmodel we op het einde van dit werk zullen bespreken. Het feit dat alle partijen na het conflict hun eigen versie van de feiten creëren maakt het voor historici uitermate moeilijk het exacte relaas van de gebeurtenissen te reconstrueren. In dit onderzoek is het de bedoeling om de partizanenstrijd in de Zuid-Limburgse fruitstreek aan een objectief historisch onderzoek te onderwerpen en het gebrek aan wetenschappelijke aandacht voor deze regio aan te kaarten. We kiezen voor de Zuid-Limburgse fruitstreek daar in deze regio de kern van de partizanenbeweging is ontstaan, dan spreken we over de driehoek Tongeren-Wellen-Borgloon. Echter zal deze beweging zich gedurende de bezetting over heel Limburg uitbreiden en is het vaak onmogelijk gebleken dit onderzoek enkel te beperken tot deze streek, we zullen bijgevolg ook regelmatig ontwikkelingen buiten de fruitstreek moeten bespreken.

In deze masterscriptie zal hoofdzakelijk onderzocht worden hoe het mogelijk is dat zich in de rustige katholieke provincie, die Limburg tijdens het interbellum nog was, tijdens de bezetting zulk een escalatie van het geweld kon afspelen. Op minder dan anderhalf jaar tijd werden vanaf mei 1943 tot de bevrijding om en bij de 93 collaborateurs door de partizanen

² STASSEN, G., *De weerstand in Limburg*, Tongeren, 1986.

³ BERTRANDS, M., *Max De Vries, Partizaan voor het leven*, Brussel, 2010.

geliquiteerd.⁴ De regio zal na Brussel en Leuven het hoogste aantal politieke aanslagen in Vlaanderen kennen tijdens de bezetting. Om de vraag te beantwoorden waarom het geweld net in Limburg tot zulke proporties zal escaleren moeten we met een complexe verwevenheid van factoren rekening houden, deze factoren zullen in de eerste twee delen van de scriptie aan bod komen en in het derde deel wordt bekeken welke doorslaggevend waren voor de vorming en de verheving van de partizanenstrijd.

Het eerste deel van dit onderzoek zal een ruim kader scheppen waarin de partizanenstrijd zich zal voordoen. In dit deel wordt een beeld geschapen van het vooroorlogse klimaat, de algemene politieke situatie in België tijdens het interbellum en de Duitse bezetting. Ook het politiek en sociaaleconomische klimaat van Limburg zal onder de loep worden genomen, waarbij we specifiek de katholieke overmacht en de snelle opkomst van het Vlaams-Nationalisme in de provincie analyseren. Voorts staan we op nationaal vlak stil bij de positie van de communistische partij in het interbellum en het oorlogsgebeuren en wordt nagegaan welke rol deze had bij het ontstaan van het verzet en de partizanenstrijd. We zullen bekijken wat de doelen van de partij tijdens de oorlog en hun plannen voor na de bevrijding zijn. Zo zullen we zien dat het onafhankelijkheidsfront en hun gewapende arm, de Partizanen, uit de schoot van de Communistische partij zullen groeien. Voorts wordt bekeken welke elementen op nationaal vlak de oorzaken voor het ontstaan van verzet vormen en welke de invloed van de partij in deze verzetsstrijd zal zijn. Tevens bekijken we waar de partizanen te situeren zijn ten opzichte van andere verzetsbewegingen en hoe het verzetsgeweld zich in België zal manifesteren. Ten slotte zal stilgestaan worden bij de vraag hoe het uiteindelijk op nationaal vlak tot een ontwapening en pacificatie van de partizanen zal komen.

In het tweede deel gaan we in op de lokale casus van de Zuid-Limburgse partizanen. Daarin wordt het langzame ontstaan van het Limburgse partizanencorps, via de groep *Verzameling* en het onafhankelijkheidsfront, in de regio Tongeren besproken. Voorts bekijken we welke lokale oorzaken te vinden zijn voor de verruwing van hun strijd en zal worden beschouwd in welke mate de Limburgse partizanen communistisch te noemen zijn. Daaropvolgend gaan we over tot het verloop van de geweldsgolf in Limburg vanaf 1943 en de reacties daarop van de Nieuwe-Ordebewegingen, die tot een ware burgeroorlog zullen leiden in de zomer van 1944. Tot slot zullen de problemen rond de bevrijding worden besproken, waaronder de bevrijdingsexecuties te Tongeren en het banditisme probleem waar het Limburgse partizanenkorps mee te kampen had.

⁴ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 225.

In het laatste deel destilleren we alle mogelijkheidsvoorwaarden die zullen leiden tot het hevige partizanenverzet in de provincie. Bovendien wordt in dit deel de situatie in Limburg aan de theorie van de reeds aangehaalde conflictdeskundige Kalyvas getoetst. Deze wijst op de complexiteit van zulke conflicten. Zo haalt hij de verscheidene interacties en wisselende allianties tussen actoren, de diepgewortelde oorzaken van conflicten, de wederzijdse manipulatie tussen de basis en de leiding en de intieme aard van conflicten in lokale gemeenschappen aan. Deze theorie zullen we gebruiken om een alternatief verklaringsmodel te bieden voor de hevige strijd in Zuid-Limburg.

1. Methodologie

Voor het eerste deel van deze masterscriptie is vooral gebruik gemaakt van de voorhanden zijnde literatuur. Over de situatie in België tijdens het interbellum en de Tweede Wereldoorlog is een ruime hoeveelheid aan informatie voorhanden. Ook de verzetsbewegingen zijn goed gedocumenteerd. De geschiedenis op nationaal vlak van het onafhankelijkheidsfront en de partizanen kon eveneens uit de beschikbare literatuur geëxtraheerd worden. Slechts ter illustratie worden enkele archiefstukken gebruikt die het doel van de bewegingen en de link met de communistische partij schetsen. Voor de studie van de Limburgse geschiedenis bleek het tijdschrift *Limburg, het Oude Land van Loon* ons cruciale informatie omtrent de sociale, economische en politieke situatie van de provincie gedurende het interbellum te schetsen. Ook de opkomst van het Vlaams Nationalisme in de provincie wordt in het tijdschrift uitvoerig besproken.

Voor de specifieke Limburgse situatie is het moeilijk om degelijke wetenschappelijke publicaties te vinden. Veelal gaat het om publicaties van amateurhistorici die het niet al te nauw nemen met de wetenschappelijke methoden en er niet in slagen een overzichtelijk geheel te presenteren. Een auteur die er echter ver bovenuit springt is Roger Rutten, die met gebruik van de wetenschappelijke onderzoeksmethoden de oorlogshistorie van Limburg in meerdere werken probeert op te lijsten. Echter gaat hij vooral uit van het persoonlijke aspect en laat hij vooral de menselijke factor van het conflict spreken. Een goede bron voor het dagelijkse leven onder de bezetting te schetsen en zeer geschikt om hier en daar richtpunten voor het chronologische verloop van het verhaal te controleren. Echter blijven het werken geschreven om het grotere publiek te beroeren en zijn ze niet in de eerste plaats bruikbaar als wetenschappelijke literatuur. Hiernaast staan zoals reeds vermeld de biografieën van de twee partizanen Stassen en Devries, waar veel bruikbare informatie uit te halen valt, mits rekenschap te geven aan het feit dat deze erg apologetisch zijn opgesteld.

Een groot probleem is het gebrek aan originele brondocumenten. Bij meerdere razzia's werd gedurende de bezetting al het papierwerk van de partizanen door de Sipo/SD in beslag genomen. We konden dus niet beschikken over actieverslagen, correspondentie, betrouwbare namenlijsten of propagandamateriaal. Het enige wat overgebleven is zijn enkele vlugschriften die vanaf april 1944 door de Limburgse partizanen werden opgesteld. Deze zullen in dit onderzoek onder de loep genomen worden. Voor andere brondocumenten omtrent de

partizanen zouden we in principe terecht moeten kunnen bij het archief van het Onafhankelijkheidsfront. Dit bevond zich voorheen op het *Nationaal Museum van de Weerstand*. Echter bleek men daar niet meer in de hoedanigheid dit archief te verzorgen en werd het integraal overgebracht naar het SOMA, waardoor de inventarisatie die reeds weinig voorstelde niet meer van toepassing zou zijn. Op dit moment is het SOMA druk bezig met het archiefbestand te inventariseren, echter werd tot nu toe slechts een klein gedeelte hiervan bewerkstelligd.⁵ In het reeds consulteerbare gedeelte vonden wij nauwelijks bruikbare informatie. De archiefbestanden waarover het *Nationaal museum van de weerstand* nog beschikt blijken tevens geen consistentie te bevatten en erg onvolledig te zijn. Meerdere aanvragen tot het bekomen van documentatie en persoonsdossiers voor dit onderzoek bleven onbeantwoord. Hoe dan ook blijkt uit een ander masteronderzoek dat hier omtrent Limburg geen bruikbare stukken in de slechts twee aanwezige archiefdozen gevonden kunnen worden, enkel “brokken informatie, zonder veel samenhang, met hier en daar een naam”.⁶

Voor het onderzoek omtrent de partizanen in Limburg hebben we ons bij gebrek aan degelijke literatuur dus vooral moeten baseren op archiefbronnen. Eerst en vooral bleek het *Studie- en Documentatiecentrum voor Oorlog en Hedendaagse Maatschappij*, kortweg het SOMA, een schat van informatie te bevatten omtrent het thema. Van groot belang voor het onderzoek was het deelarchief van de *BRT productiekern Wereldoorlog II*. De *productiekern Wereldoorlog II* stamt uit de jaren 1970, toen bij de BRT naar Nederlands voorbeeld interesse ontstond voor de complexe materie van de oorlog. Deze productiekern werd bijgestaan door een wetenschappelijke commissie om het opzet en het onderzoek te begeleiden. In deze commissie zetelden verschillende professoren en doctors in de geschiedenis uit verschillende Vlaamse universiteiten. Het ging om zeven experts uit iedere politieke strekking die tot 1991 hun expertise aan de productiekern ter beschikking zullen stellen en op de wetenschappelijke betrouwbaarheid van het onderzoek zullen toezien. Onder andere Etienne Verhoeyen en Rudi Van Doorslaer zullen er in dienst zijn. Midden jaren 1970 zal journalist Maurice De Wilde, reeds gekend voor enkele omstreden documentaires, bij de kern gevoegd worden. Het is onder zijn leiding dat de BRT in de jaren 1980 enkele spraakmakende documentairereeksen over de Tweede Wereldoorlog zal uitbrengen.⁷ Een deel van het archief van deze productiekern is in het SOMA ondergebracht, het betreft vooral het archief betreffende de collaboratie maar ook

⁵ NAERT, J., *Het Gentse Onafhankelijkheidsfront in de naoorlogse jaren: Une victoire sans lendemain?*, OLV, Universiteit Gent, 2012, 22-23.

⁶ SCHOENMAKERS, J., *Een gevaarlijke tijd: Groot-Bilzen tijdens de Tweede Wereldoorlog: een bijdrage tot de analyse van het verzet in Limburg*, OLV, Universiteit Gent, 2001, 201

⁷ SOMA/AA1297, *BRT Productiekern Wereldoorlog II – inleiding op de inventaris, gebaseerd op VANDEN DAELEN, V., 22 jaar oorlog op de BRT, Geschiedenis van ‘Productiekern Wereldoorlog II’ (1970-1991)*, OLV, Universiteit Gent, 2000.

een deel omtrent het verzet, net dat deel dat voor ons onderzoek van belang kon zijn. Echter is ook de inventarisatie van dit archief nog niet volledig, zodat een deel van de archiefbestanden van de productiewerkgroep verzet nog niet consulteerbaar is. Waar we via de door de medewerkers afgenomen interviews veel informatie omtrent de partizanen en hun strijd in Limburg konden vergaren, bleken ook de door hen verzamelde documenten uitermate handig om het geheel te reconstrueren.

De in het centrum opgeslagen oorlogsarchieven van Louis Van Brussel bleken dan weer vooral bruikbaar om hier en daar zaken te illustreren en te staven met authentiek bronmateriaal. Dit vooral met betrekking tot de contacten tussen de KPB, het Onafhankelijkheidsfront en de Partizanen. Ook bevinden in dit archief enkele actieverslagen en correspondentiestukken van het Limburgse partizanenkorps. Echter waren deze niet bruikbaar voor deze scriptie.

Van het grootste belang in dit onderzoek, om de oprichting en de bezigheden van de Limburgse partizanen te kunnen schetsen, waren de erkenningsdossiers die door de *Federale overheidsdienst Sociale zekerheid – Dienst Oorlogsslachtoffers* en het *Ministerie van Defensie - ondersectie Notariaat* bijgehouden worden. Deze erkenningsdossiers werden opgesteld voor diegene die zich als weerstander wilde laten herkennen in de eerste jaren na de oorlog. Respectievelijk gaat het om een statuut als *burgerlijke weerstander*, *weerstander door clandestiene pers* en *politieke gevangene* bij de dienst Oorlogsslachtoffers en het statuut *Gewapende weerstander* bij het ministerie van defensie. Om deze erkenning te verkrijgen dienden meerdere mensen te getuigen over het doen en laten van de persoon in kwestie gedurende de oorlog. Aan het ene dossier zullen meer getuigenissen toegevoegd zijn dan bij het andere. Zo zullen we zien dat op vlak van de Limburgse partizanen vooral verzetsleiders Justin Devries en Lucien Vanherle zich zullen onderscheiden in het, in Devries zijn geval, verzamelen van meerdere getuigenissen. Vanherle zal zich in de dossiers laten opvallen met het veelvuldige getuigen ten gunste van zijn medestrijders. De verzetslieden getuigen allemaal in elkaars voordeel en bevestigen telkens eenieders betrokkenheid bij de strijd tegen de bezetter. In de erkenningsdossiers werden aldus geen grote tegenstrijdigheden gevonden en, hoewel ze met de vereiste scepsis bestudeerd dienden te worden, nemen we aan dat deze getuigenissen een groot waarheidsgehalte bevatten. Deze getuigenissen, in combinatie met de BRT-interviews op het SOMA, maken het ons gemakkelijker de gebeurtenissen te reconstrueren.

Een andere goede bron zouden de archieven van het krijgssauditoraat zijn, daar de Limburgse partizanen na de oorlog terecht moesten staan voor enkele moeilijke te justifiëren

liquidaties in Tongeren. Op dat proces werd ook het ontstaan van de partizanenbeweging uitvoerig onderzocht. Echter vonden wij voor dit onderzoek niet voldoende tijd om de lange aanvraagtijd voor toegang tot deze archieven uit te zitten. Wordt het intussen niet tijd dat deze archieven opengesteld worden voor onderzoek, in plaats van historici-in-spé stokken in de wielen te steken door hen af te schrikken met extreem lange wachttijden en bureaucratische aanvraagprocedures?

In het *Provinciaal Archief Limburg* zochten we tevens naar informatie, echter was daar over de partizanen nauwelijks iets te vinden. Bruikbaar was vooral de correspondentie tussen de ordediensten en de provinciegouverneur betreffende de handhaving van de openbare orde. Hier hebben we, enkele details buiten beschouwing gelaten, echter geen cruciale informatie betreffende ons onderzoek uit kunnen destilleren.

Voorts baseer ik me in dit onderzoek, om een beter beeld te krijgen van de materie, op enkele ooggetuigen. De enige nog in leven zijnde partizanenleider in Limburg is Justin Devries. Ondanks zijn hoge leeftijd wist hij een erg grote hulp te zijn in het kaderen van de partizanenstrijd. Hoewel grote voorzichtigheid geboden is, daar zoals reeds vermeld iedere betrokkene zijn eigen versie van de feiten construeert, is hij een uitstekende bron om het verhaal vorm te geven. Hij heeft een zeer goed beeld over de situatie daar hij van bij het prille begin het Limburgse verzet heeft helpen uitbouwen. Hoewel hij, zoals iedereen, zijn visie op het gebeuren heeft en als laatste overlevende weinig tot geen tegenspraak van tijdgenoten meer hoeft te verwachten. Om elementen in het verhaal te kunnen nuanceren interviewden we tevens een 94-jarige gepensioneerde boer, die gedurende zijn hele leven te Wellen heeft geleefd. Hij had niets te maken met de collaboratie of het verzet, doch benadrukt hij dat de partizanen in de omgeving, ondanks wat door sommigen beweerd wordt, niet bepaald door het volk gevreesde elementen waren, zolang men niet met de vijand collaboreerde. Deze getuige verkiest echter niet bij naam genoemd te worden, in deze scriptie zullen we hem daarom Jaak noemen.

2. Archivalische Bronnen

2.1. Studie- en Documentatiecentrum voor Oorlog en hedendaagse Maatschappij

2.1.1. Deelarchief BRT productiekern Wereldoorlog II

2.1.1.1. BRT productiekern Wereldoorlog II: Interviews (SOMA/AA1825)

SOMA/AA1825/C-R-A, Interview met J. Bouveroux door M. De Wilde, 9/01/1987.
SOMA/AA2268/307, Interview met L. Ghyselinck door R. Van Doorslaer, 29/01/1976.
SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.
SOMA/AA1825/C-R, Interview met J. Devries en G. Stassen door M. De Wilde, 18/06/1983.
SOMA/AA1825/C-R, Interview met J. Devries en G. Stassen door H. Van de Vijver, 28/01/1987.
SOMA/AA1825/V, Interview met N. Haubrechts door M. De Wilde, 18/06/1983.
SOMA/AA1825/V, Interview met P. Hermans door H. Van de Vijver, 15/09/1986.
SOMA/AA1825/C-R, Interview met G. Mat door M. De Wilde, 23/06/1983.
SOMA/AA1825/C-R, Interview met R. Nulens door M. De Wilde, 28/09/1984.
SOMA/AA1825/C-R, Interview met J. Ooms door M. De Wilde 11/02/1982.
SOMA/AA1825/C-R-A, Interview met J. Proesmans en A. Stas door M. De Wilde, 16/09/1986.
SOMA/AA1825/V, Interview met R. Van Aerschot door H. Van de Vijver, 6/09/1985.
SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door M. De Wilde, 4/08/1986.
SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door H. Van de Vijver, 16/05/1986.
SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door P. Louyet, (s.d.).

2.1.1.2. BRT productiekern Wereldoorlog II: Documentatie (SOMA/AA1297)

SOMA/AA1297/481/3, Dossier betreffende de 24 gefusilleerde partizanen te Breendonk (11/4/1944)

De Toekomst, 16/4/1944.

SOMA/AA1297/481/4 Aantekeningen en omzendbrief partizanen Limburg

Brief van de Limburgse partizanen aan de bevolking, (s.d.).

SOMA/AA1297/481/5 Aantekeningen en actieverslagen partizanen Limburg 1944-1986

Nota nationaal commando PA, *Betekenis en taak der partizanen*, 1943

Actieverslag PA Korps Limburg door L. Ghyselinck, 7/09/1944.

Actieverslag PA Korps Limburg door L. Ghyselinck, 10/09/1944.

Nota van wapenverantwoordelijke G. Nulens aan L. Ghyselinck, (s.d.).

Oproep van het nationaal kommando der PA aan de officieren en soldaten van het Belgisch partizanenleger, 1944.

SOMA/AA1297/481/7 Nota's Nationaal Secretariaat OF en nummers van *Inwendig Bulletin van het Onafhankelijkheidsfront* 1943-1944

Inwendig Bulletin van het Onafhankelijkheidsfront, 25 maart 1944.

Inwendig Bulletin van het Onafhankelijkheidsfront, nr 10, juni 1944.

SOMA/AA1297/482/1 Aantekeningen en documenten ontvangen van G. Stassen

Brief van de Limburgse partizanen aan de pastoors, 13/8/44.

SOMA/AA1297/483/1 Voordracht J. Bouveroux betreffende VNV Limburg

Afschrift van voordracht J. Bouveroux betreffende het VNV te Limburg en (tegen)terreur, (s.d.).

SOMA/AA1297/484/2, Brief R. Van Laere aan Prof A. Verhulst betreffende tijdschriftartikel over bendevoering in Limburg

BECKERS, J., *Limburgse benden in oorlogstijd: criminele feiten en sociale achtergronden*,(manuscript), (s.l.), 1987.

SOMA/AA1297/486/1 Dossier betreffende het proces van de bevrijdingsmoorden te Tongeren

Uiteenzetting der feiten door substituut-krijgsauditeur J. Maes, Antwerpen, 11/06/1951.

Verhoor R. Adam, Gerechtelijke politie, Brussel, 7/10/1950.

Verhoor R. Adam, Krijgsauditoraat, Brussel, 28/3/1951.

Verhoor R. Dispy, Krijgsraad, Brussel, 25/6/1951.

SOMA/AA1297/486/2 Krantenknipsels en tijdschriftartikels betreffende het proces van de bevrijdingsmoorden te Tongeren

De Nieuwe Gids, 20/6/1951.

De Nieuwe Gids, 26/6/1951.

De Nieuwe Gids, 15/7/1951.

De Standaard, 24/5/1950.

2.1.2. Oorlogsarchief Louis Van Brussel ⁸

SOMA/AAMIC53

Directieve nationaal commando PA, 1/07/1943.

Dagorder nationaal commando PA, 15/10/1943.

Directieve nationaal commando PA aan Korpscommando, 1943.

Directieve van de KPБ *aan de gewestelijke instructeurs en aan de federale sekretaris*, 1943.

Directieve van het KPБ secretariaat aan de partij-instructeurs, februari 1943.

Oproep nationaal commando PA aan de Belgische regering in Londen, 9/03/1944.

Rapportage Korps 069 aan nationaal commando PA, Juli 1944.

SOMA/AAMIC54

Directieve van de KPБ n°117 over het banditisme aan het nationale PA commando, (s.d.).

Verklaring van de KPБ, *De rol van het OF in de voorbereiding en de verwezenlijking van een Nationalen Opstand*, 1944.

Verklaring van de KPБ, "*Le gouvernement Belge et la résistance*", (s.d.).

2.1.3. Overige archiefstukken

SOMA AA329 bewijsstukken dossier Tongeren

Zittingsverslag van de Krijgsraad, Antwerpen, 26/06/1951.

SOMA/AB657

STASSEN, G., *De weerstand in Limburg*, Tongeren, 1986.

⁸ adjunct nationaal-commandant van de PA

SOMA/AB319

HEEMANS, O., *Limburg in het geweer*, (manuscript), (s.l.), (s.d.).

2.2. Ministerie van Defensie, ondersectie Notariaat (MDN), erkenningsdossiers gewapende weerstanders

MDN/IV/18101, erkenningsdossier gewapende weerstand Basil Bethlem.

Uiteenzetting der feiten inzake B. Bethlem en R. Somers, Krijgsauditoraat Antwerpen, 20/02/1953.

MDN/III/11576, erkenningsdossier gewapende weerstand Augustinus Convens.

Aanvraagformulier erkenning gewapende weerstander, Hasselt, 05/03/1948.

MDN/III/11848, erkenningsdossier gewapende weerstand Justin Devries.

Verklaring J. Menten, Ulbeek, 7/1/1951.

Verklaring J. Devries, Wellen, 4/12/1950.

Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 14/10/1950.

Verklaring T. Vanstichel, Tongeren, 11/1/1957.

MDN/IV/16184, erkenningsdossier gewapende weerstand Leopold Dourée.

Attest aanvaardingscommissie politiek gevangene, Hasselt, 9/05/1950.

MDN/III/13593, erkenningsdossier gewapende weerstand Leander Ghyselincx.

Aanvraagformulier erkenning gewapende weerstander, Gent, 24/06/1948.

MDN/III/6537, erkenningsdossier gewapende weerstand Emiel Neven.

Aanvraagformulier erkenning gewapende weerstander, Hasselt, 13/08/1947.

MDN/III/11568, erkenningsdossier gewapende weerstand Georges Nulens.

Aanvraagformulier erkenning gewapende weerstander, Hasselt, 5/03/1948.

MDN/IV/25122, erkenningsdossier gewapende weerstand Johannes Swinkels.

Brief van J. Swinkels aan P. Vanden Boeynants, Borgerhout, 22/10/1972.

MDN/IV/23618, erkenningsdossier gewapende weerstand Lucien Vanherle.

Verklaring R. van Aerschot, Brussel 17/10/1947.

Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 27/11/1950.

Verklaring L. Vanherle, Koekelberg, 23/02/1952.

2.3. Federale overheidsdienst sociale zekerheid - directie-generaal oorlogsslachtoffers (FOO)

2.3.1. Erkenningsdossiers weerstander door clandestiene pers

FOO/PC/18312, erkenningsdossier clandestiene pers Basil Bethlem.

Verklaring L. Vanherle, Koekelberg, 5/4/52.

FOO/PC/11794, erkenningsdossier clandestiene pers Justin Devries.

Verklaring J. Menten, Wellen, 20/11/1950.

Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 27/11/1950.

Verklaring J. Devries, Hasselt, 8/11/1950.

Verklaring J. Menten, Alken, 21/2/1951.

Attest Controlecommissie Nationale Federatie der sluikbladen, Hasselt, 25/9/1952, bijlagen.

bijlage 1, *24 Kommunisten an die Wand gestellt*, april 1944.

bijlage 2, *De partizanen zijn de bondgenoten van de boeren*, mei 1944.

bijlage 3, *Wie zijn de ware bandieten en terroristen*, juni 1944.

bijlage 5, *Wie niet hooren wil moet voelen*, juli 1944.

bijlage 6, *De partizanen aan de arbeiders*, juli 1944.

bijlage 7, *Ons volk moet en zal eten hebben*, juli 1944.

bijlage 8, *Eendracht maakt macht*, juli 1944.

bijlage 9, *De partizanen en de boeren*, juli 1944.

bijlage 11, *De taak en de betekenis der partizanen*, mei 1944.

bijlage 14, *Leve onze vaderlandslievende boeren*, augustus 1944.

bijlage 16, *De patriot die thans den gewapenden opstand niet voorbereidt, verdient dezen naam niet*, augustus 1944.

FOO/PC/2134, erkenningsdossier clandestiene pers Amand Moureaux.

Verklaring J. Devries, Parijs, 21/12/1954.

FOO/PC/9878, erkenningsdossier clandestiene pers Emiel Neven.

Verklaring L. Vanherle, Koekelberg, 27/3/1952.

FOO/PC/16595, erkenningsdossier clandestiene pers Johannes Swinkels.

Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 1/08/1951.

Verklaring R. van Aerschot, Antwerpen, 8/11/1952.

2.3.2. Erkenningsdossiers burgerlijke weerstand

FOO/RC/33674, erkenningsdossier burgerlijke weerstand Justin Devries.

Verklaring J. Devries, Parijs, 19/12/1950.

Attest controlecommissie Onafhankelijkheidsfront, Tongeren, 7/12/1950.

FOO/RC/39162, erkenningsdossier burgerlijke weerstand France Pieters.

Verklaring L. Ghyselinck, Gent, 27/01/1955.

2.3.3. Erkenningsdossiers Politieke gevangene

FOO/PP/6250, erkenningsdossier politieke gevangene Leopold Dourée.

Verklaring R. Stas, Tongeren, 15/12/1954.

Verklaring J. Devries, Parijs, 31/12/1954.

FOO/PP/2440, erkenningsdossier politieke gevangene Johannes Swinkels.

Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 1/08/1951.

FOO/PP/1511, erkenningsdossier politieke gevangene Lucien Vanherle.

Verklaring A. Vanherle, Vilvoorde, 7/3/1952.

Verklaring T. Vanstichel, Hasselt, 12/03/1952.

2.4. Provinciaal Archief Limburg (PAL)

2.4.1. Deelarchief betreffende de handhaving van de Openbare orde (PAL/OO)

Openbare orde 5/30 (PAL/OO/5/30)

Rijkswachtverslag, Tongeren, 3/11/1943.

Verslag provinciebestuur in verband met aanslagen in de provincie van januari tot augustus 1945, Hasselt, 3/09/1945.

Brief van arrondissementscommissaris Tongeren aan de gouverneur van Limburg, 10/10/45.

Rijkswachtverslag, Alken, 8/10/1949

Openbare orde 6/42, Verslagen Rijkswacht 1942-1944. Sabotage, aanslagen op personen en op materieel, roofoverval enz. (PAL/OO/6/42)

Brief van VNV-gouwleider T. Brouns aan VNV-leider H. Elias, Hasselt, 17/11/1943.

Openbare orde 7/52 vertrouwelijke verslagen 1951-1954 (PAL/OO/7/52)

Rijkswachtverslag, Tongeren, 15/02/1951.

Rijkswachtverslag, Maasmechelen, 6/08/1952.

Rijkswachtverslag, Tongeren, 23/10/1953.

2.5. Overige archiefdocumenten

Archief Politie kanton Borgloon

Rijkswachtverslag met betrekking tot de executie van Vanmuysen en Briers, Alken, 22/3/1982.

Gemeentearchief Wellen

Proces verbaal der zitting van den gemeenteraad van Wellen, Wellen, 13/09/1934.

2.6. Interviews

Interview met Justin Devries, 6-8/06/2013.

Interview met 'Jaak', getuige die anoniem wenst te blijven, 1/07/2013

3. Literatuurlijst

ADRIAENS, W., *Partizaan Storms: Kroniek van de Partizaneneenheden van Boortmeerbeek-Hofstade-Kampenhout-Muizen-Putte van december 1942 tot mei 1944*, Antwerpen, 1988.

ADRIAENS, W., *Partizanenkorps 037*, Berchem, 2005.

ADRIAENS, W., *Vrijwilligers voor de vrijheid: Belgische anti-fascisten in de Spaanse burgeroorlog*, Leuven, 1978.

BECKERS, J., *Criminologische studie van 6 grote Limburgse benden in oorlogstijd*, OLV, Katholieke Universiteit Leuven, 1950.

BECKERS, J., *Limburgse benden in oorlogstijd: criminele feiten en sociale achtergronden*, (manuscript), (s.l.), 1987.

BERTRANDS, M., *Max De Vries, Partizaan voor het leven*, Brussel, 2010.

BOECKX, B., 'Politiek geweld tijdens de bezetting: een prosopografische studie', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995), 183-200.

- BOGERS, L., 'De mijnwerkers staakten in mei 1941', *Heidebloemke Genk*, 5 (1994), 173-176.
- BOUVEROUX, J., *Terreur in oorlogstijd: het Limburgse drama*, Antwerpen, 1984.
- CAESTECKER, F., 'Vervanging of verdringing van de buitenlandse mijnwerkers in Limburg, de emancipatie van de Limburgse mijnwerkers', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 77 (1998), 309-326.
- CONINCKX, D., 'De politieke elite in Limburg (1936-1946)', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995), 71-134.
- CUPPERS, R., *Limburg na de bevrijding, september 1944 – februari 1946*, OLV, Katholieke Universiteit Leuven, 1986.
- DECAMPS, L., *Politieke aanslagen na de bevrijding*, OLV, Koninklijke Militaire School Brussel, 1982.
- DECAT, F., 'Een politieke geschiedenis van Limburg van de late 18de eeuw tot de Tweede Wereldoorlog', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 83 (2004), 289-367.
- DENECKERE, G., DE PAEPE, T., DE WEVER, B., *Een geschiedenis van België*, Gent, 2012.
- DE WEVER, B., *Greep naar de macht: Vlaams-Nationalisme en Nieuwe Orde, Het VNV 1933-1945*, Tielt, 1994.
- DE WEVER, B., 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg 1933-1944', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995), 23-50.
- GOOSSENS, H., *Met pen en stencilmachine in strijd tegen de Nieuwe Orde: De clandestiene pers van de Kommunistische Partij en het Onafhankelijkheidsfront in Oost-Vlaanderen*, 1979, (<http://www.marxists.org/nederlands/thema/wereldoorlog2/1979pers.htm>), geraadpleegd op 10/07/2013.
- GOTOVITCH, J., 'Du communisme à la résistance', A. COLIGNON, D. MARTIN, (red.), *1940: België, een maatschappij in crisis en oorlog*, Brussel, 1993, 413-424.
- GOTOVITCH, J., *Du communisme et des communistes en Belgique: Approches critiques*, Brussel, 2012.
- GOTOVITCH, J., *Du rouge au tricolore: les communistes Belges de 1939 à 1944: un aspect de l'histoire de la résistance en Belgique*, Brussel, 1992.
- HABRAKEN, A., *Sluikpers in Limburg en Vlaams-Brabant tijdens de Tweede Wereldoorlog*, OLV, Katholieke Universiteit Leuven, 1978.
- HEEMANS, O., *Limburg in het geweer*, (manuscript), (s.l.), (s.d.).

HEMMERIJCKX, R., 'De Belgische communisten en het syndicaal verzet: de actie der syndicale Strijdkomitees', G. DRIGEARD, C. KESTELOOT, (eds.), *Het verzet en Noord-Europa*, Brussel, 1994, 208-217.

KEERIS, H., 'Immigratie en emigratie in Belgisch Limburg in de 19^e en 20^e eeuw', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 77 (1998), 299-307.

KALYVAS, S., 'The Ontology of "Political Violence": Action and Identity in Civil Wars', *Perspectives on Politics*, 3 (2003), 475-494.

KWANTEN, G., *August-Edmond De Schrijver: 1898-1991, politieke biografie van een gentleman-staatsman*, Leuven, 2001.

LAPLASSE, J., STEEN, K., 'Het verzet gewogen, een kwantitatieve analyse van politieke aanslagen en sabotages in België', *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 15 (2005), 227-260.

LIEBMAN M., GOTOVITCH J., VAN DOORSLAER R., *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme (1921-1945)*, Gent, Masereelfonds, 1980.

Le parti communiste de Belgique (1921-1944), Actes de la journée d'étude de Bruxelles: 28 avril 1979, Brussel, 1980.

Livre d'Or de la Résistance Belge, Brussel, 1948.

LUYTEN, D., 'Stakingen in België en Nederland, 1940-1941', *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis*, 15 (2005), 149-175.

NAERT, J., *Het Gentse Onafhankelijkheidsfront in de naoorlogse jaren: Une victoire sans lendemain?*, OLV, Universiteit Gent, 2012.

PAUWELS, W., *De bevrijdingsdagen van 1944. Honderd dagen tussen anarchie en burgeroorlog. De geheime rapporten van F.L. Ganshof voor de Belgische Staatsveiligheid*, Antwerpen, 1994.

RASKIN, E., *Gerard Romsée: een ongewone man, een ongewoon leven*, Antwerpen, 1995.

RASKIN, E., 'Gerard Romsée: gouverneur en secretaris-generaal in wereldoorlog II', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995), 51-70.

RASKIN, E., 'Limburg', R. DE SCHRYVER, B. DE WEVER, (red.) (e.a.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tiel, 1998, 1894-1909.

RUTTEN, M., *Markante feiten in Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Tongeren, 1995.

RUTTEN, R., *Oorlog en zwijgen, Kinderen van verzetsmensen vertellen*, Berchem, 2011.

RUTTEN, R., *Wit en zwart, Verzet en collaboratie in een Vlaams dorp*, Berchem, 2008.

SCHOENMAKERS, J., *Een gevaarlijke tijd: Groot-Bilzen tijdens de Tweede Wereldoorlog: een bijdrage tot de analyse van het verzet in Limburg*, OLV, Universiteit Gent, 2001.

- STASSEN, G., *De weerstand in Limburg*, Tongeren, 1986.
- STEENHAUT, W., 'De Unie van Hand- en Geestesarbeiders', A. COLIGNON, D. MARTIN, (red.), *1940: België, een maatschappij in crisis en oorlog*, Brussel, 1993, 277-284.
- VAN BRUSSEL, L., *Partizanen in Vlaanderen*, Leuven, 1977.
- VANDEN DAELEN, V., *22 jaar oorlog op de BRT, Geschiedenis van 'Productiekern Wereldoorlog II' (1970-1991)*, OLV, Universiteit Gent, 2000.
- VAN DEN WIJNGAERT, M., (ed.), DE WEVER, B., MAERTEN, F., (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, 2004.
- VAN DE VIJVER, H., VERHOEYEN, E., VAN DOORSLAER, R., *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, Kapellen, 1988.
- VANDEWEYER, L., 'De jeugdijaren van het Limburgse Vlaams-nationalisme', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995), 7-22.
- VANDEWEYER, L., 'Het activisme in Limburg tijdens de Eerste Wereldoorlog, deel II: De confrontatie met de bevolking', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 76 (1997), 193-230.
- VANDEWEYER, L., 'Steenkoolmijnen, politiek en migratie in Limburg', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 77 (1998) 327-357.
- VAN DOORSLAER, R., *De KPB en het Sovjet-Duits niet-aanvalspact*, Brussel, 1975.
- VAN MEERBEECK, P., VERHOEYEN, E., VAN DE VIJVER, H., (e.a.), *De tijd der vergelding & het verzet*, Brussel, 1988.
- VERHOEYEN, E., VAN DOORSLAER, R., VAN DEN WIJNGAERT, M., (e.a.) *België in de Tweede Wereldoorlog. Het minste kwaad*, Kapellen, 1990.
- VRINTS, A., 'Patronen van polarisatie. Homocide in België tijdens de Tweede Wereldoorlog', *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 15 (2005), 177-204.
- WILLEQUET, J., *La Belgique sous la botte: résistances et collaborations 1940-1945*, Parijs, 1986.
- WOLLANTS, A., BOUVEROUX, B., 'Russische partizanen in Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995), 175-182.
- WOLLANTS, A., BOUVEROUX, B., *Russische partizanen WOII-Limburg*, Leuven, 1994.
- WOUTERS, N., *De Führerstaat: overheid en collaboratie in België (1940-1944)*, Tielt, 2006.
- WOUTERS, N., *Oorlogsburgemeesters 40/44: lokaal bestuur en collaboratie in België*, Tielt, 2004.

HOOFDSTUK 1: SITUERING VAN DE PARTIZANENSTRIJD IN EEN ALGEMENE TIJDSCONTEXT

Alvorens in te gaan op de partizanenstrijd in Limburg is het belangrijk om het ruimer kader te bespreken, daar de Limburgse partizanen niet los stonden van de nationale en internationale context. In dit eerste deel zal de algemene Belgische situatie tijdens het interbellum en de bezetting geschetst worden en gaan we dieper in op het politieke en sociaaleconomische klimaat van Limburg. Op nationaal vlak gaan we tevens dieper in op de vorming van het linkse verzet tijdens de bezetting en zal bekeken worden welke rol de Communistische partij hierin te spelen had en welke haar doelen daarvoor waren. Voorts worden kort de andere verzetsbewegingen geschetst en bekijken we hoe het verzetsgeweld zich tijdens de bezetting zal ontwikkelen

1.1. BELGIË IN HET INTERBELLUM

1.1.1. BELGIË IN HET NAOORLOGSE EUROPA

De Eerste Wereldoorlog laat Europa in een diepe politieke crisis achter. Doorheen de naoorlogse jaren vormen zich in verschillende delen van Europa antidemocratische blokken onder invloed van de mondiale economische crisis. De parlementaire democratie komt zwaar onder druk te staan met de opkomst van extreemrechtse regimes in Zuid-Europa en Duitsland, maar de angst voor het invloedrijke Sovjet-communisme en de gestage opkomst van communistische partijen over heel Europa, is aanvankelijk groter dan de angst voor het groeiend nazisme. Op Europees niveau lijken deze breuklijnen de politieke mobilisering te beheersen: aan de ene kant zorgt de angst voor het communisme voor de opkomst van extreemrechtse anti-parlementaire partijen; aan de andere kant worden socialisten en communisten met steun van de Sovjet-Unie gemobiliseerd om in Spanje vrijwillig mee te strijden tegen de totstandkoming van het antidemocratische regime van Franco.⁹

Om die redenen vormen zich in Europa een aantal politieke bondgenootschappen. Meteen na de Eerste Wereldoorlog sluit België een militair bondgenootschap met Frankrijk, mede om Duitsland onder druk te zetten om haar herstelbetalingen in te lossen. Dit betekent

⁹ DENECKERE, G., DE PAEPE, T., DE WEVER, B., *Een geschiedenis van België*, Gent, 2012, 163;165.

het einde van de Belgische neutraliteit. Met de toenemende dreiging van een nieuwe oorlog vanuit Duitsland, neemt de vrees in België toe om betrokken te worden in een oorlog tussen Duitsland en Frankrijk. Hierop besluit België in 1936 een einde te maken aan dit bondgenootschap en haar neutrale positie weer op te nemen, echter wel geruggensteund door de Franse en Britse grootmachten. België tracht, ondanks Hitlers politiek van agressieve uitbreiding en het daaropvolgende uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in september 1939, haar neutraliteit te behouden. Pas op 10 mei 1940 geeft België deze neutraliteit op en lieert met Frankrijk en Groot-Brittannië.¹⁰

1.1.2. SOCIO-ECONOMISCHE EVOLUTIES IN DE NASLEEP VAN DE EERSTE WERELDOORLOG

De oorlog van 1914-1918 laat het Koninkrijk België in puin achter. De bezetting heeft de samenleving zowel op industrieel, institutioneel, sociaal als politiek vlak ontwricht. Het staatshoofd Albert 1 begint met zijn regering aan de maatschappelijke wederopbouw, die gepaard gaat met een aantal doortastende hervormingen om onder meer de hoge werkloosheid, de wankele economie en de tanende landbouwsector aan te pakken.¹¹ De Loppem-akkoorden, die algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen voorzien en een uitbreiding van de sociale wetgeving, maken dat zowel de Belgische Werkliedenpartij (BWP) als de vakbonden hun macht en beweegruimte zien toenemen.¹²

Naast deze uitbreiding van de sociale wetgeving, wordt de taalwetgeving onder handen genomen. Door de ontberingen van de Eerste Wereldoorlog en onder invloed van een snelle economische modernisering en de daarmee gepaard gaande uitbreiding van het onderwijs, wint de Vlaamse Beweging aan invloed hetgeen gepaard gaat met een sterkere profilering van een ‘Vlaamse identiteit’. Onder invloed van deze groeiende Vlaamse Beweging vindt in de nasleep van de oorlog een gedeeltelijke vernederlandsing plaats van het onderwijs, de justitie en de administratie.¹³

De gestage maatschappelijke en economische heropleving is echter van korte duur. De grote bankencrisis van 1929 heeft een immense weerslag op de wereldwijde economie. De sterk exportgerichte en overproducerende Belgische economie krijgt het zwaar te verduren. Hoewel de naoorlogse werkloosheid tegen 1929 tot het minimum beperkt kon worden, zal de

¹⁰ DENECKERE (e.a.), *Een geschiedenis van België*, 170-171.

¹¹ *Ibidem*, 149.

¹² *Ibidem*, 150-151.

¹³ *Ibidem*, 158; 162.

werkloosheid weer de hoogte in schieten tot 400.000 werklozen in 1933.¹⁴ De daaropvolgende deflatiepolitiek, de versterking van de munt en de daarmee gepaard gaande daling van de koopkracht, doen de sociale onrust toenemen en nopen de regering om haar economische strategie in de jaren van crisis grondig te herzien. Via een devaluatie van de munt, het investeren in openbare werken en het toespitsen op de export, hoopt men op economische herstel.¹⁵ Hoewel de werkloosheid daalt, nemen de consumptieprijzen toe. De gemoederen onder de bevolking kunnen allerminst gesust worden. Integendeel, stakingen volgen elkaar op en de vakbonden doen er alles aan om een algemene staking te vermijden. Vakbonden, regering en werknemers slagen er echter in tot een akkoord te komen dat leidt tot het ontwerpen van nieuwe sociale wetten. Hiermee komt het sociaal overlegmodel voor het eerst van de grond.¹⁶

1.1.3. HET POLITIEKE LANDSCHAP TIJDENS HET INTERBELLUM

De woelige jaren van het interbellum brengen significante machtsverschuivingen met zich mee. Het politieke landschap na de Eerste Wereldoorlog, tot de aanloop naar de nieuwe wereldbrand, toont een amalgaam van partijen, van de oude gevestigde politieke groepen tot de revolutionair-gerichte en de rechtse, fascistisch-georiënteerde groeperingen. Hieronder een beperkt overzicht.

Binnen de Katholieke Partij ontwikkelt zich al voor de Eerste Wereldoorlog een christendemocratische stroming, die na de oorlog uitgroeit tot een 'standenpartij', de Katholieke Unie, waarin vier groeperingen worden geïntegreerd: ACW, de Christelijke Federatie van de Middenstand, het Verbond der Katholieke Kringen en Conservatieve Verenigingen en de Boerenbond. Ondanks het grote ledenaantal van het overkoepelende ACW van ca 700.000 leden, kan de christendemocratische beweging niet optornen tegen het overwicht van de conservatieve vleugel van de partij. Omdat het ACW zich enerzijds tracht te binden aan de arbeidersbeweging maar anderzijds haar binding met de Katholieke Kerk in stand wil houden, verliest het veel van haar macht aan de conservatieve vleugel van de partij. Deze conservatieve factie blijft zich, gesteund door de conservatief georiënteerde bisschoppen, volledig hechten aan de Katholieke Kerk. Meer nog, de Kerk blijkt niet vies te zijn van een autoritairder bestuur.¹⁷ Omdat de invloed van de progressieve vleugel van de

¹⁴ *Ibidem*, 159.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, 159; 167.

partij met de jaren toch toeneemt, doen een groot aantal conservatieve leden afstand van de partij. Dit afhaken verklaart deels de groei van een aantal extreemrechtse bewegingen gedurende de jaren 30, zoals Rex en het VNV. Het is echter dankzij het ACW, dat vooral in Vlaanderen op een blijvende steun van een groot deel van de arbeidersklasse kan rekenen, dat de Katholieke Partij haar machtsbasis kan blijven behouden.¹⁸ Na de verkiezingen van 1936 wordt de Katholieke Unie in Vlaanderen omgevormd tot de Katholieke Vlaamse Volkspartij (KVV) onder druk van de Vlaamsgezinde katholieken. Lokaal komen soms akkoorden tot stand tussen de KVV en het VNV.¹⁹

De Belgische Werkliedenpartij (BWP) weet na de Eerste Wereldoorlog haar aanhang te versterken, voornamelijk door de invoering van het enkelvoudig stemrecht voor mannen. Van nu af aan wordt de BWP betrokken bij het vormen van compromisregeringen. Na de verkiezingen van 1936 groeit de BWP uit tot de grootste politieke formatie en weet zelfs de krimpende Katholieke Partij te evenaren op electoraal gebied²⁰. Met een gelieerde vakbond van om en bij de 700.000 leden, weet de BWP haar stempel te drukken op het politieke beleid²¹, dit echter tegen de zin van de Belgische notabelen en bezittende klasse²². De BWP zal echter afstand doen van het linkse marxistische discours, waardoor deze stemmen zal verliezen aan de Kommunistische Partij van België (KPB). De KPB weet stemmen van de BWP af te snoepen door haar kritiek op de partij als te geïntegreerd in het kapitalistisch systeem. De BWP profileert zich voortaan als een gematigdere partij die eerder samenwerking, overleg en compromis met andere regeringspartijen, werkgevers en werknemers verkiest boven een klassenstrijd. De partij weet haar leden en achterban van arbeiders te overtuigen af te zien van massastakingen.²³

De Liberale Partij haalt haar aanhang voornamelijk uit patriottische middens, uit kringen van vermogende notabelen, grondbezitters en ondernemers. Hoewel de partij geen erg groot ledenbestand bezit, weet zij heel wat macht naar zich toe te trekken. Dit heeft de partij voornamelijk te danken aan haar gematigde antikerkelijke koers, teneinde de BWP via een regeringscoalitie met de Katholieke Partij buiten de regering te houden.²⁴ In tegenstelling tot de Katholieken, die eerder Vlaamsgezind zijn, profileert de Liberale Partij zich als anti-Vlaamsgezind, pro-Belgisch en schrikken zij er niet voor terug de belangen van de

¹⁸ *Ibidem*, 150.

¹⁹ *Ibidem*, 167.

²⁰ *Ibidem*, 150; 167.

²¹ *Ibidem*, 150.

²² *Ibidem*, 160.

²³ *Ibidem*, 154.

²⁴ *Ibidem*, 154; 156.

Franstaligen in Vlaanderen te verdedigen²⁵. Zoals heel wat katholieken, verlaat ook een aantal conservatieve leden de Liberale Partij in reactie op de toenemende macht van de arbeidersbeweging en hun integratie binnen het politieke bestel. Ook zij voegen zich bij de oprukkende rechtsgeoriënteerde partijen.²⁶

Na de Eerste Wereldoorlog verklaart Koning Albert I zich in de akkoorden van Loppem bereid met de Vlaamse verzuchtingen rekening te houden en de erkenning van de Nederlandse taal in bestuur, administratie, leger en onderwijs door te laten voeren. De problematiek van de taalkwestie wordt echter naar het aanvoelen van de activisten van de frontpartij onvoldoende aangepakt, zoals in de Loppem-akkoorden voorgespiegeld. Pas in de jaren 30 wordt overgegaan tot de vernederlandsing van de rijksuniversiteit te Gent en in 1930 wordt de eentaligheid in de domeinen onderwijs, administratie en gerechtszaken ingevoerd.²⁷ Deze veranderingen en maatregelen zijn onvoldoende om aan de verzuchtingen van de Vlaams-nationalistische burgers te voldoen. De roep om zelfbestuur voor de Vlaamse regio en zelfs Vlaamse onafhankelijkheid wordt steeds sterker. De uit het geradicaliseerde activisme voortgekomen Frontpartij is hierin de drijvende kracht. Uit de Frontpartij ontstaat in 1933 het Vlaams Nationaal Verbond (VNV), met als leider Staf de Clercq, die na zijn overlijden tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt opgevolgd door Hendrik Elias. Een centrale doelstelling van het VNV is het zelfbestuur voor Vlaanderen. Over de methode om dit einddoel te bereiken, bestaat in de partij steeds frictie tussen diverse fracties. Veel leden hangen tevens het vormen van een autoritair staatsbestel aan. De partij schrijft zich bij verkiezingen in onder de naam Vlaams Nationaal Blok.²⁸ Doordat de Vlaamse Beweging tegengewerkt wordt door belgicisten en afgestempeld wordt als onpatriottisch, nemen de anti-Belgische gevoelens onder de Vlaams-nationalisten toe en weet het VNV haar electorale basis tegen 1939 te versterken.

Het Verbond van Dietsche Nationaal-solidaristen (Verdinaso) wordt in 1931 opgericht als Vlaams-nationalistische partij gericht op het vormen van een Dietse eenheid tussen Vlaanderen en Nederland (Dietsland), met de Nederlandse taal als bindmiddel. Vanaf 1934 zou Verdinaso ook de Walen en Luxemburgers bij het Dietse volk laten toetreden en keert zich sindsdien af van het Vlaams-nationalisme.²⁹ De beweging en partij stellen zich corporatistisch, antikapitalistisch, anticommunistisch en fascistisch op. De Dietse gedachte dient niet langs het parlementaire democratische proces te worden bereikt, maar door de acties

²⁵ *Ibidem*, 156.

²⁶ *Ibidem*, 160.

²⁷ *Ibidem*, 158.

²⁸ *Ibidem*, 166.

²⁹ *Ibidem*.

van een militante, autoritaire partij en beweging. Op 10 mei 1941 zal deze partij zich ontbinden en gaat op in de Eenheidsbeweging-VNV-Vlaams Nationaal Verbond.³⁰

Uit de schoot van de Katholieke Partij ontstaat in Brussel en Wallonië in 1936 de Rex-partij, met als stichter Leon Degrelle. Veel katholieken scharen zich uit onvrede voor de lakse houding van de Katholieke Partij in de toenmalige politieke debatten achter Rex, die met het Christus-Koning discours veel rechtse katholieke aanhangers verwerft. Een Vlaamse afdeling komt tot stand onder leiding van Paul de Mont. De partij kiest wegens de onmacht van de politieke democratie voor een autoritair staatsysteem.³¹ Het succes van de partij wordt geïllustreerd door het feit dat zij bij haar eerste opkomst voor de nationale verkiezingen in 1936 uit het niets 21 parlamentszetels behaalt.³² De Katholieke Kerk voelt dat de eenheid binnen de Kerk door het succes van deze rechtse partij kan worden aangetast en spreekt zich hard uit tegenover Rex en al diegenen die voor deze partij kiezen. Bij de verkiezingen van 1939 zal de partij terugvallen van 39 naar 4 parlamentszetels.³³

Met de toenemende macht van de politieke partijen en hun gelieerde vakbonden, besluit men in het interbellum de politieke rol van de koning in te perken. Het nieuw ingevoerde ambt van eerste minister neemt de rol van de koning als hoofd van de uitvoerende macht over. De koning tracht echter zijn macht te doen gelden door verschillende politieke partijen tegen elkaar uit te spelen. Toch heeft Leopold III nog de macht om ‘als redder van België’ tegenwicht te bieden tegen de opkomst van een aantal antidemocratische stromingen door zich boven de twistende partijen te plaatsen.³⁴

1.1.4. DE KPB IN HET INTERBELLUM

De Kommunistische Partij van België (KPB) vindt tijdens het interbellum haar ideologische oorsprong in de buitenlandse ontwikkelingen en evoluties, waar de bolsjewisten in de Sovjet-Unie maar ook in andere landen van Oost- en West-Europa, een voortrekkersrol spelen. Naderhand volgt de beweging een zelfstandige koers.³⁵ De KPB spruit voort uit twee groepen die zich onder invloed van de Komintern (Kommunistische Internationale) in 1921 verenigen.

De eerste is een militante groep, ontwikkeld vanuit de Socialistische Jonge Wacht, die zich afsplitst van de BWP. Zij zijn eerder antiparlementair en nemen een voorbeeld aan de

³⁰ *Ibidem*, 156.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, 169.

³⁵ LIEBMAN M., GOTOVITCH J., VAN DOORSLAER R., *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme (1921-1945)*, Gent, Masereelfonds, 1980, 36.

Sovjet-arbeidsraden.³⁶ De tweede groep streeft er aanvankelijk naar binnen de BWP het gedachtegoed van de klassenstrijd weer aan te wakkeren. De Komintern ijvert ervoor om alle socialistische arbeiders te verenigen. Op Belgisch niveau zorgt dit voor spanningen gezien heel wat leden van de KPB de BWP de rug hebben toegekeerd en daarmee dat verhoopte arbeidersblok verbraken. Desondanks slagen de communisten erin actief te worden binnen de socialistische Syndikale Kommissie. Op aansporen van de Komintern, herstructureert de KPB zich in 1925 door haar leden in te delen in bedrijfscellen. Deze ‘bolsjewicatie’ heeft tot doel de banden en contacten met de arbeiders te versterken. Onder invloed van de perikelen in de Sovjet-Unie rond de afvallige Trotsky, worden Trotsky-gezinde leden van de KPB verplicht hun leidende functies op te geven. De KPB verliest door deze interne strubbelingen de helft van haar slechts 1000 leden tellende aanhang in 1928. De partij verloor hiermee bovendien veel van haar geschoolde leden.³⁷

De economische crisis van 1929 en de opkomst van het fascisme in Europa, heeft tot gevolg dat de KPB zich nog sterker als uiterst links gaat profileren en er sterker dan ooit in gelooft dat het einde van het kapitalistisch systeem nabij is. Het fascisme kan volgens de partij niet bestreden worden via de parlementair-democratische weg. Een echte socialistische revolutie is volgens hen nodig. Hiermee neemt de partij eens te meer afstand van de BWP die gematigd links is en sociale hervormingen verkiest via onderhandeling en het sluiten van compromissen binnen het bestaande bestel. Door zich af te zetten van de BWP probeert de KPB zoveel mogelijk arbeiders naar de partij toe te trekken.³⁸

Onder invloed van de massale stakingen in Wallonië, waarin de partijmilitanten een zeer actieve rol spelen, kan de partij haar tanende ledenaantal weer aansterken: de partij evolueert van 3.241 leden in 1932, 8.500 leden in 1936, tot 10.000 leden in 1939. De verkiezingen van 1936 betekenen een duidelijke doorbraak: de partij kan nationaal groeien van 3 tot 6%. In 1939 haalt de partij 5.4% van de stemmen. Het grootste aantal stemmen weet de partij te winnen in de industriegebieden van Wallonië en Brussel, waar de effecten van de stakingen het grootst zijn. De KPB kan de arbeiders duidelijk aan zich binden: in Waalse industriegebieden weet de KPB meer dan 10% van de stemmen te halen, tegenover een povere 2.27% in Vlaanderen. In Vlaanderen groeit echter het ledenaantal nauwelijks: de 1.700 Vlaamse leden staan in schril contrast met de 1.300 Brusselse en 7.000 Waalse leden.³⁹ Gezien de KPB geenszins voet aan de grond krijgt in Vlaanderen, wordt in 1937 de Vlaamse

³⁶ *Ibidem*,37.

³⁷ *Ibidem*,38.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*,39.; VAN DOORSLAER R., *De KPB en het Sovjet-Duits niet-aanvals-pact*, Brussel, 1975, 188.

Kommunistische Partij opgericht. Echter slaat ook deze partij nauwelijks aan. Enkel in Antwerpen kan de partij stemmen winnen van Vlaams-nationalisten die een alternatief zoeken voor het alsmear rechtser wordende VNV.⁴⁰

In 1935 tracht de Komintern op haar 7^e congres nogmaals de nadruk te leggen op het vormen van een breed eenheidsfront door de eenheids- en Volksfrontpolitiek voor te stellen. Vooral nadat Hitler in 1939 aan de macht komt in Duitsland, verschuift de nadruk van de sociaal-economische naar de politieke strijd en wordt met de Volksfrontpolitiek gesteld dat de Komintern zich zal inzetten om de burgerlijke democratie en daaraan gekoppelde vrijheden te beschermen tegen het fascisme, binnen het kader van de Sovjetpolitiek van ‘collectieve veiligheid’. Dit wordt de focus van de verenigde communistische strijd van een breed anti-fascistisch eenheidsfront.⁴¹ Deze volksfrontpolitiek wordt voor de eerste maal in de praktijk omgezet tijdens de Spaanse burgeroorlog van 1936 tot 1939. Meer dan 2.000 vrijwillige Belgische Interbrigadisten, waaronder heel wat communisten, vertrekken vanuit België om de Internationale Brigades te assisteren. Het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft sterk kunnen putten uit deze ervaren Spanjestrijders.⁴² Naast de Internationale Brigadisten worden vanuit de eenheidspolitiek eveneens Internationale Arbeidshulp, de Vrienden van de Sovjet-Unie opgericht en de Internationale Rode Hulp opgericht, die zich onder meer inlaten met de opvang van Italiaanse en Duitse vluchtelingen.⁴³

Door deze versterking van het communistisch front neemt het wantrouwen tegenover het communisme en de KPVB vanuit sociaaldemocratische hoek toe. Pogingen vanuit de KPVB om in 1936 de BWP te betrekken bij het eenheidsfront mislukken. Op lokaal niveau, bijvoorbeeld in Brussel en Luik, lukt het soms toch om zulk een samenwerking te bewerkstelligen.⁴⁴ De gevolgen van het streven naar een eenheidsfront zijn eveneens zichtbaar op syndicaal terrein, waar de communisten hun eigen syndicaat ontbinden en de leden integraal overgaan naar het Belgisch Vakverbond.⁴⁵

⁴⁰ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 40.

⁴¹ VAN DOORSLAER, *De KPVB en het Sovjet-Duits...*, 188.; LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 39-40.

⁴² LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 40.; VAN DE VIJVER, H., VERHOEYEN, E., VAN DOORSLAER, R., *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, Kapellen, 1988, 24.

⁴³ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 41.

⁴⁴ VAN DOORSLAER, *De KPVB en het Sovjet-Duits...*, 188.; LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 39-40.

⁴⁵ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 40.

1.1.5. DE KPB IN DE AANLOOP NAAR DE TWEEDE WERELDOORLOG

Reeds nadat Hitler zijn expansieoorlog aangevangen heeft, sluiten Nazi-Duitsland en Rusland op 23 augustus 1939 het Molotov-Von Ribbentropact, het Sovjet-Duitse niet-aanvalspact waarin de twee grootmachten elkaar de garantie bieden geen bondgenootschappen te zullen sluiten met derde partijen en elkaar gedurende 10 jaar niet aan te vallen.⁴⁶ Gezien Frankrijk en Groot-Brittannië niet ingaan op een soortgelijk pact, verkiest Stalin deze tijdelijke oplossing om zich op die manier niet te hoeven roeren in de niet meer te vermijden oorlog. In Europa wordt deze alliantie tussen deze twee doctrinaire tegenpolen met verbazing gadeslagen. Ondanks dit pact, wijkt de KPB echter niet af van haar strijd tegen het fascisme. Nationaal secretaris van de KPB Xavier Relecom verklaarde immers al twee dagen na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog dat de communisten ‘op de eerste rij zullen staan om het eigen land te verdedigen’.⁴⁷ Ze keren zich niet tegen de Sovjet-Unie, maar stellen wel dat Frankrijk en Groot-Brittannië niet tot het uiterste zijn gegaan om de oorlog te vermijden Stalin’s voorstel voor een algemeen bondgenootschap af te wijzen.

Vergelijkbaar met andere Europese communistische partijen, beschouwt de KPB Groot-Brittannië en Frankrijk als onruststokers en spoort de partij België aan om neutraal te blijven met de leuze: ‘Noch Londen, noch Berlijn’. Door de Komintern-afgevaardigde in België, Andor Bereï, wordt een Belgische neutraliteitsrichtlijn voorgeschreven: ‘Enkel een krachtdadige houding tegenover het fascisme kan redding brengen en de kommunisten zullen, zo nodig met de wapens in de hand, de eersten zijn om hierin het voorbeeld te geven’.⁴⁸ De KPB wil hiermee duidelijk maken dat ze deze pas gestarte oorlog niet ziet als een oorlog tegen het fascisme maar ‘als een imperialistische oorlog tegen de arbeidersklasse’, waar België zich niet in zou moeten mengen. Om die reden beslissen de communisten zich meer te richten op de sociale strijd in België.⁴⁹

In West-Europa neemt echter de angst voor de oprukkende Sovjet-Unie toe, zeker na het pact met Nazi-Duitsland en de Sovjet-inval in Polen en Finland. Zo wordt in Frankrijk de communistische partij ontbonden, waarna een aantal partijleiders naar België vlucht om de partij te kunnen reorganiseren. Ook in België worden, op aandringen van de Franse regering, een aantal activiteiten van de KPB verboden, zoals het uitgeven van bepaalde

⁴⁶ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 25.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ VAN DOORSLAER, *De KPB en het Sovjet-Duits...*, 189.

⁴⁹ *Ibidem*.

propagandabladen, waaronder *La Voix du Peuple* en *Het Vlaamse Volk*.⁵⁰ Door dit verbod zien de redacteurs zich voortaan genoodzaakt bovengenoemde propagandakranten telkens onder gewijzigde titels en vanaf 1940 zelfs clandestien te publiceren. Eind maart 1940 geeft de minister van justitie de opdracht om lijsten op te stellen met ‘staatsgevaarlijke elementen’ met als doel ‘de verdediging van de nationale instellingen’.⁵¹ De lijsten bevatten niet alleen Belgische fascistten, maar evengoed een groot aantal communisten, Interbrigadisten, emigranten en antifascistische vluchtelingen.⁵² Tegelijkertijd worden lijsten opgesteld met te arresteren personen in geval van het uitbreken van een gewapend conflict. Ook hierop komen heel wat leden van de KPVB voor. Niet enkel propagandisten voelen zich hierdoor bedreigd, ook basismilitanten en kopstukken zien zich genoodzaakt zich stil te houden en de partij hoe langer hoe meer clandestien te organiseren.⁵³ Deze wet ter bescherming van de nationale instellingen weet de KPVB niet te verzwakken. Integendeel, de KPVB gaat vanaf de lente van 1940 wel ondergronds, maar de interne solidariteit neemt toe.⁵⁴

1.2. LIMBURG IN HET INTERBELLUM

Vooraleer we ingaan op de Duitse inval in België, wordt in wat volgt eerst de situatie in Limburg besproken tijdens het interbellum.

1.2.1. SOCIO-ECONOMISCHE EVOLUTIES IN DE LIMBURGSE FRUITSTREEK

In het Limburg van de 19de eeuw wordt het sociale leven nog voornamelijk bepaald door patriarchale structuren waarin op dorpsniveau notabelen en geestelijken de plak zwaaien. Op een paar vrijzinnige families in Zuid-Limburg na, is de gemeenschap homogeen katholiek. Door de sterke invloed van de paternalistische Katholieke Kerk, wordt de Limburgse bevolking nog lange tijd ver gehouden van de maatschappelijke veranderingen die de snel oprukkende moderniteit met zich meebrengt.

Pas na de Eerste Wereldoorlog begint de grootschalige industrialisering zeer gestaag door te sijpelen in de Limburgse regio. De welvaart voor een deel van de bevolking neemt toe, hoewel de Limburgse economie nog geruime tijd voornamelijk op landbouw gebaseerd

⁵⁰ *Ibidem*, 188.; VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 27.

⁵¹ ADRIAENS, W., *Vrijwilligers voor de vrijheid: Belgische anti-fascisten in de Spaanse burgeroorlog*, Leuven, 1978, 122.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ VAN DOORSLAER, *De KPVB en het Sovjet-Duits...*, 190.

⁵⁴ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 27.

blijft.⁵⁵ Die landbouwindustrie ondergaat rond de eeuwwisseling een evolutie van traditionele akkerbouw naar een nieuwe focus op veeveelt, tuinbouw en fruitteelt waardoor de bestemmingen voor de landbouwgronden grondig wijzigen van akkerland naar weide- en veevoederland. De Zuid-Limburgse regio ontwikkelt zich in deze tijd tot een gespecialiseerde fruitstreek.⁵⁶ Deze evolutie in landbouwproductie brengt echter een toenemende werkloosheid met zich mee in de landbouw waardoor heel wat jongeren zich genoodzaakt voelen werk te zoeken in de industrie, waaronder in kleine mate de ijzergieterijen in Tongeren en vooral in de Luikse staalindustrie, nijverheid en de steenkoolbekkens.⁵⁷ Vooral vanuit Zuid-Limburg vertrekken heel wat werkzoekenden naar Luik.

Ondanks deze evolutie blijft Limburg nog sterk landbouwgericht. Waar op nationaal niveau zowat 70% van de bevolking in 1930 haar inkomen haalt uit de nijverheid, vervoer en handel, is dat in Limburg slechts 54.12%. Veel industriearbeiders in de streek blijven nog steeds actief in de kleinschalige familielandbouw voor de eigen voedselvoorziening.⁵⁸ De pendelarbeid wordt vanuit de overheid gestimuleerd door de invoer van goedkope spoorwegabbonnementen en de inleg van busvervoer tussen Zuid-Limburg en de Luikse industriebekkens.⁵⁹ Gedurende het interbellum ondergaat de Limburgse samenleving toch aanzienlijke veranderingen. Onder invloed van de ontginning van de Kempische steenkoolbekkens worden ook andere takken van de niet-agrarische economie als de handel en dienstensector ontwikkeld en neemt het aandeel van de landbouw in de economie aanzienlijk af. De toegenomen welvaart die voortvloeit uit deze industrialisering heeft een bevolkingsexplosie en verstedelijking van het agrarische Limburg tot gevolg.⁶⁰ Ook Limburg blijft begin jaren '30 echter niet gespaard van de grote economische crisis. De lonen worden sterk teruggedrongen, heel wat mijnarbeiders verliezen hun werk. In 1932 breekt een grote staking uit in de Limburgse mijnen die echter weinig effect heeft door de temperende houding van de Limburgse ACW-topman Petrus Broekx. De sociale crisis mondt uiteindelijk wel uit op een landelijke algemene staking in 1936 waaraan ca. 35.000 mijnwerkers deelnemen, waaronder 20.000 Limburgse.⁶¹

⁵⁵ RASKIN, E., 'Limburg', R. DE SCHRYVER, B. DE WEVER, (red.) (e.a.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, 1896.; 80Bron 15)

⁵⁶ SCHOENMAKERS, *Een gevaarlijke tijd...*, 14.

⁵⁷ *Ibidem*, 8.

⁵⁸ *Ibidem*, 8-11.; KEERIS, H., 'Immigratie en emigratie in Belgisch Limburg in de 19^e en 20^e eeuw', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 77 (1998), 299.

⁵⁹ CAESTECKER, F., 'Vervanging of verdringing van de buitenlandse mijnwerkers in Limburg, de emancipatie van de Limburgse mijnwerkers', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 77 (1998), 310, 322.

⁶⁰ RASKIN, 'Limburg', 1896.

⁶¹ DECAT, F., 'Een politieke geschiedenis van Limburg van de late 18de eeuw tot de Tweede Wereldoorlog', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 83 (2004), 359.

Deze economische veranderingen en groeiende welvaart hebben enige invloed op de voorheen gesloten Limburgse gemeenschappen. De toegang tot onderwijs neemt toe en er komt tijd en geld vrij voor mentale ontwikkeling. Bovendien komt de mobieler bevolking hoe langer hoe meer in contact met ‘vreemdelingen’ van buiten de provincie. Zowel in de industriegebieden van Luik en de Kempen, als in het eigen dorp komt men in aanraking met leraren, rijkswachters of bestuursleden uit andere delen van het land. De Limburgers, vooral de jongeren onder hen, openen stilletjes aan de ogen en beseffen dat er alternatieven bestaan voor de ingewortelde hiërarchische en kerkelijke gezagsstructuren die het dagelijks leven beheersen.⁶² Toch worden de gevolgen van deze mentale opening in Limburg geminimaliseerd door de Katholieke Kerk, die nog steeds haar eigen kanalen heeft om de bevolking in het gareel te houden.⁶³ Ook wat de sociale structuren betreft, vindt er met de industrialisering niet noodzakelijk een grootschalige revolutie plaats. De samenleving blijft nog steeds teren op de maatschappelijke structuren van het agrarische verleden, waarbij kleine boeren land pachten van kasteelheren en andere grootgrondbezitters. Ook de Vlaams-nationalistisch geïnspireerde taalstrijd dringt niet sterk door tot Zuid-Limburg. Dit zou te wijten zijn aan de nabijheid van de taalgrens en Luik, een regio waar redelijk veel interactie plaatsheeft tussen de Waalse en Vlaamse bevolking en waar bijgevolg weinig reden wordt gezien om de Vlaamse identiteit te benadrukken.⁶⁴

1.2.2. EVOLUTIE VAN DE POLITIEKE SITUATIE IN LIMBURG GEDURENDE HET INTERBELLUM

In de periode voor en dadelijk na de Eerste Wereldoorlog zien we een Limburg dat, in tegenstelling tot de andere regio's in Vlaanderen en België, minder wordt geroerd door de sociale wijzigingen en de expansie die de industrialisatie veroorzaakt. De streek blijft nog geruime tijd een landbouwgerichte, wat op zichzelf teruggeplooid provincie. In het politiek bestel aldaar blijkt de behoudende invloed van de Katholieke Kerk, gesecondeerd door de Katholieke Partij, nog erg groot en fnuikt dit de inspanningen die de in Vlaanderen opkomende BWP zich getroost om een stuk macht en invloed over de werkende klasse over te nemen. Dit beeld van het politieke landschap zal echter gedurende het interbellum wijzigen.

⁶² RASKIN, ‘Limburg’, 1896.

⁶³ SCHOENMAKERS, *Een gevaarlijke tijd...*, 17.

⁶⁴ *Ibidem*, 14.

1.2.2.1. POLITIEKE ONTWIKKELINGEN TOT 1929: EEN STATUS-QUO

Hoewel de industriële revolutie niet als een orkaan over Limburg raast, blijven de maatschappelijke veranderingen toch niet uit. De Limburgers zien de veranderingen over zich heen komen zonder er echt vat op te hebben. Vooral de pendelarbeid, de toegenomen fysieke en sociale mobiliteit en het feit dat voorheen geïsoleerde regio's nu in sneltempo transformeren, bedreigen voorheen standvastige hiërarchische en politieke structuren. Ideologisch komen nieuwe invloeden binnen, en ook politiek ontwikkelt zich potentieel voor nieuwe machtsverhoudingen. Zowel de alsmaar groter wordende arbeidersklasse, als de nieuwe industriële elite, vaak afkomstig van ver buiten de provincie, zouden op termijn een bedreiging kunnen vormen voor de voorheen stabiele plattelandselite. Ook de monopolistische positie van de Katholieke Kerk en haar ideeëngoed zouden in de nabije toekomst als minder vanzelfsprekend door de bevolking beschouwd kunnen worden. Tot slot vrezen ook de flaminganten dat de snelle industrialisering en de pendelarbeid naar Luik wel eens een bedreiging zou kunnen vormen voor de Vlaamse identiteit van de provincie.⁶⁵ In Limburg ontbreekt het echter aan een voedingsbodem voor het Vlaamsgezind activisme. Een kleine groep Limburgers die tijdens de Eerste Wereldoorlog in de loopgraven vochten, zijn teruggekomen met een verhoogde gevoeligheid voor hun Vlaamse rechten door de invloed van het activisme van de Frontbeweging tijdens de oorlogsjaren.⁶⁶ Toch kunnen deze Vlaamse gevoelens door de activisten, die zelf langzaam aan het radicaliseren zijn, niet meteen gemobiliseerd worden, gezien de Limburgse bevolking niet erg happig is op dit activisme, zelfs eerder afkerig.⁶⁷ De katholieke flaminganten vinden echter wel gehoor bij de Katholieke Kerk, en dan vooral bij de Luikse bisschop Rutten en de Limburgse ACW-leider Monseigneur Broekx.⁶⁸ Het Vlaamse gevoel is in deze periode niet helemaal afwezig bij de Limburgers, maar moet niet agressief opgelegd worden.⁶⁹

Onder invloed van de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht in het naoorlogse België, vinden grote verschuivingen plaats in het politieke landschap.⁷⁰ De uitslag van de eerste naoorlogse parlementsverkiezingen, gehouden onder het oude algemeen meervoudig kiesstelsel, vallen in het voordeel van de Katholieke Partij, gesteund door hun

⁶⁵ VANDEWEYER, L., 'De jeugdijaren van het Limburgse Vlaams-nationalisme', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995), 18.

⁶⁶ *Ibidem*, 19.

⁶⁷ VANDEWEYER, L., 'Het activisme in Limburg tijdens de Eerste Wereldoorlog, deel II: De confrontatie met de bevolking', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 76 (1997), 228.

⁶⁸ *Ibidem*, 229.

⁶⁹ VANDEWEYER, 'De jeugdijaren...', 12.

⁷⁰ DECAT, 'Een politieke geschiedenis van Limburg...', 334.

sterke achterban, vakbond en mutualiteiten. De socialisten halen nauwelijks stemmen, door het ontbreken van een stemgerechtigde achterban, maar evenzeer door de campagne van de Katholieken tegen de socialistische leer.⁷¹ Het zijn vooral de liberalen die hun electorale voordeel halen uit deze openlijke campagne van de katholieken gericht tegen de socialisten. Met de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen en het toegankelijk worden van de politieke scene voor de massa, vindt een grote aardverschuiving plaats: de stem van de arbeider is van nu af aan evenwaardig aan die van de aristocraat.⁷² De invoering van dit systeem heeft als gevolg dat de traditionele 19de eeuwse Limburgse tweedeling tussen liberalen en katholieken en het monopolie van de Franstalige elite binnen deze partijen voor het eerst doorbroken worden, in het voordeel van de socialisten en christendemocraten. In Limburg brengt dit politieke spanningen met zich mee aangezien deze twee laatste partijen in deze regio voor het eerst op het politieke toneel verschijnen. De Katholieke Partij, die nog steeds de sterkste partij blijft, laat de Vlaams-nationalisten niet toe een sterke electorale basis te ontwikkelen doordat kanunnik Broekx, die zich uitgeeft als verdediger van de gelijkberechtiging voor Vlaamstaligen, heel wat Vlaamsgezinde stemmen naar de katholieke partij weet te trekken.⁷³ De Liberalen, die vooral in Tongeren en in zuidelijk Limburg sterk staan, halen niet meteen voordeel uit het nieuwe kiessysteem en kunnen bijgevolg niet zwaar doorwegen in de Limburgse regio. De partij van de welgestelde boeren, industriëlen, werkgevers, vrijzinnige intellectuelen en een aantal liberale flaminganten, slaagt er niet in stemmen te halen bij de grote massa nieuwe stemgerechtigden.⁷⁴ Ook de socialisten staan enkel sterk in Tongeren, de bakermat van de Limburgse afdeling van de partij. In de rest van Limburg kan de BWP nauwelijks doorbreken bij gebrek aan meer geïndustrialiseerde en verstedelijkte gebieden.⁷⁵ De partij haalt haar aanhang vooral bij de naar Wallonië pendelende arbeiders in Zuid-Limburg, een klein aantal ambtenaren en de bevolking aan de taalgrens.

De Katholieken blijven dus in Limburg de grote stemmentrekkers in het nieuwe kiesstelsel, terwijl de overige partijen geen significante verkiezingsoverwinningen weten binnen te rijden. Vanwaar dit politiek succes? De katholieke partij schijnt omstreeks 1929 alle touwtjes stevig in handen te houden, de Christelijke vakbeweging onder leiding van kanunnik Broekx laat nauwelijks ruimte voor alternatief. De partij maakt van het gebrek aan een syndicale traditie in Limburg gebruik door het intensief uitbouwen van haar christelijke arbeidersbeweging om zo de socialisten een stok in de wielen te steken bij de uitbouw van

⁷¹ *Ibidem*, 335.

⁷² *Ibidem*, 363.

⁷³ RASKIN, 'Limburg', 1903.

⁷⁴ DECAT, 'Een politieke geschiedenis van Limburg...', 338.; RASKIN, 'Limburg', 1904.

⁷⁵ CONINCKX, D., 'De politieke elite in Limburg (1936-1946)', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995), 75.

hun netwerk van coöperaties, hulpkassen en andere voorzieningen. Bovendien ontbreekt het in Limburg aan een syndicale cultuur. Links heeft bijgevolg geen schijn van kans, gezien de kerk fulmineert tegen de socialisten en al helemaal tegenover de communisten. De vakbeweging weet, door met de stakingen van 1936 voor het eerst de kant van de stakers te trekken, de arbeiders bij zich te houden en de socialistische vakbeweging klein te houden. De socialisten kunnen, ondanks het toenemend aantal arbeiders in de Limburgse industriezones, nauwelijks winst boeken. Omdat links geen kans op succes heeft, zal deze zich in een ontvoogdingsstrijd sterk positioneren tijdens de bezetting in clandestiene activiteiten en de partizanenstrijd.⁷⁶ De liberalen kunnen door hun zwakke zuilwerking al helemaal niet opboksen tegen de sterke katholieke vakbondswerking.⁷⁷

Op zeer lokaal, gemeentelijk niveau kan men vaststellen dat van politieke diversiteit in het Limburg van begin 20ste eeuw nauwelijks sprake is. Het interbellum brengt hier enigszins verandering in: het overwicht van de Katholieke Partij kan in een beperkt aantal stedelijke regio's enigszins verbroken worden. Toch blijft de Katholieke Partij in de meeste gemeenteraden in de meerderheid dankzij haar sterke zuilenwerking.⁷⁸ De BWP slaagt erin slechts in een klein aantal gemeenteraden te zetelen. Zeer uitzonderlijk brengen de gemeenteraadsverkiezingen van 1926 een links bestuur van liberalen en socialisten aan de macht in Borgloon en Tongeren, waar de BWP en de Liberale Partij een overwicht weten te bekomen ten opzichte van de Katholieke Partij.

1.2.2.2. POLITIEKE ONTWIKKELINGEN NA 1929 : OPKOMST VAN DE VLAAMS-NATIONALISTEN

Het Vlaams-nationalisme kan maar zeer langzaam haar intrede doen in Limburg. De Frontpartij heeft er bijvoorbeeld nooit echt veel succes.⁷⁹ In 1919 doet de Katholieke Vlaamse Bond (KVB) in Limburg haar intrede met een minimalistisch Vlaams programma waardoor de meer radicale flaminganten hun ei niet kwijt kunnen in de partij. Pas wanneer de KVB zich losmaakt van de Katholieke Partij, komt er speelruimte vrij voor deze Vlaams-nationalisten.⁸⁰ Een aantal leden van de KVB richt uiteindelijk in 1929 de Katholieke Vlaamse Volkspartij (KVV) op uit onvrede over het weren van radicale flaminganten uit de belgicistische

⁷⁶ DECAT, 'Een politieke geschiedenis van Limburg...', 364.

⁷⁷ *Ibidem*, 344.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ DE WEVER, B., 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg 1933-1944', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995), 23.

⁸⁰ CONINCKX, 'De politieke elite in Limburg...', 74.

Katholieke Partij.⁸¹ Het afwezig zijn van een gewortelde Vlaams-nationalistische partij in de provincie, draagt er mede toe bij dat de KVV meteen van bij haar oprichting veel stemmen kan aantrekken. De KVV wordt meteen een geduchte concurrent voor de Katholieke Partij.

De Limburgse KVV, gesticht door de Guigovense advocaat Gerard Romsée, wordt daarmee de eerste partij die radicale flaminganten weet aan te trekken, en dan voornamelijk katholieke kiezers.⁸² Het zijn vooral Limburgse studenten die via hun studies in Leuven aangetrokken worden door het Vlaams-nationalistische gedachtegoed en die uiteindelijk op de KVV-lijsten terechtkomen.⁸³ Velen van hen stappen later over naar het VNV. De partij heeft eveneens succes bij jonge intellectuelen, lagere geestelijken, Vlaamse frontstrijders, dorpsonderwijzers etc.⁸⁴ De partij blijkt het bovendien goed te doen in sociaal-economische transitiegebieden en bij bevolkingsgroepen die grote veranderingen ondervinden door de industrialisering en modernisering van de regio.⁸⁵ Niet enkel profileert de KVV zich als een alternatief voor de traditionele partijen, maar ook als Vlaamsgezind. Er wordt een grote nadruk gelegd op het godsdienstige. Deze combinatie van aantrekkingsfactoren levert de partij geen windeieren op: de KVV behaalt bij haar eerste parlementsverkiezingen meteen 16,5% van de stemmen en daarmee twee parlementszetels.⁸⁶ Het succes van het radicale flamingantisme blijft toenemen in Limburg. Met een verkiezingsuitslag van 16,7% draaien ook de parlementsverkiezingen van 1932 goed uit voor de Limburgse KVV.⁸⁷ Vooral het succes en charisma van topman Romsée doet de partij veel stemmen winnen. Op lokaal niveau raken echter heel wat minder Vlaams-nationalisten die op de katholieke lijsten staan verkozen.

Door de grote machtsbasis van de KVV in Limburg en het afwezig zijn van de Frontpartij in de regio, kan de KVV een aantal fusies aangaan met andere Vlaamse groeperingen en haar aanhang uitbreiden. De partij is op die manier in 1933 betrokken bij de oprichting van het VNV in Limburg, die gestuwd wordt door de radicaal Vlaams-nationalistische vleugel die een duidelijk ‘Groot-Nederlands en fascistisch profiel’ aannemen: er wordt expliciet afgestapt van democratische principes. Het uiteindelijke doel van de beweging wordt de creatie van een Groot-Nederlandse staat.⁸⁸ Enkele maanden na de oprichting van het VNV sluit de Limburgse KVV zich uiteindelijk aan bij het VNV,

⁸¹ WOLLANTS, A., BOUVEROUX, B., *Russische partizanen WOII-Limburg*, Leuven, 1994, 215.

⁸² DECAT, ‘Een politieke geschiedenis van Limburg...’, 355.

⁸³ VANDEWEYER, ‘De jeugdijaren...’, 18.

⁸⁴ CONINCKX, ‘De politieke elite in Limburg...’, 74.

⁸⁵ *Ibidem*, 73.

⁸⁶ DE WEVER, ‘Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...’, 23.; DECAT, ‘Een politieke geschiedenis van Limburg...’, 355.

⁸⁷ DE WEVER, ‘Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...’, 24.

⁸⁸ *Ibidem*, 25.

weliswaar voorlopig met het behoud van haar eigen naam en programma, om de meer gematigde kiezers niet af te schrikken en om de macht enigszins in eigen handen te houden.⁸⁹ Ondanks het groeiende succes van het Vlaams-nationalisme van de KVV en het VNV, de economische crisis, de wijzigende sociaal-economische situatie en de factionalisering van de katholieken, blijft de Katholieke Partij begin jaren 30 nog steeds de grootste politieke familie, maar moet heel wat van haar dominantie en slagkracht van weleer inleveren.⁹⁰

Na de verkiezingen van 1936 proberen de rechtse partijen VNV, Rex-Vlaanderen en de KVV via monsterakkoorden de krachten te bundelen op nationaal niveau.⁹¹ Hoewel deze akkoorden niet duurzaam blijken te zijn, gebeurt het hoe langer hoe meer dat Vlaamsgezinde katholieken zich samen met Vlaams-nationalisten op één lijst verenigen, dit voornamelijk om een strategisch blok te vormen tegen links. Deze allianties zijn van korte duur, want elke partij gaat liever alleen naar de kiezer, indien mogelijk.⁹² Toch slagen de Vlaams-nationalisten erin om in 1936 bijna 25% van de stemmen te verzamelen in Limburg, tegenover 68% voor de overige partijen en één rechtstreeks verkozen Limburgse socialist uit Borgloon.⁹³ De Limburgse Katholieken kunnen 5 parlamentsleden sturen, de KVV 5, de Liberale Partij 2 en de BWP eveneens 2. In de Limburgse provincieraad behaalt de Katholieke Partij 32, de KVV 16, de BWP 7 en de Liberale Partij 6 zetels.⁹⁴ De KPB en Rex spelen geen rol op het Limburgse toneel.⁹⁵

Het is echter niet het Vlaams-nationalisme in se dat aan de basis ligt voor het succes van de nieuw opgerichte Vlaams-nationalistische partijen.⁹⁶ Het is vooral de economische crisis die heel wat gezinnen in armoede en economische onzekerheid stort. Dit komt in combinatie met de onvrede over en het wantrouwen tegen het huidige parlementaire systeem, de verdachtmakingen van politieke leiders over corruptie en de interne conflicten binnen traditionele partijen. Deze factoren maken dat de nieuwe partijen vooral focussen op het bieden van een alternatief voor de traditionele partijen in het aanpakken van de gevolgen van de economische crisis, die vooral in Limburg onder de pendelarbeiders naar Luik en onder de arbeiders in de Kempische steenkoolbekkens, hard toeslaat.⁹⁷ Limburg, en Vlaanderen in het algemeen, ziet na de verkiezingen van 1936 een sterke winst voor het VNV en extreemrechts. Toch is vooral de Katholieke Partij erin geslaagd door een sterke christelijke

⁸⁹ *Ibidem*, 26-27.

⁹⁰ DECAT, 'Een politieke geschiedenis van Limburg...', 364.

⁹¹ CONINCKX, 'De politieke elite in Limburg...', 85.

⁹² *Ibidem*, 78.

⁹³ *Ibidem*, 72.

⁹⁴ *Ibidem*, 83.

⁹⁵ *Ibidem*, 79; 86.

⁹⁶ DECAT, 'Een politieke geschiedenis van Limburg...', 356.

⁹⁷ *Ibidem*, 358.

vakbondswerking in deze economisch precaire tijden met massastakingen en economische uitzichtloosheid, weer electoraal overeind te krabbelen door het voor de arbeiders op te nemen, al ging dat in tegen de belangen van de bezittende lagen van de bevolking. Ook met verregaande sociale maatregelen, zoals de invoering van de 40-uren-week, wist de toenmalige regering de sociale onrust te temperen. Uit deze strategie blijkt dat de Katholieke Partij reeds voorzichtig begint op te schuiven in christendemocratische richting.⁹⁸

Het zal tot na de verkiezingen van 1936 duren vooraleer het VNV in Limburg echt goed van de grond komt, en dit door de integratie van de Limburgse KVV in het VNV onder leiding van Romsée. Dit gebeurt zo laat omdat de ideologische afkeer van de Limburgers tegen het radicaliserend en tegen fascisme aanleunend Vlaams-nationalisme, tot nog toe geen volledige openlijke integratie toeliet. Het resultaat hiervan is dat in niet-katholieke bastions zoals Tongeren bijvoorbeeld, waar baron Georges Meyers aangesteld wordt als burgemeester, de coalitie van VNV en KVV de overhand haalt.^{99 100}

Het Limburgse VNV begint rond 1936 te radicaliseren en verrechtsen, zeker nu de partij een antisemitische en xenofobe koers begint te varen, voornamelijk onder invloed van de groeiende aanwezigheid van Limburgse migrantengroepen en het racistische discours dat in België en Europa tegenover de Joden begint toe te nemen. In de context van de economische recessie beginnen de Joden hoe langer hoe meer aangewezen te worden als verantwoordelijken voor de slechte economische omstandigheden. Bovendien wordt na de Duitse Kristallnacht gevreesd voor een massale Joodse vluchtelingenstroom naar Limburg.¹⁰¹ Toch zorgt dit verrechtsende discours niet voor een afname van het succes van de KVV en het VNV, die in 1938 bij de gemeenteraadsverkiezingen door middel van gemeenschappelijke lijsten grote winsten boeken.¹⁰²

Eind jaren 30, net voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog wordt de taal van het VNV steeds radicaler en grimmiger. Bij de verkiezingen in 1939, wordt het VNV in Limburg na de KVV de grootste politieke familie, terwijl de liberalen, communisten, die zelfs geen lijst indienen, en socialisten nauwelijks nog meetellen.¹⁰³ In heel Limburg krijgt het VNV zowat één op de vier stemmen, in het noorden behalen ze zelfs bijna 30%. In het zuiden kan het VNV echter geen grote aanhang bekomen, op het kanton Bilzen na, dat later naam

⁹⁸ *Ibidem*, 359.

⁹⁹ De Katholieke partij had de naam KVV vanaf 1936 aangenomen nu het vlaams-nationalistische KVV in Limburg integraal in het VNV was overgegaan

¹⁰⁰ CONINCKX, 'De politieke elite in Limburg...', 87.

¹⁰¹ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 34.

¹⁰² CONINCKX, 'De politieke elite in Limburg...', 91-93.

¹⁰³ WOLLANTS (e.a.), *Russische partizanen WOII...*, 215.

krijgt als het ‘Klein Berlijn’.¹⁰⁴ Om zich te wapen tegen het almaar groeiende succes van het VNV, beginnen ook binnen de katholieke Partij en de gelieerde arbeidsorganisaties de toon te radicaliseren en wordt overgegaan op xenofobe uitspraken tegenover immigranten en allochtone mijnwerkers.¹⁰⁵

Het VNV begint ook op syndicaal vlak haar macht uit te breiden door een eigen vakbond en ziekenfonds op te richten. Ze vindt aanhang in de mijnbekken waar protest groeit tegen de franskiljonse mijnbazen en de groeiende aanwezigheid van migranten die de Vlaamse identiteit van de streek zouden bedreigen.¹⁰⁶ Uiteindelijk profileert het VNV zich hoe langer hoe meer als een Duitsgezinde partij. In dit klimaat is het niet te verwonderen dat de stap naar de collaboratie tijdens de bezetting klein zou zijn.¹⁰⁷

We kunnen dus besluiten dat de economische crisis en het onvoldoende bestrijden van de sociale gevolgen van die crisis, gecombineerd met de gezagscrisis binnen het traditionele politieke systeem in de jaren 30, grotendeels de opkomst van het rechts extremisme kan verklaren. Niet zozeer het Vlaams-nationalisme trok de bevolking naar het VNV en KVV, maar vooral de effecten van de moderniteit, de binnenkomst van immigranten, de snelle socio-economische veranderingen, deden de bevolking verlangen naar een terugkeer naar de rustige katholieke samenleving van weleer. Het antimodernisme gaat zelfs zo ver dat de leiding van de Vlaams-nationalistische rechtse partijen op den duur een antidemocratisch discours beginnen aannemen en liefst willen evolueren naar een dictatoriaal regime. Hierbij zijn veel onder hen niet bereid compromissen te sluiten, een conservatie revolutie was nodig om tot een onafhankelijk Vlaanderen te komen en onder andere de mijnen weer in eigen handen te krijgen. Tegenstanders beginnen zich bedreigd te voelen. Een terechte vrees, zoals later zou blijken, gezien de terreurcampagne tegen opposanten tijdens de bezetting, die zou uitmonden in een ware burgeroorlog. Op deze spiraal van terreur en contraterreur wordt later in dit hoofdstuk dieper ingegaan.¹⁰⁸

1.2.3. DE SPECIALE SITUATIE IN ZUID-LIMBURG

Zuid-Limburg kent een eigen politieke situatie door de nabijheid van de taalgrens, de pendelarbeid naar de Luikse mijnbekkens, het gebrek aan lokale industrie, de latere ingang

¹⁰⁴ *Ibidem.*; CONINCKX, ‘De politieke elite in Limburg...’, 72.

¹⁰⁵ VANDEWEYER, L., ‘Steenkoolmijnen, politiek en migratie in Limburg’, *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 77 (1998), 353.

¹⁰⁶ WOLLANTS (e.a.), *Russische partizanen WOII...*, 216.

¹⁰⁷ DE WEVER, ‘Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...’, 35.

¹⁰⁸ DECAT, ‘Een politieke geschiedenis van Limburg...’, 365.; VANDEWEYER, ‘De jeugdijaren...’, 20-21.

van de moderniteit en de specifieke landbouweconomie in de vruchtbare streek. In de steek heeft het liberalisme reeds in de 19de eeuw een grote aanhang onder de grote boeren en de stedelijke burgerij.¹⁰⁹ Dit duurt voort tot na de Eerste Wereldoorlog. In 1919 behaalt de Liberale Partij, die in deze regio sterk Franstalig-gericht en belgicistisch is, 30% van de stemmen in de kantons Borgloon en Tongeren, tegenover een arrondissementsgemiddelde van slechts 7%. Ook de zich belgicistisch profilerende BWP doet het goed in het kanton Tongeren met 20% van de stemmen in 1919, tegenover 2% in de gemiddelde arrondissementen. Dit ligt vooral aan de grote aanhang onder de pendelarbeiders. Niet alleen de liberalen en socialisten, maar ook de katholieke partij is in deze regio eerder Franstalig en patriottisch. Het Vlaams-nationalisme vindt, anders dan in de rest van Limburg, zeer weinig bijval onder de bevolking. Door de nabijheid van de taalgrens hebben de meeste inwoners dagelijks allerlei soorten contacten met Waalse medeburgers. Deze interactie zorgt voor een groter gevoel een Belgisch burger te zijn, eerder dan de Vlaamse identiteit te willen benadrukken. Het Frans heeft een dominante rol in de streek en het Nederlands wordt zelfs door de bevolking als ondergeschikt beschouwd.¹¹⁰ Om die reden vindt het Vlaams-nationalisme nauwelijks opgang in Zuid-Limburg en vindt weinig verzet plaats tegen de francofone aristocratie.

1.3. BEZET BELGIË

Vooraleer in te gaan op de context van de bezetting in België, wordt hier kort ingegaan op de politieke situatie net voor de Duitse inval in België. In 1935 zet Duitsland de eerste stap in haar herbewapening door haar troepen te positioneren in het Rijnland. Hiermee gaat Duitsland in tegen het vredesakkoord dat na de Eerste Wereldoorlog werd gesloten. Met de inlijving van Oostenrijk bij het Groot-Duitse Rijk, vangt Duitsland haar Europese expansie aan. In reactie hierop begint België haar troepen gereed te maken, om haar neutraliteit te kunnen garanderen.¹¹¹ Ook Tsjecho-Slowakije wordt in datzelfde jaar ingelijfd. Terwijl het Duitse Rijk haar wapenindustrie op volle toeren laat draaien en haar leger uitbreidt, dreigt Hitler er in 1939 mee Polen binnen te vallen, waarop Frankrijk en Groot-Brittannië op hun beurt met een oorlogsverklaring dreigen, in het geval Hitler Polen binnenvalt.¹¹² Vanaf 23 augustus 1939, met het afsluiten van het Sovjet-Duitse niet-aanvalspact, komt alles in een stroomversnelling

¹⁰⁹ RASKIN, E., *Gerard Romsée: een ongewone man, een ongewoon leven*, Antwerpen, 1995, 130.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ VAN DEN WIJNGAERT, M., (ed.), DE WEVER, B., MAERTEN, F., (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, 2004, 24.

¹¹² *Ibidem*, 25.

terecht: Hitler valt Polen binnen op 1 september 1939; de Sovjet-Unie neemt het oosten van Polen in op 17 september 1939; Frankrijk en Groot-Brittannië bereiden hun defensie voor en op 9 april 1940 valt Hitler Noorwegen en Denemarken aan.¹¹³

1.3.1. DE INVAL

Op 10 mei 1940 valt Duitsland België binnen. Het Fort Eben-Emael en de bruggen over het Albertkanaal worden ingenomen door Duitse parachutisten die de weg vrijmaken voor een pantserlegerkorps dat in sneltempo naar het centrum van het land trekt. Vooral vanuit de grensgebieden ontstaan grote vluchtelingenstromen.¹¹⁴ Meteen bij de inval houdt de Belgische overheid ca 2.000 Belgen en nog eens zoveel buitenlanders aan. Het gaat om de personen die op de befaamde lijsten van het ‘Comité ter verdediging van de nationale instellingen’ voorkomen, waaronder een heel aantal communisten en Interbrigadisten.¹¹⁵ De aangehouden personen worden per trein naar Zuid-Franse concentratiekampen gedeporteerd.¹¹⁶

De Belgische regering, die op 16 mei Brussel heeft verlaten, geeft vanuit de Belgische ambassade in Parijs de opdracht om zoveel mogelijk troepen terug te trekken naar Frankrijk. Ook Koning Leopold III wordt door de regering gevraagd naar Frankrijk te komen, maar weigert met zijn troepen het Belgisch grondgebied te verlaten. Uiteindelijk trekken de troepen terug tot de Noordzee waar ze de opdracht krijgen de Britse troepen bij te staan. Hoewel de Koning lang weigert zich over te geven en de regering naar Frankrijk en Londen te volgen, geeft hij zich op 28 mei samen met zijn troepen over.¹¹⁷ Begin juni wordt, nadat de regering beslist heeft de Britse en Franse troepen bij te staan, een nieuwe Belgische eenheid bewapend en klaargestoomd om de Franse linies te steunen.¹¹⁸ Op 17 juni beslist Frankrijk op haar beurt een wapenstilstand te sluiten. De meer dan 2 miljoen Belgische vluchtelingen en de troepen die in Zuid-Frankrijk in precaire omstandigheden verblijven, beslissen huiswaarts te keren. De Belgische regering geeft de hoop nog niet op, zolang de Britse troepen en regering standhouden. Om die reden beslissen de ministers naar Londen te vluchten, van waaruit ze de strijd tegen de bezetter zullen kunnen coördineren.¹¹⁹

¹¹³ *Ibidem*, 27.

¹¹⁴ *Ibidem*, 29-30.

¹¹⁵ ADRIAENS, *Vrijwilligers voor de vrijheid...*, 122.

¹¹⁶ *Ibidem*, 123.

¹¹⁷ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 32-34.

¹¹⁸ *Ibidem*, 37.

¹¹⁹ *Ibidem*, 40.

1.3.2. HET DUITSE BESTUUR TIJDENS DE BEZETTING

Eind mei '40 wordt in België de Duitse militaire bezettingsstructuur, de zogenaamde *Militärverwaltung* (MV), geïnstalleerd, dat naast België ook de twee Noord-Franse departementen Nord en Pas de Calais omvat.¹²⁰ Aan het hoofd van de MV staat de *Militärbefehlshaber* Alexander von Falkenhausen. Hij dient zowel de orde te handhaven via zijn militaire ordediensten als toe te zien op het goed functioneren van het bestuur en de economie. De MV is onderverdeeld in twee secties. Enerzijds de *Kommandostab*, voor militaire zaken. Anderzijds de *Verwaltungsstab* voor de administratieve en bestuurlijke aangelegenheden, onder leiding van *Militärverwaltungschef* Eggert Reeder.¹²¹ Hieronder ressorteert binnen de *Verwaltungsstab* de afdeling *Wirtschaftsabteilung*, verantwoordelijk voor de economische, politieke en sociale zaken. Het bestuur is onderverdeeld in vijf *Oberfeldkommandanturen*, gevestigd in Brussel, Charleroi, Gent, Luik en Lille.¹²² Deze zijn zelf opgesplitst in tien *Feldkommandanturen*, 33 *Kreiskommandanturen*, en honderden lokale *Ortskommandanturen*. In de grote steden Brussel, Antwerpen, Gent, Oostende en Luik worden speciale *Stadtkommissaere* aangesteld. In totaal zouden in 1940 840 personen op de loonlijst van de *Militaerverwaltung* staan, meer dan de helft daarvan zijn Duitse officieren. Voor de ordehandhaving heeft von Falkenhausen beschikking over om en bij de 10.000 man. Dit is een relatief klein personeelsbestand. Bijgevolg wordt de hulp van de Belgische plaatselijke overheid onontbeerlijk.¹²³

De Belgische administratie krijgt van de MV grote bevoegdheden en dient de Duitse verordeningen uit te voeren. Onder controle en directe bemoeienis van de bezetter, staan de Belgische overheden in voor de bestending van het dagelijks bestuur. De secretarissen-generaal worden verwacht de nodige en passende, al dan niet verplichte, maatregelen te nemen, doch nooit zonder Duitse goedkeuring. Daarmee is het Duitse bezettingsbestuur zowel een uitvoerend als een controlerend orgaan. De Duitsers hebben de touwtjes stevig in handen. Bovendien is de MV niet zo politiek en ideologisch neutraal als officieel voorgesteld. Een sterk nationaalsocialistisch politiek en economisch programma wordt opgelegd en wederom handelt de bezetter volgens de *Flamenpolitik*.¹²⁴

Reichsführer Himmler installeert de *Sicherheitspolizei* (Sipo) en de *Sicherheitsdienst* (SD) in Brussel en later in alle andere grote steden. De Sipo-SD, ook wel Gestapo genoemd,

¹²⁰ WOUTERS, N., *De Führerstaat: overheid en collaboratie in België (1940-1944)*, Tielt, 2006, 15.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² *Ibidem*, 16.

¹²³ *Ibidem*, 17.

¹²⁴ *Ibidem*.

wordt vanaf begin 1941 onder de MV geplaatst en kent in België een grote autonomie. Himmler wil de Sipo-SD gebruiken om op den duur de MV te doen vervangen door een burgerlijk bezettingsbestuur, de *Zivilverwaltung*. Dit gebeurt uiteindelijk pas tegen 13 juli 1944.¹²⁵ De Sipo-SD zal een grote rol spelen in de ordehandhaving. De drie belangrijke ordediensten van de MV zijn de *Feldgendarmarie*, die instaat voor de dagelijkse ordehandhaving; de *Geheime Feldpolizei*, verantwoordelijk voor militaire contraspionage om politieke opposanten uit te schakelen; de *Abwehr* staat in voor de reguliere militaire contraspionage.¹²⁶ Vanaf begin 1941 hebben deze diensten de bevoegdheid om arrestaties en zelfstandig politiekwerk uit te voeren, waarmee ze carte blanche krijgen om de strijd tegen de politieke opposant en later ook de Jodenvervolging in eigen handen te nemen.

De prioriteit van de MV blijkt tot slot te liggen in een zo gecontroleerd en efficiënt mogelijke economische exploitatie van België. Om die reden verkiest de MV de orde en rust te bewaren, zonder al te ingrijpende hervormingen, of een te snelle en onbegrensde leegroef van het land. Om de eigen economische doelen te bereiken, wordt daarom een soort ‘verstandshuwelijk’ gesloten met de bestuurlijke, politieke en gerechtelijke elites in België. Aanvankelijk zijn dit de oorspronkelijke Belgische politieke elites, later de collaborerende partijen.¹²⁷ Om niet de indruk te wekken het land leeg te roven, tracht de MV aanvankelijk de Belgische economische belangen te verdedigen. Op termijn blijkt deze milde exploitatiestrategie niet houdbaar en neemt de druk toe om een openlijke roofpolitiek te voeren.¹²⁸

De Belgische overheid neemt een accommoderende en samenwerkende houding aan tegenover de bezetting, vooral omdat tegenwerking en verzet afgestraft worden.¹²⁹ Daarmee wordt een ‘politiek van het minste kwaad’ gevolgd. Vooral Koning Leopold III, die in België is gebleven, tracht zulke politiek aan te houden. Opgesloten in zijn paleis, start hij heimelijk onderhandelingen met de bezetter voor de vorming van een nieuwe regering. Dit wordt hem kwalijk genomen door de geallieerden en de Belgische regering in Londen, die hem meermaals hebben aangespoord het land te verlaten om de strijd vanuit Londen verder te zetten.¹³⁰ De Koning is echter van mening dat België zich voldoende heeft trachten verdedigen bij de Duitse inval en dat het land na de capitulatie haar neutraliteit weer zou moeten opnemen. De regering in Londen van haar kant wil kost wat kost de strijd voortzetten.

¹²⁵ *Ibidem*, 19.

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ *Ibidem*, 18.

¹²⁹ DENECKERE (e.a.), *Een geschiedenis van België*, 174.

¹³⁰ *Ibidem*.

De Koning verliest onder de bezetting zo goed als al zijn macht. Van de bevolking krijgt hij hoe langer hoe meer kritiek omdat hij niets lijkt te ondernemen om de rechten van de bevolking onder de bezetting te beschermen.¹³¹

Onder de opgelegde voorwaarden en het sterk toezicht van de bezetter, nemen de secretarissen-generaal, topambtenaren van de afwezige regering in London, het bestuur in het bezette België over. Veel beweegruimte hebben zij echter niet: zij voeren uit wat de bezetter hen opdraagt, weliswaar binnen de Belgische wetgeving. De secretarissen-generaal kunnen zich nauwelijks verzetten tegen het uitvoeren van al dan niet wettelijke verordeningen waar zij ideologisch niet mee akkoord gaan, gezien de Duitse repressie ook hard optreedt tegen ongehoorzame uitvoerders van de wet.¹³²

Hoewel de Belgische economie zo goed als mogelijk draaiende wordt gehouden, blijkt het onvermijdelijk dat een deel van de productie in handen van de bezetter terechtkomt. De gouverneur van de *Société Générale*, Alexandre Galopin, werkt in overleg met bankiers en industriëlen een aantal maatregelen uit om de economie gedurende de oorlog zo stabiel mogelijk te houden, op voorwaarde dat de Belgische producten door de bezetter niet gebruikt zouden worden om de Duitse oorlogsindustrie te bevoorraden. Deze maatregelen staan bekend als de Galopin-doctrine. De bezetter belooft in ruil de Belgische voedselbevoorrading veilig te stellen. Galopin koestert met dit plan eveneens de hoop dat de Duitsers geen beroep zullen doen op Belgische arbeidskrachten. De Duitsers houden zich niet aan deze afspraken: de voedselbevoorrading loopt spaak, Belgische producten komen toch direct en indirect in de oorlogsindustrie terecht en uiteindelijk wordt in 1943 ook nog eens de verplichte tewerkstelling van Belgische werkkkrachten in Duitsland ingevoerd.¹³³

Omdat de oorlogseconomie stukken duurder uitvalt dan gedacht, geeft Hitler het bevel om zo veel mogelijk arbeidskrachten uit de bezette gebieden in te schakelen in de Duitse industrie.¹³⁴ Omdat een gelijkaardige verplichte tewerkstelling in België al eens tijdens de Eerste Wereldoorlog was ingevoerd, verwacht de MV hevig verzet tegen de maatregel. Bijgevolg wordt besloten het werkloosheidsprobleem in België op te lossen door de productie drastisch te verhogen, en daarmee Duitslands economische tekorten deels weg te werken. Op een bepaald moment ontstaan in bepaalde sectoren die essentieel zijn voor de Duitse oorlogsindustrie, zelfs serieuze arbeidstekorten. Het tekort in de steenkoolmijnen, die de energiebasis vormen van de industrie, maar waar bij de start van de bezetting heel wat

¹³¹ *Ibidem*, 176.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 96.

buitenlandse arbeiders vertrokken zijn, probeert men weg te werken door een eenmalige premie uit te keren teneinde arbeiders te lokken.¹³⁵

In maart 1942 slaat men deze arbeidspolitiek echter radicaal om en wordt de focus ook in België verlegd naar het werken in Duitsland, of ‘werken met een bijzonder belang’. Op 6 maart 1942 wordt bepaald dat bedrijven verplicht kunnen worden arbeiders af te staan. In oktober 1942 kunnen zowel mannen tussen 18 en 50 jaar als vrouwen tussen 21 en 35 verplicht naar Duitsland gestuurd worden. De verordening wordt geleidelijk aan dwingender: aanvankelijk wordt per bedrijf gekeken hoeveel arbeiders in het productieproces kunnen worden uitgespaard, de zogenaamde ‘uitkammingsacties’. Arbeiders zullen voortaan minimum 48 uur per week moeten werken, zodat het overschot aan arbeiders verplicht tewerk kan gesteld worden. Vanaf februari 1943 worden hele leeftijdsklassen verplicht in Duitsland aan de slag te gaan.¹³⁶ De maatregel wordt al gauw afgezwakt na zwaar protest: vrouwen zullen bijgevolg niet langer verplicht worden om naar Duitsland te gaan. De verplichte tewerkstelling heeft tot gevolg dat zo’n 60.000 werkweigerars die zich niet zomaar laten deporteren, onderduiken en een enorme rekruteringsreserve vormen voor de ondergrondse verzetsorganisaties.

1.3.3. DE COLLABORATIE

De Duitse bezetting kan maar stand houden dankzij de collaboratie van een aantal politieke groeperingen, waaronder Rex, het VNV en de Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap (DeVlag).¹³⁷

Hoewel de aanhang van Rex, onder Léon Degrelle, beperkt blijft tot enkele fanatieke volgelingen, is de beweging één van de eerste die in 1940 aan de bezetter laat weten te willen collaboreren. De bezetter gaat echter niet in op dit aanbod van de Waals-Brusselse extremisten, daar zij, net als tijdens de Eerste Wereldoorlog, met de *Flamenpolitik* de door hen als Germanen beschouwde Vlamingen willen bevoorrechten. Hierop laat Degrelle de Walen erkennen als Franssprekende Germanen, gezien hij inziet dat enkel ware Germanen een betekenisvolle machtspositie toegewezen krijgen in Nazi-Duitsland. Hij wordt met zijn Waals vrijwilligerslegioen toegelaten tot de SS.¹³⁸

¹³⁵ *Ibidem*, 97.

¹³⁶ *Ibidem*, 98.

¹³⁷ DENECKERE (e.a.), *Een geschiedenis van België*, 179.

¹³⁸ *Ibidem*.

Het VNV, dat onder leiding staat van Staf de Clercq, is intussen uitgegroeid tot een autoritaire, antidemocratische en extreemrechtse partij die zich goed kan vinden in het gedachtegoed van de Nazi-bezetter.¹³⁹ De *Flamenpolitiek* van de bezetter komt het VNV goed uit. De partij slaagt erin een bevoorrechte machtspositie in te nemen en op elk bestuursniveau te infiltreren. Heel wat VNV-militanten worden benoemd tot schepen, burgemeester, gouverneur en secretaris-generaal. Dit gaat zover dat in 1943 de helft van de Vlaamse burgemeesters tot het VNV behoort. Vele VNV-ers beginnen te collaboreren met de bezetter en ondermijnen zo de tactiek van ‘het minste kwaad’. Het VNV mikt met deze collaboratie op een uiteindelijke onafhankelijkheid van Vlaanderen waar de partij de absolute macht zou hebben, en tracht daarom de bezetter te paaien. Hitler is van plan pas na de oorlog over de politieke situatie in België te beslissen. Tot slot gaat de actieve collaboratie van het VNV verder dan puur politieke samenwerking: het VNV zal actief soldaten ronselen voor het Oostfront.¹⁴⁰

Tussen het VNV en DeVlag, de twee voornaamste extreemrechtse collaborerende partijen, bestaat enige rivaliteit. Het VNV heeft als uiteindelijke einddoel de onafhankelijkheid van Vlaanderen.¹⁴¹ De Vlaamse SS wordt opgericht met als doel Vlaanderen op termijn in te lijven in het Groot-Germaanse Duitse Rijk. De Duitse *Algemeine SS* staat model voor de geüniformeerde militie van de Vlaamse SS.¹⁴² De Vlaamse SS staat onder leiding van Heinrich Himmler, die ook leiding geeft aan de SS en de Duitse politiediensten. Hoewel de beweging slechts een aanhang heeft van enkele duizenden leden, kan ze onder het gezag van Himmler veel macht uitoefenen. De Vlaamse SS haalt haar leden uit Vlaamse Nieuwe Orde-bewegingen zoals het VNV, dat ondanks de rivaliteit de grootste partij blijft.¹⁴³

Om het VNV te kunnen beconcurreren, wordt in 1942 de Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap (DeVlag) opgericht als politieke partij. Nog voor de bezetting was de DeVlag een Duits-Vlaamse culturele beweging met een kleine, vooral intellectuele aanhang, onder leiding van Jef Van de Wiele. Hij laat in samenwerking met de Duitse SS de DeVlag versmelten met de SS teneinde een Duits-nationalistisch alternatief te bieden voor het Vlaams-nationalistische VNV. De samenwerking met de Vlaamse-SS, die de officiële militie van de DeVlag wordt, beschikt de DeVlag onmiddellijk over een grote bron van werkingsmiddelen en neemt haar invloed toe, waardoor het in het vaarwater van het VNV

¹³⁹ WOUTERS, *De Führerstaat...*, 190.; DENECKERE (e.a.), *Een geschiedenis van België*, 180.

¹⁴⁰ DENECKERE (e.a.), *Een geschiedenis van België*, 180.

¹⁴¹ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 188.

¹⁴² DENECKERE (e.a.), *Een geschiedenis van België*, 180.

¹⁴³ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 189.

terechtkomt. Deze partij verbiedt in 1943 haar leden zich in te laten met de DeVlag. Het VNV begint haar Vlaamse identiteit nog sterker te profileren en doet dat paradoxaal genoeg door haar collaboratie met de bezetter te versterken.¹⁴⁴ De wedloop tussen VNV en DeVlag neemt steeds grotere proporties aan wanneer het VNV alsmaar meer leden aantrekt voor de Duitse Militie/Zwarte Brigade, de geüniformeerde milities, om haar macht in het openbaar te doen gelden.¹⁴⁵

Gezien het VNV hoopt haar uiteindelijke doel van Vlaamse onafhankelijkheid slechts te kunnen bereiken door in een goed daglicht te staan bij de bezetter en bijgevolg nog fanatieker gaat collaboreren, groeit de kritiek op de partij. De partij zet daarom in 1943 haar samenwerking met de SS stop, maar blijft doorgaan met haar collaboratiepolitiek. De bezetter buit de rivaliteit tussen de DeVlag en het VNV uit, door het VNV politieke macht te geven in ruil voor haar steun aan de militaire bezetting, met de belofte van meer autonomie na de oorlog. In feite beoogt de Duitse bezetter echter een uiteindelijke inlijving van Vlaanderen bij het Duitse Rijk.¹⁴⁶

Tegen het einde van de bezetting is de DeVlag dankzij Duitse steun uitgegroeid tot een grotere machtsfactor dan het VNV, dat veel van haar macht verloren is. De DeVlag wordt echter door de bezetter niet als een geschikte partij voor het bestuur van het land bevonden. Toch besluit Hitler de DeVlag te zullen benoemen tot Vlaams nationaalsocialistische leider in de toekomstige *Reichsgau Flandern*. Tegen de bevrijding zijn zowel het VNV als DeVlag echter gereduceerd tot kleine politieke minderheden die door een groot deel van de bevolking gehaat en verguisd worden en worden afgestraft voor het leed dat ze veroorzaakten door hun collaboratie met de bezetter. Veel van hun leden worden het doelwit van liquidaties en aanslagen van het gewapend verzet. Sinds 1942 zijn Vlaamse-SS'ers reeds in samenwerking met de Sipo/SD actief in het aanpakken van politieke opposanten en verzetsorganisaties. Vooral de laatste maanden van de bezetting neemt de 'verzetsterreur' en de nazistische vergeldingen, de zogenaamde 'tegenterreur' ongekeerde proporties aan.¹⁴⁷

1.3.4. DE KPB TIJDENS DE BEZETTING

Zoals eerder reeds vermeld, worden bij de Duitse inval op 10 mei 1940 een heel aantal communisten gedeporteerd naar concentratiekampen in Zuid-Frankrijk. Na de terugkeer van

¹⁴⁴ *Ibidem*, 190.

¹⁴⁵ *Ibidem*, 191.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

een aantal gedeporteerde communisten, start de KPVB met de reorganisatie van haar partij en gebruikt het ontstane machtsvacuüm vanaf de bezetting om zichzelf openlijk te profileren.¹⁴⁸ De Kommunistische Partij van België (KPB) staat aanvankelijk positief tegenover de capitulatie van België omdat hiermee de macht van Frankrijk en Groot-Brittannië over België wordt gebroken en de ‘imperialistische oorlog tegen de arbeidersklasse’ wordt beëindigd.¹⁴⁹ De communisten blijven na de capitulatie voorstander van een neutraal België. De communisten nemen dus, op bevel van de Komintern in 1939, een dubbelzinnige houding aan.¹⁵⁰ Ze ijveren voor de vorming van een communistisch eenheidsfront, binnen de strijd tussen de grootmachten en wensen niet te liëren, ‘noch met Londen, noch met Berlijn’. Aan de andere kant stellen de communisten eisen aan de bezetter wat betreft ravitaillering en de aanpassing van de lonen.¹⁵¹

Aanvankelijk neemt de KPB dus een anti-parlementaire houding aan en neigt naar een voorzichtige samenwerking met de bezetter. Onder invloed van het Sovjet-Duitse niet-aanvalspact, tolereert de bezetter de KPB op haar beurt, met als doel de partij in het oog te kunnen houden. De KPB, die zich hiervan bewust is, bouwt zowel een clandestiene als een bovengrondse organisatie uit. Een illustratie van deze tactiek is het publiceren van zowel een officiële krant, *Het Volksdagblad*, als van enkele clandestiene sluikbladen zoals *La Vérité*, met als ondertitel ‘Voor de Sociale en Nationale Bevrijding’.¹⁵² De KPB tracht de door de Belgische regering verboden kranten *La Voix du Peuple* en *Het Vlaamsche Volk* opnieuw uit te geven als gestencilde blaadjes, maar deze worden in juni 1940 alweer verboden door de bezetter.¹⁵³ Het in januari 1940 clandestien opgerichte blad *Ulenpiegel* groeit tegen juni 1940 uit tot een volwaardig dagblad en vanaf begin 1941 worden *De Rode Vaan* en *Le Drapeau Rouge* uitgegeven.¹⁵⁴

In een aantal regio’s weten de communisten lokale bestuursfuncties in te nemen: Luik heeft een waarnemend gouverneur van de KPB, en Julien Lahaut wordt schepen in Seraing. De communisten voeren verder bevoorradingscampagnes en trachten een repatriëringdienst op te richten voor Belgen die naar Frankrijk gevlucht zijn.¹⁵⁵ In het bedrijfsleven weten de communisten heel wat socialistische vakbondsleden naar de partij te trekken. Hiermee groeit het wantrouwen tegenover de communisten. Als reactie op het aantrekken van vakbondsleden

¹⁴⁸ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 65.

¹⁴⁹ *Ibidem.*; VAN DOORSLAER, *De KPB en het Sovjet-Duits...*, 190.

¹⁵⁰ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 65.

¹⁵¹ *Ibidem.*, 66.

¹⁵² *Ibidem.*, 65.

¹⁵³ VAN DOORSLAER, *De KPB en het Sovjet-Duits...*, 190.

¹⁵⁴ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 28.

¹⁵⁵ VAN DOORSLAER, *De KPB en het Sovjet-Duits...*, 190.

door de KPB, richt de bezetter de corporatieve eenheidsvakbond Unie voor Hand-en geestesarbeiders (UHGA) op. Bovengenoemde initiatieven blijven echter beperkt, doordat een heel aantal leden van de KPB gevlucht zijn en de actieve militante leden te zeer gespreid zitten over het land. Toch is de aanwezigheid in België van de hoofdverantwoordelijke van de Komintern voor West-Europa, Eugène Fried, van groot belang voor de verdere acties van de KPB.¹⁵⁶

Hoewel de bezetting aanvankelijk minder vijandig wordt onthaald dan gedacht, worden vanaf het najaar van 1940 de eerste acties ondernomen tegen de bezetter en haar collaborateurs, voornamelijk omwille van de toenemende sociale deprivatie onder de bevolking. De bezetter tracht de bevolking wel te sussen door Winterhulp in te richten. Dit is een campagne, gesteund door de bezetter, die bestaat uit het bedelen van voedsel en materiële hulp aan het toenemend deel van de bevolking dat niet meer voldoende kan voorzien in het eigen onderhoud. De werkloosheid neemt toe. Heel wat arbeiders gaan, gelokt met mooie beloften, vrijwillig in Duitsland werken. Anderen blijken door stempelkantoren onder druk gezet te worden om naar Duitsland te vertrekken.

Om tegen deze wantoestanden in te gaan, tracht de KPB een eenheidssyndicaat op te richten, dat naast het UHGA opereert. Hiermee onderneemt de KPB één van haar eerste acties tegenover de bezetter, die door de partij aanvankelijk gedoogd werd. Vanaf september 1940 volgen regelmatig nieuwe acties, dikwijls gesteund door de KPB. Een aantal clandestiene kranten zien het levenslicht, er volgen stakingen in Waalse industriezones door ontevreden arbeiders, betogingen en petitie tegen de Nieuwe Orde. De KPB hoopt met het steunen van deze acties arbeiders en andere sympathisanten aan te trekken.¹⁵⁷ De bezetter grijpt voor het eerst in tegen acties van de bevolking die gericht zijn tegen Winterhulp, de nazi-ideologie of vrijwillige tewerkstelling in Duitsland.¹⁵⁸

Eind 1940 begint de KPB zich duidelijk te profileren door aan de basis te staan van sociale acties en stakingen. De acties worden gericht tegen de bezetting die ze beschouwen als een continuering van het kapitalistische regime van voorheen. Met de acties neemt ook het wantrouwen van de bezetter en de collaborateurs toe tegenover de communisten die in Duitsland al sinds begin jaren '30 sterk gewantrouwd en vervolgd worden. Dit ondanks de aanvankelijk neutrale houding van de KPB tegenover de bezetting. Intussen blijft de KPB

¹⁵⁶ *Ibidem.*

¹⁵⁷ *Ibidem.*, 191.

¹⁵⁸ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 66.; VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 211.

haar clandestiene organisatie en activiteiten uitbreiden en ziet ze haar aanhang toenemen.¹⁵⁹ Heel wat BWP'ers stappen over naar de KPB nadat de bovengrondse BWP bij de bezetting is opgedoekt en Hendrik De Man, secretaris van de partij, niet vies is van collaboratie met de bezetter.¹⁶⁰

Vanuit Duitsland komt het bevel een afwachtende houding aan te nemen tegenover de communisten waardoor het aantal aanhoudingen vooralsnog beperkt blijft.¹⁶¹ Hoewel begin 1941 de stakingen van eind 1940 worden doorgezet en nieuwe acties op poten worden gezet, deze keer tegen de collaboratie én de bezetter, kan er nog niet echt sprake zijn van een georganiseerde strijd tegen de bezetting, vooral omdat de communisten voorlopig nog op duidelijke instructies van de Komintern wachten.¹⁶²

Toch worden vanaf begin 1941 al de eerste georganiseerde initiatieven ondernomen. Vanaf februari 1941 worden de eerste nationale communistische persorganen, *Le Drapeau Rouge* en *De Rode Vaan* opgericht. In maart worden onder leiding van Pierre Joye, hoofdredacteur van *Le Drapeau Rouge*, voorbereidingen getroffen voor de oprichting van een gezamenlijk front tegen de bezetter. Op 15 maart zal het Onafhankelijkheidsfront daaruit voortvloeien.¹⁶³ In april 1941 zet de KPB acties op om de vrijwillige tewerkstelling te ontraden en om de terugkeer van Waalse krijgsgevangenen te eisen.¹⁶⁴

Vanuit de Waalse industriegebieden breidt de bereidheid om tot actie over te gaan zich langzaam uit naar andere industriegebieden in Antwerpen, Gent en de Kempen. In Luik bijvoorbeeld, zetten de arbeiders zich, met het uitlokken van de 'staking van de honderdduizend' van mei 1941, duidelijk af tegen de toenemende onderdrukking van de bezetter, met succes.¹⁶⁵ In dezelfde periode begint de KPB zich naar de bevolking te profileren als partij die voor de onafhankelijkheid van het land zal strijden, zoals blijkt uit het *Manifeste aux Peuples de la Flandre et de la Wallonie*. In dit pamflet wordt elke communist aangespoord de strijd tegen het Duits imperialisme en dus de bezetting als prioritair te beschouwen. Niet alleen communisten moeten ten strijde trekken, de KPB wil nog steeds een eenheidsfront vormen van communisten en niet-communisten om het vaderland te bevrijden. Deze oproep wordt vooral beïnvloed door de afgevaardigden van de Komintern in België, Andor Bereï, en Eugène Fried in Frankrijk, waar eenzelfde pamflet verschijnt. Deze

¹⁵⁹ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 29.

¹⁶⁰ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 66.

¹⁶¹ VAN DOORSLAER, *De KPB en het Sovjet-Duits...*, 191.

¹⁶² *Ibidem*.

¹⁶³ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 29.; *Livre d'Or de la Résistance Belge*, Brussel, 1948.

¹⁶⁴ VAN DOORSLAER, *De KPB en het Sovjet-Duits...*, 192.

¹⁶⁵ *Ibidem*.

afgevaardigden zullen tijdens de bezetting een grote invloed hebben op de koers van de communistische partijen in België en Frankrijk.¹⁶⁶ De koers van de KPB lijkt met deze oproep duidelijk gewijzigd, zeker tegenover de koele en afwachtende houding die de partij aannam bij de aanvang van de bezetting. Naast de klassenstrijd en de strijd tegen het fascisme, is nu ook het patriottisme een drijfveer voor verzet tegen de bezetter. Hiermee ondergaat het KPB-programma een ideologische en politieke verbreding.¹⁶⁷

Intussen is de onderlinge verstandhouding tussen het Duitse Rijk en de Sovjet-Unie er erg op achteruit gegaan. Quasi onverwacht vallen de legers van Duitsland en diens geallieerden op 22 juni 1941 de Sovjet-Unie binnen (*Operatie Barbarossa*). De inval in de Sovjet-Unie is meteen het einde van het niet-aanvalspact waarmee de Sovjet-Unie geen bondgenootschap met derden zou sluiten.¹⁶⁸ In haar zoektocht naar nieuwe bondgenoten, kijkt de Sovjet-Unie vooral richting Groot-Brittannië.¹⁶⁹ Hiermee verenigen ook in België communisten en Engelsgezinden zich in de strijd tegen de bezetter, onder de leuze: 'De Sovjet-Unie wordt aangevallen, verdedig haar, want ze staat aan onze kant in de strijd voor de Belgische onafhankelijkheid!'. In België en de rest van bezet Europa vangt als gevolg van deze internationale vijandigheden, een heuse klopjacht op communisten aan.¹⁷⁰ Omdat de KPB nog onvoldoende aanhang heeft en toch een grote massa wenst te mobiliseren om gezamenlijk de strijd aan te gaan tegen de bezetter, worden binnen het pas opgerichte Onafhankelijkheidsfront de krachten gebundeld tussen communisten en niet-communisten. Vooral gematigd links voelt zich aangetrokken, de georganiseerde socialisten en rechtse patriotten blijven aan de zijlijn staan.¹⁷¹

Ter voorbereiding van de oprichting van het Onafhankelijkheidsfront in het voorjaar van 1941, worden door de top van de KPB voorzichtig contacten gelegd met potentiële participanten. Vooral in intellectuele kringen van diverse politieke strekking wordt geronseld. Bij een aantal van deze aangesproken intellectuelen uit de bourgeoisie neemt met het vorderen van de bezetting en het intensifiëren van de acties van het verzet, de angst voor de revolutionaire communisten toe.¹⁷² Enkele invloedrijke individuen onder hen beginnen uit angst namen van KPB'ers door te geven aan de bezetter. De bezetter, die reeds liet weten de communisten uit te willen roeien, start onder andere op basis van de doorgegeven namen, op 22 juni 1941 *Operatie Sonnewende*, waarbij 337 personen worden aangehouden. Julien Lahaut

¹⁶⁶ VAN DOORSLAER, *De KPB en het Sovjet-Duits...*, 192.

¹⁶⁷ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 29.

¹⁶⁸ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 211.

¹⁶⁹ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 69.

¹⁷⁰ VAN DOORSLAER, *De KPB en het Sovjet-Duits...*, 192.

¹⁷¹ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 211.

¹⁷² LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 68.

is het enige kaderlid dat gevat wordt, de rest is reeds lange tijd ondergronds actief. Vanaf dit moment gaat de jacht op communisten pas echt van start en wordt elke communist vogelvrij verklaard. Alsmear meer KPB-leden worden gedwongen om onder te duiken. Omdat de clandestiniteit tot geldproblemen leidt bij de families van de ondergedoken militanten, wordt *Solidariteit* opgericht, een organisatie die geld en ravitailleringzegels inzamelt voor de betrokken gezinnen. Van nu af aan wordt het verzet volledig clandestien georganiseerd met geheime onderduikadressen, een clandestiene minieme organisatie en geheime koerierdiensten.¹⁷³

De toenemende repressie dwingt de KPB om haar openlijke acties te staken en over te gaan op sabotagedaden, het aanzetten tot stakingen en het intensiveren van de propaganda via clandestiene vlugschriften en muuropschriften. Jozef Leemans wordt aangewezen om deze acties uit te werken en te coördineren. Niet alleen de acties nemen een ander karakter aan, ook wordt voor het eerst de benaming ‘partizaan’ gebruikt om een actief strijder te beschrijven.¹⁷⁴ De intensivering van de acties heeft echter gevolgen. Begin juli 1943 worden een paar honderd KPB-militanten door de Gestapo opgepakt, waaronder een aantal kaderleden van het Centrale Comité.¹⁷⁵ De acties van de Gestapo, waaronder ook het uitgeven van een valse versie van *Le Drapeau Rouge* waarin wordt opgeroepen de acties te staken om op die manier gearresteerde leiders te beschermen, hebben een effect op de partij. De top reorganiseert zich, wordt afgeslankt, autoritairder, de waakzaamheid neemt toe. Dit heeft niet alleen te maken met de aanhoudingen, maar ook met het opheffen van de Komintern in mei 1943.¹⁷⁶ De ontbinding van de Komintern heeft tot gevolg dat de nationale KP's binnen Europa autonomere beslissingen kunnen nemen. Het Centraal Comité komt niet meer samen en de redelijk autonome Vlaamse tak van de KPB verdwijnt. Onmiddellijk wordt enkel nog *Le Drapeau Rouge* uitgegeven, *De Rode Vaan* verdwijnt van de scene.¹⁷⁷

1.3.5. HET ONTSTAAN VAN DE SYNDICALE STRIJKKOMITEES

Na het herstel van een relatieve rust na de Duitse inval in 1940, en de terugkeer van de honderdduizenden vluchtelingen en ontheemden, moet het economisch leven onder de bezetting worden hersteld. De industrie moet op volle toeren draaien, voor de bevolking

¹⁷³ *Ibidem*, 67-68.

¹⁷⁴ *Ibidem*, 69.

¹⁷⁵ *Ibidem*, 72-73.

¹⁷⁶ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 34.

¹⁷⁷ S.N., *Le parti communiste de Belgique (1921-1944), Actes de la journée d'étude de Bruxelles: 28 avril 1979*, Brussel, 1980, 76.

maar vooral voor de Duitse bezetter en diens economie. Echter, waar industrie is, zijn arbeiders, en waar arbeiders zijn is de KPB nooit ver weg. De sociale strijd zet zich verder onder de bezetting, maar krijgt vanwege de communisten tevens een sabotagekantje. In wat volgt worden de verschillende organisaties besproken die door de KPB tijdens de bezetting worden opgezet.

Al voor de oorlog beslisten aan aantal vakbonden, waaronder het ACV en het Belgisch Vakverbond om bij een eventuele inval door nazi-Duitsland hun activiteiten te staken.¹⁷⁸ Bij de inval vluchten heel wat vakbondsleiders naar Frankrijk. De blijvers beslisten uiteindelijk om hun werk voort te zetten. Al snel beslist de bezetter met de steun van de vakbondsleiders, die hopen op een betere machtspositie onder de autoritaire bezettingsstructuur, om de christelijke, liberale en socialistische bonden samen te brengen in de Unie van Hand- en Geestesarbeiders. De UGHA is voor de bezetter slechts een efficiënt middel om de voormalige vakbonden beter te controleren, ideologisch en politiek vleugellam te maken en om de arbeiders het nationaalsocialistisch gedachtegoed bij te brengen.¹⁷⁹ De doelstellingen van de UGHA worden als volgt opgelijst: ‘corporatisme in plaats van klassenstrijd; geïnstitutionaliseerde samenwerking in plaats van staking; identificatie met en integratie in de staat, in plaats van politieke strijd; vertegenwoordiging van de beroepsbelangen; het streven naar centralisatie’.¹⁸⁰ De besluitvorming binnen de UGHA gebeurt op ondemocratische en bureaucratische wijze. De UGHA komt nooit aan meer dan 250.000 leden en loopt haar doel voorbij. De traditionele vakbonden zien al snel in dat de bezetter slechts streeft naar controle van hun activiteiten en trekken zich terug uit de eenheidsbond. De facties die overblijven, zoals de Arbeidsorde, de syndicale vleugel van het VNV, weten als collaborerende partij een sterke machtspositie te verwerven binnen de UGHA.¹⁸¹

Tijdens de bezetting krijgt de bevolking hoe langer hoe meer te maken met voedseltekorten. Enorme prijsstijgingen, op de reguliere en zwarte markt, maken dat de bezetter te maken krijgt met een toenemend aantal stakingen. Arbeiders eisen voornamelijk loonsverhogingen om nog enigszins in hun basisvoorzieningen te kunnen voorzien.¹⁸² De KPB speelt een grote rol in deze acties en ook de bedrijfsleiders roeren zich: zij weigeren bijvoorbeeld lijsten van stakers aan de bezetter door te geven en staan achter de eisen van de

¹⁷⁸ STEENHAUT, W., ‘De Unie van Hand- en Geestesarbeiders’, A. COLIGNON, D. MARTIN, (red.), 1940: *België, een maatschappij in crisis en oorlog*, Brussel, 1993, 279.

¹⁷⁹ *Ibidem*, 281.

¹⁸⁰ *Ibidem*, 283.

¹⁸¹ *Ibidem*.

¹⁸² LUYTEN, D., ‘Stakingen in België en Nederland, 1940-1941’, *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis*, 15 (2005), 161.

arbeiders.¹⁸³ De grootste staking breekt uit op 9 en 10 mei 1941 in de Luikse steenkoolmijnen en Cockerill-bedrijven en verspreidt zich naar de Kempense steenkoolbekken. Aanvankelijk begint de staking als een spontane actie, maar wordt al snel omkaderd door communistische militanten en mondt uit in een hevig arbeidersprotest, met als inzet een loonsverhoging en een betere voedselvoorziening.¹⁸⁴ De ‘staking van de 100.000’, die zeven dagen duurt en meer dan 70.000 arbeiders kan mobiliseren, is deels geïnspireerd op de Februaristaking van 1941 in Amsterdam.¹⁸⁵ De aanleiding voor deze nederlandse staking was de toenemende criminalisering en brutalisering van Nederlandse Joden. De Belgische Meistaking heeft meer succes dan de Nederlandse. De bezetter doet namelijk gedeeltelijke toegevingen: de lonen worden met 8% verhoogd. Deze loonsverhoging staat echter nog altijd niet in verhouding met de prijsstijgingen van wel 75%. Daarmee is de staking vooral een symbolische overwinning voor de arbeiders, die bewezen hebben iets te kunnen bereiken via sociale actie.¹⁸⁶

Om tegenwicht te bieden aan de als niet legitiem en niet-effectief beschouwde UHGA van de bezetter, worden begin 1941 vanuit de hoek van KPB-militanten die de spontane acties in de aanloop naar de Meistaking ondersteunen, de Syndicale Strijdcomités (SSK's) opgericht, die meer syndicale slagkracht en invloed zullen hebben dan de UHGA.¹⁸⁷ Deze SSK's stimuleren de arbeiders om op te komen voor betere arbeidsomstandigheden en de strijd aan te gaan met de bezetter.¹⁸⁸ De SSK's kunnen hun aanhang al snel uitbreiden, voornamelijk door de grote afwezigheid van de clandestiene socialistische vakbonden tijdens de Meistaking en bij andere sociale acties. Een andere factor van succes is de aanwezigheid van heel wat KPB-militanten binnen de bedrijven en het toenemende militantisme binnen de arbeidersklasse.¹⁸⁹ Gebruik makend van de onvrede van de arbeiders, slagen de SSK's er binnen de bedrijven dan ook in de arbeiders te organiseren en mobiliseren en zo de economische basis van de Nazi-bezetter te ondermijnen.¹⁹⁰

De acties van de SSK's bestaan vooral uit het organiseren van petitie's, van werkvertragingen, het saboteren van de productie, aansporen tot zit- of andere stakingen. Tegen het einde van de bezetting neemt het aantal activiteiten en stakingen onder leiding van de SSK's toe. Vooral februari 1943 en juli 1944 zijn topmaanden voor stakingsacties. Bijna

¹⁸³ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 87.

¹⁸⁴ LUYTEN, 'Stakingen in België en Nederland...', 166.

¹⁸⁵ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 86.

¹⁸⁶ *Ibidem*, 87.

¹⁸⁷ *Ibidem*, 86-87.

¹⁸⁸ *Ibidem*, 234.

¹⁸⁹ HEMMERIJCKX, R., 'De Belgische communisten en het syndicaal verzet: de actie der syndicale Strijdcomitees', G. DRIGEARD, C. KESTELOOT, (eds.), *Het verzet en Noord-Europa*, Brussel, 1994, 208.

¹⁹⁰ *Ibidem*, 209.

dagelijks vinden over het hele land wel acties plaats.¹⁹¹ Vanaf begin 1943, zijn deze acties vooral gericht tegen de toegenomen deportaties.¹⁹² Hoewel de SSK's er vooral in slagen spontane acties uit te lokken en te organiseren, lukken ze er niet in grote algemene stakingen te organiseren. Begin 1944 trachten de SSK's samen met de KPB en het OF een algemene staking en nationale opstand te organiseren, echter zonder het verhoopte resultaat.¹⁹³ Naast het saboteren van het productiesysteem, sporen de SSK'ers aan op administratieve sabotage waaronder het afluisteren van telefoongesprekken tussen werkgevers, collaboratie en bezetter, het vervormen van informatie, het onderscheppen van post en het doorgeven van informatie en inlichtingen aan verzetsorganisaties.¹⁹⁴

Hoewel de SSK's zich openlijk profileren als onafhankelijke bewegingen die niet gebonden zijn aan het communistisch discours, worden de comités achter de schermen sterk beïnvloed en gecontroleerd door de KPB.¹⁹⁵ De pers en de politieke programma's van de SSK's worden volledig gedirigeerd vanuit de KPB. KPB-militanten proberen hun greep op de SSK's te versterken door afgevaardigden te laten infiltreren binnen de top van de bedrijfswereld, het bestuur en zelfs bij de bezetter.¹⁹⁶ Tegen het einde van de bezetting gelden de SSK's als één van de belangrijkste rekruteringsbronnen voor partizanen. Na de bevrijding worden 50 lokale SSK's overkoepeld door één federaal comité. Vooral in Brussel en Luik, en meer nog in Wallonië dan in Vlaanderen, krijgen de SSK's vaste voet aan de grond.¹⁹⁷

De SSK's zijn echter niet de enige syndicale groeperingen met enige invloed binnen het sociale veld. Naast de SSK's ontstaan tussen 1942 en 1944 een aantal syndicale verenigingen, waaronder de Luikse *Mouvement Métallurgiste Unifié*, het *Syndicat Général des Services Publics* en het trotskistische *Fédération de Lutte des Mineurs* in Charleroi. Hoewel zij voornamelijk een socialistische en communistische grondslag hebben, profileren ook zij zich als onafhankelijke bewegingen.

Met de SSK's kunnen de communisten zich tijdens de bezetting sterk nestelen binnen het sociale veld, iets waar zij tijdens het interbellum nauwelijks in slaagden door de concurrentie van de sterke socialistische bonden.¹⁹⁸ De SSK's hopen ook na de bevrijding hun invloed te kunnen doen gelden. Zij slagen erin na de bevrijding uit te groeien tot een aantal nieuwe eenheidsvakbonden, waarvan een deel zal opgenomen worden binnen het Algemeen

¹⁹¹ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 71.

¹⁹² HEMMERIJCKX, 'De Belgische communisten...', 212-213.

¹⁹³ *Ibidem*, 214.

¹⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁵ *Ibidem*, 215.

¹⁹⁶ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 70.

¹⁹⁷ HEMMERIJCKX, 'De Belgische communisten...', 212.

¹⁹⁸ *Ibidem*, 216.

Belgisch Vakverbond (ABVV), de nieuwe naoorlogse linkse vakbeweging.¹⁹⁹ Binnen het ABVV neemt de invloed van de SSK's drastisch af. Om na de bevrijding tegenwicht te bieden aan de grote politieke en sociale invloed van de communisten, beginnen werkgevers en vakbonden met de uitwerking van een diepgaande sociale wetgeving, een naoorlogs sociaal pakt dat de basis zal vormen voor het huidige systeem van sociale zekerheid en sociale overlegstructuren.²⁰⁰

1.3.6. ONAFHANKELIJKHEIDSFRONT

In wat vooraf ging werd gesproken over de verschillende kanalen waarlangs de KPB haar sociale en politieke invloed laat gelden binnen het verzet tegen de bezetter. In wat volgt zal dieper ingegaan worden op de evolutie en activiteiten van de verzetsorganisaties die uit de schoot van de KPB gegroeid zijn gedurende de bezetting.

Zoals reeds eerder vermeld, wordt in 1941, met de patriottische koerswijziging van het KPB, een 'Oproep tot het Vlaamse en Waalse Volk voor de onafhankelijkheid van het land' verspreid. De communisten trachten vanuit een sterke arbeidersbeweging een breed eenheidsfront van communisten en niet-communisten te vormen en gezamenlijk de strijd aan te gaan tegen de bezetting. Hoofdredacteur van *Le Drapeau Rouge* en oud-Spanjestrider Pierre Joye legt de eerste contacten voor de vorming van zulk eenheidsfront dat in maart 1941 zal uitgroeien tot het Onafhankelijkheidsfront.²⁰¹ De eerste contacten die Pierre Joye in 1941 legt, zijn met Fernand Demany, oud-journalist van *Le Soir*, Dr. Marteaux, KPB-lid en oud-socialist en André Bolland, een Katholieke priester.²⁰² Als reactie op *Operatie Sonnewende* (22 juni 1941) wordt bovendien in Luik het *Front Wallon pour la Libération* opgericht, een antifascistisch eenheidsfront tussen wallinganten, communisten, vrijzinnigen en anglofielen.²⁰³ Het is onder andere deze verzameling die later verder uit zal groeien tot het Onafhankelijkheidsfront (OF). Begin 1942 is het OF reeds uitgebreid met centra in Antwerpen, Brussel, Limburg, Kortrijk, Charleroi en Bergen. Het OF bestaat in die tijd vooral uit kaderleden van de KPB en andere partijen. De KPB zorgt evenwel voor de basisstructuur voor het OF, en stelt haar clandestiene persorgaan en militantenbasis ter beschikking.²⁰⁴ In

¹⁹⁹ *Ibidem*, 217.

²⁰⁰ VAN MEERBEECK, P., VERHOEYEN, E., VAN DE VIJVER, H., (e.a.), *De tijd der vergelding & het verzet*, Brussel, 1988, 86.

²⁰¹ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 29; 31.

²⁰² *Ibidem*, 31.

²⁰³ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 69.; VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 226.

²⁰⁴ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 69.

1943 neemt het OF haar definitieve structuur aan. In het Nationaal Secretariaat zetelen onder andere Fernand Demany, Jean Terfve (KPB) en Norbert Hougardy (liberaal). Onder dit Nationaal Secretariaat komt het Nationaal Comité waarin vertegenwoordigers bijeenkomen van de provinciale Comités en enkele nationale groeperingen, waaronder het Jeugdfront voor de Vrijheid, de Leraarsorganisatie Middelbaar Onderwijs en Solidariteit. De communisten maken slechts een minderheid uit binnen deze organisatiestructuur.²⁰⁵

De communisten zijn in het OF echter niet altijd een minderheid geweest. Aanvankelijk is de KPB sterk vertegenwoordigd in de regionale comités van het OF. Na een golf van aanhoudingen van communisten midden 1943, neemt de invloed van de KPB binnen het OF af. Het Onafhankelijkheidsfront evolueert nu pas echt tot een pluralistische organisatie, aangezien de leeggekomen plaatsen van aangehouden communisten opgevuld worden met leden van diverse politieke strekkingen.²⁰⁶ Overigens zijn het niet de KPB-leden die de groei van het OF verklaren, maar vooral de individuele toetredingen tot het OF. Om door de regering in Londen erkend te kunnen worden, profileert het OF zich dan ook als een verzameling van verzetsbewegingen en groeperingen, die ernaar streeft een ‘patriottisch miniparlement’ te vormen bestaande uit een diversiteit aan partijen en groeperingen. De KPB speelt wel een grote rol in het aanbieden van een organisatiestructuur aan het OF, gezien het op dat moment de enige partij is met een voldoende sterke structuur. Hoewel het OF haar banden met de KPB niet openlijk blootgeeft, identificeert de KPB zich wel met het OF en kan de partij in sterke mate bepalen welke koers het OF vaart.²⁰⁷ Hoewel het initiatief van het OF van de communisten komt, is het OF dus een verzameling van leden van allerhande politieke strekkingen, met één gemeenschappelijk doel: de strijd tegen de bezetter en zijn collaborateurs. De beweging breidt zich sterk uit over politieke grenzen heen. Bijgevolg tracht het OF sterk te vermijden een communistische kleur aan te nemen, opdat potentiële leden niet afgeschrikt zouden worden om deel te nemen aan de strijd tegen de bezetter.²⁰⁸

Katholieken, communisten en liberalen maken het grootste deel uit van de OF-leden. De communisten zouden de socialisten graag bij de beweging betrekken, maar die staan over het algemeen tamelijk wantrouwig tegenover het initiatief en wijzen samenwerking met het front af, uit vrees nog meer arbeiders te verliezen aan de KPB.²⁰⁹ Tezelfdertijd beginnen de socialisten een eigen clandestiene verzetsbeweging. Dit wantrouwen van de socialistische

²⁰⁵ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 34.

²⁰⁶ *Ibidem*, 31.

²⁰⁷ GOTOVITCH, J., ‘Du communisme à la résistance’ A. COLIGNON, D. MARTIN, (red.), *1940: België, een maatschappij in crisis en oorlog*, Brussel, 1993, 421.

²⁰⁸ SOMA/AA1825/V, Interview met R. Van Aerschot door H. Van de Vijver, 6/09/1985, band 1.

²⁰⁹ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 70.; VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 31.

partijtop tegenover de KPB en het OF, houdt individuele BWP-leden echter niet tegen actief te worden binnen het OF.²¹⁰ Van de christelijke familie zijn het slechts enkele ‘randfiguren’ die zich bij het OF voegen, omdat ook vanuit deze hoek een groot wantrouwen en scepticisme bestaat tegenover het front.²¹¹

In maart 1942 publiceert *Le Drapeau Rouge* het programma van het OF. Hierin wordt de afwachtende houding in het land tegenover de bezetter sterk veroordeeld en wordt opgeroepen tot onmiddellijke actie om de bezetter te verdrijven. Dit doel kan enkel bereikt worden doormiddel van een nationale opstand. Deze opstand zal voorbereid worden door het OF, de effectieve bevrijding zal door de bevolking zelf bewerkstelligd moeten worden.²¹²

De diverse activiteiten van het OF worden mogelijk gemaakt door het sterke persorgaan dat de organisatie uitbouwt. Via ondergrondse sluikbladen kan ze de bevolking mobiliseren om in actie te komen tegen de bezetter. Bovendien worden via deze weg richtlijnen gegeven aan de ruim 150 lokale clandestiene bladen, die kunnen teren op de door het OF verspreide artikelen, in combinatie met informatie over de eigen regio.²¹³ Het clandestiene blad *Front* verschijnt vanaf oktober 1943 in een oplage van ca. 25.000 exemplaren.²¹⁴

Naast propaganda is het OF vanaf eind ’42 actief in de strijd tegen deportaties en verplichte tewerkstelling. Naast het oproepen om verplichte tewerkstelling te weigeren, steunt ze werkweigeraars via speciale hulpcomités, die vanaf de zomer van 1942 worden opgenomen binnen de door de regering in Londen opgerichte Dienst-Socrates.²¹⁵ Op humanitair gebied is het OF vanaf 1943 actief in het helpen van duizenden gevluchte en ondergedoken Joden, in samenwerking met het ‘Comité der Verdediging van de Joden’. Deze steun aan vervolgte Joden wordt overigens beschouwd als één van de grootste verdiensten van het OF.²¹⁶ Het voorheen reeds aangehaalde initiatief van de KPB ‘Solidariteit’, dat sinds 1941 materiële hulp verschaft aan gezinnen van ondergedoken werkweigeraars en activisten, wordt vanaf november 1942 georganiseerd vanuit het OF.²¹⁷ Solidariteit wordt uitgebreid naar ‘hulp aan de slachtoffers van de bezetter’, waaronder dus ‘illegalen, werkweigeraars en gezinnen van onderduikers of gearresteerden’ vallen. Solidariteit, dat ook wel ‘het Rode Kruis van het

²¹⁰ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 31.

²¹¹ *Ibidem*.

²¹² LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 70.

²¹³ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 31.

²¹⁴ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 233.

²¹⁵ *Ibidem*.

²¹⁶ *Ibidem*, 236.

²¹⁷ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 233.

Onafhankelijkheidsfront' genoemd wordt, ontvangt ruim 40% van het werkingsbudget van het OF, de rest van de nodige middelen wordt ingezameld door de leden.²¹⁸

Al snel wordt duidelijk dat de huidige activiteiten van het OF, waaronder propaganda, sabotage en solidariteitsacties, onvoldoende resultaat genereren in de strijd tegen de bezetter. Het blijkt noodzakelijk om een gewapende arm te installeren om de doelstellingen van de KPБ, via het OF, te kunnen realiseren. Om die reden worden, vooral na de heksenjacht op de communisten na de Duitse inval in de Sovjet-Unie op 22 juni 1941, vanuit de KPБ via het OF over het hele land reeds bestaande weerstandsgroepen verzameld in het 'Belgisch Leger der Partizanen', of kortweg *Partisans Armés* (PA), refererend naar Russische en Joegoslavische verzetsgroepen.²¹⁹ De PA zal uiteindelijk uitgroeien tot de gewapende vleugel van het OF.²²⁰ Door de partizanen worden evenwel tot begin 1942 nog geen dodelijke aanslagen gepleegd.²²¹ Daarnaast bestaan onder de KPБ reeds officiële 'Patriottische Milities', die officieel pas vanaf juni 1944 actief worden als ondersteunend leger voor de partizanen.²²²

1.3.7. DE PARTIZANEN

De eerste actieve gewapende kernen ontstaan tegen het einde van 1941 in sterk verstedelijkte gebieden als Brussel en Charleroi. In de lente van 1942 wordt de Bulgaar Angheloff, Belgische afgevaardigde voor de *Mains-d'Oeuvre Immigrée* en oud-Spanjestrider, door de KPБ gevraagd een eerste speciaal partizanenkorpс op te richten. Angheloff richt daarop in Brussel twee korpсen op: het Brusselse korpс en het mobiele korpс. Het toenemend aantal anti-joodse maatregelen drijft heel wat joodse jongeren naar het gewapend verzet. Veel van hen komen bij deze Brusselse partizanenkorpсen terecht. Zij zullen zich in eerste instantie vooral bezighouden met aanslagen op joodse collaborateurs om te strijden tegen de deportatie van hun joodse medeburgers.²²³ In Charleroi wordt een omvangrijk korpс opgericht onder leiding van Victor Thonet en Raould Balignand, eveneens een oud-Spanjestrider. Dit korpс specialiseert zich vooral in aanslagen en materiële sabotageacties.²²⁴

²¹⁸ GOOSSENS, H., *Met pen en stencilmachine in strijd tegen de Nieuwe Orde: De clandestiene pers van de Kommunistische Partij en het Onafhankelijkheidsfront in Oost-Vlaanderen*, 1979,

(<http://www.marxists.org/nederlands/thema/wereldoorlog2/1979pers.htm>), geraadpleegd op 10/07/2013.

²¹⁹ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 37.

²²⁰ ADRIAENS, *Vrijwilligers voor de vrijheid...*, 124.; VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 232.

²²¹ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 37.

²²² VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 232.

²²³ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 37.

²²⁴ *Ibidem*.

Nadat Angheloff gevraagd is een speciaal partizanenkorp op te richten in Brussel, gaat de KPB over tot de oprichting van een algemeen partizanenkorp onder leiding van Joseph Leemans. Hij is eveneens oud-Spanjestrider, kaderlid van de KPB en onderhoudt nauwe relaties met de Komintern.²²⁵ Zoals reeds vermeld wordt de noemer ‘partizaan’ reeds officieus gebruikt door enkele verzetsgroepen. De term wordt echter pas voor het eerst in de clandestiene bladen gehanteerd vanaf 1942. Onder de communisten die zich aansluiten bij de partizanen, kunnen drie categorieën onderscheiden worden: een eerste groep bestaat uit strijders die vrijwillig met de Internationale Brigades meevochten tijdens de Spaanse Burgeroorlog; een tweede groep bestaat uit intellectuelen die zowel acties voorbereiden als uitvoeren; een laatste groep bestaat uit communistische leden van de *Mains-d’Oeuvre Immigrée*, voornamelijk Franse partizanen die reeds actief waren in het Franse verzet.²²⁶ Later zullen zich heel wat ondergedoken werkweigeraars aansluiten bij de verschillende partizanenkorpsen.²²⁷ Na de oorlog zullen 13.246 partizanen erkend worden als gewapend weerstander.²²⁸

Een aantal oud-Spanjestridders, zoals Jozef Leemans, Raoul Baligand, Raymond Dispy, Jean Borremans en Edmond Van Den Heuvel, zullen een cruciale rol spelen in de partizanenbeweging. De KPB geeft hen de leiding over de oprichting en militaire omkadering van de partizanenkorpsen en voor de opleiding van de partizanen, gezien zij reeds waardevolle militaire ervaring hebben opgedaan tijdens de Spaanse burgeroorlog. Oud-Spanjestridders zullen uiteindelijk bijna één derde van het nationaal commando uitmaken. Van de actieve gewapende partizanen zullen één op de zes oud-Spanjestridders zijn.²²⁹ Drie op de vier oud-Spanjestridders blijkt overigens communist te zijn.²³⁰

De organisatiestructuur van de PA komt overeen met deze van de clandestiene KPB. De leiding van de PA bestaat tot op het niveau van het korpscommando zo goed als helemaal uit leden van de KPB en tussen de 40 en 60% van de actieve leden van de eerste PA-lichting zijn communisten. Van de top naar de basis is de PA als volgt georganiseerd: Bovenaan staat het nationaal commando, gevolgd door het sectorcommando, het korpscommando, de regimenten die onderverdeeld zijn in bataljons, compagnies en tot slot de detachementen.²³¹ In Vlaanderen wordt de PA onderverdeeld in twee sectoren die telkens bestaan uit een viertal korpsen, volgens arrondissement. Het Korps Limburg is een uitzondering, de gehele provincie

²²⁵ *Ibidem*, 231.

²²⁶ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 71.

²²⁷ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 36.

²²⁸ ADRIAENS, *Vrijwilligers voor de vrijheid...*, 124.

²²⁹ *Ibidem*.

²³⁰ WILLEQUET, J., *La Belgique sous la botte: résistances et collaborations 1940-1945*, Parijs, 1986, 214.

²³¹ SCHOENMAKERS, *Een gevaarlijke tijd...*, 194.

vormt het Korps 035, dat vanaf 1944 omgedoopt wordt tot Korps 069. Wallonië omvat eveneens twee sectoren, die op hun beurt uit vier tot vijf korpsen bestaan. Op nationaal niveau is er de nationale commandant die bijgestaan wordt door een operationele adjunct, die de acties over heel het land zal coördineren en een administratieve adjunct, die in zal staan voor de coördinatie van verschillende nationale diensten waaronder de wapen-, inlichtingen-, radio-, pers- en intendancediensten.²³²

Elk niveau tot en met de compagnie, is een weerspiegeling van het nationaal commando.²³³ Telkens staat een commandant aan het hoofd die bijgestaan wordt door twee adjuncten. Aan het hoofd van een korps staat bijvoorbeeld een korpscommandant, bijgestaan door een administratieve en operationele adjunct die verantwoordelijk zijn voor de verschillende korpsdiensten. Tot eind 1943 bestaat een detachement, de kleinste eenheid, uit drie man; een compagnie bestaat uit drie detachementen; een bataljon bestaat uit drie compagnies en een regiment uit drie bataljons. De contacten lopen bijgevolg van de basis telkens omhoog tot de korpscommandanten. Tussen het commando en de verschillende diensten bestaan zeer frequente contacten. De korpsen onderhouden op hun beurt regelmatige contacten met het OF en de KPB. Tot slot heeft het nationaal commando regelmatig contact met de vertegenwoordigers van de regering in Londen via het Nationaal Coördinatie Comité dat eveneens sabotageacties plant over het hele land en informatie doorgeeft waarop acties op lokaal niveau gebaseerd kunnen worden.²³⁴

Doordat de PA over een zeer uitgekende bevelstructuur beschikt, kan informatie zeer snel circuleren van de basis naar de top en omgekeerd. De PA is op lokaal niveau zozeer geworteld dat het mogelijk is voor de partizanen om overal bruikbare inlichtingen te winnen, zowel vanuit politiediensten als vanuit bedrijven, spoorwegdiensten en postdiensten.²³⁵ De inlichtingendiensten nemen een primordiale plaats in binnen dit gestructureerde netwerk. Sabotageacties en aanslagen kunnen immers slechts minutieus gepland worden wanneer voldoende gedetailleerde informatie over de doelen beschikbaar is. Deze inlichtingen worden via koeriersdiensten van de basis naar de top in Brussel gestuurd.²³⁶ Niet alle informatie en inlichtingen worden altijd naar Brussel gestuurd. Van de korpscommandant wordt verwacht dat hij via algemene richtlijnen vanuit de top autonoom kan oordelen over bepaalde acties en inlichtingen. Dit geldt overigens voor alle niveaus. Om dit systeem in stand te kunnen houden,

²³² SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door H. Van de Vijver, 16/05/1986.

²³³ SCHOENMAKERS, *Een gevaarlijke tijd...*, 194.

²³⁴ SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door P. Louyet, (s.d.).

²³⁵ SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door H. Van de Vijver, 16/05/1986.

²³⁶ *Ibidem*.

is een grote mate van vertrouwen nodig tussen de leden, op welk niveau ze zich ook bevinden.²³⁷

Vanuit het nationaal commando worden directieven verspreid om de partizanen duidelijk te maken wat hun taken en doelstellingen zijn. De partizanen worden vooral aangespoord het voortouw te nemen in de nationale strijd voor een onafhankelijk België en tegen de terreur van de bezetter.²³⁸ Omwille van het belang van de boodschap van het nationale commando aan de partizanen, worden hier de belangrijkste elementen weergegeven uit de directieven van 1943 die verschenen onder de titel ‘Betekenis en de taak der partizanen’:

‘1. Sabotage van het militaire en economische oorlogsapparaat van de vijand, spoorweginstallaties, oorlogsbedrijven en alle andere industriële instellingen die voor de vijand werken; 2. daadwerkelijk doorvoeren van het georganiseerde en gewapende verzet tegen iedere vorm van nazistische verdrukking, tegen de barbaarse bezetting, tegen de deportatie onzer arbeiders, tegen de uitplundering onzer boeren, tegen de opsluiting en uitmoording van duizenden patriotten, tegen de uithongering en uitbuiting onzer bevolking, enz; 3. Het onschadelijk maken van alle verraders en verklikkers, van alle knechten en handlangers van de vijand. (VNV-ers, Gestapo’s, Zwarte-Brigade-honden en alle ander zwart en verkocht gespuis.); 4. Het doelbewust en systematisch voorbereiden en organiseren van de Algemene Nationale Opstand tegen de Hitler-verdrukking en het zwarte verraad.; 5. Het wreken van duizenden vermoorde en doodgemartelde vrijheidsstrijders, en van de onmenselijke en sadistische mishandelingen van de patriotten in de volgepropte gevangenissen en concentratiekampen.’²³⁹

Als hoofdzakelijk doel wordt duidelijk de nationale opstand en bevrijding aangehaald.²⁴⁰ Naargelang de houding van de bezetter evolueert, worden de directieven in oktober 1943 aangevuld:

‘Aanvallen en vernietigen van de verkeers- en transportwegen. Zoveel mogelijk werkweigeraars inlijven in de rangen van de partizanen en een nog grotere

²³⁷ *Ibidem.*

²³⁸ SOMA/AA1297/481/5, Betekenis en taak der partizanen, 1943.

²³⁹ *Ibidem.*

²⁴⁰ SOMA/AAMIC53, Dagorder nationaal commando PA, 15/10/1943.

krachtdadigheid voor de dag leggen in het onverbiddelijk straffen van verraders, spionnen en provocateurs in dienst van de Duitse bezetter’.

Wat aanvankelijk begint als acties van overval- en sabotagegroepen, groeit uit tot het plannen van een echte weerstands- en bevrijdingsstrijd. Hiervoor is eenheid onder alle verzetskrachten nodig, waar regelmatig door het nationaal commando toe wordt opgeroepen.²⁴¹

Op internationaal niveau wensen de communisten, door het starten van een derde, maar nu binnenlands front, om het Sovjet-leger aan het Oostfront te ontlasten. Maar de aandacht blijft gericht op het wreken van de wandaden van de bezetter en de collaborateurs in het binnenland. De collaborateurs worden een gegeerd mikpunt omwille van hun toenemende macht en samenwerking met de bezetter. De bezetter wordt doelwit omwille van de wreedheden die worden bedreven, de Duitse deportatie- en tewerkstellingspolitiek, de spaaklopende voedselvoorziening en de leegplundering van het land.²⁴²

Aanvankelijk bestaan de acties van de partizanen voornamelijk uit kleine acties. Het gaat hier vooral om sabotage van het Duitse bezettings- en oorlogsapparaat. Vanaf het voorjaar van 1942 keert het tij en volgen serieuzere aanslagen, gericht op personen. Deze acties, die vooral het gevolg zijn van de toenemende repressie door de bezetter en de daarop volgende radicalisering van de partizanen, hebben vooral tot doel de collaborateurs en de bezetter angst in te boezemen.²⁴³ Voor de bezetter wordt het voor het eerst voelbaar dat het in een vijandig bezet land opereert.²⁴⁴ De radicaliserende partizanen richten hun acties specifiek op de Belgische collaborateurs die het opgelegde beleid van de bezetter uitvoeren en daarmee de bezetting mogelijk maken. In *De Rode Vaan* wordt in februari 1942 dan ook expliciet opgeroepen om vooral collaborateurs te viseren.²⁴⁵

Aanvankelijk bestaan de aanslagen op individuele collaborateurs vooral uit wraakacties voor de verklikking van partizanen. Vanaf april 1942 worden de aanslagen echter doelgerichter uitgevoerd om de collaboratie angst aan te jagen en het collaboreren te ontraden.²⁴⁶ In de tweede helft van 1942 volgen een heel aantal aanslagen op collaborateurs, waaronder op een aantal oorlogsburgemeesters. Tegen het einde van 1942 worden de bezetters zelf het doel van liquidaties. De vergeldingsacties door de bezetter nemen toe in aantal en intensiteit: in november 1942 wordt een eerste groep partizanen gefusilleerd.²⁴⁷ Het gevolg is een vicieuze cirkel van alsmaar grimmigere terreur en contraterreur. Aangezien hoe

²⁴¹ *Ibidem*.

²⁴² VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 36.

²⁴³ *Ibidem*, 37.; VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 232.

²⁴⁴ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 71.

²⁴⁵ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 37.

²⁴⁶ *Ibidem*, 40.

²⁴⁷ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 71.

langer hoe meer partizanen en communisten worden geëxecuteerd en de represaillemaatregelen van de bezetter disproportioneel zijn, wordt door de top van de PA beslist de aanslagen op de bezetter stop te zetten.²⁴⁸ De leiding ziet immers in dat op aanslagen op collaborateurs minder zware vergeldingsacties volgen dan wanneer het aanslagen op leden van de Duitse bezettingsmacht betreft.²⁴⁹ De jacht op partizanen gaat onverminderd door, waardoor in de eerste helft van 1943 eveneens de leiding van de PA het moet ontgelden.²⁵⁰ De jacht op partizanen gaat over het hele grondgebied door.²⁵¹ Aan de hand van infiltratie en martelingen kan de bezetter het aantal arrestaties gedurende de drie eerste maanden van 1943 drastisch verhogen.²⁵²

In 1943 neemt de verzetsstrijd nieuwe proporties aan onder invloed van wijzigingen in de nationale en internationale context. Ten eerste heeft de Duitse Nederlaag in Stalingrad in januari 1943 tot gevolg dat de moedeloosheid tegenover de bezetting in West-Europa afneemt en het verzet nieuwe moed krijgt ingeblazen. Ten tweede zorgt de invoering van de verplichte tewerkstelling in oktober 1942 voor een nieuwe opstoot van verzet tegen de bezetting. Ten derde zorgt de toenemende vervolging van de communistische kaderleden van de PA ervoor dat hun plaatsen ingenomen worden door onervaren en minder politiek bewuste partizanen, vaak werkweigeraars, uit het veld. Dit laatste heeft gevolgen voor de perceptie onder de bevolking die meer vertrouwen had in de antifascistische kaderleden van weleer, dan in de onervaren partizanen, waarvan niet duidelijk is met welke doelstellingen ze hun nieuwe functies bekleeden.²⁵³

Hoewel het aantal aanhoudingen van partizanen in 1943 sterk toeneemt en de Sipo-SD de partizanen tracht te verzwakken door het verspreiden van valse propaganda en het verharden van de repressie, voeren de partizanen vooral in de regio's Limburg en Leuven de strijd op en neemt de spiraal van geweld toe naarmate het laatste bezettingsjaar 1944 vordert.²⁵⁴ In Limburg in het bijzonder, zoals verder in dit werk zal blijken, escaleert het geweld meer dan waar ook in het land. De gewapende verzetsacties in Limburg nemen zulke proporties aan dat de bezetter en haar collaboratie in een constante toestand van angst terechtkomen.²⁵⁵ Omdat de collaboratie het gevoel krijgt dat de partizanen geen onderscheid meer maken tussen welke collaborateur dan ook, haken heel wat collaborateurs af,

²⁴⁸ SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door M. De Wilde, 4/08/1986, Band 1.; VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 232.

²⁴⁹ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 41.

²⁵⁰ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 232.

²⁵¹ *Ibidem*.

²⁵² LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 72.

²⁵³ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 41.

²⁵⁴ *Ibidem*, 43.

²⁵⁵ *Ibidem*, 44.

distantiëren ze zich van hun functies of houden ze zich hoe langer hoe meer op de achtergrond.²⁵⁶

Hoewel heel wat collaborateurs het gevoel hebben willekeurige doelwitten te zijn van het verzet, gaan de partizanen niet ongeorganiseerd op eigen houtje te werk. De richtlijnen voor aanslagen en executies komen weldegelijk van hogehand, van het nationaal commando en de korpscommandanten, die oproepen om de strijd tegen collaborateurs en verraders te verharderen en in 1943 zelfs de opdracht geven acties en aanslagen eveneens te richten tegen de bezetter en specifiek tegen leden van de Wehrmacht, met als doel hen hun wapens afhandig te maken. Verdere bevelen van de top bestaan uit het ophangen van verraders en leden van de Gestapo; het liquideren van gegijzelde collaborateurs in geval van Duitse vergeldingsacties; of het achterlaten van boodschappen op geliquideerde collaborators. Voor het nationaal commando is het menens: de vergeldingsmaatregelen weerhouden de partizanen er niet van de strijd tegen de bezetter naar een hoger niveau te voeren.²⁵⁷

De toename van het aantal arrestaties van partizanen en leden van de PA-top heeft grote gevolgen voor de organisatie en de structuur van de verzetsbeweging, hoewel de lege posten steeds snel weer ingevuld geraken.²⁵⁸ Op lokaal niveau vinden geen grote verschuivingen plaats. Aan de top verandert er weldegelijk het een en ander: de beslissingsstructuur wordt gewijzigd, de partij wordt autoritairder en de veiligheidsmaatregelen nemen toe. Dit is niet slechts het gevolg van de veranderde samenstelling van de partijtop, maar is evenzeer te wijten aan de ontbinding van de Komintern in juni 1943, waarna het Centraal Comité niet meer zal samenkomen. Bovendien zal de Vlaamse partijafdeling, die redelijk autonoom kon functioneren, verdwijnen waardoor beslissingen worden genomen door een sterk gereduceerde en gecentraliseerde partijtop.²⁵⁹ Vanaf eind 1943 wordt de PA geleid door de Luikse advocaat Jean Terfve.²⁶⁰

De strijd tegen de bezetter mag dan wel in alle hevigheid woeden, de partizanen blijven, zeker na de escalerende repressie door de bezetter, kampen met een chronisch wapentekort. Het nationale commando roept de korpsen in juli 1943 dan ook op om een sterke bewapeningsdienst uit te bouwen en strikt toe te zien op de inventarisatie en verdeling van de wapens onder de compagnies. Toch blijkt deze drastische herstructurering van de bewapeningsdiensten geen oplossing voor het nijpende wapentekort. Het nationale commando klopt bijgevolg radeloos aan bij de regering in Londen met het verzoek dringend wapens te

²⁵⁶ *Ibidem*, 97.

²⁵⁷ SOMA/AAMIC53, Directieve nationaal commando PA aan Korpscommando, 1943.

²⁵⁸ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 72.

²⁵⁹ *Ibidem*, 73.

²⁶⁰ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 232.

lever aan de partizanen.²⁶¹ Ondanks meerdere smeebedes aan het adres van de regering in maart 1944, blijven de beloofde wapenparachuteringen van de geallieerden uit. De partizanen moeten via andere, meer risicovolle wegen aan wapens geraken. Ze kopen ofwel wapens via de zwarte markt aan woekerprijzen, met een groot risico betrappt te worden door de Gestapo. Ofwel gaan ze door met aanslagen op leden van de Wehrmacht, wier wapens ze op die manier kunnen bemachtigen. Ten einde raad kloppen ze nogmaals aan bij de regering in Londen voor toestemming om de door de geallieerden gearachuteerde wapens aan andere verzetsbewegingen te mogen gebruiken in de gewapende strijd tegen de bezetter. Deze verzetsbewegingen zijn immers van plan de wapens pas op te nemen bij de effectieve bevrijding van het land, aldus de commandostaf.²⁶²

Ook op deze oproep komt nauwelijks reactie. Ondanks voortdurend aandringen zullen de partizanen in Vlaanderen geen wapenleveringen ontvangen vanuit Londen.²⁶³ Volgens de partizanen houdt de regering in Londen zich afzijdig ten opzichte van de PA uit angst voor een communistische staatsgreep eenmaal de partizanen hun wapenarsenaal uitgebreid zullen hebben. De regering vreest voor het verstoren van de openbare orde, zeker nadat het OF openlijk heeft opgeroepen tot een nationale opstand, weliswaar tegen de bezetter.²⁶⁴

1.3.8. COMMUNISTISCHE INVLOED OP DE PARTIZANEN

Een interessante vraag is in welke mate de partizanen communistisch waren. De beweging is inderdaad opgericht door de KPVB, maar volgens adjunct-nationaalcommandant Louis van Brussel is het geenszins de bedoeling geweest er een partijleger van te maken. De partizanenbeweging zal zich integendeel integraal achter het ordewoord van het OF, 'De bezetter buiten', scharen. Volgens van Brussel was het eerst en vooral de bedoeling de fascistten te verslaan, om dan na afloop van de oorlog eventueel een betere maatschappij op te bouwen.²⁶⁵

Inderdaad is het zo dat de partizanen in de eerste plaats aan hun effectieven komen doordat de KPVB bij haar leden aandringt de beweging te vervoegen. Velen onder hen zullen oud-Spanjestrijders zijn die wisten hoe ze met springstoffen en wapens moeten omgaan.²⁶⁶ De PA en het OF zullen dus in het begin duidelijk van linkse signatuur zijn, maar na verloop van

²⁶¹ SOMA/AAMIC53, Directive nationaal commando PA, 1/07/1943.

²⁶² SOMA/AAMIC53, Oproep nationaal commando PA aan de Belgische regering in Londen, 9/03/1944.

²⁶³ SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door P. Louyet, (s.d.).

²⁶⁴ SOMA/AAMIC53, Oproep nationaal commando PA aan de Belgische regering in Londen, 9/03/1944.

²⁶⁵ SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door H. Van de Vijver, 16/05/1986.

²⁶⁶ SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door P. Louyet, (s.d.).

tijd worden leden van alle strekkingen aangeworven, in het bijzonder vanaf de invoering van de verplichte tewerkstelling. Van Brussel stelt dat ontzaglijk veel katholieken, socialisten, liberalen en partijlozen gedurende de bezetting aansluiten.²⁶⁷ Het aandeel communistische leden is periodiek op te delen. In een eerste fase zullen vooral militante antifascisten in het kader van de antifascistische strijd de nazi's willen bestrijden. De tweede lichter partizanen zal zich echter niet dit antifascisme als drijfveer hebben. Dan zal enkel nog de top onder het motto van de antifascistische strijd opereren. De basis, die niet zo politiek ingesteld is, zal zich vooral het verjagen van de bezetter tot doel stellen.²⁶⁸ Ook de regering in Londen zal reeds in 1943 op de hoogte zijn dat de communisten geen meerderheid meer vormen binnen de PA, doch zullen zij de beweging met argusogen gadeslaan, daar de KPB er stevig de touwtjes in handen houdt.²⁶⁹

De basis van de PA-beweging was dus niet noodzakelijk communistisch. Het is echter wel duidelijk dat de partij de organisatie wilt besturen daar deze altijd het korpscommando en hun adjuncten aan zal stellen.²⁷⁰ Dit blijkt ook uit een directieve die het partijsecretariaat in februari 1943 naar de plaatselijke instructeurs stuurt. Hieruit blijkt duidelijk dat effectief de opdracht gegeven wordt een voldoende vertegenwoordiging van KPB-leden bij de PA te verzekeren.²⁷¹ In een andere nota van datzelfde jaar worden duidelijk de taken van de partij ten opzichte van de PA uiteengezet.²⁷² Hierin wordt gesteld dat de PA als een buitenpartijdige organisatie moet gezien worden die patriotten van alle strekkingen dient te verzamelen om gewapenderhand de bezetter te bestrijden. Gesteld wordt dat de KPB wel de promotor van de PA-beweging is en blijft, hoewel men de nadruk legt op het feit dat het niet om een communistische beweging gaat. In de nota wordt tevens benadrukt dat bij de aanstelling van korpscommandanten enkel rekening gehouden wordt met capaciteiten en toewijding aan de strijd, ze hoeven dus niet per se uit communistische kringen te komen, hoewel dit in de praktijk meestal wel het geval zal zijn. Hoewel de PA volgens de nota dus geen communistische organisatie zou zijn, wordt toch gewezen op de grote verantwoordelijkheid van de partijorganisatie ten opzichte van de partizanen. Zo legt men onder andere de nadruk op de verplichting voor iedere lokale partijfederatie om kaderleden aan de partizanen ter beschikking te stellen. Bovendien dienen deze lokale federaties de PA te steunen in hun gewapende strijd en mee te helpen met de rekruteringscampagnes; het verzamelen van

²⁶⁷ SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door H. Van de Vijver, 16/05/1986.

²⁶⁸ SOMA/AA1825/V, Interview met P. Hermans door H. Van de Vijver, 15/09/1986.

²⁶⁹ ADRIAENS, *Partizanenkorp*s 037, 18.

²⁷⁰ GOTOVITCH, J., *Du rouge au tricolore: les communistes Belges de 1939 à 1944: un aspect de l'histoire de la résistance en Belgique*, Brussel, 1992, 190.

²⁷¹ SOMA/AAMIC53, Directieve van het KPB secretariaat aan de partij-instructeurs, februari 1943.

²⁷² SOMA/AAMIC53, Directieve van de KPB aan de gewestelijke instructeurs en aan de federale sekretaris, 1943.

inlichtingen; het leggen van contacten; het verzamelen van wapens en het zoeken van schuiladressen. Tevens dienen regelmatig contacten onderhouden te worden tussen de korpscommandanten en de partijinstructeurs. Daarnaast maakt de nota duidelijk dat de verantwoordelijken bij de partizanen niet volledig op eigen initiatief handelden. De partijinstructeurs en de partijsecretaris dienden inlichtingen en aanwijzingen over te voeren acties aan de commandanten door te geven, deze aanwijzingen zijn echter zogenaamd niet verplichtend voor de partizanen.²⁷³

Het is bijgevolg duidelijk dat de angst van de regering voor een sterke communistische inmenging in de PA niet ongegrond is, echter wordt in de reeds vermelde smeekbede aan de regering in Londen voor wapenleveringen deze inmenging sterk genuanceerd. In de oproep wordt ten stelligste ontkent dat de partizanen een aan de partij vervlecht organisme zijn en wordt wederom gesteld dat de PA geen communistische organisatie is. Geenszins wordt ontkent dat de KPb het initiatief heeft genomen voor het opstellen van de gewapende formaties doch wordt benadrukt dat de KPb nooit heeft geprobeerd de partizanen onder haar voogdij te stellen.²⁷⁴ Dit staat in schril contrast met de bovenvermelde nota's aan de partijinstructeurs. Hoe dan ook wordt in de oproep benadrukt dat de communisten na de vele uitzuiveringsacties door de bezetter nog maar in een minderheid van de rangen voorkomen en dat hun deuren voor alle oprechte patriotten open staan: 'Bij ons wordt men niet naargelang men rijk of arm, katholiek, jood of vrijdenker, kommunist, Liberaal, socialist, kristendemokraat of zonder partij is, beoordeeld'.²⁷⁵

Het is duidelijk dat gepoogd wordt de regering, die vreest voor onlusten na de bevrijding, gerust te stellen. De nota benadrukt dat de partizanen de 'tuchtvolle verdedigers zijn der grondwettelijke vrijheden en de democratische orde waarvan de patriotten de herstelling en de uitbreiding verlangen'.²⁷⁶ Deze sussende woorden zullen de regering echter niet gerust stellen, zoals reeds gesteld zullen de wapenleveringen uitblijven en zoals zal blijken zal de vrees van de regering zelfs deels bewaarheid worden, daar de PA na de bevrijding in eerste instantie zal weigeren zich te ontwapenen.

²⁷³ *Ibidem.*

²⁷⁴ SOMA/AAMIC53, Oproep nationaal commando PA aan de Belgische regering in Londen, 9/03/1944.

²⁷⁵ *Ibidem.*

²⁷⁶ *Ibidem.*

1.3.9. DE OVERIGE VERZETSGROEPERINGS

1.3.9.1. ALGEMENE KARAKTERISTIEKEN VAN HET VERZET TEGEN DE BEZETTING

Nadat Koning Leopold III samen met zijn troepen capituleert op 28 mei 1940 en de Duitse bezetting onder de *Militärverwaltung* een feit is, legt de meerderheid van de bevolking zich neer bij deze nieuwe situatie. Een kleine kern kan zich niet verzoenen met de Nazi-bezetting en komt in verzet, vanuit een antifascistische of patriottische motivatie. Ieder heeft echter zijn eigen bijkomende motivaties om zich te verzetten tegen de bezetter: de ene sympathiseert met het communisme, de ander vanuit een pro-Engelse gezindheid, een sterke vrijheidswens of streeft naar gerechtigheid, democratie, solidariteit of heeft een slechte herinnering aan de vorige grote oorlog tegen de Duitsers.²⁷⁷ Door de afbraak van het democratisch bestel, ontbreekt het echter aan een sterk antifascistische blok. Algemene moedeloosheid tegenover de bezetting overschaduwde de zin om zich te verenigen tegen de bezetting van het land. Slechts enkele groepen beginnen meteen na de capitulatie aan de voorbereidingen van hun verzetsacties.²⁷⁸

Naarmate de bevolking de negatieve gevolgen van de bezetting begint te ondervinden, zullen tegen 1942 al een honderdtal kleine verzetsgroepen opduiken in meer geïndustrialiseerde en verstedelijkte gebieden.²⁷⁹ Teneinde hun slagkracht te verhogen, versmelten enkele van deze kleinere groepen tot grotere eenheden. Tot de kleinere groeperingen behoren ondermeer *Nola* en het Luikse *L100*, dat verklikkersbrieven gericht aan de bezetter achteroverslaat. Groepen met meer acties op hun palmares, maar die zich nooit echt hebben kunnen ontwikkelen tot slagvaardige verzetsorganisaties door de repressie gedurende de twee laatste jaren van de bezetting, zijn onder andere de *Affranchis*, het Kempens Legioen, de *Insoumis*, de *Organisation Militaire Belge de Résistance* en de Witte Brigade, opgericht midden 1940 in Antwerpen door de liberaal Marcel Louette.²⁸⁰ Voorts zijn er de grotere organisaties die vooral een grote rol zullen spelen bij de bevrijding van het land. Het gaat om het Geheim Leger, het onafhankelijkheidsfront, de Belgische Nationale Beweging, de Nationale Koninklijke Beweging, het *Armée de la Liberation* en de Groep G. Na de oorlog zullen vijftien van deze groepen erkend worden als gewapende verzetsgroepen. De twee meest invloedrijke en grootste verzetsbewegingen blijven echter het

²⁷⁷ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 209.

²⁷⁸ *Ibidem*, 210.

²⁷⁹ *Ibidem*, 212.

²⁸⁰ *Ibidem*, 227-228.

Onafhankelijkheidsfront en het Geheim Leger, het voormalige Belgisch Legioen.²⁸¹ Later in dit hoofdstuk wordt kort stilgestaan bij enkele van de meer invloedrijke verzetsorganisaties, maar eerst volgt een bredere schets van de evolutie en algemene karakteristieken van het verzet tijdens de bezetting.

Daar waar eind 1941 slechts enkele honderden kleine groepen actief waren, zullen tegen midden 1944 uiteindelijk een 100.000 tot 150.000 verzetslieden actief zijn in heel België.²⁸² In vorige paragrafen werden reeds een aantal redenen aangehaald voor de groeiende aanhang van de verschillende verzetsorganisaties. Een eerste oorzaak wordt gezocht in de toenemende materiële, financiële en voedseltekorten onder de bevolking, tegenover de leegplundering. Ten tweede lokt de toenemende repressie door en arrogantie van de bezetter en haar collaborateurs weerstand op.²⁸³ Verder doet de verplichte tewerkstelling in Duitsland in 1942 het verzet groeien en leidt heel wat ondergedoken werkweigerars naar het verschillende verzetsbewegingen als het Onafhankelijkheidsfront, maar ook naar meer gevestigde bewegingen als de Katholieke Arbeidersjeugd.²⁸⁴ Tot slot zorgt de Sovjet-overwinning op Nazi-Duitsland in Stalingrad begin 1943 voor een nieuw geloof in de mogelijkheid de bezetter te kunnen verslaan. Ook de overgave van fascistisch Italië in 1943 en de landing van de geallieerden in Normandië in de zomer van 1944, geven het verzet telkens weer een extra boost.²⁸⁵

De drie procent van de totale Belgische bevolking die actief zal zijn tijdens het verzet, bestaat overwegend uit mannen tussen de 20 en 40 jaar, hoewel de leeftijd meer algemeen tussen de 16 en 65 jaar ligt. Jongemannen blijken meer aangetrokken tot het verzet, enerzijds door de impulsiviteit en onderscheidingsdrang op die leeftijd, maar anderzijds ligt het proberen ontsnappen aan de verplichte tewerkstelling, zeker ook mee aan de grondslag voor deelname aan verzetsactiviteiten.²⁸⁶ Verder blijken ook ambtenaren meer vertegenwoordigd in het verzet daar zij zich plots gedwongen voelen voor de bezetter te werken. Daarnaast engageert de Franstalige hogere middenklasse zich eveneens in de verzetsstrijd. Enerzijds vrezen zij hun bevoorrechte sociale positie te verliezen onder de Vlaamsgezinde bezetting, anderzijds hebben zij vaker banden met oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog. Zij zullen zich in het verzet voornamelijk bezighouden met het helpen repatriëren van Engelse piloten

²⁸¹ *Ibidem*, 227.

²⁸² *Ibidem*, 212.

²⁸³ *Ibidem*, 213.

²⁸⁴ *Ibidem*, 212.

²⁸⁵ *Ibidem*.

²⁸⁶ *Ibidem*, 215.

en soldaten, het organiseren van inlichtingendiensten en de clandestiene pers.²⁸⁷ Voor industriële arbeiders komt de sociale strijd dan weer voorop te staan, eerder dan het patriottisme. De boeren van hun kant blijken zich pas later tijdens de bezetting, vanaf 1943 te engageren. Tot slot zijn vervolgde groepen als werkweigeraars, Joden, onderduikers, Russische krijgsgevangenen en vluchtelingen eerder geneigd zich naar het iets veiligere platteland te begeven om daar deel te nemen aan het verzet.²⁸⁸

Als wordt afgegaan op de spreidingscijfers van de clandestiene pers binnen België, zou gesteld worden dat Waalse verzetsstrijders, die 42% van de verzetskranten voor hun rekening nemen, actiever zijn in hun propaganda dan Brussel (31.8%) en Vlaanderen (25.5%). Dit cijfer moet echter met alle voorzichtigheid beschouwd worden, aangezien vlugschriften onder de bevolking doorgegeven kunnen worden en hoogst waarschijnlijk Franstalige verzetsbladen evengoed in Vlaanderen circuleren en omgekeerd.²⁸⁹ Ook wat betreft het aantal arrestaties van verzetsleden per regio, met 32.1% van de arrestaties in Vlaanderen, 21.9% in Brussel en 43% in Wallonië, moet weer rekening gehouden worden met een aantal afhankelijke variabelen die deze cijfers beïnvloeden.²⁹⁰ Toch blijkt uit onderzoek dat het verzet in Wallonië meer aanhang kent dan het verzet in Vlaanderen. In Vlaanderen zou het antifascisme lauwer zijn dan in Wallonië, waar de antifascistische communisten en socialisten een grotere aanhang hebben. De socialisten en communisten behalen bij de parlementsverkiezingen van 1939 samen 48% van de stemmen in Wallonië, 27.7% in Vlaanderen en 32% in Brussel. Zoals voorheen reeds aangehaald doen de socialisten en communisten het tijdens het interbellum in Vlaanderen niet goed en is de antifascistische strijd van de BWP in Vlaanderen in dezelfde periode gematigder dan in Wallonië. Ook het patriottisme en de anti-Duitse gevoelens zouden in Wallonië sterker zijn dan in Vlaanderen. Dit is ondermeer te verklaren vanuit de grotere impact van de bezetting tijdens de Eerste Wereldoorlog op de Waalse samenleving. Een volgende belangrijke verklarende factor is de gevoerde *Flamenpolitiek* van de Duitse bezetter. Vlamingen worden systematisch bevoordeeld. De bezetter beijvert namelijk de inlijving van Vlaanderen in het Groot-Germaanse Rijk. Met dat doel doet de bezetter gemakkelijker toegevingen aan de Vlamingen wat taalwetgeving, Vlaamse gelijkberechtiging en het politiek benoemen van Vlaams-Nationalisten betreft. De Franstaligen zijn bijgevolg sneller geneigd zich aan te sluiten bij het

²⁸⁷ *Ibidem*, 209.

²⁸⁸ *Ibidem*.

²⁸⁹ *Ibidem*, 213.

²⁹⁰ *Ibidem*, 214.

verzet.²⁹¹ Ondanks alles kan men het verzet in Vlaanderen niet minimaliseren. Het betreft nog steeds bijna 30% van het verzet in België. De vele negatieve sociale en economische gevolgen van de bezetting drijft immers ook een groot aantal Vlamingen naar het verzet.²⁹²

Vanaf de zomer van 1940 beginnen de Britten met het ondersteunen van het Belgische verzet via verscheidene militaire- en inlichtingenorganisaties. Een eerste is de *Secret Intelligence Service* die als doel heeft inlichtingen te verzamelen op het terrein. Daarnaast zal de *Military Intelligence 9* verantwoordelijk zijn voor het repatriëren van gestrande soldaten, piloten en marconisten. De *Special Operations Executive* staat in voor het uitvoeren van sabotageacties en het clandestien voorbereiden voor de omkadering van de landing. De *Political Warfare Executive* legt zich toe op de propaganda in bezet gebied. De Belgische regering richt eind 1940 de Staatsveiligheid op die eerst contact tracht te leggen met Belgische verzetsnetwerken en later vanaf 1943 samen met de Britse inlichtingendienst het systeem van ontsnappingslijnen en inlichtingendiensten uitbreidt.²⁹³ Vanaf 1943 neemt de hoeveelheid materiële en logistieke hulp aan de verzetsbewegingen toe onder de vorm van instructies, rechtstreekse verbindingen met Londen en financiële steun. In de zomer van 1944 worden een aantal verzetsorganisaties via parachuteringen bevoorrad met wapens en sabotagemateriaal. Zoals reeds vermeld, worden zulke droppings ook aan de PA beloofd. Daar komt uiteindelijk niets van terecht.²⁹⁴ Om bovengenoemde acties uit te kunnen voeren, worden in mei 1944 een aantal gezanten onder leiding van Pierre Clerdent naar België gestuurd teneinde een coördinatiecomité op te richten waarin verzetsbewegingen als het Bevrijdingsleger, Groep-G, de BNB en het OF verzameld worden. In totaal worden een 300-tal agenten vanuit Londen naar België gestuurd voor de coördinatie en uitvoering van de Brits-Belgische verzetsactiviteiten.²⁹⁵

1.3.9.2. POLITIEKE STREKKINGEN EN HUN VERZETSGROEPEN

Hoewel het nut van verzet aanvankelijk door niet veel Belgen wordt onderkend, behoren de communisten tot één van de eerste partijen die zich actief inlaat met het verzet. Dit is deels te verklaren vanuit hun cultuur van actie en ingaan tegen de gevestigde kapitalistische orde. Bijgevolg zijn de communisten reeds in het interbellum actief in solidariteitsacties, stakingen en propaganda. De stap naar de strijd tegen de bezetter is daarmee voor deze partij kleiner dan

²⁹¹ *Ibidem*.

²⁹² *Ibidem*, 215.

²⁹³ *Ibidem*, 216.

²⁹⁴ *Ibidem*, 220.

²⁹⁵ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 99.

voor katholieken, socialisten of liberalen en niet te vergeten de militairen, die allen gewoon zijn aan grootschalige acties binnen het gevestigde systeem.²⁹⁶

Vanuit katholieke hoek speelt vooral de Katholieke Arbeidersjeugd (KAJ) een rol in het verzet tegen de bezetting. Met de KAJ tracht de katholieke partij de arbeiders weer naar zich toe te trekken. De KAJ die ruim 75.000 leden telt, stelt zich vijandig op tegenover het fascisme en de bezetting en wijst elke vorm van collaboratie af. Aanvankelijk is de KAJ niet actief in het verzet uit vrees voor vergelding van de bezetter. De invoering van de verplichte tewerkstelling (*Arbeitseinsatz*) in oktober 1942 vormt een keerpunt: de KAJ stimuleert haar jongeren clandestiene strijd te voeren en hulp te bieden aan werkweigeraars in de vorm van onderduikadressen, valse identiteitsbewijzen en voedsel.²⁹⁷

Bij de parlementsverkiezingen van 1939 behaalt de BWP nog 30.2 % van de stemmen terwijl de communisten slechts 5.4% halen. De socialisten komen in tegenstelling tot de communisten tijdens de bezetting pas zeer laat in actie. De partij ondergaat begin 1942 een naamsverandering: van BWP naar BSP, Belgische Socialistische Partij. Pas in maart 1942 komt het Nationaal Partijbureau van de grond. De strijd tegen de bezetting blijkt niet de allerhoogste prioriteit te hebben voor de socialisten, de partij is immers reeds bezig met het voorbereiden van haar naoorlogse sociale hervormingsprogramma. De verzetsactiviteiten van de partij beperken zich daarom tot het aansterken van het contact met de basis via de clandestiene pers, het voorkomen dat haar achterban in de collaboratie gaat of overloopt naar de communisten, die wel actief verzet voeren. Verder verleent de PSB vanaf 1943 steun aan een heel aantal werkweigeraars via de Dienst-Socrates.²⁹⁸ Tegelijk tracht ze via haar vakbondswerk te voorkomen dat de leden van het Belgisch Vakverbond zouden overlopen naar de UHGA. Het zijn echter niet de socialistische bonden die de strijd tegen de UHGA winnen, maar de SSK's die de grootste rol spelen in het verzwakken van de bond van de bezetter.²⁹⁹

Een heel aantal Rechtse patriotten treden al in de herfst van 1940 toe tot het Belgisch Legioen, dat opgericht wordt om de Koning te beschermen tegen rexisten, communisten en Vlaams-nationalisten.³⁰⁰ Naarmate de onvrede tegenover de bezetting toeneemt, groeit het Belgische Legioen in de loop van 1941 uit tot een verzetsorganisatie die de geallieerden wil steunen in de strijd voor de bevrijding van het land.³⁰¹ Andere extreem-rechts-gezinde

²⁹⁶ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 216.

²⁹⁷ *Ibidem*, 224.

²⁹⁸ *Ibidem*, 223.

²⁹⁹ *Ibidem*, 224.

³⁰⁰ *Ibidem*, 210.

³⁰¹ *Ibidem*, 212.

Franstaligen die zich autoritair en Belgisch-nationalistisch opstellen, gaan vanaf de zomer van 1940 over tot de oprichting van paramilitaire organisaties die evolueren tot verzetsorganisaties en een tegenwicht wensen te vormen tegen het linksgeoriënteerde Onafhankelijkheidsfront. Bij aanvang van de oorlog koesteren zij de hoop dat Hitler als overwinnaar de Koning in eigen land een sterke macht zal toebedelen, waar hun formaties dan als elitewacht van de Vorst zouden kunnen fungeren. Wanneer blijkt dat dit verhoopte scenario niet zal uitgevoerd worden, stappen deze groeperingen in het verzet. Verschillende fascistische splintergroeperingen, zoals 'La Phalange', voegen zich met facties van het Belgisch leger bij het 'Belgisch Legioen'. Het Belgisch Legioen is intussen, zoals reeds aangehaald, van koers gewijzigd: zij streven niet meer naar een autoritaire staat, maar steunen de geallieerden bevrijdingsstrijd. Tegenover de regering in Londen verhullen zij hun extreemrechtse ideeëngoed om niet al te veel wantrouwen te wekken.³⁰² De bezetter kan de koerswijziging van het Belgisch Legioen allerm minst smaken en gaat over tot het aanhouden van leden van de groepering, waardoor het ongenoegen tegenover de Nazi-bezetting wederom toeneemt.³⁰³

Begin 1941 wordt door ex-rexisten de Nationale Koninklijke Beweging (NKB) opgericht. De groepering bestaat uit een aantal extreemrechtse partizanen die weigeren te collaboreren. Zij streven naar een corporatistische en dictatoriale heerschappij van de Koning. Aanvankelijk opereert de NKB als bovengrondse organisatie in de regio Leuven met als oorspronkelijke doel de Vlaams-nationalistische jeugd te ontraden om deel te nemen aan de collaboratie, waarop de groepering in juli 1941 wordt verboden door de bezetter. Sindsdien treden ook rechtse militairen en katholieken toe. De strijd tegen de verplichte tewerkstelling wordt één van haar prioriteiten.³⁰⁴ Voorts is de NKB actief als inlichtingendienst, in de clandestiene pers, in het verlenen van steun aan Joden, gestrande piloten en aan werkweigeraars. De partij voert kleine sabotageacties uit en helpt mee aan de voorbereiding van de bevrijding samen met het toekomstige Geheim Leger. Omwille van haar koningsgezindheid, staat de regering in Londen wantrouwig tegenover de organisatie en heeft de beweging na de bevrijding moeite om erkend te worden als officiële verzetsorganisatie.³⁰⁵

Het Geheim Leger is volgens officiële cijfers de grootste militair uitgebouwde verzetsorganisatie, die ontstaat uit het samensmelten van de verzetsgroepen *les Phalancs* en het Belgisch Legioen. Net voor de bevrijding heeft ze een aanhang van rond de 54.000

³⁰² *Ibidem*, 225.

³⁰³ *Ibidem*, 226.

³⁰⁴ VAN MEERBEECK (e.a.), *De tijd der vergelding...*, 78.

³⁰⁵ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 239.

leden.³⁰⁶ De organisatie staat na verloop van tijd op goede voet met de regering in London, die haar op 1 juni de benaming Geheim Leger geeft.³⁰⁷ De meeste leden van het Geheim Leger komen uit de oude militaire structuren. Daarmee groeit het Leger uit tot een verzetsgroep met een sterke militaire bevelstructuur, die vooral aanhang wint omstreeks het begin van 1942.³⁰⁸ Haar aanhang haalt ze verder uit zowat alle lagen van de samenleving, slechts de arbeidersklasse wordt minder vertegenwoordigd, in vergelijking met het OF.³⁰⁹ Eind april 1943 krijgt het Leger zware klappen na de arrestatie van heel wat van haar kopstukken. De overgebleven kaderleden zetten hun verzet verder in nauwe samenwerking met de regering in London, die de organisatie financieel en logistiek steunt. Het Geheim Leger wordt vanuit London goed bevoorrad en kan vanaf 1943 rekenen op maar liefst 1789 geparachuteerde containers met materieel en wapenvoorraad om de bevrijding voor te bereiden.³¹⁰ Vanaf mei 1944 wordt de beweging pas echt actief op het terrein met het saboteren van transport- en communicatiekanalen van de bezetter. Het Geheim Leger zal de geallieerde troepen zeer behulpzaam zijn net voor en gedurende de bevrijding, niet alleen op logistiek vlak, maar ook in haar guerrilla-acties tegenover de bezetter en in haar strijd tegen de laatste verzetshaarden van de terugtrekkende Duitsers.³¹¹

Sinds haar oprichting in december 1940 streeft de Belgische Nationale Beweging (BNB), net als het OF, naar de vorming van een breed patriottisch eenheidsfront. Haar aanhang vindt de BNB voornamelijk bij de politie, het gerecht en de administratie. Onder het BNB verschijnt de invloedrijke clandestiene krant *La Voix de Belges*.³¹² De beweging is actief in de hulp aan Joden en werkweigeraars en werkt nauw samen met de ontsnappingslijn *Comète*. Verder onderhoudt ze contacten met de inlichtingendienst *Mill*. Voor haar inlichtingen kan de BNB tevens putten uit de brieven van en naar collaborateurs en bezetter die een aantal van haar leden in hun functie als postmedewerkers achterover kunnen slaan. Voor gewapende acties werkt de BNB samen met andere verzetsorganisaties.³¹³ De beweging die een sterke aanhang heeft in Limburg onder leiding van onderofficier Tony Lambrechts, verbreekt korte tijd voor de bevrijding haar banden met Brussel. Het Limburgse BNB van Tony Lambrechts, wordt opgenomen in het Geheim Leger, maar blijft haar eigen

³⁰⁶ VAN MEERBEECK (e.a.), *De tijd der vergelding...*, 72.

³⁰⁷ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 239.

³⁰⁸ *Ibidem*, 229.

³⁰⁹ *Ibidem*, 230.

³¹⁰ *Ibidem*, 229.

³¹¹ *Ibidem*, 230.

³¹² VAN MEERBEECK (e.a.), *De tijd der vergelding...*, 61.

³¹³ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 238.

organisatiestructuur en een redelijke onafhankelijkheid behouden.³¹⁴ Wanneer de BNB in februari 1944 getroffen wordt door een grote arrestatie- en repressiegolf door de bezetter, kan ze haar slagkracht niet herwinnen om haar gewenste rol tijdens de bevrijding te vervullen.³¹⁵

Groep G is een relatief kleine verzetsorganisatie van 4.000 na de oorlog erkende leden die vooral actief is in het saboteren van het Duitse oorlogsapparaat en de bezettingsinfrastructuur. De liberale jurist André Wendelen wordt met behulp van de *Special Operations Executive* gearachuteerd om een groot nationaal sabotagenetwerk uit te tekenen met als doel het hinderen van het spoorverkeer, de binnenlandse waterwegen en de energie-infrastructuur. Daarnaast tracht de beweging verklikkers te liquideren en overvallen te plegen teneinde materieel te bekomen voor ondergedoken slachtoffers van de bezetting.³¹⁶

Tot slot heeft het Bevrijdingsleger, opgericht door Antoine Delfosse, zijn oorsprong in het christendemocratische milieu van Luik, maar zal later ook in Vlaanderen actief zijn. Delfosse is genoodzaakt midden '42 naar Londen te vluchten waar hij minister van voorlichting en justitie wordt. Het Bevrijdingsleger is actief in de clandestiene pers, met de verspreiding van *La Verité*, maar tevens in het inlichtingenwerk, in het verlenen van steun aan Joden en ondergedoken werkweigerers en verricht het kleine sabotageactiviteiten. Ook deze verzetsorganisatie sluit zich net voor de bevrijding aan bij het Geheim Leger. Het Bevrijdingsleger zal tot slot een belangrijke rol spelen in de bevrijding van Luik.³¹⁷

1.3.10. TERREUR TIJDENS DE BEZETTING

België zal te maken krijgen met een spiraal van geweld die het land naar het eind van de bezetting bijna in een burgeroorlog doen belanden. Het verzetsgeweld tegen de Duitsers en de collaborateurs zal langzaamaan vorm krijgen. In dit onderdeel zullen we zien dat dit verzet eerst de vorm inneemt van manifestaties en sabotageacties maar naarmate de bezetting vordert en de druk op de bevolking toeneemt zullen de acties een gewelddadiger vorm innemen en zal het verzet, de partizanen in het bijzonder, vanaf 1942 overgaan tot liquidaties van collaborateurs. We zullen zien dat de onvrede zal groeien om in 1943 een evolutie naar massaal verzet teweeg te brengen, dat een hoogtepunt zal bereiken in de zomer van 1944. Tevens zullen we zien dat er opvallende regionale verschillen in de verzetsactiviteit waar te nemen zijn.

³¹⁴ VAN MEERBEECK (e.a.), *De tijd der vergelding...*, 61.

³¹⁵ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 238.

³¹⁶ *Ibidem*, 240.

³¹⁷ *Ibidem*, 239.; VAN MEERBEECK (e.a.), *De tijd der vergelding...*, 66.

1.3.10.1. VERZETSKIEMEN

De Duitse inval en de instelling van de Militärverwaltung veroorzaakt bij de bevolking een sfeer van gelatenheid. Rechtse groeperingen zoals het VNV zullen een sterke machtspositie verkrijgen via hun samenwerking met de bezetter. Langzaam maar zeker zullen groepen mensen zich echter beginnen verzetten, eerst vooral door hun ongenoegen tegenover de bezetter en de collaboratie te uiten via onder andere clandestiene drukwerken.³¹⁸

De gelatenheid zal echter naar het einde van 1940 veranderen als de winter de eerste honger doet opkomen. Vanaf de lente van 1941 zal de atmosfeer verder vergrauwen wanneer de greep van de bezetter en de collaboratie op de bevolking steeds indringender wordt.³¹⁹ De sociale spanningen groeien recht evenredig met de armoede. De arbeiders in de industriële centra ervaren slechts een beperkte manoeuvreerruimte in het vinden van alternatieve bestaansmiddelen naast hun karige inkomen. Dit zal een stimulans zijn voor het ontstaan van verzet en criminaliteit.³²⁰ De schaarste aan voedsel en het uitblijven van een Duitse overwinning op Groot-Brittannië zullen de geloofwaardigheid van de bezetter bij de bevolking sterk doen dalen.³²¹ De Duitse inval op de Sovjet-Unie op 22 juni 1941 en de daaropvolgende communistenjacht in Europa zal zoals gesteld de spanningen erg doen toenemen, de bevolking zal van dan af haar pijlen richten op de collaborateurs.³²²

Een ander drijfveer voor de groei van het verzet is het patriotisme, dat door de Duitse inval een enorme boost krijgt. De ontberingen die de Duitse bezetting teweegbrengt doen het Belgisch nationaal gevoel bij de bevolking tot ongekeerde hoogten stijgen. Daartegenover staat het groeiende Vlaams-nationalisme, de collaboratiepartijen krijgen veel bijval daar lidmaatschap op vele gebieden grote voordelen teweeg kan brengen. Deze tegenstrijdige en elkaar versterkende tendensen zullen echter zwaar in botsing komen, de spanningen die reeds tijdens het interbellum bestaan zullen tijdens de bezetting het culminatiepunt bereiken.³²³

In de Waalse industrie centra zal het anti-Duitse gevoel van bij het begin van de bezetting reeds sterk aanwezig zijn, de KPB geniet daar immers veel steun van de arbeiders en ondanks de afwachtende houding die de partij op nationaal vlak aanneemt, zal de

³¹⁸ VRINTS, A., 'Patronen van polarisatie. Homocide in België tijdens de Tweede Wereldoorlog', *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 15 (2005), 181.

³¹⁹ VERHOEYEN, E., VAN DOORSLAER, R., VAN DEN WIJNGAERT, M., (e.a.) *België in de Tweede Wereldoorlog. Het minste kwaad*, Kapellen, 1990, 102.

³²⁰ VRINTS, 'Patronen van polarisatie...', 204.

³²¹ *Ibidem*, 180.

³²² LAPLASSE, J., STEEN, K., 'Het verzet gewogen, een kwantitatieve analyse van politieke aanslagen en sabotages in België', *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 15 (2005), 237.

³²³ VRINTS, 'Patronen van polarisatie...', 180.

strijdvaardigheid er reeds vanaf het begin van de bezetting aanwezig zijn.³²⁴ Ook heerst in deze centra reeds sinds lang voor de oorlog een traditie van contestatie, hierdoor zal de stap naar gewapend verzet kleiner zijn dan in Vlaanderen. De sterke achteruitgang van de levensstandaard in de industriële gebieden zal tot gevolg een hardere opstelling van de bevolking tegen de bezetter hebben.³²⁵ In Vlaanderen zal in het algemeen de wil om bij het verzet toe te treden kleiner zijn dan in Wallonië. De grote aanwezigheid van Vlaams-nationalisten zorgt voor een sterkere neiging tot collaboratie. De Flamenpolitiek die door de Duitsers gevoerd wordt en de accommodatie van de katholieken zullen de opkomst van het verzet ernstig hinderden.³²⁶

De guerrilla zal daar ook het felst zijn waar geen voldoende mogelijkheden zijn om een alternatieve bestaansbasis uit te bouwen. In de industriecentra is de controlemogelijkheid van de grote werkgevers enorm, en arbeiders hebben vaak niet de kans om elders aan de slag te gaan dan in de industrie. Deze afhankelijkheid van grote werkgevers zal bijdragen tot de geweldsspiraal, zo ook in het Limburgse mijnbekken waar eenzelfde afhankelijkheid bestaat. In steden als Brussel daarentegen vindt men een complex economisch weefsel waar in geval van voedselschaarste meer mogelijkheid is om alternatieve inkomensbronnen te vinden. Hierdoor zal men daar minder geneigd zijn om over te gaan tot criminaliteit om de eindjes aan elkaar te kunnen knopen.³²⁷

1.3.10.2. KATALYSATOREN

Zoals reeds gesteld zal de overgang naar actief verzet vanaf het najaar van 1942 sterk versneld worden door de invoering van de verplichte tewerkstelling in Duitsland. Ook de afbouw van traditionele sociale controlemechanismen, teweeggebracht door de toegenomen werkloosheid en de gebrekkige ravitaillering zullen voor sommige groepen een maatschappelijke desintegratie tot gevolg hebben.³²⁸ De politieke polarisatie tussen het verzet en de collaboratie zal in de loop van 1943 tot een klimaat van bijna burgeroorlog leiden. Meer en meer zal de focus van het verzet op de collaboratie terecht komen. Deze worden geïntimideerd in de hoop hen tot gedragsverandering aan te zetten. Vóór de overgang tot fysieke liquidatie zullen tegenmanifestaties in de eerste bezettingsjaren niet zeldzaam zijn en ook het sociaal uitsluiten van de collaborateurs zal een veelgebruikt middel zijn om deze te doen afzien van hun

³²⁴ *Ibidem*, 195.

³²⁵ LAPLASSE (e.a.), 'Het verzet gewogen...', 257.

³²⁶ *Ibidem*, 258.

³²⁷ VRINTS, 'Patronen van polarisatie...', 201.

³²⁸ VERHOEYEN (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het minste kwaad*, 102.

medewerking met de bezetter, deze laatste methode zal vooral in Wallonië vaak gehanteerd worden.³²⁹

De passieve houding van de Belgische magistratuur zal bijdragen tot de verheving van het geweld. Deze maakt immers een onderscheid tussen banditisme en politiek geweld. Dit heeft tot gevolg dat de partizanen niet te veel gehinderd worden door de Belgische justitie bij het uitvoeren van hun acties. Een nevengevolg is echter dat criminelen onder het mom van de verzetsstrijd hun slag kunnen slaan.³³⁰ De roversbenden die zich als verzetsorganisaties voordoen zullen voor de verzetsgroeperingen een ernstig probleem vormen, daar dit door de bezetter en de collaboratie misbruikt wordt om het verzet te criminaliseren. Het is wel ten stelligste duidelijk dat de PA-leiding en de KPB-top zich ten stelligste distantieert van het banditisme, daar het de reputatie van de beweging onder zware druk zou zetten. In een directieve van de KPB aan de nationale commandant van de PA wordt duidelijk onderlijnd dat de partizanenacties uitsluitend moeten dienen om de bezetter schade te berokkenen en dat de partizanen zich strikt van iedere bandietenstreek dienen te onthouden en zich bij iedere actie kenbaar moeten maken, zodat de bezetter of de collaboratie hen niet zonder voorbehoud van wild banditisme kunnen beschuldigen.³³¹ In Limburg zullen we zien dat aangezien de partizanentop weinig vat heeft op het voetvolk, de verstrengeling van gewapend verzet met banditisme geregeld voor komt. Echte boevenbenden zullen met behulp van enkele verzetslieden gevormd worden en deze blijven tot enkele jaren na de bevrijding actief. Om dit probleem aan te pakken dringen de verzetsbewegingen bij hun leden continu aan op discipline en het opstellen van nauwkeurige actieverslagen.³³²

Een andere oorzaak van het verharderen van de strijd is de invoering van het *Nacht und Nebel-decreet* op 7 december 1941. Dit houdt in dat eenieder die de veiligheid van het Duitse rijk in gevaar brengt zich voor het krijgsgerecht zal moeten verantwoorden. Meestal zal hier de doodstraf of de overbrenging naar een concentratiekamp op volgen.³³³ Dit decreet leidt ertoe dat bijna iedereen die er een politiek dissidente mening op nahoudt, het gevaar loopt in een concentratiekamp te belanden. Dit zal het gevoel in een verdrukte maatschappij te leven sterk doen toenemen en meerdere mensen aanzetten zich te verzetten tegen dit onrecht, het geeft als het ware een extra legitimering van het geweld door het verzet.³³⁴

³²⁹ VRINTS, 'Patronen van polarisatie...', 181.

³³⁰ VAN MEERBEECK (e.a.), *De tijd der vergelding...*, 9.

³³¹ SOMA/AAMIC54, Directieve van de KPB n°117 over het banditisme aan het nationale PA commando, (s.d.).

³³² VRINTS, 'Patronen van polarisatie...', 185.

³³³ VAN MEERBEECK (e.a.), *De tijd der vergelding...*, 13.

³³⁴ *Ibidem*.

1.3.10.3. HET BEGIN VAN DE GEWELDSPIRAAL

De aanslag op twee rexisten in Doornik in december 1941, waar bij ongeluk nog twee Sipo/SD-agenten gedood worden zullen tot de eerste zware represailles door de bezetter leiden.³³⁵ In Brussel zullen tevens zoals gesteld joodse partizanen in de zomer van 1942 aanslagen op joodse collaborateurs beginnen plegen. Het taboe op het plegen van aanslagen op personen zal dan definitief doorbroken zijn.³³⁶ Waar in 1941 het verzet zich vooral zal bezighouden met economische sabotage zal nu de aandacht verlegd worden op het fysiek uitschakelen van landsverraders. De term *verrader* zal door de partizanen erg ruim genomen worden, zij zien iedere collaborateur als een verrader. Deze kunnen tevens niet rekenen op veel medeleven vanwege de bevolking. Dit alles zal tot gevolg hebben dat na verloop van tijd veel collaborateurs zich minder extreem zullen opstellen of zich zelfs zullen distantiëren van de collaboratie.³³⁷

Het zou pas tegen het najaar van 1942 zijn dat de aanslagen van Wallonië en Brussel naar Vlaanderen overwaaien.³³⁸ Dit omdat de KPB in Vlaanderen relatief zwak staat en het gewapend verzet vooral door deze partij wordt geïnitieerd. Echter zal zoals gesteld de invoering van de verplichte tewerkstelling zulk een wervingsreserve creëren dat de aangroei van de weerstand onvermijdelijk zal zijn. Bovendien is de Vlaamse collaboratie, bijvoorbeeld in de functie van burgemeester of politicommissaris, actief betrokken bij de uitvoering van deze verplichting. Dit heeft tot gevolg dat zij vaker het doelwit van aanslagen zullen vormen.³³⁹

Als het nationaal commando van de partizanen in 1942 het bevel geeft om collaborateurs om te brengen, is dit met het doel om terreur te zaaien. Zo willen zij de politieke vijand treffen via fysieke liquidatie en daarnaast hun medestanders schrik aanjagen zodat zij zouden stoppen met hun medewerking aan de bezetting.³⁴⁰ Vooral na de oproep van Stalin aan het Rode leger op 1 mei 1942, waarin hij stelt dat in dat jaar de Duitse nederlaag bewerkstelligt dient te worden, zal de partizantop zich aangesproken voelen. Deze stelt immers dat Stalins orders niet enkel voor het Rode leger maar ook voor hen bestemd zijn, hierop zullen zij hun verzetsdaden intensifiëren.³⁴¹

³³⁵ LAPLASSE (e.a.), 'Het verzet gewogen...', 237.

³³⁶ *Ibidem*, 240.

³³⁷ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 97.

³³⁸ SOMA/AA1825/C-R-A, Interview met J. Bouveroux door M. De Wilde, 9/01/1987, band2.

³³⁹ *Ibidem*.

³⁴⁰ DE WEVER, B., *Greep naar de macht: Vlaams-Nationalisme en Nieuwe Orde, Het VNV 1933-1945*, Tielt, 1994, 582.

³⁴¹ SCHOENMAKERS, *Een gevaarlijke tijd...*, 219.

Ook de Duitse gijzelaarspolitiek zal het geweld enkel doen toenemen. Een spiraal van verzetsgeweld en represailles zal ontstaan als ten gevolge van de aanslag in november 1942 op de burgemeester van Charleroi 18 gijzelaars worden terechtgesteld. Als reactie hierop zullen de partizanen aanslagen op Duitsers plegen. Echter zal de tegenreactie, vijftig gijzelaars werden geëxecuteerd, de partizanen doen afzien om voortaan nog aanslagen op Duitsers te plegen, zij zullen zich zoals gesteld voortaan enkel richten op collaborateurs. Een voorlopig hoogtepunt zal in maart 1943 bereikt worden wanneer op één maand tijd 48 aanslagen plaatsvinden. Daarvan worden 29 in Brussel gepleegd, nadien zal het zwaartepunt verschuiven naar de Waalse industriecentra.³⁴²

1.3.10.4. VANAF 1943 EVOLUTIE NAAR MASSAAL VERZET

Vanaf 1943 zien we een evolutie naar massaal verzet. Ook zullen de verzetskernen uitbreiding kennen naar landelijke regio's. Dit omdat de werkweigeraars daar makkelijker onderdak vinden en de voedselbevoorrading er beter is. Door deze verplaatsing naar het platteland zullen de verzetsnetwerken een geografische uitbreiding kennen daar al deze werkweigeraars in hun behoeften voorzien moeten worden. Deze onderduikers vormen bovendien zoals gesteld een grote wervingspoel voor de verzetsbewegingen.³⁴³ De groei van het verzet heeft nog andere oorzaken. Zoals reeds besproken zullen de partizanenkaders deels vervangen worden door niet-communistische elementen waardoor uitbreiding naar andere middens gemakkelijker wordt. Bovendien keren de oorlogskansen en normaliseren de betrekkingen tussen de regering in Londen en de vele verzetsorganisaties die intussen zijn ontstaan. Deze organiseren zich goed en zullen de kleine zelfstandig opererende groepjes vervangen.³⁴⁴ Dit alles heeft als gevolg dat het aantal aanslagen significant zal toenemen, tussen september 1943 en januari 1944 zullen bijna 1500 aanslagen en sabotageacties plaatsvinden.³⁴⁵

Zo zal dus de geweldgolf tegen 1944 sterk vergroot zijn. In de regio's Leuven en Limburg zal van dan af een hevige escalatie plaatsvinden. In Leuven houden ze immers het Duitse geweld van 1914 in hun achterhoofd, terwijl ook in het landelijke Limburg, zoals verder in dit werk zal blijken, de partizanen van zich laten horen. In Limburg zal zonder overdrijven sprake zijn van een ware angstpsychose onder de collaborateurs en zullen velen

³⁴² LAPLASSE (e.a.), 'Het verzet gewogen...', 243.

³⁴³ *Ibidem*, 255.

³⁴⁴ *Ibidem*, 244.

³⁴⁵ *Ibidem*, 243.

onder hen de collaboratie afzweren.³⁴⁶ Ook daar zal, net zoals in vele andere delen van het land, de collaboratie zich zelf beginnen verdedigen. VNV-milities slaan er zwaar terug, in andere delen van het land voeren rexistische commando's en Verbelen's Veiligheidskorps een ware burgeroorlog tegen de weerstand aan.³⁴⁷

Dit veiligheidskorps kent zijn kiemen op het einde van 1942, wanneer een Vlaamse-SS officier door de partizanen wordt geliquideerd. Robert Verbelen, lid van de Devlag en de Vlaamse-SS richt als reactie een vergeldingscommando op. Zijn slachtoffers zullen niet *in se* verzetslieden zijn, maar vooral vooraanstaande, toonaangevende personen uit verschillende hoge echelons van de maatschappij. De terroristische stoottroepen van Verbelen werken samen met de inlichtingendienst van de Devlag en de Sipo/SD. Samen stellen zij een lijst samen met Engels gezinde targets die uit de weg geruimd dienen te worden en voeren zij het aantal vergeldingsaanslagen tegen vooraanstaanden op. Dit alles onder het goedkeurend oog van Himmler en de Sipo/SD.³⁴⁸ Deze terreurgroep zal uitbreiding kennen als Jef Van de Wiele het Veiligheidskorps midden officieel 1944 opricht. Financiële steun krijgen ze van de SS en Verbelen zal als ervaringsdeskundige aan het hoofd van de moordbrigade staan. De officiële taak is beveiliging en evacuatie van collaborateurs maar bekendheid zal vooral om de vergeldingsacties vergaard worden. Het Veiligheidskorps zal een 2000 leden tellen en op het einde van de bezetting massale razzia's houden. Honderden mensen worden hierbij aangehouden en naar de concentratiekampen gedeporteerd.³⁴⁹

Echter zal ondanks de reactie van de collaboratiegroeperingen de zomer van 1944 voor een record zorgen, 38% van alle weerstandsacties zullen dan plaatsvinden. De hoop op de bevrijding blijkt reëel en het verzet lijkt onstuitbaar in hun reacties op de collaboratie.³⁵⁰ De burgeroorlog tussen verzet en collaboratie kent hier zijn absoluut hoogtepunt.

1.3.10.5. REGIONALE VERSCHILLEN IN DE VERZETS-INTENSITEIT

Zoals gesteld is het verzet niet in heel België even intens te noemen. Enkele statistische gegevens kunnen hier duidelijkheid in scheppen. In de periode 1940 tot 1944 zullen in Brabant 41.9% van al de politieke aanslagen plaatsvinden. Dit tegen 3.3% in Limburg en 13.2% in Luik.³⁵¹ Het hoge cijfer voor Brabant kan door de aanwezigheid van Brussel

³⁴⁶ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 44.

³⁴⁷ *Ibidem*, 100.

³⁴⁸ VAN MEERBEECK (e.a.), *De tijd der vergelding...*, 20.

³⁴⁹ *Ibidem*, 23.

³⁵⁰ LAPLASSE (e.a.), 'Het verzet gewogen...', 246.

³⁵¹ *Ibidem*.

verklaard worden, Luik behaalt wellicht hogere cijfers daar er een grote hoeveelheid links georiënteerde en strijdlustige arbeiders in de industrieprovincie aanwezig zijn.³⁵² Op het niveau van gerechtelijke arrondissementen verschijnt Tongeren pas vanaf 1943 in de statistieken met 1,43 aanslagen en sabotageacties per 10.000 inwoners, daar zien we in 1944 een sterke stijging naar 4,59 acties op 10.000 hoofden. Ook in arrondissement Hasselt stijgt dit respectievelijk van 0.72 naar 3.13 aanslagen en sabotageacties per 10.000 inwoners. Tongeren komt uiteindelijk in Vlaanderen op de tweede plaats te staan met 2.2%, net achter Leuven met 2.9% van het totaal aantal politieke aanslagen en sabotageacties tijdens de bezetting. Kijken we naar het aantal aanslagen per hoofd zien we dat arrondissement Tongeren Leuven echter voorbij steekt met respectievelijk 6 tegen 5.4 politieke aanslagen en sabotageacties per 10.000 inwoners. In Leuven geeft de nabijheid van Brussel en de relatief sterke partizanenaanwezigheid de doorslag voor het hoge aantal, in Limburg zullen zoals we verderop bespreken meerdere factoren een rol spelen.³⁵³

Het valt op dat de Zuidelijke en Oostelijke provincies Luik, Limburg en Luxemburg beduidend hogere scores halen.³⁵⁴ Dit in tegenstelling tot Antwerpen, West- en Oost-Vlaanderen waar zich relatief gezien het laagste aantal dodelijke aanslagen voordoen.³⁵⁵ Waar in eerstgenoemde provincies de verzetsstrijd tot een kleine burgeroorlog uitgroeit zal het verzet in Vlaanderens noordwestelijke provincies beduidend zwakker staan en minder met collaboratierepressie te maken hebben. Zoals reeds gesteld is de Flamenpolitik en de katholieke accommodatie grotendeels verantwoordelijk voor het zwakke verzet in deze streken. Dit in tegenstelling tot Wallonië, waar zoals besproken een grotere aanhang voor de KPБ bestaat en ook de liberalen en socialisten sterker staan. De rekruteringsmogelijkheden voor links verzet zijn in Vlaanderen beduidend kleiner.³⁵⁶ We zien een zeker verband tussen het stemmenpercentage dat de KPБ in 1939 behaalde en het percentage aanslagen en sabotagedaden, waar in de arrondissementen Brussel, Luik, Mons en Charleroi de communisten hoge verkiezingsresultaten boekten, staat het gewapend verzet inderdaad sterker.³⁵⁷ Echter mag dit verband tussen KPБ-aanwezigheid en de aanwezigheid van overactieve verzetskernen niet overdreven worden. De regio Tongeren en de provincie Luxemburg, waar de KPБ nauwelijks van de grond is gekomen tijdens het interbellum kennen

³⁵² *Ibidem*, 249.

³⁵³ *Ibidem*, 247-254.

³⁵⁴ VRINTS, 'Patronen van polarisatie...', 189.

³⁵⁵ *Ibidem*, 190.

³⁵⁶ *Ibidem*, 194.

³⁵⁷ LAPLASSE (e.a.), 'Het verzet gewogen...', 251.

in verhouding beduidend meer verzetsacties dan bijvoorbeeld de regio Gent waar de KPB toch een sterke positie had in 1939.³⁵⁸

We moeten ernstig in ogeschouw nemen dat de terreur van twee kanten bekeken kan worden. In de ogen van het verzet zijn hun acties een reactie op de naziterreur en hun dwangmaatregelen. Het terroriserend effect van de Duitse bezetting op de bevolking mag niet onderschat worden. Voor het verzet handelen zowel de bezetter als de collaboratie tegen de wet en daarom zien zij hun acties als legitiem en beschouwen ze terreur als hun oorlogsstrategie.³⁵⁹ Het liquideren van de collaboratie is in die optiek contraterreur tegen de wetteloosheid die de Nieuwe Orde zo verwelkomt, de wetteloosheid die toestaat dat mensen verdwijnen of in concentratiekampen belanden. De wetteloosheid dus die het *Nacht und Nebel-decreet* onderschrijft. De contraterreur van het verzet zal zijn effect niet missen, de Nieuwe orde voelt zich opgejaagd en velen zullen de collaboratie uit angst de rug toekeren.

1.3.11. OP WEG NAAR DE BEVRIJDING

De bloedige geweldsspiraal die België kent zal vrij abrupt stoppen wanneer de geallieerden het land bevrijden. De regering in Londen zal zich grote zorgen maken over hoe ze aan de overactieve partizanen na de bevrijding een halt kunnen toeroepen. Het is hen tijdens de bezetting in het geheel niet duidelijk wat de KPB met deze gewapende weerstanders van plan is na de bevrijding en de regering is er reeds tijdens de bezetting als de dood voor dat zij een staatsgreep willen plegen. In wat volgt zullen we bekijken wat hier van aan is.

1.3.11.1. BEDOELING VAN DE KPB EN HET OF: DE NATIONALE OPSTAND

Het is niet volledig duidelijk wat de plannen van de KPB voor na de bevrijding zijn. De regering laat vanuit Londen alle toenaderingspogingen tot de partij achterwege. Reeds in oktober 1943 zal de KPB haar doelstellingen echter duidelijk weergeven. De partij zou kiezen om de democratie te behouden maar stelt zich de strijd tegen het monopoliekapitaal en de bestraffing van al diegenen die zich tijdens de oorlog hebben verrijkt tot doel. Hiervoor zou de KPB het antifascistisch eenheidsfront als cruciaal beschouwen. Verdere uitleg blijft echter uit. De hoofdzakelijke bekommernis van de KPB zal immers tot aan de bevrijding het voorbereiden van de nationale opstand zijn, plannen voor na de oorlog lijken dus niet in

³⁵⁸ *Ibidem*, 251.

³⁵⁹ VAN MEERBEECK (e.a.), *De tijd der vergelding...*,8.

concreto te zijn uitgedacht. De stelling luidt: ‘Alvorens aanspraak te maken op het organiseren van de overwinning, moet ze eerst nog worden behaald’.³⁶⁰ Een oproep van de KPB aan de Belgische regering stelt tevens:

‘Depuis le début de l’invasion, le Parti communiste s’est donné comme tâche principale la lutte pour la défaite de l’ennemi et la libération du pays. A la réalisation de cet objectif, les communistes ont volontairement et loyalement subordonné toute autre considération’³⁶¹

Deze bevrijding zou geschieden via de nationale opstand. Om deze voor te bereiden richt de KPB via het OF de Patriottische Milities op om het volk te bewapenen.³⁶² Voor deze milities zullen werkweigeraars een grote troef zijn, deze kunnen de gewapende massabeweging vormgeven om het volksoproer te starten. Om zoveel mogelijk gegadigden te vinden stelt de KP een leiding aan met militaire ervaring die niet communistisch is. In het *Inwendig bulletin* van juni 1944 stelt het OF duidelijk de doelstellingen van de PM vast. Duidelijk wordt gesteld dat men niet van plan is tot het ogenblik van de ontschepping te wachten om tot massale actie over te gaan. In ieder dorp dienen patriottische milities opgericht te worden die nauw samen zouden werken met de partizanen, om zich met alle mogelijke middelen te verzetten tegen de repressie van de Duitsers. Als het moment van de bevrijding er aan komt dienen zij mee te werken met de geallieerde troepen, hen bij te staan door wapendepots van de bezetter aan te vallen en transportmiddelen lam te leggen.³⁶³ Het OF zal nog plannen hebben voor de bevrijding. Een oproep uit Londen om de bevrijding te organiseren ziet de organisatie als het startsein om bevrijdingscomités op te richten in iedere gemeente. Deze zouden samen moeten werken met alle andere verzetsbewegingen en partijen. In het *Inwendig bulletin van het OF* van januari 1944 zullen ze hun plannen voor de bevrijding uit de doeken doen. De collaborerende overheden dienen afgezet te worden om de wettelijke overheden terug te installeren.³⁶⁴

Echter wordt op deze oproep door Londen, waar men blijkbaar geen besef heeft van de zeer pluralistische samenstelling van het Onafhankelijkheidsfront, verontrust gereageerd. Dit leidt ertoe dat het OF haar doelstellingen in haar *Inwendig bulletin* van maart 1944 nogmaals verduidelijkt. Hieruit blijkt opnieuw dat het plan erin bestaat om plaatselijke

³⁶⁰ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 73.

³⁶¹ SOMA/AAMIC54, Verklaring van de KPB, “*Le gouvernement Belge et la résistance*”, (s.d.).

³⁶² GOTOVITCH, J. *Du communisme et des communistes en Belgique: Approches critiques*, Brussel, 2012, 277.

³⁶³ SOMA/AA1297/481/7, *Inwendig Bulletin van het Onafhankelijkheidsfront*, nr 10, juni 1944.

³⁶⁴ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 74.

bevrijdingscomités op te richten om samen te werken met de wettige overheden. Deze bevrijdingscomités moeten democratisch samengesteld worden, er moeten persoonlijkheden van alle politieke formaties in te vinden zijn. Er wordt benadrukt dat deze plannen overeen moeten komen met de democratie en met eerbied voor de grondwet. Gesteld wordt dat het geenszins de bedoeling is van het Onafhankelijkheidsfront om de plaats in te nemen van die wettige overheden, zolang zij niet met de bezetter hebben gecollaboreerd. Tevens zou het niet de bedoeling zijn de plaats in te nemen van openbaar erkende organismen, die men in geen geval wil vervangen door formaties die niet gesteund zijn op wettigheid. Men wil deze overheden helpen om de moeilijke overgangperiode na de bevrijding te boven te komen. Ook worden nogmaals de kerntaken van het OF tijdens de bevrijdingsmaanden geformuleerd: de opstand tegen de bezetter voorbereiden; verraders onschadelijk maken; toezien op de correcte uitzuivering van de administratie; de orde en bevoorrading verzekeren en waken op de bescherming van de democratische instellingen.³⁶⁵

Echter zal de regering in Londen er nog steeds niet gerust op zijn en deze zal snel organen op poten zetten die de machtsuitoefening na de bevrijding dienen te garanderen. In Londen geloofde men immers niet in de mogelijkheden van een partizanenbeweging. Daarnaast word zwaar getild aan het feit dat het OF door de KPB opgericht was, de regering is als de dood dat zij aansturen op een volksopstand. De geplande volksopstand is echter bedoeld als een strijd tegen de Duitsers, samen met de geallieerden. Het OF stelde duidelijk dat na het vertrek van de Duitsers de democratisch verkozenen aan de macht zouden gesteld worden.³⁶⁶ De KPB zal het idee van de nationale opstand proberen te nuanceren met een nota over de rol die het OF daarin dient te spelen en verduidelijkt dat het niet in hun bedoeling ligt om te beslissen wie het lokale bestuur in handen zal nemen. Wel voegt de partij er aan toe van plan te zijn in ieder bevrijdingscomité een communist te doen zetelen.³⁶⁷ Onder druk van Londen zal men uiteindelijk het idee van de bevrijdingscomités laten varen, doch men wilt resoluut verderzetten met de organisatie van de nationale opstand.³⁶⁸

De Patriottische Milities zullen echter nooit de organisatie worden die men in gedachte had. Het geheim leger zou veel grotere troeven hebben om jongeren tot zich te binden om de strijd samen met de geallieerden aan te gaan. De leden van de PM zijn veelal geronseld uit het OF en men slaagt er niet in een grote uitbreiding te realiseren. Gebrek aan mankracht en middelen, in combinatie met de aanmaningen tot voorzichtigheid vanuit Londen zullen er

³⁶⁵ SOMA/AA1297/481/7, Inwendig Bulletin van het Onafhankelijkheidsfront, 25 maart 1944.

³⁶⁶ SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door P. Louyet, (s.d.).

³⁶⁷ SOMA/AAMIC54, Verklaring van de KPB, *De rol van het OF in de voorbereiding en de verwezenlijking van een Nationalen Opstand*, 1944.

³⁶⁸ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 34.

voor zorgen dat de PM slechts in minieme mate bij het gewapend verzet betrokken zal worden.³⁶⁹ Ook de nationale opstand zal door de snelle geallieerde opmars uitblijven.

1.3.11.2. DE REGERING IN LONDEN: IJVEREN VOOR NORMALISATIE

De regering in Londen maakt zich niet enkel bezorgd over hoe de bevrijding van het grondgebied zou geschieden, maar ook hoe men zo snel mogelijk de pacificatie en normalisatie kan bereiken.³⁷⁰ Het wantrouwen jegens het OF zal gedeeltelijk wegebben wanneer hen een afgevaardigde, Marcel Grégoire, wordt toegestuurd. Deze relativeert wederom de plannen van de nationale opstand en drukt er op dat het OF enkel democratische doelen nastreeft.³⁷¹

Als de angst voor een opstand enigszins geminderd is zal de regering inzetten op de coördinatie van de verschillende verzetsbewegingen. Deze dienen op elkaar afgestemd te worden om de opmars van de geallieerden te vergemakkelijken. Zo wordt onder leiding van Pierre Clerdent het Nationaal Coördinatiecomité van de weerstandsbewegingen opgericht in mei 1944, waar onder andere het Geheim Leger, het Bevrijdingsleger, Groep-G, de BNB en ook het OF in vertegenwoordigd zijn.³⁷² Echter zal een van de doelen van dit coördinatiecomité ook zijn om de communisten in te tomen. De regering wil ten stelligste vermijden dat het verzet enig gezag kan bekleden na de bevrijding. De doelstellingen van de regering zijn de grondwettelijke continuïteit en het voortbestaan van de democratische instellingen garanderen en diegenen die niet hebben gecollaboreerd opnieuw hun posten te doen innemen. Deze doelstellingen stemmen verdacht veel overeen met die van het OF.³⁷³

1.3.11.3. DE BEVRIJDING VAN BELGIË

Na de landing in Normandië zal het aantal sabotageacties vertienvoudigd worden. Ook de collaborateurs zullen zwaarder dan ooit het doelwit van aanslagen zijn, nergens zijn zij nog veilig. Ook de roep tot algemene staking en nationale opstand zal met de dag luider klinken. Echter zal deze opstand er nooit komen, daar de geallieerden zo snel het land weten te

³⁶⁹ VAN MEERBEECK (e.a.), *De tijd der vergelding...*, 234.

³⁷⁰ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 97.

³⁷¹ *Ibidem*.

³⁷² *Ibidem*, 99.

³⁷³ *Ibidem*.

bevrijden. Dit tot grote frustratie bij sommige verzetslieden die reeds lang de nationale opstand hadden voorbereid.³⁷⁴

De geallieerden bereiken op 2 september 1944 België. De volgende dag bereiken ze Brussel en vervolgens wordt op 4 september de voor materiaaltoevoer van levensbelang geachte havenstad Antwerpen bevrijd. In de dagen daarna wordt de rest van het land bevrijd door Britten, Polen en Canadezen. De Britten zullen de schelde oversteken om Gent te veroveren. Een aftakking van de troepen trekt via het Noordoosten naar Limburg en de Polen nemen Oost- en West-Vlaanderen voor hun rekening. De Canadezen hebben nog wat moeite om de Noord-Franse havensteden over te nemen maar ook zij steken op 6 september de grens over om de Belgische kust te bevrijden.³⁷⁵ Op 12 september zullen de Amerikanen reeds de Duitse grens bereiken. Na minder dan 10 dagen is het grootste gedeelte van het land bevrijd. De Duitsers zullen langer stand houden aan het noordoosten van het Albertkanaal, waar zij pas tegen begin oktober 1944 zullen terugtrekken. Ook de regio rond Knokke moet wachten op de bevrijding, die pas op 1 november zal geschieden.³⁷⁶ De geallieerden worden door een uitgelaten bevolking onthaald en op 8 september zal de regering-Pierlot terugkeren naar België. Op 14 september wordt zij door het geallieerde opperbevel terug in haar oorspronkelijke positie hersteld.³⁷⁷

Echter zal Pierlot niet met evenveel enthousiasme, zoals dat het geval was bij de geallieerde troepen, onthaald worden. De KPB blijkt zich aan haar beloften te houden. In de *Drapeau Rouge* van 5 september 1944 vraagt de partij verkiezingen en erkent ze de regering van Pierlot. Wel eist de partij, gezien de grote rol die de weerstand in de strijd tegen de bezetter heeft gespeeld, inspraak in de democratische beslissingsstructuren. Echter komen ze de volgende dag al met een andere tekst naar buiten waarin de partij deelname eist in de heropbouw en het reorganiseren van het land. Bovendien vraagt ze de inlijving van haar gewapende groeperingen in het heropgerichte Belgisch leger. Daarbovenop eist ze dat de macht van de kapitalistische monopolies beknot worden en dat de slachtoffers van de bezetting vergoed worden, onder andere door de inbeslagname van de bezittingen van collaborateurs. Bovendien eist de partij de vorming van een sociaal en progressief bewind. Enkele van hun eisen zullen worden ingewilligd, zo worden enkele weken later de

³⁷⁴ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 74.

³⁷⁵ VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, 268.

³⁷⁶ *Ibidem*, 270.

³⁷⁷ *Ibidem*, 275.

communisten Raymond Dispy, Albert Marteaux en de secretaris-generaal van het OF Fernand Demany in de regering opgenomen.³⁷⁸

1.3.11.4. ONTWAPENINGSKWESTIE

Bij terugkomst blijkt de regering nog niet meteen in staat om de ordehandhaving te garanderen daar de ordediensten sterk uitgedund tijdens de bezetting of wegens collaboratie uit hun functie ontheven zijn.³⁷⁹ Daartegenover staan de goed bewapende verzetsgroepen die door de regering als een mogelijke parallelle macht gezien worden. Eerst zal de regering proberen hen rustig te houden door hen een officiële erkenning te geven maar niet veel later zullen op aandringen van de geallieerden maatregelen genomen worden. De verzetsgroepen dienen ontwapend en eventueel opgenomen te worden in het Belgisch leger.³⁸⁰ In november 1944 zal het tot hoogoplopende spanningen komen als de regering deze plannen uit de doeken doet, zij is van mening dat gewapende groeperingen niet ten goede kunnen komen aan de pacificatie van het land.³⁸¹ Het verzet op zijn beurt uit de wens om op militair vlak verder te strijden met de geallieerden. Het Geheim Leger zal hier gretig op ingaan, daar de groepering voor een groot deel bestaat uit voormalige militairen, de partizanen willen echter hun eigen eenheden en aanvoerders behouden. De regering-Pierlot wil hier echter niet van weten daar dit de verzetsgroep meer macht zou geven, ofwel gaan de manschappen volledig op in het nieuwe Belgische leger, ofwel worden ze gedemobiliseerd.³⁸² Dit weigeren de partizanen en bijgevolg vertikken zij hun wapens in te leveren.³⁸³

De partizanen en de PM hebben, na het offer dat zij voor hun vaderland hadden gebracht tijdens de bezetting, sterk uitgekeken om een functie van betekenis te kunnen bekleden na de bevrijding en zijn daarom erg gedesillustioneerd. In enkele regio's nemen zij daarom het heft in eigen handen en gaan over tot willekeurige aanhoudingen en banditisme. De kans op een communistische staatsgreep lijkt daarom voor de beleidsdragers niet onbestaande. Zij zien het gewapend verzet als een dreigende concurrent en daarenboven dringen de geallieerden steeds feller aan op ontwapening.³⁸⁴ Het OF wilt echter de wapens behouden daar dit een mogelijkheid kan inhouden om zijn programmapunten, zoals de

³⁷⁸ LIEBMAN (e.a.), *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*, 75.

³⁷⁹ KWANTEN, G., *August-Edmond De Schrijver: 1898-1991, politieke biografie van een gentleman-staatsman*, Leuven, 2001. 279.

³⁸⁰ *Ibidem*, 280.

³⁸¹ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 106.

³⁸² WOLLANTS (e.a.), *Russische partizanen WOII...*, 185.

³⁸³ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 106.

³⁸⁴ KWANTEN, *AUGUST-Edmond De Schrijver...*, 280.

bestrafing van de economische collaboratie, af te dwingen. De regering-Pierlot biedt daarop aan om de wapens af te kopen aan 1000 frank per stuk, dit wordt echter door de partizanen als een belediging beschouwd. Daar ook dit aanbod wordt afgeslagen beslist de regering om het wapenbezit vanaf 18 november strafbaar te maken.³⁸⁵ Wanneer dit besluit valt nemen de communistische ministers Dispy en Marteau en de OF vertegenwoordiger Demany ontslag uit de regering.³⁸⁶ Die avond komt het reeds tot onlusten tijdens een verboden meeting in het Koninklijk Circus te Brussel en de volgende dag zal de overkoepelende Nationale Raad van de Weerstand beslissen de wapens in te leveren.³⁸⁷ Deze beslissing is toe te schrijven aan de dreigementen van het hoofd van de geallieerde strijdkrachten in België, generaal Erskine. Deze uit tijdens een ontmoeting met de drie voornoemde communisten dreigende taal en benadrukt niet te aarzelen om indien nodig geweld te gebruiken als het verzet de weigering tot ontwapenen volhoudt.³⁸⁸

De partizanen leggen zich hier echter niet meteen bij neer. Op 25 november zal het OF een manifestatie in de wetstraat organiseren waar de Rijkswacht op de betogers schiet.³⁸⁹ Hierbij vallen tientallen gewonden en dit zal de frustratie bij de partizanen enkel nog groter maken, zij zijn bovendien van mening dat de oorlog nog niet afgelopen is daar op dat moment nog steeds duizenden burgers in de concentratiekampen gemarteld worden en de Duitsers ieder moment terug kunnen slaan. Dit zal in december 1944 ook gebeuren wanneer de Duitse troepen met het *Von Rundstedt-offensief* in de Ardennen proberen de geallieerde linies terug te dringen. Bijgevolg roept de communistische pers op zich verder te verzetten tegen de ontwapening, maar na verloop van tijd zal de agitatie verzwakken en de PA als gewapende factor uitdoven.³⁹⁰ Dit zal echter niet overal het geval zijn, zo zullen we zien dat in Limburg nog hele wapenarsenalen achtergehouden worden.

1.3.11.5. *ANGST VOOR EEN COMMUNISTISCHE STAATSGREEP*

De onwil van de partizanen om te ontwapenen beschouwen als een poging tot staatsgreep zou ernstig overdreven zijn. In principe gaat het over opstootjes van ontevreden verzetslieden die gedurende de bezetting hun leven op het spel zetten en nadien hun eisen niet ingewilligd zien. Echter worden deze relletjes om politiek-tactische redenen door de geallieerden en de

³⁸⁵ WOLLANTS (e.a.), *Russische partizanen WOII...*, 185-186.

³⁸⁶ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 106.

³⁸⁷ WOLLANTS (e.a.), *Russische partizanen WOII...*, 185-186.

³⁸⁸ KWANTEN, *AUGUST-Edmond De Schrijver...*, 281.

³⁸⁹ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 106.

³⁹⁰ KWANTEN, *AUGUST-Edmond De Schrijver...*, 281.

regering sterk opgeblazen. De regering doet er alles aan om de Britse steun te verkrijgen om de concurrerende machtsfactor, zoals zij het verzet zien, uit te schakelen. Aan Britse zijde wordt de communistische dreiging flink overdreven om zo een geloofwaardige lijn in hun buitenlands beleid te verkrijgen. Zij focussen immers op steun aan gematigde regimes en een anticommunistische instelling. Ook militaire motieven spelen daarbij mee. Voor de geallieerden is een politiek stabiel België immers een must, daar het land doorkruist wordt door belangrijke aanvoer- en communicatielijnen. Als Churchill op 8 december 1944 in een toespraak de zogenaamde poging tot communistische staatsgreep in België bovenhaalt, is dit eerder een gevolg van binnenlandse kritiek op zijn buitenlands beleid dan van een daadwerkelijke communistische dreiging.³⁹¹

De partizanen zien het gedrag van de regering als een uiting van angst voor de invloed van de meest vooruitstrevende geledingen van de samenleving in België. Niet enkel angst voor communisten maar ook voor socialisten en gewone verzetsstrijders. Deze wilden de oude vooroorlogse garde die hen, in hun ogen, tijdens de bezetting had tegengewerkt vervangen door mensen die bewijs geleverd hebben van zin voor democratie en vaderlandslievendheid. Dit in tegenstelling tot de regering die, naar de mening van de partizanen, de economische collaborateurs hun machtspositie wilde teruggeven.³⁹²

Uiteindelijk zal echter ook de PA tot rust komen. Uit een oproep van het nationaal commando van einde 1944 blijkt inderdaad dat de partizanen zich neerleggen bij hun demobilisatie. Men roept op zich te laten inlijven in het heropgerichte Belgisch leger en het Belgisch Leger der partizanen wordt officieel omgevormd tot een vriendenkring. Voortaan zal van de partizanen verwacht worden hun krachten ten dienste te stellen van de Belgische strijdkrachten en de Patriottische Wachten, die op lokaal vlak moeten toezien dat de 5^e *colonne* verslagen blijft. Van dan af zal de taak van de partizanen er vooral uit bestaan mee te helpen bij een democratische heropbouw van het land en de verdediging van de rechten van de slachtoffers onder hen bij de overheden. Bovendien wordt aan de partizanen gevraagd om solidariteit voor de dag te leggen tegenover oud-partizanen die in moeilijkheden verkeren.³⁹³ De KPB zal na de bevrijding een grote populariteit ervaren en kan, ondanks een zeer eenzijdig programma, bij de parlementsverkiezingen van 1946 23 zetels behalen. Echter kent de partij hierna, wegens gebrek aan aantrekkelijke oplossingen, een spoedige neergang. Het gebrek aan

³⁹¹ *Ibidem*, 280.

³⁹² SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door H. Van de Vijver, 16/05/1986.

³⁹³ SOMA/AA1297/481/5, *Oproep van het nationaal kommando der PA aan de officieren en soldaten van het Belgisch partizanenleger*, 1944.

duidelijke oplossingen in combinatie met het Koude-Oorlogsklimaat zal er toe leiden dat ze in 1958 nog slechts 2 zetels overhoudt.³⁹⁴

³⁹⁴ VAN DE VIJVER (e.a.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Het Verzet. Deel II*, 35.

HOOFDSTUK 2: DE PARTIZANENSTRIJD IN LIMBURG

In dit tweede deel gaan we in op de lokale casus van de Zuid-Limburgse partizanen. Hier wordt het langzame ontstaan van het Limburgse partizanenkorp, via de groep *Verzameling* en het onafhankelijkheidsfront, in de regio Tongeren besproken. Voorts bekijken we welke lokale oorzaken te vinden zijn voor de verruwing van hun strijd en zal worden beschouwd in welke mate de Limburgse partizanen communistisch te noemen zijn. Daaropvolgend gaan we over tot het verloop van de geweldsgolf in Limburg vanaf 1943 en de reacties daarop van de Nieuwe Orde-bewegingen, die tot een ware burgeroorlog zullen leiden in de zomer van 1944. Tot slot zullen de problemen rond de bevrijding worden besproken, waaronder de bevrijdingsexecuties te Tongeren en het banditismeprobleem waar het Limburgse partizanenkorp mee te kampen had.

2.1. DE BEZETTING IN LIMBURG

De Militärverwaltung zal ook in Limburg een eigen bestuursdienst inrichten. Daar is het de Feldkommandantur die naast de Belgische provinciale instellingen zal optreden. Echter wordt iedere democratische vertegenwoordiging uit het systeem geëxtraheerd. De assemblees zullen niet meer mogen samenkomen, ook op provinciaal vlak zal dat het geval zijn. De uitvoerende organen zullen de macht rond zich geconcentreerd zien.³⁹⁵ De Duitse inval zal meteen door het VNV gebruikt worden om hun nationale doelen te verwezenlijken en het VNV zal zonder enige aarzeling tot collaboratie overgaan. Daar Limburg als eerste provincie bezet wordt, zal de collaboratie er ook als eerste in voege treden.

2.1.1. MACHTSGREEP DOOR HET VNV

Vanaf het begin van de bezetting worden tot in de kleinste gemeenten door het VNV lokale afdelingen opgericht. Slechts enkele dagen na de inval wordt het stadsbestuur van Hasselt door het VNV overgenomen.³⁹⁶ Het VNV zal van het bezettingsbestuur een deel van de openbare macht krijgen in ruil voor hun onvoorwaardelijke collaboratie. Het politiek

³⁹⁵ CONINCKX, 'De politieke elite in Limburg...', 98.

³⁹⁶ WOLLANTS (e.a.), *Russische partizanen WOII...*, 216.

personeel wordt aan de kant geschoven en de democratische instellingen uitgeschakeld. Het VNV neemt het provinciaal bestuur over en pleegt zo, binnen het kader van de Belgische wet, een echte machtsgreep.³⁹⁷ Van dan af zullen de leden niet meer verlegen zijn hun aanhang voor de partij kenbaar te maken en tot in de kleinste dorpjes beginnen zij zich openlijk als Vlaams-nationalisten te gedragen, we zien bovendien een sterke toename van het ledenaantal, dit echter geregeld uit opportunisme daar velen hopen via lidmaatschap een of andere aanstelling te kunnen binnenhalen. Ook andere instellingen zullen de neiging vertonen met de bezetter samen te werken, onder andere de syndicaten. Mutualiteit De Voorzorg zal samenwerken met de UHGA en ook de christelijke vakbeweging zal zich niet van zijn meest vaderlandslievende kant laten zien. Monseigneur Broekx zet de sociale activiteit onverminderd verder in samenwerking met de bezetter en zal zelfs leden berispen die op vergaderingen te veel anti-Duitse gevoelens kenbaar maken.³⁹⁸

Het provinciale bestuur en de bestendige deputatie valt volledig in handen van het VNV en hun gowwleider, Gerard Romsée, neemt vanaf september 1940 gouverneur Verwilghen's functie over. In april 1941 wordt deze opgevolgd door VNV-senator Jozef Lysens.³⁹⁹ Zelf zal hij benoemd worden tot secretaris-generaal van binnenlandse zaken.⁴⁰⁰ Zijn voormalige kabinetschef Theo Brouns zal echter de touwtjes stevig in handen nemen onder Lysens.⁴⁰¹ Deze zal tevens vanaf oktober 1942 tot gowwleider van de provincie benoemd worden en in februari 1944 wordt hij opgenomen in de nationale raad van leiding van de partij, waardoor hij stevig verankerde contacten met de partijtop zal hebben.⁴⁰²

De aanstelling van Romsée tot secretaris-generaal van binnenlandse zaken heeft tot gevolg dat hij de macht heeft om VNV-ers massaal in de lokale besturen te doen infiltreren.⁴⁰³ Hoewel deze niet uitsluitend VNV-kandidaten als burgemeester zal voordragen zal hij toch niet willen weten van 'franskiljons en belgicisten, van linksen en vrijmetselaars, van antifascisten en aanhangers van traditionele partijen'.⁴⁰⁴ Er schiet dan echter nog maar weinig over. Zijn favoriete recruteringsgroep zijn de 'nationaal georiënteerde Vlaamsgezinden', niet enkel VNV-ers maar ook leden van bijvoorbeeld de Vlaamse cultuurverenigingen kunnen op een aanstelling rekenen.⁴⁰⁵

³⁹⁷ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 37.

³⁹⁸ CONINCKX, 'De politieke elite in Limburg...', 98.

³⁹⁹ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 37.

⁴⁰⁰ CONINCKX, 'De politieke elite in Limburg...', 103.

⁴⁰¹ *Ibidem*.

⁴⁰² DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 38.

⁴⁰³ *Ibidem*, 37.

⁴⁰⁴ RASKIN, E., 'Gerard Romsée: gouverneur en secretaris-generaal in wereldoorlog II', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995), 61.

⁴⁰⁵ *Ibidem*, 61.

Niet lang na de inval zullen 83 gemeenten een VNV-burgemeester hebben. 78 Daarvan zijn tijdens de bezetting benoemd en in totaal zouden 60% van de oorlogsbenoemingen om VNV-ers gaan.⁴⁰⁶ Onder deze benoemingen is geen enkele socialist of liberaal te vinden, echter betekent dit niet dat iedere linkse burgemeester afgezet wordt.⁴⁰⁷ We zien bij de nieuwe benoemingen een sterke vertegenwoordiging van ambtenaren en zelfstandigen. Het aantal landbouwers en eigenaars-renteniers zal in beide gevallen met circa 10% afnemen, dit bewijst dat het VNV vooral een middenklasse-partij is.⁴⁰⁸ De donkere kant aan deze middenklasse-partij is echter wel dat wie tijdens de bezetting de Nieuwe Orde niet welgezind is, geen kansen meer krijgt. Het VNV-lidmaatschap is immers in vele gevallen een ongeschreven vereiste voor een postje in de wacht te slepen. Wie bovendien van vijandigheid jegens de Nieuwe Orde verdacht wordt, dreigt in een concentratiekamp te verzeilen.⁴⁰⁹

Romsée's rol in het versterken van de Limburgse collaboratie kan dus niet onderschat worden. Hij is degene die de VNV-benoemingen in de lagere besturen regelt en hij zal tegen het einde van de bezetting ook enkel nog op VNV-ers kunnen rekenen. Zijn collaborerende houding zet in Limburg, waar men naar hem opziet, velen aan om zelf in de collaboratie te treden.⁴¹⁰ Op het gebied van de burgeroorlog waar Limburg tegen de zomer van 1944 mee af te rekenen krijgt, is zijn rol echter minder duidelijk. Zijn visie op de terreurcampagnes tegen de partizanen wordt nergens duidelijk weergegeven. Wel is geweten dat hij vanuit zijn functie een regelmatig contact onderhoudt met Brouns die in Limburg aan het hoofd staat van de VNV-ordehandhaving. De terreur zal veelal georganiseerd worden door elementen uit zijn onmiddellijke politieke omgeving die hij persoonlijk kent. Moet Romsée gekant zijn geweest tegen de terreuracties, heeft hij alleszins geen duidelijke actie ondernomen om deze tegen te houden.⁴¹¹

2.1.2. OOK IN LIMBURG: MILITARISERING VAN DE NIEUWE ORDEBEWEGINGEN

Reeds in het voorjaar van 1941 zal VNV-leider De Clercq aan de bezetter zijn militaire samenwerking kenbaar maken. Vanaf april zal het VNV beginnen ronselen voor het Vlaams Legioen, een beweging gelinkt aan de Waffen-ss. Dit om tegen de sterke concurrentie van de

⁴⁰⁶ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 37.

⁴⁰⁷ CONINCKX, 'De politieke elite in Limburg...', 107.

⁴⁰⁸ *Ibidem*, 108.

⁴⁰⁹ VANDEWEYER, 'Steenkoolmijnen, politiek...', 353.

⁴¹⁰ RASKIN, 'Gerard Romsée...', 70.

⁴¹¹ *Ibidem*, 70.

Vlaamse-ss en de Devlag op te kunnen boksen.⁴¹² Het Vlaams Legioen zal oostfrontstrijders ronselen en in Limburg aanvankelijk grote successen boeken. Een op de vier vrijwilligers voor de eerste lichte van strijders zal een Limburger zijn, het merendeel daarvan is lid van het VNV. Echter zullen zij spoedig merken dat ze niet als Vlamingen mee mogen strijden maar als gewone ss-soldaat geworven zijn, dit heeft een grote weerslag want bij de volgende zending zouden slechts zeventien Limburgers de strijd vervoegen.⁴¹³

Naast het VNV is in Limburg ook het Verdinaso en de Devlag in Limburg aanwezig, echter hebben ze maar weinig aanhang in de provincie. Het VNV pronkt er graag met haar groot ledenaantal en houdt geregeld optochten met geüniformeerde milities om dit aan de bevolking te tonen.⁴¹⁴ In mei 1941 zullen de geüniformeerde milities van het VNV, Verdinaso en Rex samengevoegd worden tot de Dietse Militie/Zwarte Brigade na de oprichting van de Eenheidsbeweging-VNV. Deze DM/ZB en de geüniformeerde DeVlag-milities zullen in Limburg tijdens de bezetting weliswaar overal in het straatbeeld te zien zijn, doch zijn ze niet al te sterk in aantal daar uit deze milities veelal geworven zal worden voor de Duitse en Vlaamse (para)militaire organisaties. Ook de jeugdbeweging van het VNV, de Nationaal Socialistische Jeugd in Vlaanderen, zal in Limburg geen grote aanhang kennen. De leiders van deze jeugdbeweging zullen immers gevisieerd worden door de partizanen en, hoewel de partij zware druk uitoefent op haar leden om hun kinderen te doen aansluiten, zal het ledenaantal in Limburg beperkt blijven.⁴¹⁵

2.1.3. HET DAGELIJKSE LEVEN ONDER DE DUITSE BEZETTING

Reeds vanaf het begin van de bezetting voeren de Duitsers een reeks verordeningen uit om de orde te handhaven. Deze beperken ten eerste de bewegingsvrijheid van de bevolking, zo is er een richtlijn die het verbiedt het dorp of de stad te verlaten zonder geldige reden; het verbod om de straat op te gaan tussen 21 en 6 uur; de verduisteringswetten waardoor men veelal vroeg moest gaan slapen en het verbod om zich met motorvoertuigen te verplaatsen, behalve voor diegenen die de toestemming daarvoor krijgen. Bovendien is het tijdens de bezetting verboden naar de Engelse radio te luisteren en is er de verplichte inlevering van non-ferrometalen om de Duitse oorlogsnijverheid van grondstoffen te voorzien. Om dezelfde reden wordt steenkool gerantsoeneerd. Voorts zal vanaf 1942 het verbod op openbare

⁴¹² DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 38.

⁴¹³ *Ibidem*, 39.

⁴¹⁴ *Ibidem*.

⁴¹⁵ *Ibidem*, 40.

danspartijen ingevoerd worden en in Hasselt zal het zelfs verboden zijn om valse geruchten te verspreiden. Reeds van het begin van de bezetting zullen al deze wetten en verboden op verzet stuiten.⁴¹⁶

Daarbij komen nog de voorschriften over de ravitaillering. Van in het prille begin van de bezetting zijn de Duitsers zich bewust van de nood aan een goede voedselbevoorrading, een hongerige bevolking houdt men immers niet gemakkelijk onder de knie. De Bezetter zal daarom de landbouw, voedingsnijverheid en voedseldistributie onder zijn controle plaatsen. Dit door het invoeren van land- en tuinbouwtellingen en de inventarisatie van de voorraden en de veestapel via zogenaamde stalkaarten. Op basis van deze tellingen zullen de rantsoenen berekend worden. Een gevolg van deze strikte regulering is het ontstaan van een zwarte markt met woekerprijzen die soms tien keer hoger liggen dan de officiële prijs. Bovendien richt het ministerie van landbouw en bevoorrading de *Nationale Landbouw- en voedingscorporatie* op, waarmee door een nog striktere reglementering de voedselbevoorrading verzekerd dient te worden.⁴¹⁷

Met het invoeren van rantsoeneringskaarten en zegels zou de verdeling van het voedsel gereguleerd moeten worden. Dit systeem zal door de gemeentelijke administraties geregeld worden, zij zullen de verdeling en de boekhouding van de zegels voor hun rekening houden. Echter wordt hier veel fraude mee gepleegd en ook de partizanen zullen geregeld zegeldiefstallen plegen om onderduikers in hun dagelijkse behoeften te kunnen voorzien.⁴¹⁸ De voedselsituatie zal echter spoedig verslechteren. De langdurige mobilisatie heeft tot gevolg dat veel landbouwgrond niet bewerkt werd en in de winter van 1940 zal zich een groot aardappeltekort voordoen. Ook zal veel voeding door de bezetter doorgesluist worden naar het thuisland. Ook daar heeft men immers te maken met een spaak lopende landbouw- en industriële productie. Door goederen simpelweg in België, en de andere bezette gebieden, te komen halen kan men er enigszins de kosten van de oorlogsindustrie dekken. Het gevolg hiervan is echter dat in België grote schaarste ontstaat, deze zal de reeds genoemde bloeiende zwarte handel en woeker in de hand werken.⁴¹⁹

Zoals reeds gesteld zal de voedselbevoorrading spaak lopen tegen de winter van 1940 en de bezetter wilt honger onder de bevolking vermijden. Hierop zal deze eind oktober *Winterhulp* oprichten. Een organisatie die de bedeling van soep, steenkool en kleding voor haar rekening neemt. Echter zal dit geen idealistisch of belangeloos initiatief van de bezetter

⁴¹⁶ RUTTEN, R., *Wit en zwart, Verzet en collaboratie in een Vlaams dorp*, Berchem, 2008, 37-45.

⁴¹⁷ *Ibidem*, 49-51.

⁴¹⁸ *Ibidem*, 55.

⁴¹⁹ *Ibidem*, 58.

zijn daar de kosten ervan naar de gemeentekassen worden doorgeschoven, de organisatie was dus eerder onderdeel van een Duits charmeoffensief naar de bevolking toe.⁴²⁰ Deze bevolking zal niet zonder zijn dagelijkse levensbehoeften kunnen en het gevolg hiervan is het ontstaan van een clandestiene eetwarenhandel. Mensen gaan in het geheim hun land verbouwen en tabak of varkens kweken. De boeren foefelen door een deel van de oogst achter te houden en het vee in het zwart vet te mesten. Welgestelde burgers weten zo een voorraad in te slaan en doen de zwarte handel bloeien.⁴²¹ De woekerprijzen die aan deze zwarte handel gelinkt zijn en het knoeien met voedingsproducten doen bij het verzet echter veel wrevel ontstaan, deze zullen dan ook niet gunstig staan tegenover woekeraars en boeren die bekend staan grof geld te verdienen op de zwarte markt, kunnen zo nu en dan bezoek van bewapende partizanen verwachten.⁴²²

2.1.4. DE NEERGANG VAN DE COLLABORATIE

Vanaf eind december 1943 zal de sfeer in Limburg die van een streek in burgeroorlog uitademen. Deze plaatst de Nieuwe Orde-elite tegenover het verzet en een groot deel van de bevolking. Deze laatste is de collaboratie vanaf 1942 steeds minder en minder gunstig gezind vanwege de weinig populaire maatregelen zoals de verplichte tewerkstelling.⁴²³ De collaboratie en de bezetter verliezen zo langzamerhand alle krediet bij de bevolking. Als de verplichte tewerkstelling gepaard gaat met een ware jacht op werkweigeraars, verklikking en razzia's zullen de Duitsers en de collaborateurs waarlijk gehaat worden. Wanneer daar ook nog de verplichte zondagsarbeid in de mijnen en in maart 1943 de opeising van de kerkklokken bijkomt, heeft de bezetting alle krediet in het Katholieke Limburg verloren.⁴²⁴

Tegen het einde van 1943 zal de bevolking de collaboratie dus ook erg vijandig gezind zijn. Er is zelfs sprake van een volslagen passiviteit onder de Limburgers bij de opheldering van moordaanslagen. De bezetter noch het Belgische gerecht zal vanaf dan nog enige hulp van de bevolking krijgen bij het opsporen van de verzetslieden. Deze laatsten krijgen steeds meer en meer steun van het volk naarmate de hoop op de bevrijding groeit.⁴²⁵ Het gebrek aan sympathie en medelijden met slachtoffers van moordaanslagen heeft tevens sterke effecten op het ledenaantal van het VNV. Bij het begin van de bezetting nam dit ledenaantal sterk toe en

⁴²⁰ *Ibidem*, 59.

⁴²¹ *Ibidem*, 61.

⁴²² *Ibidem*, 68.

⁴²³ CONINCKX, 'De politieke elite in Limburg...', 100.

⁴²⁴ RUTTEN, M., *Markante feiten in Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Tongeren, 1995, 196.

⁴²⁵ WOLLANTS (e.a.), *Russische partizanen WOII...*, 217.

wanneer Hendrik Elias begin 1943 Hasselt bezoekt is er sprake van een enorme volkstoeloop. Minder dan een jaar later zal deze situatie echter radicaal veranderd zijn.⁴²⁶ Door de gewijzigde Duitse krijgskansen en de agressieve partizanenstrijd, zal het ledenaantal teruglopen van 3038 in 1942 naar 490 in 1944.⁴²⁷

2.2. VERZETSBEWEGING IN LIMBURG

Zoals reeds gesteld laten de Limburgers zich niet zomaar laten doen door de bezetter en de collaboratie en zullen ook zij in verzet komen. De twee voornaamste organisaties die in Limburg actief zijn tijdens de oorlog zijn het OF, met een erg luidruchtige PA, en de BNB, hoewel deze in de Zuid-Limburgse fruitstreek minder sterk zal staan door de grote aanwezigheid van de partizanen. Om de situatie ten volle te kaderen is het tevens belangrijk deze beweging kort te bespreken.

2.2.1. DE BNB

Tijdens de bezetting heet de groep de Belgische Nationale Beweging en pas na de bevrijding zal de benaming Geheim Leger aangenomen worden. De basis van deze beweging bevindt zich bij militairen die tijdens de Duitse inval in het 11^e en 20^e linieregiment meevochten. In feite gaat het om een samenvloeiing van verschillende bewegingen en groepen die als reactie tegen de Duitse bezetter in de loop van de bezetting tot verzet zullen overgaan. Onder meer het Hasseltse Nationaal Legioen, dat de voorbode is voor de oprichting van het Belgisch Legioen van Rijkswachtmajoor Coppenolle die zijn rijkswachters tracht te verenigen met als doel in geval van bevrijding de orde te handhaven. Deze beweging voegt zich bij de Belgische Nationale Beweging waar einde 1941 door Robert Lefebvre in Hasselt een afdeling van opgericht was.⁴²⁸

Deze beweging is in de provincie Limburg in verschillende sectoren onderverdeeld en tijdens de eerste maanden van haar bestaan heeft zij nog geen clandestiene structuur, pas in de loop van de bezetting zal de beweging evolueren van vaderlandse oppositie naar patriottische weerstand en zullen de leden het idee opnemen om de vijand met geweld te verslaan. Op een bepaald moment zouden alle leden moeten verzamelen in vooraf bepaalde schuilplaatsen om

⁴²⁶ *Ibidem*, 216.

⁴²⁷ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 38.

⁴²⁸ SCHOENMAKERS, *Een gevaarlijke tijd...*, 88.

van daaruit de Duitsers te bekampen. Echter beschikken ze niet over de nodige tactieken en kampen ze met een nijpend wapentekort. Bovendien bestaat er in den beginne weinig voeling met de bevolking daar de grote meerderheid van de leden uit de Franstalige bourgeoisie stamt. Pas met de komst van Antoine Lambrechts als leider in mei 1942, die de beweging herstructureert, worden meer rekruten geworven. Het aantal sectoren wordt uitgebreid. Toch zal de BNB in de regio Tongeren nooit een sterke positie kunnen innemen wegens de grote aanwezigheid van het OF en de PA in de streek.⁴²⁹

De BNB-ers houden zich bezig met inlichtingendiensten, pilotenhulp, en hulp aan onderduikers. In de zomer van 1943 wordt de Limburgse BNB onder gezag van de kolonel van het Belgisch leger Gerard geplaatst. Hiermee kregen zij de wettigheid en integratie in de strategie van de geallieerden, waardoor ze op wapenleveringen en financiële steun kunnen rekenen.⁴³⁰ Toch zou het tot 8 juni 1944 duren eer ze bevel krijgen van Londen om sabotageacties uit te voeren. Zo zullen zij onder andere het communicatienetwerk verstoren. Het mobilisatiebevel zal volgen op 3 september. Door hun slechte bewapening en wegens het uitblijven van beloofde wapendroppings krijgen ze het zwaar te verduren, verschillende schuilorden worden omsingeld en aangevallen en de BNB-ers staan machteloos tegen de Duitse overmacht. De zuidelijke sectoren kennen een snellere bevrijding en het aantal slachtoffers is daar miniem.⁴³¹

2.2.1.1. DE VERHOUDING PA EN BNB

De BNB en de PA zouden aan de basis een goede band hebben. Zo zijn er voorbeelden van wapenuitwisselingen en veel gevallen van verstrengeling tussen beide bewegingen gekend. Echter is de verhouding tussen de twee bewegingen aan de top minder goed. De BNB is een koningsgezinde beweging en heeft een eerder katholieke en conservatieve achtergrond. De kaders kunnen niet goed overeenkomen met de communistisch getinte kaders van de PA, er is dus sprake van tegengestelde ideologieën. Ze zien de PA bovendien als een bedreiging en vrezen dat deze de macht willen overnemen en bovendien beschouwt de BNB de PA als een concurrent voor de ordehandhaving tijdens de bevrijding.⁴³²

Er zijn onderling grote verschillen in strategieën merkbaar. Waar de BNB vooral gericht is op het helpen van onderduikers en werkweigeraars, en de wapens vooral naderhand

⁴²⁹ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 90.

⁴³⁰ SCHOENMAKERS, *Een gevaarlijke tijd...* 92.

⁴³¹ *Ibidem*, 93.

⁴³² *Ibidem*, 210.

tijdens de Bevrijdingsdagen zou gebruiken, zijn de partizanen eerder geneigd de focus op gewapende actie te richten. De BNB vindt het onverantwoord om in het wilde weg te executeren vanwege het risico op gijzelaars die gefusilleerd kunnen worden. Ze menen dat het niet veel zin heeft collaborateurs te treffen aangezien deze telkens door een ander vervangen worden.⁴³³ Hun voornaamste doel is dus tijdens de bevrijding gewapenderhand op te treden om de aftocht van de Duitsers te bemoeilijken en de orde te handhaven, plundering te voorkomen en collaborators aan de bevoegde instanties over te geven. Net zoals bij de partizanen is iedere patriot die zich bij de beweging wil vervoegen welkom, maar in eerste instantie zullen het grotendeels mensen met een zeker opleidingsniveau zijn die tot de BNB toetreden.⁴³⁴

Waar de partizanen moeilijkheden hebben om aan wapens te komen, gaat dit door de goede contacten met Londen voor de BNB een stuk gemakkelijker. In tegenstelling tot de Limburgse partizanen, die geen enkele wapenlevering uit Londen krijgen, wordt de BNB voorzien van een arsenaal moderne goedkope wapens van de geallieerden. Hoewel de partizanen moeilijker aan wapens geraken zijn zij toch meer militair gedisciplineerd en harder in hun strijdvaardigheid. De BNB gebruikt tijdens de bezetting nauwelijks wapens voor de acties. De weinige executies die voorkomen betreffen executies op leden uit de eigen rangen en worden enkel uitgevoerd indien het gevaar bestaat dat iemand de collega's van de groepering dreigt te verraden.⁴³⁵

Een probleem waar het BNB achteraf enig gezichtsverlies mee lijdt is het feit dat na de bevrijding een plotse aangroei van effectieven merkbaar is. Tijdens de oorlog staan in de streek rond Tongeren ongeveer 130 BNB-ers ingeschreven, waarvan er maar gemiddeld 15 actief optreden. In de rush om het grootste aantal leden, om na de bevrijding hoger in aanzien te komen, wordt tijdens de bevrijding weinig toegezien op de rekrutering. Het gebeurt dan wel eens dat in de woelige septemberdagen zelfs incivieken een weerstandsuniform ontvangen.⁴³⁶

2.2.2. VERZAMELING, HET ONAFHANKELIJKHEIDSFRONT EN DE LIMBURGSE PARTIZANEN

Naast de BNB zal in Limburg ook een zeer actief partizanenleger ontstaan. De ontstaansevolutie van dit leger zal zeer langzaam geschieden. De eerste kiemen zullen gelegd

⁴³³ SOMA/AA1825/C-R-A, Interview met J. Proesmans en A. Stas door M. De Wilde, 16/09/1986, band1.

⁴³⁴ *Ibidem*.

⁴³⁵ *Ibidem*.

⁴³⁶ *Ibidem*, band2.

worden via de groep *Verzameling* die in de zomer van 1940 in Tongeren het levenslicht ziet. Vervolgens zal een jaar later, in september 1941, deze groep integraal overgaan tot het OF. Hieruit zal in juni 1942 het Limburgse partizanenkorps ontstaan, echter zal het tot mei 1943 duren vooraleer dit korps voldoende is uitgebouwd om daadwerkelijk tot de gewapende strijd over te gaan en de eerste aanslagen op de collaborateurs uit te voeren.

2.2.2.1. DE GROEP VERZAMELING

Deze groep zal in de regio Tongeren ontstaan en spoedig uitbreiding kennen. *Verzameling* zal zich voornamelijk toeleggen op het uitgeven van sluikbladen, verzamelen van wapens, hulp verstrekken aan onderduikers, schuchtere sabotageacties en de sociale strijd in de mijnstreek.

2.2.2.1.1. Oprichting te Tongeren

Wanneer op 10 mei 1940 de Duitsers België binnenvallen is het nadien niet gemakkelijk om het verzet te organiseren. Tot dan toe heeft zoals reeds beschreven in Limburg de Katholieke Partij steeds het politieke leven gedomineerd. De katholieken, liberalen en socialisten leggen hun boeken neer terwijl enkele aanhangers van de kleine communistische partij in Tongeren de eerste weerstand zullen organiseren.⁴³⁷ Deze kleine kern in Tongeren, waar nauwelijks industrie is, krijgt zijn actie-impulsen van de communistische arbeiders die in het Luikse werkzaam zijn. De eerste kern zal bestaan uit Leopold Dourée, Armand Moureaux, Gust Moors en Justin Devries. Dourée is secretaris van de communistische partij in Tongeren, Moureaux en Moors zijn beiden werkzaam in het Luikse industriebekken en vinden als mijnwerker onder invloed van hun werkmakers door de staking in 1936 de weg naar de KP. Hun ogen worden geopend en ze zullen de sociale strijd opnemen tegen de feodale mistoestanden die in Limburg nog welig tierden. De almachtige invloed van de Kerk, die in hun ogen de bevolking dom en arm houdt is voor hen een factor die bestreden moet worden.⁴³⁸ Men kan inderdaad een groot verschil vaststellen met Luik waar in hun ogen het klerikalisme en de onderdrukking minder aanwezig zijn en waar een sterker georganiseerde arbeidersklasse steunt op een oude traditie van de klassenstrijd. Zo wordt Luik de moederschoot van de KP in Limburg en reeds tijdens de eerste maanden van de bezetting zal Moureaux vanuit het Luikse antifascistische propaganda overbrengen naar Tongeren om daar

⁴³⁷ HEEMANS, O., *Limburg in het geweer*, (manuscript), (s.l.), (s.d.), 2.

⁴³⁸ *Ibidem*, 80.

voor de verspreiding ervan te zorgen. Een andere initiatiefnemer zal Devries zijn die reeds sinds zijn studentenjaren te Leuven de communistische ideologie nauw in het hart droeg en in de vooroorlogse jaren te Tongeren werkzaam was als surveillant in het Atheneum.

Evenals Moureaux legt ook Dourée zich niet meteen neer bij de bezetting. Reeds vanaf 27 mei geeft hij samen met toekomstig BNB-lid Raymond Stas een strooibiljet uit om de burgers tot verzet aan te sporen.⁴³⁹ Tegen eind augustus 1940 zal hij, ondanks de oproep van de KP zich rustig te houden, de daad bij het woord voegen en het initiatief nemen om zich samen met Devries en Moureaux te groeperen om de bezetter te bekampen.⁴⁴⁰ De groepering zal *Verzameling* genoemd worden: het verzamelen van alle strijdvaardige patriotten uit de streek met als doel het voeren van een doeltreffende verzetsstrijd. De groep bestaat dus uit mensen die van mening zijn dat er iets ondernomen moet worden. De mensen waren erg aangedaan door de nederlaag en de bevolking diende een hart onder de riem gestoken te worden. *Verzameling* moet de mensen een toekomstperspectief geven en hen de hoop hoog doen houden dat de Duitsers de oorlog nog niet definitief gewonnen hebben, en een ommekeer nog altijd mogelijk is.⁴⁴¹

2.2.2.1.2. Uitbreiding te Wellen

De in Tongeren opgerichte groepering wordt snel uitgebreid. Op 1 september 1940 wordt in Wellen een vergadering gehouden met de oprichtende kern van *Verzameling*, deelnemers zijn Max Devries en zijn vriendin France Pieters, Devries' ouders, Dourée en Moureaux. Ook enkele jonge vrienden uit de buurt zijn aanwezig, Julien Menten en Ernest Breaken. Allebei uit Wellen zullen zij vanaf het begin bij *Verzameling* betrokken worden. Het is op deze vergadering dat ook de gebroeders Armand en Lucien Vanherle uit Kiewit bij de groepering aansluiten.⁴⁴²

Devries was reeds enkele jaren bevriend met deze broers. Hij werkte midden jaren dertig als studiemeester in een Leuvens pensioonaat samen met Armand en zij waren daar reeds sterk door de communistische ideologie beïnvloed geweest. Lucien werkt voor en tijdens de bezetting voor de firma Gosset als handelsreiziger en inspecteur voor de verkoop van het sigarettenmerk St. Michel en heeft daardoor beschikking over een camionette

⁴³⁹ FOO/PP/6250, doss. L. Dourée, Verklaring R. Stas, Tongeren, 15/12/1954.

⁴⁴⁰ FOO/PP/6250, doss. L. Dourée, Verklaring J. Devries, Parijs, 31/12/1954.

⁴⁴¹ SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

⁴⁴² MDN/III/11848, doss. J. Devries, Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 14/10/1950.

waarmee hij de provincies Brabant en Limburg doorkruist. Hij zal in een later stadium een cruciale factor in de netwerkvorming en de uitbreiding van de verzetsbeweging worden.⁴⁴³

De groep *Verzameling* bakent in het prilste begin het werkkerrein af in de driehoek Tongeren-Borgloon-Wellen, maar met de aansluiting van de broers Vanherle zou deze groep snel uitbreiding vinden naar de omgeving van Hasselt.⁴⁴⁴ Hoe meer leden worden aangeworven, des te sneller de uitbreiding zal geschieden naar de omliggende gemeenten. De organisatie, waarvan de leiding in handen is van in de eerste plaats Dourée, en in mindere mate van Devries, Moureaux en Lucien Vanherle, heeft van in het begin een clandestiene structuur: de leden mogen niet allemaal rechtstreeks met elkaar in contact staan en ieder lid heeft bovendien als wijdere vertakking een aantal patriotten rondom zich verzameld met wie hij contact onderhoudt.⁴⁴⁵

2.2.2.1.3. Het sluikblad *Verzameling*

Zoals reeds gesteld is de bedoeling van de groep om het volk hoop te geven op een ommekeer van de situatie. Als eerste wapenfeit laat Dourée in de prille herfst van 1940 in Luik een grote stempel vervaardigen met de beeltenis van een coloradokever, met op de rug een hakenkruis en daaronder de leuze ‘Dood aan de coloradokever’ gespeld. Deze stempel gaat van hand tot hand en iedereen drukt zoveel mogelijk strooibriefjes. Duizenden van deze vluchtschriften worden door Dourée geproduceerd en verspreid. Echter wordt snel besloten om een meer diepgravend sluikblad te produceren en in november 1944 beslist de groep tot het opstarten van het blad met toepasselijke titel *Verzameling*.⁴⁴⁶

De redactie van het blad is in handen van Lucien Vanherle, Dourée, Devries, Moureaux en Pieters. Ieder heeft zijn eigen specifieke taak. Lucien Vanherle stelt het blad op en typt de stencils in zijn woning. Deze worden taalkundig verbeterd door atheneumleraar Theo Vanstichel.⁴⁴⁷ Vervolgens worden deze naar Dourée’s woning in Tongeren gebracht. Dourée had met geld van de organisatie een plano-apparaat aangekocht, en in zijn woning worden de sluikbladen met behulp van Moureaux gedrukt, om vervolgens te worden opgehaald door Pieters die ze naar hoofdverdeler Devries’ woning in Wellen overbrengt. Daar

⁴⁴³ SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

⁴⁴⁴ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Verklaring J. Devries, Hasselt, 8/11/1950.

⁴⁴⁵ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 27/11/1950.

⁴⁴⁶ FOO/PP/6250, doss. L. Dourée, Verklaring J. Devries, Parijs, 31/12/1954.

⁴⁴⁷ FOO/PP/1511, doss. L. Vanherle, Verklaring T. Vanstichel, Hasselt, 12/03/1952.

is het hoofddepot gevestigd.⁴⁴⁸ Gemiddeld een maal per maand en met telkens een oplage van circa 1000 exemplaren houdt het blad stand tot de Sipo/SD in juni 1941 een inval doet in de woning van Dourée.⁴⁴⁹

De verspreiding van het blad loopt volgens verschillende kanalen. Belangrijk hierbij is ten eerste de rol van Vanstichel die het blad verspreidt in de kringen van de atheneumleraren en andere intellectuelen.⁴⁵⁰ Ook Armand Vanherle, die intussen in het atheneum te Lier werkzaam is verspreidt deze bladen onder zijn collega's. De maandelijkse productie wordt in drie pakketten verdeeld. Een eerste pakket is dan bestemd voor de verspreiding in Tongeren door Dourée, Moureaux en Vanstichel, een tweede pakket wordt in de streek van Wellen verspreid door Devries, Braeken en Menten en een laatste deel wordt door de Vanherle's verspreid in de regio Hasselt-Genk.⁴⁵¹ Het blad wordt kosteloos verspreid en de verspreiding gaat van hand tot hand in het geval dat de lezers als betrouwbaar beschouwd worden. Is hun betrouwbaarheid niet geheel duidelijk, dan worden ze in brievenbussen of onder deuren geschoven en af en toe per post verzonden.⁴⁵²

2.2.2.1.4. Uitbreiding van de groep naar andere regio's

Zoals reeds gesteld beschikt Lucien Vanherle over een camionette daar hij inspecteur van verkoop was van de St-Michel sigaretten. Hij komt door deze betrekking met grote regelmaat in contact met allerhande winkeliers, café-uitbaters en de andere voornaamste kleinhandelaars om een nauwkeurig beeld van de verkoopcijfers op te stellen.⁴⁵³ Ten tijde van *Verzameling* zal hij contacten leggen voor de vorming van een kern in het mijnbekken. Zo kent Vanherle onder andere Johannes Swinkels, een winkelier uit het Genkse, al vele jaren. Aan het begin van de bezetting had hij hem nog geholpen een lading rookwaren los te krijgen die door de bezetter in beslag waren genomen. Zo was er een vertrouwensband ontstaan. Tegen de jaarwende 1940-1941 komen Devries, Dourée en Vanherle Swinkels opzoeken en geven hem de verantwoordelijkheid om in het mijnbekken een afdeling van *Verzameling* op te richten. Swinkels geniet immers grote bekendheid onder de mijnwerkers en slaagde er voordien al in om in Waterschei, Zwartberg en Winterslag groepjes te vormen die door het Belgische leger

⁴⁴⁸ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Verklaring J. Devries, Hasselt, 8/11/1950.

⁴⁴⁹ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 27/11/1950.

⁴⁵⁰ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Verklaring J. Devries, Hasselt, 8/11/1950.

⁴⁵¹ FOO/PP/6250, doss. L. Dourée, Verklaring J. Devries, Parijs, 31/12/1954.

⁴⁵² FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Verklaring J. Menten, Wellen, 20/11/1950.

⁴⁵³ FOO/PP/2440, doss. J. Swinkels, Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 1/08/1951.

aan het Albertkanaal achtergelaten wapens en munitie verzamelden.⁴⁵⁴ Dourée op zijn beurt staat in voor de uitbouw van een vertakking te Eisden gedurende de eerste maanden van 1941. Deze groep zal vooral uit Poolse en Joegoslavische mijnwerkers bestaan. Zo slaagt *Verzameling* erin tegen de lente van 1941 reeds een geografisch uitgebreid clandestien netwerk te vormen.⁴⁵⁵

2.2.2.1.5. Het sluikblad *De Vonk* en *De Volksstem*

Na de inval van de SD bij Dourée worden in juli 1941 twee nieuwe sluikbladen gepubliceerd, Het eerste is *De Vonk* te Tongeren. De redactieraad verschilt niet van deze van *Verzameling* en ook de inhoud verandert weinig.⁴⁵⁶ *De Vonk* gaat verder met het reageren tegen gevoelens van ontmoediging, ‘Het populariseren en het exalteren van de verzetsidee, het ontmaskeren van de Hitleriaanse leugens en laster, het aan de kaak stellen van verraders, collaborateurs en attentisten en het wijzen op de onvermijdelijke nederlaag van Nazi-Duitsland’ zijn de hoofdlijnen waar in de teksten op gefocust wordt.⁴⁵⁷ Aangezien de woning van Dourée na de Gestapo-inval onbruikbaar is geworden als drukkerij, laat deze de bladen in het Luikse drukken, waar hij dan ondergedoken leeft. Dit is echter niet praktisch maar wel gevaarlijk vanwege de grote afstand tot Tongeren. Slechts drie uitgaven zullen verschijnen, allen met een oplage van slechts 400 exemplaren.⁴⁵⁸ Na het verdwijnen van *De Vonk* worden in Waterschei, met medewerking van Swinkels, nog enkele exemplaren van het sluikblad *De Volksstem* uitgebracht.

2.2.2.1.6. Sabotage, hulp aan onderduikers en het idee van gewapende strijd

Buiten enkele schuchtere spooracties, sabotage op autoverkeer en veldtelefoonverbindingen gebeurt in de eerste bezettingsjaren niet veel op vlak van sabotage.⁴⁵⁹ Wel houdt de groep zich sinds het begin van haar bestaan bezig met de hulp aan ondergedoken joden en Russische krijgsgevangenen. Door de bezetter gezochte onderduikers zijn steeds welkom en treden toe tot *Verzameling*.⁴⁶⁰ Bovendien is reeds het idee ontstaan om naast de clandestiene pers de

⁴⁵⁴ MDN/IV/25122, doss. J. Swinkels, Brief van J. Swinkels aan P. Vanden Boeynants, Borgerhout, 22/10/1972.

⁴⁵⁵ MDN/III/11848, doss. J. Devries, Verklaring J. Devries, Wellen, 4/12/1950.

⁴⁵⁶ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 27/11/1950.

⁴⁵⁷ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Verklaring J. Devries, Hasselt, 8/11/1950.

⁴⁵⁸ FOO/PP/6250, doss. L. Dourée, Verklaring J. Devries, Parijs, 31/12/1954.

⁴⁵⁹ MDN/III/11848, doss. J. Devries, Verklaring J. Devries, Wellen, 4/12/1950.

⁴⁶⁰ MDN/III/11848, doss. J. Devries, Verklaring J. Menten, Ulbeek, 7/1/1951.

vijand te bekampen met wapens. Op het reeds aangehaalde colorado-pamflet stond immers gedrukt ‘dood aan de coloradokever’. Deze bedreiging aan de vijand dient volgens de groep ook in de praktijk gebracht te worden. Reeds op de dag van de capitulatie had Alkenaar Remi Nulens wapens en munitie begraven aan het Albertkanaal, die hij enkele weken later met de fiets ging ophalen.⁴⁶¹ Ook Devries had met voorzorg gehandeld, de wapens die in de buurt van zijn huis in mei 1940 door een Belgische commandopost waren achtergelaten, het ging om een partij Mills-granaten en een groot aantal geweerpatronen, werden zorgvuldig in de tuin verstopt.⁴⁶²

Begin januari 1941 wordt in de groep *Verzameling* unaniem beslist het gewapend verzet ook daadwerkelijk in te richten. Er dient een begin gemaakt te worden door het inzamelen en het aankopen van allerlei wapentuig. Een deel wordt geschonken door leden en buitenstaanders. Een groot deel wordt verzameld door Menten. Hij was in Vroenhoven gelegerd geweest kent de streek goed.⁴⁶³ Menten krijgt, naast de opdracht daar een afdeling op te richten, de taak om er wapens en munitie die door het Belgische leger werden achtergelaten en bij burgers verborgen gehouden in te zamelen en op te kopen. Met de hulp van een plaatselijke onderwijzer die deze wapens wist liggen weet de groep meer dan twintig GP revolvers, geweren, vervangstukken, dynamiet en granaten te bekomen. Deze worden naar Wellen overgebracht, gerepareerd en verborgen gehouden.⁴⁶⁴ Een erg originele plaats om de wapens te verstopen, met behulp van Ernest Braeken die langs het kerkhof te Wellen woonde, was het dodenhuisje. Daar lagen ze veilig in afwachting om tot de gewapende strijd over te gaan. Enkele maanden nadien worden ze overgemaakt aan de leden van het OF en de PA.⁴⁶⁵

2.2.2.1.7. Geldinzameling

Aangezien de groep bestaat uit jongeren met weinig geld, is het noodzakelijk om geldinzamelacties op poten te zetten. Iedereen draagt zijn steentje hiervoor bij. Zo zou Devries naar eigen zeggen gesponsord geweest zijn door de afgezette Tongerse burgemeester Meyers, die duizend frank gaf voor de aankoop van drukmateriaal.⁴⁶⁶ Om geld in te zamelen richt de groep zich dus op patriotten waarvan reeds voor de oorlog duidelijk was dat ze

⁴⁶¹ SOMA/AA1825/C-R, Interview met R. Nulens door M. De Wilde, 28/09/1984, band 1.

⁴⁶² FOO/RC/33674, doss. J. Devries, Attest controlecommissie Onafhankelijkheidsfront, Tongeren, 7/12/1950.

⁴⁶³ MDN/III/11848, doss. J. Devries, Verklaring J. Menten, Ulbeek, 7/1/1951.

⁴⁶⁴ MDN/III/11848, doss. J. Devries, Verklaring T. Vanstichel, Tongeren, 11/1/1957.

⁴⁶⁵ MDN/III/11848, doss. J. Devries, Verklaring J. Devries, Wellen, 4/12/1950.

⁴⁶⁶ SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

betrouwbaar waren. Het opgehaalde geld is, naargelang het tijdstip, bestemd voor hulpverlening aan door de vijand opgespoorde illegalen, het financieren van de clandestiene pers of het aanschaffen van wapens en munitie. In de periode september 1940-september 1941 komt het geld vooral ten goede aan de clandestiene pers en reeds voor een miniem deel aan het aanschaffen van wapens. In de daaropvolgende periode september 1941-september 1942, is het geld vooral bestemd voor hulpverlening aan vervolgd, in het kader van het OF en Solidariteit. Met het verheven van de gewapende strijd komt dit geld nadien in de eerste plaats ten goede aan de aanschaf van wapens en munitie.⁴⁶⁷ Het inzamelen van de steungelden gebeurt iedere maand. De gelden worden van hand tot hand overgemaakt en bij het inzamelen worden voor het ontvangen bedrag solidariteitsbons afgeleverd als ontvangstbewijs. Gemiddeld geven de mensen tussen de vijf en tweehonderd frank. Deze ingezamelde gelden worden gecentraliseerd en overgemaakt aan leider Dourée.⁴⁶⁸

2.2.2.1.8. Sociale strijd: Mijnstaking van 1941

Naast clandestiene pers, sabotage en plannen voor gewapende strijd houdt de groep *Verzameling* zich tevens bezig met de sociale strijd. In mei 1941 besluiten Dourée, Moureaux en Devries, naar voorbeeld van de Februaristaking in Amsterdam en de acties in het Luikse industriebekken om ook in het Kempisch steenkoolbekken een staking te organiseren. Niet enkel was de verloning er ondermaats, de mijnen in het bekken hadden een enorm belang voor de Duitse oorlogsmachine, daar de vette steenkool tijdens de bezetting gebruikt wordt voor het vervaardigen van een soort surrogaat-benzine. Wegens chronische olietekorten zal de bezetter deze als brandstof gebruiken.

Om deze actie op te starten worden Swinkels, Lucien Vanherle en Emile Neven aangesteld. Deze laatste was uitbater van een kroeg in Hasselt en werd door Lucien Vanherle begin 1941 bij de groep aangeworven. Samen met enkele medestanders richtten ze, in goed besef van het gevaar van hun onderneming, een stakingscomité op.⁴⁶⁹ De bezetter had evenwel in 1940 bekend gemaakt dat het neerleggen van de arbeid of het aansporen tot, door de krijgsraad vervolgd kan worden. De koolmijnen waren immers cruciaal om de oorlogsindustrie draaiende te houden en de samenwerking van iedere arbeider was nodig om het geheel vlot te laten verlopen. Echter zullen de rantsoenzegels niet gelijk verdeeld worden, de ondergrondse arbeiders kregen er meer en de bovengrondse eisten dezelfde hoeveelheid.

⁴⁶⁷ FOO/RC/33674, doss. J. Devries, Verklaring J. Devries, Parijs, 19/12/1950.

⁴⁶⁸ *Ibidem*.

⁴⁶⁹ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

Op 16 mei slaagt het stakingscomité erin 180 bovengrondse arbeiders in Winterslag het werk neer te doen leggen. Spoedig volgen ook de ondergrondse krachten en ze verlaten de mijn. De volgende dag volgen ook de mijnen in Zwartberg en Waterschei. De dagen daarna blijft de toestand onveranderd : de arbeiders eisen een algemene loonsverhoging en een surplus op hun rantsoenen. Ondanks de Duitse dreiging met geldboetes en hechtenis blijven ze de actie voortzetten. Tegen 26 mei zal de actie uitgebloed zijn, met effect. Het loon wordt verhoogd en ook de eis tot vermeerdering van het aantal rantsoenzegels wordt ingewilligd. Door het grote belang van de steenkoolindustrie in de Duitse oorlogsmachine worden de Duitse dreigementen niet uitgevoerd. De bezetter vreest bovendien dat de staking, die over heel het land woedde nog verder zal uitbreiden.⁴⁷⁰ Het is voor de Duitsers niet ongewoon om dreigementen gepaard te laten gaan met toegevingen. Hoewel de mijnwerkers duidelijk de boodschap krijgen dat staken streng verboden is en zonder uitzondering bestraft zal worden, blijkt de enige bekommernis van de bezetter te zijn om de steenkoolindustrie terug draaiende te krijgen.⁴⁷¹

2.2.2.2. DE OVERGANG NAAR HET ONAFHANKELIJKHEIDSFRONT

De leden van de groep *Verzameling* volgen in de vroege zomer van 1941 met veel interesse de ontwikkeling van het Onafhankelijkheidsfront. Leden van deze organisatie speuren in heel België naar verzetskernen en zo komt David Devries als politiek instructeur voor de Limburgse KP in de zomer in Zuid-Limburg terecht. Hij legt de eerste contacten met Dourée en haalt tegen het einde van de zomer de Antwerpenaar Rik Van Aerschot naar Zuid-Limburg.⁴⁷² Van Aerschot vervangt Dourée daar deze moest onderduiken na de Gestapo-overval op zijn woning. Dourée zal in december 1943 te Luik aangehouden worden en niet meer weerkeren uit het concentratiekamp.⁴⁷³ Van Aerschot komt in contact met de top van *Verzameling* en samen zullen zij begin september 1941 te Wellen de Limburgse afdeling van het OF oprichten.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ BOGERS, L., 'De mijnwerkers staakten in mei 1941', *Heidebloemke Genk*, 5 (1994), 173-176.

⁴⁷¹ LUYTEN, 'Stakingen in België en Nederland...', 159.

⁴⁷² HABRAKEN, A., *Sluikpers in Limburg en Vlaams-Brabant tijdens de Tweede Wereldoorlog*, OLV, Katholieke Universiteit Leuven, 1978, 54.

⁴⁷³ MDN/IV/16184, doss. L. Dourée, Attest aanvaardingscommissie politiek gevangene, Hasselt, 9/05/1950.

⁴⁷⁴ FOO/PC/16595, doss. J. Swinkels, Verklaring R. van Aerschot, Antwerpen, 8/11/1952.

2.2.2.2.1. Integrale opname van *Verzameling* en verdere uitbouw

Verzameling zal daaropvolgend integraal opgenomen worden in het OF. De kaders blijven, uitgezonderd de vervanging van Dourée door Van Aerschot, ongewijzigd: Moureaux, Devries en Lucien Vanherle.⁴⁷⁵ Ook de doelstellingen zullen niet wijzigen sinds de intrede in de nieuwe organisatie. Patriottische overwegingen primeren, met als doel het ontwikkelen, op een brede basis en onder alle mogelijke vormen, van het verzet tegen de bezetter en hulp verlenen aan de slachtoffers van het nazisme. De organisatiestructuur wordt beter beveiligd door het uitbouwen van een gecentraliseerde organisatie in groepen van drie, waarvan de verschillende leden elkaar bij voorkeur niet kennen.⁴⁷⁶ De verbinding met de centrale organisatie te Brussel wordt door Van Aerschot verzorgd. De leiding houdt zich voornamelijk bezig met de uitbouw van de organisatie op provinciaal niveau, het geven van richtlijnen, het uitbouwen en onderhouden van steunfondsen en het verdelen van de clandestiene pers. Er wordt voluit gefocust op het uitbouwen van de verschillende sectoren en de verzetsgroep groeit tegen het einde van 1941 uit tot een wijdvertakte clandestiene organisatie.

In die uitbouw is wederom Lucien Vanherle de bindende factor. Hij is beroepshalve een van de weinige die van de bezetter toelating zich met een camionette te verplaatsen en hiermee reed hij heel Limburg rond. Hij weet over heel Limburg afdelingen op te richten. Tussen september 1941 en zijn aanhouding in juni 1942 richt hij OF afdelingen op in Hasselt, Winterslag, Waterschei, Zwartberg, As, Zonhoven en Kermt.⁴⁷⁷ Tevens treedt hij op als verbindingsagent voor het OF te Eisdon, Beringen, Tongeren, Wellen, Maaseik en Guigoven. Er bestaat een grote contactuitwisseling tussen de verschillende afdelingen.⁴⁷⁸ Hierdoor kunnen we cynisch stellen dat de Groene Michelle-sigaretten fundamenteel geweest zijn voor de totstandkoming van de verzetsorganisatie te Limburg.

Een andere verzetsman die een groot deel van de aanwervingen op zijn conto heeft staan is Gerard Stassen. Hij was een mijnwerker die, gedegouteerd van de bezetter na de verhalen die hij over de concentratiekampen had opgevangen tijdens zijn vrijwillige arbeidsdienst in Duitsland, door Moureaux geronseld werd en zich vanaf juni 1941 met volle overgave in de antifascistische strijd stort.⁴⁷⁹ Hij is het die in de streek van Tongeren tientallen niet-communisten weet te ronselen, waar enkel de KP in Tongeren een links alternatief vormt voor de strijd tegen de bezetter. Hij is een fervent vrijetijds-fietser en kent

⁴⁷⁵ FOO/PC/16595, doss. J. Swinkels, Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 1/08/1951.

⁴⁷⁶ FOO/RC/33674, doss. J. Devries, Verklaring J. Devries, Parijs, 19/12/1950.

⁴⁷⁷ RUTTEN, *Wit en zwart...*, 160.

⁴⁷⁸ MDN/IV/23618, doss. L. Vanherle, Verklaring R. van Aerschot, Brussel 17/10/1947.

⁴⁷⁹ STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 42.

daardoor veel kroeguitbaters die hem helpen een netwerk uit te bouwen. Hij brengt vanaf de zomer van 1941 allerlei groepjes op de been die elk dan weer voor uitbreiding zorgen in hun kennissenkring.⁴⁸⁰ In het begin zou hij zich vooral richten op het ronselen van gewone arbeiders maar in een later stadium, tijdens het gewapend verzet, zou hij ook meer contact zoeken met hoger opgeleiden en studenten.⁴⁸¹ Hij zou het bovendien zijn die de professionele wielrenner Guillaume Christiaens, de latere adjunct-korpscommandant van de Limburgse PA, begin 1942 tot het OF zou doen toetreden.

2.2.2.2. Patriottische Militie

Tegelijk met de Limburgse OF-afdeling wordt in september 1942 ook een Patriottische Militie opgericht. Deze zou de voorloper vormen van de PA.⁴⁸² Deze milities houden zich bezig met het vervaardigen van valse identiteitskaarten, grenspaspoorten en werkkaarten voor ondergrondse mijnwerkers. Zij vervaardigen documenten voor ondergedoken joden, Russen en werkweigeraars; verzamelen informatie; spelen inlichtingen door, voeren sabotageacties uit, brengen onderduikers in veiligheid en helpen neergestorte geallieerde piloten ontsnappen. Dit gebeurt later in samenwerking met de groep ‘Comète’ die een volledige ontsnappingslijn zal uitbouwen.⁴⁸³ Het is wederom Lucien Vanherle die deze organisatie vanwege zijn vele contacten kan uitbouwen. Zo stelt hij kroegbaas Neven aan als PM verantwoordelijke te Hasselt en winkelier Swinkels zal de uitbouw in de regio Genk voor zijn rekening nemen.⁴⁸⁴

2.2.2.3. Clandestiene pers

Voorlopig zal het OF zich dus richten op het uitvoeren van sabotage en de hulp aan illegalen. Echter behoort ook de verdeling van de clandestiene pers tot een van de hoofddoelen van het de organisatie in Limburg. De werkwijze van *Verzameling* wordt verdergezet, Devries blijft hoofddepothouder en Lucien Vanherle hoofdverspreider.⁴⁸⁵ Echter zal de groep zich minder bezighouden met het zelf opstellen van de clandestiene bladen. Voortaan zal Van Aerschot instaan voor de aanvoer van de bladen, die in collies vanuit Brussel, Luik, Antwerpen en Gent aangevoerd en door koeriers gedeponerd worden in Tongeren, van waaruit deze aanvankelijk

⁴⁸⁰ *Ibidem*.

⁴⁸¹ *Ibidem*, 45.

⁴⁸² MDN/III/11848, doss. J. Devries, Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 14/10/1950.

⁴⁸³ RUTTEN, *Wit en zwart...*, 163.

⁴⁸⁴ MDN/IV/18101, doss. B. Bethlem, *uiteenzetting der feiten inzake B. Bethlem en R. Somers*, Krijgsauditoraat Antwerpen, 20/02/1953.

⁴⁸⁵ FOO/PP/1511, doss. L. Vanherle, Verklaring A. Vanherle, Vilvoorde, 7/3/1952.

door Devries en vanaf maart 1942 door de tot propaganda-secretaris aangestelde Lucien Vanherle, over gans Limburg worden verspreid.⁴⁸⁶ Zo worden de bladen *Front*, de *Rode Vaan*, de *Drapeau Rouge*, de *Boer*, de *Libre Belgique*, de *Vrouw*, *Liberté*, de *Clauwaert* vanaf de zomer van 1941 maandelijks in Limburg op duizenden exemplaren verspreid door Devries, Moureaux, Neven en Lucien Vanherle.⁴⁸⁷

Gedurende het jaar 1942 wordt door het OF volop ingezet om overal in België de gewapende arm, de PA uit te bouwen. Van Aerschot zal voor Limburg de voorbereidingen op zich nemen. In april van dat jaar wordt Van Aerschot door de nationale leiding vervangen door Kamiel Van Acker als hoofd van het OF in Limburg.⁴⁸⁸ Het is onder zijn toezicht dat besloten zal worden de reeds te Wellen verzamelde wapens in gebruik te nemen en over te gaan tot de stichting van het gewapend verzet, het PA-korps 035 van Limburg.

2.2.2.3. HET LIMBURGSE PARTIZANENKORPS

De overgang naar de gewapende strijd zal gebeuren via de oprichting van een partizanenkorps. De uitbouw zal enkele maanden in beslag nemen, maar eenmaal goed op gang zullen de partizanen niet te stuiten zijn. Ze zullen een imago krijgen van ruwe mannen en moordbrigades daar zij zich sterk zullen focussen op het liquideren van collaborateurs. Hierdoor worden zij druk bejaagd door zowel de Duitse veiligheidsdienst als, in een later stadium, de collaboratiebeweging zelf die uit pure angstreflex en diepgewortelde haat verdedigingsmilities in Limburg zullen installeren. Zo zal een ware burgeroorlog in de provincie ontstaan.

2.2.2.3.1. Oprichting

Vanaf begin 1942 zal Van Aerschot, na de oprichting van het OF zoveel mogelijk mensen proberen bijeen te krijgen met het oog op ook in Limburg een partizanenkorps op te richten.⁴⁸⁹ De namenlijsten die hij weet op te stellen geeft hij door aan Oostendenaar Robert Dubois, die op dat moment belast is met de uitbouw van het partizanenleger in Vlaanderen.⁴⁹⁰ Deze ziet in Limburg een grote mogelijkheid tot de uitbouw van een PA-korps en stuurt in april van dat jaar Kamiel Van Acker naar Limburg om de uitbouw van de gewapende

⁴⁸⁶ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Verklaring J. Devries, Hasselt, 8/11/1950.

⁴⁸⁷ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 27/11/1950.

⁴⁸⁸ MDN/IV/23618, doss. L. Vanherle, Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 27/11/1950.

⁴⁸⁹ SOMA/AA1825/V, Interview met R. Van Aerschot door H. Van de Vijver, 6/09/1985, band 1.

⁴⁹⁰ GOTOVITCH, *Du rouge au tricolore...*, 513.

beweging te organiseren. Met behulp van Lucien Vanherle, Devries, Stassen, Moureaux en Neven wordt begin juni in het café van Neven het Belgisch partizanenleger afdeling Limburg opgericht.⁴⁹¹ De groepering krijgt de codenaam PA035 mee en zal zich moeten bezighouden met het verzamelen van wapens; het organiseren van sabotageacties om de vijand op economisch en logistiek vlak te dwarsbomen; het verspreiden, opstellen en drukken van illegale pers; het onderbrengen van illegalen en piloten en de spionage van de vijand.⁴⁹² Bedoeling is dat onder Van Acker als korpscommandant de adjuncten Vanherle, Stassen, Devries, Christiaans, Moureaux en Neven zullen instaan voor de uitbouw van de groepering in het zuiden van Limburg. Zo'n vaart zal het echter niet lopen.

2.2.2.3.2. Aanhoudingen in juni

In de maand dat het Limburgs partizanenkorp officieel wordt gesticht slaat het noodlot een eerste keer toe. In de regio Genk zijn ze blijkbaar te laks bij de aanwerving van leden voor het onafhankelijkheidsfront en Somers, een zogeheten V-man, weet voor de Sipo/SD in de organisatie te infiltreren. Deze kan zonder problemen het vertrouwen wekken van individuen als Swinkels en de Roemeense verzetsman en mijnwerker Basile Bethlem. Swinkels en Bethlem worden in april 1942 aangehouden, deze laatste zal op aangeven van Somers door Sipo/SD rechercheurs Kling en Reading meermaals ondervraagd en gemarteld worden en heeft tijdens deze ondervragingen zijn mond voorbij gepraat.⁴⁹³ Zowat het volledige kader van de organisatie wordt op deze manier bekend bij de Gestapo, dat met een grootschalig onderzoek naar de weerstandsactiviteit in Limburg is belast. Op 19 juni worden de gebroeders Vanherle gearresteerd, de volgende ochtend lichten ze Neven uit zijn bed, 50 andere weestanders zullen in dezelfde periode gearresteerd worden.⁴⁹⁴ Het is een zware klap voor het pas opgerichte korp. Temeer omdat, met uitzondering van Emiel Neven, van de groep gearresteerden althans voor de duur van de bezetting niets meer gehoord werd. Deze worden volgens het *Nacht und Nebel-decreet* via Breendonk naar de Duitse concentratiekampen gezonden.⁴⁹⁵ Neven heeft het beter getroffen, door een vergissing in het onderzoek wordt deze in augustus door de Sipo/SD uit gevangenschap ontslagen, doch wanneer zij enkele dagen

⁴⁹¹ FOO/PC/18312, doss. B. Bethlem, Verklaring L. Vanherle, Koekelberg, 5/4/52.

⁴⁹² FOO/PC/16595, doss. J. Swinkels, Verklaring L. Vanherle, Hasselt, 1/08/1951.

⁴⁹³ MDN/IV/18101, doss. B. Bethlem, *uiteenzetting der feiten inzake B. Bethlem en R. Somers*, Krijgsauditoraat Antwerpen, 20/02/1953.

⁴⁹⁴ FOO/PC/18312, doss. B. Bethlem, Verklaring L. Vanherle, Koekelberg, 5/4/52.

⁴⁹⁵ MDN/IV/23618, doss. L. Vanherle, Verklaring L. Vanherle, Koekelberg, 23/02/1952.

nadien hun enorme fout inzien heeft Neven reeds zijn voorzorgen genomen. Hij leeft sindsdien in de illegaliteit als voltijds partizaan.⁴⁹⁶

Ook Devries komt korte tijd later in het vizier van de Sicherheitsdienst terecht. In de nacht van 13 op 14 oktober 1942 staat de Gestapo aan zijn deur te Wellen. Hijzelf en zijn vader weten te ontkomen, zijn moeder echter wordt verwond met een schampschot op de schedel. Bovendien weet de Sipo/SD het volledige en door Devries minutieus bijgehouden archief van *Verzameling* te vinden, deze sluikbladen zijn nog altijd niet terecht.⁴⁹⁷

De massale aanhoudingen zullen de strijdgeest enkel aanwakkeren. Diegenen die in Duitsland vrijwillig zijn gaan werken hebben reeds geruchten opgevangen van het bestaan van concentratiekampen waar onder andere politieke dissidenten in terecht komen.⁴⁹⁸ Waar Bouveroux in zijn werk *Terreur in Oorlogstijd* het begin van de terreur bij de eerste aanslag op een collaborateur door de partizanen in mei 1943 dateert, valt uit het bovenstaande te besluiten dat de verzetsorganisatie reeds van bij haar oprichting geconfronteerd wordt met een schrikwekkende naziterreur en deportaties naar concentratiekampen omwille van een dissidente politieke mening.⁴⁹⁹ Deze aanhoudingen versterken dus het gevoel in verdrukking te leven en zullen door de partizanen gezien worden als terreurdaad vanwege de bezetter, op deze manier kunnen zij de voorbereiding van de strijd die vanaf dan geïntensifieerd zal worden legitimeren.

2.2.2.3.3. Uitbouw van de korpsstructuur

De partizanen laten zich hoe dan ook geenszins belemmeren door de repressie en zijn meer vastbesloten dan ooit om hun strijd voort te zetten. Naar de nationale richtlijnen wordt het korps onderverdeeld in bataljons, compagnieën, en detachementen waarvan om veiligheidsredenen bij voorkeur de verschillende leden elkaar niet kennen. De driedelige structuur die door de partizanen op nationaal vlak wordt aangehouden wordt ook in Limburg toegepast.⁵⁰⁰ Limburg zal verdeeld worden in een Noorder- en Zuiderbataljon. Iedere bataljon heeft in regel beschikking over circa 30 man. Dit stemt echter niet overeen met de praktijk; volgens een ledenstaat van eind november 1943 zal men, buiten de commandostaf gerekend, in totaal veertig actieve partizanen in Limburg tellen, de meerderheid hiervan gecentreerd in

⁴⁹⁶ FOO/PC/9878, doss. E. Neven, Verklaring L. Vanherle, Koekelberg, 27/3/1952.

⁴⁹⁷ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

⁴⁹⁸ SOMA/AA1825/C-R, Interview met J. Devries en G. Stassen door H. Van de Vijver, 28/01/1987.

⁴⁹⁹ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*

⁵⁰⁰ WOLLANTS (e.a.), *Russische partizanen WOII...*, 73.

de streek rond Tongeren en het mijnbekken.⁵⁰¹ Dit aantal wordt zowel door Devries als door de laatste korpscommandant Leander Ghyselinck bevestigd.⁵⁰² De verdeling in de verschillende gewesten is zeer onevenwichtig, sommige regio's hebben slechts drie actieve partizanen, andere tien, en op sommige plaatsen maar een enkeling.⁵⁰³ Bovendien is de officiële structuur zeer voor verandering vatbaar, posities worden eerder informeel ingenomen en kunnen steeds wisselen naargelang het tijdstip en de situatie.⁵⁰⁴ In het kader van dit onderzoek is er nergens een vaste structuurlijst gevonden, en ook de erkenningsdossiers geven tegenstrijdige informatie, maar we kunnen aannemen dat de opdeling tegen 1943 er als volgt uitziet⁵⁰⁵:

- Leander Ghyselinck (schuilnaam Georges) korpscommandant
- Armand Moureaux (schuilnaam Pol) adjunct-korpscommandant, chef sluikpers
- Emiel Neven (schuilnaam Louis) adjunct-korpscommandant, chef voor militaire acties, in de praktijk uitvoerend korpscommandant
- Justin Devries (schuilnaam Max en Hans) adjunct-korpscommandant, chef propaganda
- Guillaume Christiaens (schuilnaam Martin en Ambiorix) commandant Zuid-Limburg
- Gerard Stassen (schuilnaam Hubert) commandant Zuid-Limburg, chef inlichtingen en rekrutering
- August Convens (schuilnaam Nestor) commando Noord-Limburg
- Albert Geerdens (schuilnaam Gaston) Commando Noord-Limburg

De taak van de korpscommandant bestaat eruit nauwe contacten met de KPB en met de verantwoordelijke van het OF te onderhouden, zij coördineren hun activiteit, wisselen propaganda en ander materiaal uit en bovendien levert de partij dikwijls hun beste mensen om de partizanenbeweging te versterken, zo worden Limburgse korpscommandanten steeds gevonden binnen de rangen van de KP.⁵⁰⁶

Tot oktober 1942 zal Van Acker de partizanengroep leiden, hij zal korte tijd vervangen worden door Jean Guns, evenals Van Acker afkomstig uit Oost-Vlaanderen.⁵⁰⁷ Begin 1943 wordt Leander Ghyselinck naar Limburg gestuurd om het korps te leiden, hij is een eenvoudige steenkapper, eveneens uit Oost-Vlaanderen afkomstig, en is reeds lang voor

⁵⁰¹ *Ibidem*, 74.

⁵⁰² SOMA/AA2268/307, Interview met L. Ghyselinck door R. Van Doorslaer, 29/01/1976, 66.

⁵⁰³ *Ibidem*, 67.

⁵⁰⁴ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

⁵⁰⁵ SCHOENMAKERS, *Een gevaarlijke tijd...*, 200.

⁵⁰⁶ HEEMANS, *Limburg in het geweer*, 39.

⁵⁰⁷ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

de oorlog lid van de KP. Ghyselinc is een zeer gedreven verzetsman, zo is hij medeoprichter van het OF te Deinze, en de PA-korpsen te Gent en Aalst.⁵⁰⁸ Echter zal hij niet de geschiedenis in gaan als een goede korpscommandant. Stassen zou hierover achteraf schrijven: ‘Korpscommandant Georges was een brave en goede commandant, maar geen echte partizaan, hij had veel gelijkenis met de officieren van het vooroorlogs Belgisch leger.’⁵⁰⁹ Ook nationaal commandant Louis Van Brussel zal stellen dat Ghyselinc geen goede partizanencommandant is daar hij er niet in slaagt vat te krijgen op zijn manschappen.⁵¹⁰ Deze visie deelde Ghyselinc uiteraard niet, zo stelt hij achteraf van groot aanzien genoten te hebben van het nationaal commando te Brussel omwille van zijn grote zin voor militarisme en de strikte organisatiestructuur van zijn beweging, wat uiteraard niet overeenstemt met de realiteit.⁵¹¹ Is hij geen goede commandant, eens te meer is hij een idealist, een veel belezen antifascist en anti-imperialist die om deze reden alles inzet om tegen de bezetter te strijden.⁵¹²

Een heel stuk minder idealistisch en meer patriottisch daarentegen is Emiel Neven, die dankzij het komen en gaan van eerder zwakke korpscommandanten die de streek niet kennen, de taak van operationele korpscommandant en leider van de militaire acties op zich heeft genomen. Hij kan zonder twijfel een van de actiefste partizanen genoemd worden en onder zijn beleid zal de sabotage en het uitvoeren van terechtstellingen tot zijn hoogste punt geleid worden, hij wordt echter sinds zijn abusievelijke vrijlating door de Gestapo actief opgespoord en zal later in 1944 bij de reorganisatie van het korps naar West-Vlaanderen overgeplaatst worden.⁵¹³

2.2.2.3.4. Partizanenactie

De Limburgse partizanen zullen zich met allerlei acties goed bezig weten te houden tijdens de bezetting. Een belangrijk doel is sabotage, om de bezetter zowel logistiek als economisch te treffen, saboteren van transportlijnen, communicatie-infrastructuur en het industrieel apparaat. Tevens plegen de partizanen overvallen om hun werking te financieren, verschaffen ze inlichtingen aan de geallieerden, werken ze actief mee in de propaganda en sluikpers en, in

⁵⁰⁸ MDN/III/13593, doss. L. Ghyselinc, Aanvraagformulier erkenning gewapend weerstand, Gent, 24/06/1948.

⁵⁰⁹ STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 102.

⁵¹⁰ VAN BRUSSEL, L., *Partizanen in Vlaanderen*, Leuven, 1977, 104.

⁵¹¹ SOMA/AA2268/307, Interview met L. Ghyselinc door R. Van Doorslaer, 29/01/1976, 66.

⁵¹² *Ibidem*, 68.

⁵¹³ MDN/III/6537, doss. E. Neven, Aanvraagformulier erkenning gewapend weerstand, Hasselt, 13/08/1947.

Limburg hoofdzakelijk in het geheugen gegrift, zullen ze vanaf mei 1943 bijna aan de lopende band collaborateurs liquideren.

2.2.2.3.4.1. Sabotage

Gedurende het eerste jaar van hun bestaan zal de voornaamste partizanenactiviteit uit sabotage bestaan. Een belangrijke target zal het spoorwegverkeer zijn. Wissels worden gesaboteerd, remslangen worden overgesneden, waterreservoirs lekgeslagen, spoorrails gedynamiteerd, alle mogelijke middelen worden ingezet om het treinverkeer te vertragen.⁵¹⁴ Ook de weginfrastructuur is een doelwit, waar regelmatig bruggen worden opgeblazen. Het telecommunicatie- en elektriciteitsnetwerk wordt gesaboteerd door het overknippen van telefoonkabels, omzagen van kabelpalen, dynamiteren van elektriciteitspylonen. Ook de industrie moet het ontgelden, mijnwerkers worden ingezet voor het vertragen van de productie en het saboteren van machines. Ook aanslagen op transformatoren en elektrische centrales zijn geen zeldzaamheid. Dit alles heeft slechts één doel: de Duitse oorlogseconomie zo veel mogelijk schade toebrengen.⁵¹⁵ Waar Louis Van Brussel stelt dat de Limburgse partizanen niets anders doen dan collaborateurs liquideren, vergist hij zich schromelijk.⁵¹⁶ Uit een door Devries opgestelde lijst van sabotageacties blijkt dat tussen 1 juni 1940 en 3 september 1944 maar liefst 153 sabotageacties plaatsvonden, het grootste deel daarvan in regio Tongeren.⁵¹⁷ Jos Bouveroux op zijn beurt beweert dat voor de landing in Normandië in Limburg nauwelijks rechtstreeks op de vijand gerichte sabotageactiviteit plaatsvond.⁵¹⁸ Dit klopt echter niet, uit voornoemde lijst kunnen we vaststellen dat voor 6 juni 1944, 65 van de 153 sabotageacties van de partizanen plaatsvonden, hoewel dit inderdaad duidelijk maakt dat deze acties na *D-Day* enorm geïntensifieerd werden, word toch 42 procent van de acties vóór die datum geregistreerd, het is dus niet zo dat de partizanen zich in Limburg enkel focussen op het liquideren van collaborateurs.⁵¹⁹

⁵¹⁴ SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

⁵¹⁵ *Ibidem*.

⁵¹⁶ VAN BRUSSEL, *Partizanen in Vlaanderen*, 92.

⁵¹⁷ Persoonlijk document Justin Devries.

⁵¹⁸ WOLLANTS, A., BOUVEROUX, B., 'Russische partizanen in Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995). 178.

⁵¹⁹ Persoonlijk document Justin Devries

2.2.2.3.4.2. Overvallen

Om het partizanenleger op de been te houden is het noodzakelijk om voldoende geld binnen te halen, dit wordt zoals reeds besproken gedeeltelijk verwezenlijkt door inzamelacties via het OF, maar deze sommen zijn ruim onvoldoende. Een enorme hoeveelheid ondergedoken werkweigeraars dienen door hun families onderhouden te worden, bijgevolg schiet niet veel geld over voor donaties aan de weerstand. Echter niet enkel de partizanen moeten onderhouden worden, ook de families van ondergedoken of aangehouden strijders dienen gevoed te worden. Om aan geld te komen worden er overvallen gepleegd op plaatsen waar het zich bevond, bij rijke collaborerende boeren, bij personen die via de collaboratie aan hoge postjes zijn geraakt en bij postkantoren.⁵²⁰ In een vlugschrift van juli 1944 wordt benadrukt dat de partizanen ‘uitsluitend bij Duitsgezinde en antinationale elementen en onmenslievende boeren en woekeraars gaan om levensmiddelen, kleren en geld op te eisen wat voor hen onontbeerlijk is voor de voortzetting van hun nationale strijd’.⁵²¹ Deze worden dan ook aan de lopende band overvallen. De jongeren die wegens de verplichte tewerkstelling ondergedoken zitten krijgen geen ravitailleringsegels meer en daardoor ontstaat de noodzaak om gemeentehuizen en stadhuizen te overvallen om de zegels te bemachtigen en de werkweigeraars voedsel te brengen.⁵²² De opbrengsten van deze geld- en zegelacties worden zeer goed geregistreerd, het is geenszins de bedoeling dat een deel van de opbrengst voor eigen zak bestemd is. Op het achterhouden van de opbrengst staat de doodstraf en bijgevolg gebeurde dit, althans in Zuid-Limburg nooit.⁵²³ Een probleem is dat enkele verzetslieden en andere niet-verzet gerelateerde individuen voor eigen rekening overvallen beginnen te plegen in naam van de partizanen, dit heeft de beweging na de oorlog in een zeer slecht daglicht gesteld.

2.2.2.3.4.3. Wapens

Zoals overal in Vlaanderen hebben de partizanen de grootste moeite om zich te bewapenen, daar de regering in Londen en de geallieerden niet happig zijn hen goed uit te rusten met oorlogsmaterieel. Zoals reeds besproken worden de partizanen als communisten aanzien en de geallieerden zijn niet gediend met een te sterk bewapende partizanengroep, ook in Limburg

⁵²⁰ HEEMANS, *Limburg in het geweer*, 84.

⁵²¹ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, bijlage 5, *Wie niet hooren wil moet voelen*, juli 1944.

⁵²² SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

⁵²³ Interview met J. Devries en G. Stassen door H. Van de Vijver, 28/01/1987.

zal dit zware gevolgen hebben.⁵²⁴ Louis Van Brussel stelt dat in Limburg de wapens zomaar voor het grijpen liggen.⁵²⁵ Dit is geenszins het geval, de Belgische troepen hebben inderdaad een bepaalde hoeveelheid oorlogstuig in de omgeving van het Albertkanaal achtergelaten bij hun terugtocht, maar dit aantal is ruim onvoldoende om fatsoenlijk de gewapende strijd te kunnen voeren. Voor de partizanen is het een voortdurende zoektocht naar wapens en wegens de voortdurende aanwerving van nieuwe strijdkrachten verergert dit probleem naar het einde van de bezetting.⁵²⁶

Voor sabotageacties worden springstoffen uit de koolmijnen gesmokkeld, daar hebben de partizanen meestal geen gebrek aan, maar het voorzien van deftig wapentuig zal een van hun grootste besognes blijven gedurende de bezetting, voor de enkele oorlogsgeweren die voorhanden zijn hebben ze geen munitie en het is onmogelijk om partizanen enkel met een pistool in de hand de goed uitgeruste Duitse SS-eenheden aan te doen vallen.⁵²⁷ De partizanen zijn aldus afhankelijk van giften van patriotten en de aankoop van wapens op de zwarte markt. Oude wapens die met haken en ogen aan elkaar hangen worden zo goed als het kan gerepareerd door wapenverantwoordelijke Georges Nulens.⁵²⁸ In een schrijven naar de korpscommandant klaagt hij de woekerprijzen op de zwarte markt aan en smeekt hij om steun voor de aankoop van nieuwe wapens die hoog nodig zijn voor de bewapening van rekruten. Via enkele leden van de KP kan hij aan wapens geraken, doch daar is veel geld voor nodig.⁵²⁹

2.2.2.3.4.4. Inlichtingendienst

Om goed te functioneren moeten de partizanen over degelijke inlichtingen beschikken. Men kan immers niet zomaar overgaan tot liquidatie van personen zonder in voldoende mate ingelicht te zijn over zijn doen of laten. Voor de inlichtingendienst staat Stassen in, hij gebruikt hiervoor een netwerk van vertrouwensmensen over heel Zuid-Limburg verspreid. Dit zijn meestal handelaren, cafébazen en fietsenmakers. In iedere gemeente dienen meerdere vertrouwenspersonen aanwezig te zijn, daar men meerdere bronnen nodig heeft om personen als gevaarlijk te bestempelen. Voor het inlichtingenwerk heeft Stassen bovendien contact met andere verzetsbewegingen, die soms over een meer uitgebreid netwerk beschikken.⁵³⁰

⁵²⁴ HEEMANS, *Limburg in het geweer*, 303.

⁵²⁵ HEEMANS, *Limburg in het geweer*, 92.

⁵²⁶ HEEMANS, *Limburg in het geweer*, 237.

⁵²⁷ STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 180.

⁵²⁸ MDN/III/11568, doss. G. Nulens, Aanvraagformulier erkenning gewapend weerstander, Hasselt, 5/03/1948.

⁵²⁹ SOMA/AA1297/481/5, Nota van wapenverantwoordelijke G. Nulens aan L. Ghyselincq, (s.d.).

⁵³⁰ SOMA/AA1825/C-R, Interview met J. Devries en G. Stassen door H. Van de Vijver, 28/01/1987.

Een andere manier om aan inlichtingen te komen is het onderscheppen van verklikingsbrieven, bij de post werken een aantal personen die de partizanen gunstig gezind zijn en deze onderscheppen het postverkeer naar de Duitse instanties, de Feldgendarmerie, de Geheime Feldpolizei, de Sipo/SD, de Ortskommandantur of de Feldkommandantur te Hasselt. Op deze manier kunnen de partizanen te weten komen wat bepaalde collaborateurs uitvoeren en welke gevaarlijke en uit de weg te ruimen individuen zijn.⁵³¹ Bovendien beschikt de groep over betrouwbare bronnen bij de Tongerse Feldgendarmerie, waar twee communistische Duitsers aan de slag zijn, deze spelen handige informatie over verraders door aan de partizanen.⁵³²

Daarenboven wordt ook via infiltratie in collaboratiemilieus informatie ingewonnen, zo wordt Devries in de zomer van 1942 lid van de Devlag op aanraden van Van Aerschot, om zo aan bruikbare informatie te komen. De Wellense postmeester Lanoote was vriend aan huis bij de familie Devries en praat, onwetend over Devries' verzetsactiviteit, iedere dag zijn mond voorbij over het doen en laten van bepaalde elementen in zijn groepering. Zijn zoon heeft bovendien regelmatig contact met Paul Romsée, DM/ZB officier en hoofd van de controlediensten voor de landbouw.⁵³³ Om geen argwaan te wekken en geen risico te lopen de informatiestroom te doen beëindigen, treedt Devries tot zijn groepering toe. Dit zal hem naderhand zuur komen te staan, tot op de dag van vandaag heeft hij in de omgeving de naam van dubbelspion op zijn conto staan.

Devries is echter niet de enige die goede banden veinst met de collaboratie. Gedurende de OF-periode wordt onder andere via Johannes Swinkels geprobeerd informatie los te krijgen van VNV-ers. Swinkels was immers voor de oorlog een fervent Verdinaso-lid en heeft nog zekere contacten met leidende elementen van de nieuwe orde, onder andere Theo Brauns, toen kabinetschef van de gouverneur van Limburg. Deze contacten worden volgehouden op aanraden van Vanherle en Devries om inlichtingen uit het kamp van de tegenstrevers te bekomen. Van Aerschot geeft zelfs bevel de foto van Joris Van Severen in zijn winkel goed in het zicht te laten hangen.⁵³⁴

De bekomen inlichtingen worden zoals reeds gesteld gebruikt om verraders te identificeren waarop deze levensgevaarlijke elementen door de partizanen kunnen worden uitgeschakeld.

⁵³¹ SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

⁵³² Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

⁵³³ *Ibidem*

⁵³⁴ FOO/PC/16595, doss. J. Swinkels, Verklaring R. van Aerschot, Antwerpen, 8/11/1952.

2.2.2.3.4.5. Aanslagen op collaborateurs

Het repressieve klimaat gedurende de bezetting wordt steeds grimmiger. Politieke oppositie is levensgevaarlijk, de ontberingen beginnen hun tol te eisen en de geüniformeerde Duitsgezinden treden alsmaar brutaler op.⁵³⁵ De partizanen in Limburg zijn, op enkelingen in de kaderfuncties na, niet met politiek bezig maar zijn de terreur van de Duitse en Vlaamse nazi's meer dan beu. Deze kiezen er voor om met de weinige wapens die ze kunnen bemachtigen in mei 1943 van sabotage over te gaan tot gewapende actie.⁵³⁶ In die maand komt een opdracht van het nationaal commando om de gewapende strijd op te voeren en de medewerkers van de bezetter zonder medelijden uit de weg te ruimen. Waar in juli 1943 op nationaal vlak een groot deel van het partizanenleger zou opgerold worden, zal de strijd in Limburg dan pas echt van start gaan. In de beginperiode van de aanslagen denkt de collaboratie dat het om Luikenaren gaat die de aanslagen pleegden, maar spoedig heeft men door dat het 'brave' Limburgers zijn die niet over zich heen wenste te laten lopen.⁵³⁷

De partizanen nemen het begrip verrader erg ruim, daar in het stamboekje van de Zwarte Brigade de verplichting uitgedrukt staat om alles aan zijn overste te melden wat betrekking heeft op de politieke gezindheid van zijn omgeving. Dit betekent dus dat de partizanen iedere militant van de Zwarte Brigade en bij uitbreiding iedere VNV'er als verrader aanzien.⁵³⁸ Deze zijn bijgevolg de voornaamste doelwitten van de aanslagen, verklikking speelt immers een grote rol bij acties tegen personen. Bovendien is ook in Limburg weinig animo voor het neerschieten van Wehrmachtsoldaten aangezien de represaillemaatregelen meestal buitenproportioneel zijn in geval van een aanslag op Duits personeel. In geval van aanslagen op collaborateurs daarentegen nemen de represailles minder grote proporties aan. Bovendien worden ook oostfronters niet ontzien, deze zijn in de ogen van de partizanenleiding rechtstreekse vijanden van hun bondgenoot, de Sovjet unie, en worden aldus regelmatig zonder enige selectie gefusilleerd.⁵³⁹

De aanslagen zorgen, volgens de partizanen althans, voor positieve reacties bij het volk. Naarmate de acties intensifiëren krijgen ze van hen meer en meer steun en medewerking.⁵⁴⁰ Vooral omdat de aanslagen hun effect niet missen. Een ware angstpsychose zal in collaboratiemiddens ontstaan, voornamelijk omdat de kleinere en weinig invloedrijke

⁵³⁵ STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 56.

⁵³⁶ *Ibidem*, 166.

⁵³⁷ *Ibidem*, 56.

⁵³⁸ SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door H. Van de Vijver, 16/05/1986.

⁵³⁹ SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

⁵⁴⁰ STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 60.

onder hen meestal getroffen worden.⁵⁴¹ Deze worden vaak beschuldigd van verraad, hoewel in de meeste gevallen grondig vooronderzoek gevoerd wordt en de aanvallen in regel op voorhand door het nationaal commando dienen goedgekeurd te worden.⁵⁴² Dit is echter vaak niet het geval. De korpscommandanten kunnen ook autonoom van Brussel toestemming geven en vertrouwen hun eigen compagnie- en bataljonscommandanten regelmatig de verantwoordelijkheid toe om te beslissen of iemand al dan niet uit de weg geruimd dient te worden, bovendien hebben zij volgens nationaal partizanencommandant Louis Van Brussel de tijd niet om alle informatie te dubbel-checken.⁵⁴³

Vanuit Brussel worden zelfs pogingen ondernomen om de Limburgse partizanen in te tomen. Een aantal onder hen zijn immers wel erg bedrijvig geworden in het neerschieten van als verraders bestempelde collaborateurs. Zo was er het geval Remi Nulens uit Alken, een erg gedreven partizaan, doch zonder ideologische achtergrond die naar eigen zeggen enkel handelde uit wraak voor de aanhouding van zijn familie. Hij zou het hoogste aantal aanslagen op zijn conto hebben, naar eigen zeggen heeft hij van om en bij de 60 collaborateurs het overlijden bespoedigd.⁵⁴⁴ Verwoede pogingen vanuit Brussel om hem in te tomen halen niets uit, zijn haat en wrok zijn onstuitbaar, Nulens staat achter zijn missie en kan niet rusten tot de laatste collaborateur uitgeschakeld zal zijn. Zijn uitspraken tijdens een interview door Maurice De Wilde spreken boekdelen: ‘de opwinding had mij te zeer te pakken, nou dat deugt niet voor mijne persoon. Ik moest aan actie overgaan, dat was mijn leven en dat was mijn redding. Ik zette verder uit colère, het was mijn plicht dat die vuiligheid geen ander slachtoffers mochten maken, dat zat op mij’.⁵⁴⁵

Om de situatie onder controle te houden wordt eind 1943 Louis Van Brussel naar Limburg gestuurd, omdat de partizanen op dat ogenblik de schijn geven zich bijna uitsluitend met het uitschakelen van verraders bezig te houden, terwijl de hoofdzaak vooral de sabotage dient te zijn om de Duitse oorlogsindustrie spaak te doen lopen. Doch in Limburg zijn er nu eenmaal minder cruciale industriële- of transportfaciliteiten dan in de regio Brussel of Antwerpen en de gedrevenheid tot aanslagen bij de Limburgers is uitermate groot.⁵⁴⁶ In hun propaganda roepen de partizanen de bevolking tevens op om mee te werken in de strijd, in een ongedateerd vlugschrift roepen ze op: ‘Blijft niet langer slaven van een bezetter, die u zal

⁵⁴¹ SOMA/AA1825/C-R-A, Interview met J. Bouveroux door M. De Wilde, 9/01/1987, band 1.

⁵⁴² SOMA/AA1825/C-R, Interview met R. Nulens door M. De Wilde, 28/09/1984, band 2.

⁵⁴³ SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door H. Van de Vijver, 16/05/1986.

⁵⁴⁴ SOMA/AA1825/C-R, Interview met R. Nulens door M. De Wilde, 28/09/1984, band 3.

⁵⁴⁵ *Ibidem*.

⁵⁴⁶ SOMA/AA1825/V, Interview met L. Van Brussel door H. Van de Vijver, 16/05/1986.

uitmoorden. Verzet u openlijk tegen de Gestapo's, dood hen eenvoudig, aldus redt ge vele menschenlevens die U dierbaar zijn.⁵⁴⁷

De angstpsychose waarvan sprake is zal als effect hebben dat velen de collaboratie afzweren. Om dit te vermijden zal de lokale top van de collaboratie, zoals later in dit werk zal blijken, aandringen op beschermingsmaatregelen van zowel de bezetter als van te leiders van de Duitsgezinde bewegingen. Deze zullen tegen het eind van de bezetting toe beginnen optreden door hun eigen milities in te schakelen ter bescherming van hun leden. De situatie is tegen midden 1944 zo geëscaleerd, de aanslagen worden dermate talrijk dat de collaborateurs zich nergens meer veilig voelen.⁵⁴⁸ De Duitsers laten hen in de steek en men gaat aandringen bij de lokale overheden, de provinciegouverneur Lysens en VNV-gouwleider Theo Brouns. Deze zullen groepen oprichten om hun medestanders te beschermen. Van dan af kan men spreken van een ware burgeroorlog.

2.2.2.3.5. Mogelijke lokale oorzaken voor partizanenacties

In de zoektocht naar mogelijke verklaringen voor de plots opkomende en agressieve reactie van de partizanen moeten we op enkele belangrijke elementen dieper ingaan. Oscar Heemans, een na de oorlog naar Tongeren uitgeweken partizaan uit Gent ziet de oorzaak van de escalatie vrij simpel: 'Het achterlijke Limburg, waar de grote boeren en rijke bezitters in alle goddelijk welbehagen konden genieten van datgene wat zij de kleine boeren en de kleine mensen in het verleden hadden afgeperst.'⁵⁴⁹ Hij ziet het gebeuren in termen van een klassenstrijd, echter zijn er veel meer simpeler oorzaken die de toestand op zulk een manier zullen doen escaleren.

Er is de reeds vermelde druk die de Duitse verordeningen op de bevolking teweeg brengen, waardoor de partizanen veel sympathie van het werkvolk en de kleine en middelgrote landbouwers genieten, die zich meer en meer geterroriseerd voelen door de bezetter. Op een steeds driester wordende manier worden het vee, de granen, het fruit en andere landbouwproducten opgeëist of aan veel te lage prijzen door de bezetter aangekocht. Dit heeft tot gevolg dat de boeren meer en meer sympathie voor de verzetslieden tonen, eens te meer wanneer zij verplicht worden koolzaad te zaaien die voor de olieproductie bestemd is.

⁵⁴⁷ SOMA/AA1297/481/4, *Brief van de Limburgse partizanen aan de bevolking*, (s.d.).

⁵⁴⁸ SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

⁵⁴⁹ HEEMANS, *Limburg in het geweer*, 42.

In 1943 zullen de partizanen deze oogsten beginnen verbranden en dorsmachines saboteren, regelmatig komt het voor dat de boeren hierbij meehielpen.⁵⁵⁰

Voor Louis Van Brussel staat het vast dat de partizanen in Limburg van een ander slag zijn dan in de rest van Vlaanderen. Drie korpscommandanten zullen het korps kennen en deze zullen, zoals reeds gesteld, hun korps niet de baas kunnen. Het snelle verloop van korpsoversten verwoordt Van Brussel als volgt: ‘De eerste Korpscommandant uit Oost-Vlaanderen hadden zij reeds het leven zuur gemaakt en met hun tweede vlotte het ook niet te best’.⁵⁵¹ Hij noemt hen expliciet een speciaal soort partizanen. Het is inderdaad zo dat het aan de lopende band liquideren van collaborateurs eerder een unicum in Vlaanderen te noemen is, maar zoals reeds gesteld bewijzen de cijfers dat Leuven maar net achter Limburg komt op vlak van het relatieve aantal aanslagen.

Bouveroux noemt het een gevolg van een samenloop van omstandigheden, de gehate collaboratie, de nabijheid van het Luikse, de aanwezigheid van ontsnapte Russische krijgsgevangenen, de lage intellectuele geschooldheid en het ontbreken van voldoende kaders om degelijke politieke leiding te geven aan de PA. Een niet voldoende uitgebouwde partijstructuur van Links zou hiervoor aan de basis liggen.⁵⁵²

2.2.2.3.5.1. Invloed van Luikse partizanen

Zoals reeds gesteld denkt de collaboratie dat de aanslagen op hun leden uitgevoerd worden door doodseskaders uit het Luikse. Intussen weten we dat dit niet het geval is, maar toch blijft deze illusie voortleven in de collectieve herinnering. In de gebieden die rechtstreeks aan de taalgrens liggen komt het inderdaad voor dat de Luikse groep Zorro van het Armée Secrète op het grondgebied aanslagen plegen, doch dezen worden door de PA niet als gewenst beschouwd, temeer omdat zij zich verplaatsen in auto’s en bijgevolg verward kunnen worden met Gestapo’s.⁵⁵³

Het is inderdaad zo dat de kiemen voor de oprichting van de Communistische partij van Tongeren, en de eerste verzetsinvloeden tot het Luikse industriebekken te traceren zijn. Onder andere Armand Moureaux is daar werkzaam en brengt de communistische invloed van Tongeren over. De KPB in Limburg zal echter erg klein blijven en tot aan de Duitse inval enkel twee kleine kernen kennen in Tongeren en Eisden. Er kan dus gesteld worden dat onder

⁵⁵⁰ STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 67.

⁵⁵¹ VAN BRUSSEL, *Partizanen in Vlaanderen*, 92.

⁵⁵² SOMA/AA1825/C-R-A, Interview met J. Bouveroux door M. De Wilde, 9/01/1987, band 1.

⁵⁵³ SOMA/AA1825/C-R, Interview met J. Devries en G. Stassen door H. Van de Vijver, 28/01/1987.

invloed van het Luikse de eerste communisten in Tongeren gevormd worden. Ook is het zo dat de Luikse partizanen al snel zijn begonnen met liquidaties, het is daarom mogelijk dat de Limburgse partizanen het voorbeeld van hun burens volgen.⁵⁵⁴ Echter blijkt uit een licentiaatsverhandeling over het verzet in Groot-Bilzen dat geen aanwijzingen te vinden zijn van de lijfelijke aanwezigheid van Luikse partizanen in Limburg en dat de invloed van de Luikenaren eerder miniem te noemen was.⁵⁵⁵ Ook Stassen minimaliseert in zijn biografie de invloed van Luik. Zo stelt hij dat van de duizenden contacten die hij als inlichtingen- en rekruterings-chef gedurende de oorlog opbouwt nooit iemand uit Luik afkomstig was.⁵⁵⁶ Hij ontkent niet dat Luik invloed heeft op het ontstaan van de KPB in Tongeren, maar stelt dat deze invloed niet overslaat naar de Limburgse PA. Gezien het feit dat de drie korpscommandanten die het korps tijdens de oorlog kent, Van Acker, Guns en Ghyselincx, allen afkomstig zijn uit Oost-Vlaanderen.⁵⁵⁷ Wat we wel weten is dat Van Aerschot tijdens zijn voorbereidingen voor de oprichting van het Limburgse korps opereert vanuit Luik, daar Limburg te ‘kleinstedelijk’ is en een buitenstaander er te snel zal opvallen.⁵⁵⁸

2.2.2.3.5.2. Het lage politieke peil en weinig economische welstand

Bouveroux haalt het lage politieke peil van de partizanen aan als een van de oorzaken voor de heftigheid van hun reactie op de bezetting. De leiding van de partizanengroep berust in de praktijk op Emiel Neven, die zoals reeds gesteld, anders dan zijn oversten geen belezen communist is. Uitgezonderd hij moet instaan voor de contacten met de manschappen, de vraag kan gesteld worden hoe deze dan enige invloed kan doen gelden zonder politieke geschooldheid. Dit kan volgens Bouveroux verklaren waarom minder aandacht voor economische sabotage en meer aandacht voor de liquidatie van collaborateurs wordt besteed.

Uit een prosopografische studie van de Breendonk gevangenen uit de Westelijke mijnstreek blijkt bovendien dat vele partizanen uit gezinnen met een lage levensstandaard komen, dikwijls onregelmatig moeten werken en contracten als losse arbeider hebben. Hierdoor hebben ze het moeilijk de eindjes aan elkaar te knopen en zullen ook sommigen hun toevlucht in de criminaliteit zoeken.⁵⁵⁹ Bovendien zijn het de jongeren die via het verzet een grote verantwoordelijkheid en plots veel macht toegeschoven krijgen, het speciale klimaat van

⁵⁵⁴ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 95.

⁵⁵⁵ SCHOENMAKERS, *Een gevaarlijke tijd...*, 55.

⁵⁵⁶ STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 46.

⁵⁵⁷ *Ibidem*, 166.

⁵⁵⁸ SOMA/AA1825/V, Interview met R. Van Aerschot door H. Van de Vijver, 6/09/1985, band 1.

⁵⁵⁹ BOECKX, B., ‘Politiek geweld tijdens de bezetting: een prosopografische studie’, *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995), 198.

de oorlog met andere waarden en normen maakt dat vele van deze jongeren moeite hebben om met deze verantwoordelijkheid om te gaan. Zoals gebleken is Limburg in die tijd een regio die een enorme transitie doormaakt en veel minder geïntegreerde groepen zouden hierdoor vatbaarder zijn voor het politieke geweld zoals die tijdens de bezetting tot uiting komt.⁵⁶⁰ Hoewel deze studie op de Westelijke mijnstreek terugvalt, kunnen we stellen dat, gezien de grote pendelarbeid in de fruitstreek en gezien de stresssituatie die de jonge bevolking er tijdens de bezetting ondervindt, deze uitleg ook voor de regio rond Tongeren aannemelijk is.

Dezelfde studie haalt aan dat de KPB in Limburg erg zwak vertegenwoordigd is en de partizanen niet kunnen rekenen op een degelijk uitgebouwde partijstructuur van waaruit ze leden kunnen werven.⁵⁶¹ Daar de communistische partij er voor de oorlog nog niet doorgedrongen is zullen zij er moeilijker betrouwbare kandidaten kunnen werven, dit is volgens Bouveroux een van de redenen waarom de partizanen pas in mei 1943 hun liquidaties zullen beginnen. Doch is het van bij de oprichting nooit de bedoeling van het OF, noch van de partizanen om uitsluitend communisten in hun rangen aan te werven, zij gaan er steeds prat op alle mogelijke ideologieën te verzamelen. In het Limburgse partizanenkorps is dan ook alle pluimage vertegenwoordigd. Liberalen, communisten, christenen en socialisten.⁵⁶² Ook korpscommandant Ghyselinck drukt er op dat het een klassieke, door de bezetter en collaboratie gelanceerde, misvatting is de partizanen als communistisch te bestempelen, buiten de kaders was ‘op tien nog niet één kommunist bij de partizanen’.⁵⁶³ Dit wordt ook door Devries bevestigd. Het aantal communisten bij de Limburgse partizanen is moeilijk aan te tonen, vooral het kader bestond uit communisten, de manschappen zijn veelal apolitek en reageren in eerste instantie tegen de onrechtvaardigheid die ze ervoeren door de bezetter en de collaboratie. Tevens krijgen de partizanen steun van politiciers uit allerlei politieke strekkingen, katholieken, liberalen en socialisten.⁵⁶⁴

2.2.2.3.5.3. Katholieken bij de PA

Een grote factor die bijdraagt tot toetreding bij de partizanen is de reeds vermelde opeising van de kerkklokken. In het hoofdzakelijk katholieke Limburg aanvaardden de gelovigen niet dat hun klokken zullen vernietigd en tot kanonnen omgesmolten worden. Waar de kaders van

⁵⁶⁰ *Ibidem*, 200.

⁵⁶¹ *Ibidem*, 189.

⁵⁶² SOMA/AA1825/C-R, Interview met R. Nulens door M. De Wilde, 28/09/1984, band3.

⁵⁶³ SOMA/AA2268/307, Interview met L. Ghyselinck door R. Van Doorslaer, 29/01/1976, 87.

⁵⁶⁴ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

de PA uit communisten bestaat zal de basis bijgevolg voor het grootste gedeelte uit katholieken bestaan. Zoals gesteld kunnen de partizanen in de fruitstreek rekenen op de steun van alle gezindheden, zelfs pastoors zullen hun steentje bijdragen. Zo is er Pastoor Boelen uit Ulbeek die vlugschriften en clandestiene pers van het OF verspreidt, de pastoor van Veulen schonk de partizanen zelfs een Romeo-apparaat en een revolver. Een ultiem bewijs dat de partizanen geen groep communistische vrijheidsstrijders zijn, vindt men op het bidprentje van de vierentwintig partizanen die in 1944 geëxecuteerd zullen worden. Met uitzondering van Moureaux blijkt dat allen lid zijn van godvruchtige genootschappen. Deze partizanen zijn niet van de regio Tongeren afkomstig, maar volgens Devries is dezelfde godvruchtigheid bij de partizanen in de fruitstreek te vinden.⁵⁶⁵

Een ander bewijs dat de partizanen niet weigerachtig staan tegenover het katholicisme vinden we in een vlugschrift van augustus 1944, *Brief aan de pastoors en geestelijken van Limburg*, waarin hulde wordt gebracht aan patriottische priesters en hun steun gevraagd wordt in de strijd voor de bevrijding. ‘De namen der vaderlandslievende priesters, gevallen als slachtoffers der barbaarsche Hitler-terreur, worden vereerd, niet alleen door de Katholieke Partisanen, die zeer talrijk zijn, doch ook door iedere Partisaan, welke ook zijn politieke opinie of godsdienstige leerstelling weze’.⁵⁶⁶

2.2.2.3.5.4. Russische krijgsgevangenen

Een andere factor die volgens Bouveroux van belang is de grote aanwezigheid van ontsnapte Russische krijgsgevangenen in de regio. Voor de bezetter is het een groot probleem om voldoende arbeidskrachten te vinden voor tewerkstelling in de mijnen, daar het beroep van mijnwerker in Limburg als minderwaardig wordt beschouwd. Om deze reden worden vanaf 1942 duizenden krijgsgevangen Russen naar de Limburgse mijnen gebracht. Zij worden in erbarmelijke omstandigheden ondergebracht in barakkenkampen naast de mijnen waar zij, steevast ondervoed, het gevaarlijke werk dienen op te knappen. Niet onbegrijpelijk dat vele Russen willen vluchten, dit is geen moeilijke opgave aangezien de Duitse bewaking van de mijnen te wensen over liet. Het is voldoende dat mijnwerkers hen andere kleren geven om aan de dwangarbeid te kunnen ontsnappen.⁵⁶⁷

Het zijn vooral de partizanen die deze vlucht mee stimuleren, zo zal het nationaal commando veel ontsnapte Russen laten overbrengen naar de regio Leuven en de Ardennen

⁵⁶⁵ *Ibidem.*

⁵⁶⁶ SOMA/AA1297/482/1, *Brief van de Limburgse partizanen aan de pastoors*, 13/8/44.

⁵⁶⁷ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 97.

om daar een speciale brigade voor moordaanslagen te vormen.⁵⁶⁸ Geregeld vragen zij hier zelf voor, aangezien ze hebben opgevangen aldaar de gewapende strijd te kunnen voortzetten. In Limburg zullen zij zich vooral in het Noorden manifesteren en zich verzamelen om de strijd opnieuw op te nemen tegen de Duitse bezetter. Zij zien zichzelf immers nog steeds als soldaten van het Rode Leger. Om die reden stichten zij in het Noorden van de provincie een brigade *Za Rodinoe*, die het Limburgse partizanenkorps zal helpen in de strijd en om voorbereidingen te treffen de overige krijgsgevangen Russen te helpen ontsnappen.⁵⁶⁹ In Zuid Limburg vinden we echter maar weinig sporen van deze Russen terug. Af en toe komen er een paar in Tongeren terecht op zoek naar onderduikadressen.⁵⁷⁰ Echter, een zwaarwegende factor in de partizanenstrijd zullen ze er niet vormen.⁵⁷¹ Wel zullen zij bijdragen tot de vorming van een onveilig klimaat daar zij meestal samentroepen in schuilplaatsen in de bossen. Derhalve moesten zij bij boeren om eten en middelen vragen en werden zij een dagelijkse realiteit in de dorpjes. Dit gebeurt echter niet altijd op een even vreedevolle manier en zo worden onwillige boeren regelmatig het doelwit van overvallen, vooral in het laatste jaar van de bezetting zullen honderden ontsnapte Russen verantwoordelijk zijn voor diefstallen en moorden.⁵⁷² Aangezien zij gelinkt worden aan het partizanenverzet, doch niet in bijzondere mate er aan bijdragen in het zuiden van de provincie, zal ook deze factor het imago van de PA in Limburg niet ten goede komen.

2.2.2.3.5.5. Max Günther's jacht op partizanen

Eind december 1943 komt de befaamde partizanenjager-Gestapo Max Günther, geboren Emiel van Thielen en na de eerste wereldoorlog tot Duitser genaturaliseerd, op aanvraag van Elias en in opdracht van de Sipo/SD in Limburg terecht.⁵⁷³ Hij zal het Limburgs partizanenkorps zware slagen toebrengen.

Enkele maanden voordien, op 3 september, was partizanenleider Moureaux op weg naar Neven om pistolen te leveren, doch door een misverstand nam hij de verkeerde baan en liepen ze elkaar mis. Bij toeval wordt hij in Guigoven door de Rijkswacht staande gehouden en gecontroleerd, de pistolen nog op zak wordt hij onmiddellijk in hechtenis genomen.⁵⁷⁴

⁵⁶⁸ *Ibidem*, 98.

⁵⁶⁹ RUTTEN, *Wit en zwart...*, 208.

⁵⁷⁰ HEEMANS, *Limburg in het geweer*, 56.

⁵⁷¹ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

⁵⁷² BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 98.

⁵⁷³ *Ibidem*, 82.

⁵⁷⁴ FOO/PC/2134, doss. A. Moureaux, Verklaring J. Devries, Parijs, 21/12/1954.

Enkele maanden nadien, op 7 januari 1944 doen de Duitsers, op aanwijzen van een onderschepte Britse piloot een enorme ontdekking in Uikhoven, waar Neven zijn integrale archief heeft ondergebracht. Veel wapens maar belangrijker nog, een enorme hoeveelheid cruciale documenten van de PA worden daar gevonden. Zeer summier wordt door Neven bijgehouden welke partizaan welke actie had ondernomen, de Duitsers beschikken aldus over de volledige ledenstaat van de organisatie. Later die dag zal Moureaux door de Sipo/SD uit de gevangenis van Tongeren gehaald worden, voor de bezetter is het duidelijk dat hij er meer mee te maken heeft dan hij beweert.⁵⁷⁵ Een sneeuwbaleffect volgt, de ene arrestatie na de andere. Door de hardhandige ‘ondervragingstechnieken’ praten vele partizanen hun mond voorbij en in de maand januari slaagt Max Günther erin zo’n 80 partizanen en medewerkers te arresteren, temeer omdat vele leden onvoorzichtig zijn en een zakkalendertje op zich dragen waar hun afspraken in genoteerd staan.⁵⁷⁶

De aanhoudingen zijn een enorme klap voor de partizanen. Op 10 maart 1944 schrijft Neven aan het nationaal commando dat de korpscommandant zich reeds drie maanden niet meer heeft laten zien en dat hij er voor geheel Limburg alleen voor staat, bijna al zijn medewerkers zijn aangehouden.⁵⁷⁷ De partizanen worden naar Breendonk gevoerd, zesenvijftig van hen zullen naar de concentratiekampen overgebracht worden. De overige vierentwintig, waaronder Moureaux als enige Zuid-Limburger, worden in Breendonk geëxecuteerd.⁵⁷⁸ Half april 1944 wordt door de bezetter over de hele provincie affiches opgehangen met de bekendmaking dat op 11 april vierentwintig terroristen zijn terechtgesteld. Collaboratiekrant *De toekomst* stelt in het artikel *Waarom deze 24 terroristen veroordeeld worden:*

‘Hiermede is voor iedereen duidelijk geworden, welke misdadigers in de provincie Limburg aan’t werk zijn geweest en hoe op de schandelijkste wijze misbruik gemaakt werd van de gevoelens van vaderlandsliefde, die als dekmantel dienden om de snoodste misdaden te bekleeden. Samen met deze 24 reeds terecht gestelde terroristen werden nog 56 andere personen aangehouden, die rechtstreeks of onrechtstreeks medeplichtig zijn aan terreur of andere ernstige

⁵⁷⁵ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 83.

⁵⁷⁶ *Ibidem*, 84.

⁵⁷⁷ RUTTEN, R., *Oorlog en zwijgen, Kinderen van verzetsmensen vertellen*, Berchem, 2011, 121.

⁵⁷⁸ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

misdaden tegen personen en goederen. Deze zullen ook hun rechtvaardige straf nog ondergaan’⁵⁷⁹

De Duitsers denken op deze manier de steun van het volk te krijgen door de partizanen af te schilderen als terroristen, bandieten en moordenaars. Het tegenovergestelde gebeurt echter, meer en meer mensen komen zich vrijwillig melden om de partizanenrangen te verwoegen en de Limburgers begonnen massaal de partizanen op materieel vlak te ondersteunen.⁵⁸⁰ Het korps zal worden geherstructureerd, krijgt Korps069 als nieuwe codenaam en de overactieve Neven zal naar West-Vlaanderen worden overgeplaatst om daar het provinciaal korps te leiden.⁵⁸¹

De reactie van de partizanen liegt er niet om. In het vlugschrift *24 Kommunisten an die Wand gestellt* van eind april 1944 roepen de Limburgse partizanen op om het bloed van hun strijdmakkers te wreken. In zeer klare en voor weinig interpretatie vatbare taal wordt opgeroepen de strijd ten top te drijven:

‘ De moordenaars zullen hun straf niet ontgaan, nog is het bloed der 24 gefusilleerde partizanen niet gestold, als reeds de wrekende kogels hunner kameraden de verraders en de collaborateurs neervellen als vergelding voor het vergoten Limburgsche heldenbloed. De Limburgsche partizanen rijzen als paddestoelen uit den grond op. Zij beweenen hun dooden niet, doch zweren hen te zullen wreken (...) Geen enkele zal aan zijn straf ontkomen, de Belgische partizanen staan daar borg voor (...) Als nietig onkruid zult gij uitgeroeid worden’⁵⁸²

Met dit vlugschrift zal de propagandamachine van de Limburgse partizanen op volle toeren beginnen draaien.

⁵⁷⁹ SOMA/AA1297/481/3, *De Toekomst*, 16/4/1944.

⁵⁸⁰ SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

⁵⁸¹ MDN/III/6537, doss. E. Neven, Aanvraagformulier erkenning gewapend weerstand, Hasselt, 13/08/1947.

⁵⁸² FOO/PC/11794, doss. J. Devries, bijlage 1, *24 Kommunisten an die Wand gestellt*, april 1944.

2.2.2.3.6. Partizanenpropaganda

In de lente van 1944 wordt duidelijk dat grotere voorzichtigheid aan de dag diende worden gelegd op vlak van rekrutering en voorlichting. Gebrek aan discipline en ervaring is de voornaamste reden voor de vele aanhoudingen. Niet enkel de rekrutering moet voortaan op een andere manier gebeuren, de partizanen dienen tevens voorgelicht te worden met geschreven stukken.⁵⁸³ Bij de herstructurering van het partizanekorps na de vele aanhoudingen van juni dat jaar, wordt Devries door Ghyselinck benoemd als verantwoordelijke voor pers en propaganda.⁵⁸⁴ Bovendien wordt belast met het namaken van identiteitsdocumenten. Authentieke blanco identiteitskaarten, in de registers van de burgerlijke stand ontvreemd, worden deze naar instructies van Ghyselinck aangevuld met valse gegevens.⁵⁸⁵

Met medewerking van zijn vriendin Pieters, zijn ouders en Menten schakelt Devries in zijn woning de propagandamachine in overdrive, hier hebben ze reeds van in het begin van de bezetting met *Verzameling* ervaring in opgedaan. Het korps is sterk uitgedund en het is hoog nodig om na de vele lastercampagnes van de bezetter tegen de partizanen de bevolking duidelijk te maken wat de precieze doelen van de partizanen inhouden. Niet enkel het volk, ook de partizanen, die van Ghyselinck een eerder gebrekkige briefing krijgen dienden op hun taken gewezen te worden.⁵⁸⁶ De teksten worden door Devries opgesteld, af en toe komen daar aanwijzingen bij van de korpscommandant.

Het doel van het uitgeven van de vlugschriften is de voorbereiding op de nationale opstand, de strijd tegen de uitplunderingspolitiek van de bezetter en de landbouwcorporatie en het betrekken van zoveel mogelijk burgers in de gewapende weerstand. Voorts is het belangrijk het volk via de propaganda te wijzen op het terreur- en uitroeingsbeleid van de nazi's. De stencils worden in totaal op circa 35000 exemplaren verspreid over geheel Limburg gedurende de resterende oorlogsmaanden.⁵⁸⁷ Uit deze propagandablaadjes blijkt zeer duidelijk het doel dat de partizanen voor ogen hadden, in het kort worden enkele markante pamfletten uitgelicht.

In mei 1944 verschijnt een exemplaar getiteld *De partizanen zijn de bondgenoten van de boeren* waarin de boeren worden aangezet de strijd op te nemen tegen de bezetter en zich

⁵⁸³ SOMA/AA1825/C-R, Interview met J. Devries en G. Stassen door H. Van de Vijver, 28/01/1987.

⁵⁸⁴ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Verklaring J. Menten, Alken, 21/2/1951.

⁵⁸⁵ FOO/RC/39162, doss. F. Pieters, Verklaring L. Ghyselinck, Gent, 27/01/1955.

⁵⁸⁶ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Verklaring J. Devries, Hasselt, 8/11/1950.

⁵⁸⁷ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, Attest Controlecommissie Nationale Federatie der sluikbladen, Hasselt, 25/9/1952, Annex.

tegen de landbouwcorporatie te verzetten. Hierin doen de partizanen tevens een oproep aan de boeren om hun oogst ten goede te laten komen aan de bevolking en wijzen ze op het feit dat vele collaborateurs reeds hun ambt hebben neergelegd uit angst voor de tegenterreur van de partizanen.⁵⁸⁸ In dezelfde maand wordt in het pamflet *De taak en de betekenis der partizanen* opgeroepen aan alle patriotten om over te gaan tot sabotage, verzet te voeren tegen de deportaties en uithongeringpolitiek van de bezetter en de nationale opstand mee te helpen voorbereiden.⁵⁸⁹

De volgende maand, juni 1944, wordt in het vlugschrift *Wie zijn de ware bandieten en terroristen* de lastercampagnes van de bezetter, die het verzet afschilderen als criminelen, tegen de partizanen aan de kaak gesteld. Devries drukt erop dat de partizanen niets anders zijn dan hardnekkige patriotten die strijden voor de onafhankelijkheid van het land. De vergelijking wordt gemaakt met de partizanen in de Sovjet-Unie, Joegoslavië, Griekenland en Corsica, waar ze de nazi's via gewapende guerrilla-acties zware verliezen kunnen doen leiden. Nogmaals wordt gewezen dat de partizanen enkel het volk willen helpen tegen plundering, uithongering, deportatie en marteling. Via executies willen ze het land zuiveren en de vermoorde patriotten wreken. Voorts wordt er op gewezen dat de uitroeiing van verraders in overeenstemming is met de wil van de wettige regering en wordt de collaboratie een moordenaarsbende genoemd.⁵⁹⁰

In juli verschijnt het reeds aangehaalde pamflet *Wie niet hooren wil moet voelen*, een waarschuwing aan het adres van woekeraars die zich ten koste van de hongerige bevolking trachten te verrijken, hierin verdedigen de partizanen hun overvallenacties als zijnde enkel gericht tegen onvaderlandse elementen.⁵⁹¹ In dezelfde maand, met het vlugschrift *Eendracht maakt macht* roepen de partizanen op om beroep te doen op de nationale eenheid van de bevolking en roepen ze deze burgers op om de strijd nog te versterken.⁵⁹² De boodschap wordt versterkt met uittreksels van de afscheidsbrieven van enkele gefusilleerde partizanen. Voorts wordt nogmaals de vergelijking gemaakt met de andere partizanenlegers in Europa. Veel nadruk wordt gelegd op het aandeel van de Russische partizanen in de overwinningen van het Rode Leger, ook de verwezenlijkingen van Tito's partizanen in Joegoslavië die het nazileger met succes bevochten worden in de verf gezet. De vergelijking wordt gemaakt met de partizanen in Frankrijk, die hier en daar successen boeken in het verdrijven van de nazi's uit enkele dorpen en een grote bijdrage verlenen aan de oprukkende geallieerde legers. Er

⁵⁸⁸ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, bijlage 2, *De partizanen zijn de bondgenoten van de boeren*, mei 1944.

⁵⁸⁹ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, bijlage 11, *De taak en de betekenis der partizanen*, mei 1944.

⁵⁹⁰ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, bijlage 3, *Wie zijn de ware bandieten en terroristen*, juni 1944.

⁵⁹¹ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, bijlage 5, *Wie niet hooren wil moet voelen*, juli 1944.

⁵⁹² FOO/PC/11794, doss. J. Devries, bijlage 8, *Eendracht maakt macht*, juli 1944.

wordt de Limburgers gevraagd deze voorbeelden te volgen door een grote rol te spelen in de hulp aan de geallieerde bevrijdingsplannen. Tevens wordt weer gewezen op het feit dat de partizanen geenszins een communistische organisatie zijn, dit zou een door de bezetter aangevoerde mythe zijn die geenszins aan de realiteit beantwoordt:

‘Het volk weet ook dat de partizanen niet een uitsluitend Kommunistische maar wel een nationale en patriottische organisatie vertegenwoordigen, waarin alle hardnekkige Belgen, zonder onderscheid van politieke of godsdienstige opvatting verenigd zijn. De leuze luidt: ‘eendracht maakt macht’ ‘zij zijn niet de ondergrondse gevechtsgroep van een of andere partij, maar de nationale strijdformatie van alle Belgen die bezielde zijn door de onverzettelijke wil om de vijand te bestrijden (...) Katholieken en kommunisten, samen met andersdenkenden, reiken elkaar broederlijk de hand in de rangen der partizanen en strijden schouder aan schouder tegen den gemeenschappelijken vijand. Een groot aantal partizanen zijn overtuigde christenen.’⁵⁹³

Wederom in juli wordt tevens in een oproep aan de landelijke bevolking, *Ons volk moet en zal eten hebben*, de uithongeringpolitiek van de bezetter aan de kaak gesteld en wordt gevraagd alle krachten te verzamelen om te beletten dat de oogst in handen van de bezetter zou vallen. ‘Terwijl de arbeiders en boeren onderling vechten voor het magere been, gaat de bezetter met de vette brokken aan de haal’, het gaat om een oproep aan de boeren en de arbeiders om hand in hand te vechten tegen de bezetter en deze te beletten hun brood en rechtmatig bezit weg te roven. De bevolking wordt aldus duidelijk gewezen op hun slachtofferrol in deze situatie.⁵⁹⁴ Dezelfde maand nog verschijnt ook het vlugschrift *De partizanen aan de arbeiders* waarin opgeroepen wordt de sabotageacties in de fabrieken uit te breiden en de partizanen te verwoegen in de gewapende strijd. De arbeiders worden gevraagd de productie en het verkeer lam te leggen om zodoende het Duitse oorlogsapparaat in elkaar te doen storten. Tevens wordt de arbeiders duidelijk gemaakt dat zij in de eerste plaats onder de honger en de ellende te leiden hebben en wordt hen opgedragen de collaborerende boeren te

⁵⁹³ *Idem*.

⁵⁹⁴ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, bijlage 7, *Ons volk moet en zal eten hebben*, juli 1944.

plunderen en hun koolzaadvelden te vernietigen.⁵⁹⁵ Terzelfdertijd wordt in *De partizanen en de boeren* een hand gereikt aan de boeren en wordt hen duidelijk gemaakt dat ook zij slachtoffers van de nazistische uitbuitingspolitiek zijn.⁵⁹⁶

Een maand later, in augustus 1944, verschijnt het pamflet *Leve onze vaderlandslievende boeren*, waarin weeral de vorming van een nationaal eenheidsblok gepropageerd wordt. De partizanen vragen de hulp aan de boeren om de controleurs van de voedingscorporatie terecht te stellen en hun oogst enkel aan het volk van de hand te doen.⁵⁹⁷ Terzelfdertijd verschijnen meerdere vlugschriften aan de Rijkswachters, de magistratuur en het, reeds aangehaalde pamflet aan de geestelijken van Limburg om ook hen op te roepen de strijd op te nemen en te verheviggen tot de bezettende macht verslagen is. Tevens wordt dan het vlugschrift *De patriot die thans den gewapenden opstand niet voorbereidt, verdient dezen naam niet* uitgegeven, waarin Devries de verzetsdaden van het Sovjetvolk wederom verheerlijkt en de ultieme oproep richt om de wapens op te nemen en de geallieerden te steunen in het ten gronde richten van de bezetter.⁵⁹⁸

Deze vlugschriften geven blijk van wat de partizanenbeweging tot doel heeft. Alle krachten, arbeiders, boeren, overheidsfunctionarissen en de geestelijkheid verzamelen om de strijd tegen de bezetter te voeren teneinde de nationale onafhankelijkheid terug te winnen. Steevast worden deze groepen op hun rol als slachtoffer van de bezetting gewezen en wordt de nadruk gelegd op de uitbuitingspolitiek en terroristische handelswijze van de bezetter. Bovendien wordt de bevolking opgeroepen mee te helpen in het identificeren en liquideren van collaborateurs en het opvoeren van de sabotage om de Duitse economie ten gronde te richten. Ook valt op dat de Limburgse partizanen zich graag vereenzelvigen met buitenlandse voorbeelden uit Zuidoost-Europa, Frankrijk en de Sovjet Unie, zo geven ze zichzelf een plaats in het internationale conflict en legitimeren ze hun daden door middel van voorbeelden uit het buitenland. Bovendien wordt niet ontkent dat het initiatief voor de partizanenstrijd bij de KPB ligt, echter wordt er op gedrukt dat de rangen open staan voor iedereen en de communistische elementen slechts een miniem aandeel in de partizanenbeweging uitmaken.

⁵⁹⁵ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, bijlage 6, *De partizanen aan de arbeiders*, juli 1944.

⁵⁹⁶ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, bijlage 9, *De partizanen en de boeren*, juli 1944.

⁵⁹⁷ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, bijlage 14, *Leve onze vaderlandslievende boeren*, augustus 1944.

⁵⁹⁸ FOO/PC/11794, doss. J. Devries, bijlage 16, *De patriot die thans den gewapenden opstand niet voorbereidt, verdient dezen naam niet*, augustus 1944.

2.2.2.3.7. Overval op de Landbouw- en voedingscorporatie

De meest in het oog springende verwezenlijking van de propaganda- en sabotageactiviteit is ongetwijfeld de overval op de Landbouw en Voedingscorporatie te Borgloon. Deze organisatie is verantwoordelijk voor het verzamelen van de landbouwopbrengsten van de omwonende boeren. Elke boer krijgt maandelijks formulieren toegezonden en is verplicht daarop de gegevens over de opbrengsten van zijn land in te vullen.⁵⁹⁹

Via een jonge partizaan die werkzaam is bij de corporatie hadden de partizanen beschikking over de sleutel van het gebouw. In mei 1944 halen de partizanen er alles weg, schrijfmateriaal, omslagpapier en documentatie over leveringen van de landbouwopbrengsten worden meegenomen. Op bevel van Ghyselinck wordt het volledige archief overgemaakt aan Devries, die de opdracht krijgt het te onderzoeken, te schiften en het voor de weerstand onbruikbare gedeelte te vernietigen. Vervolgens worden de leveringsformulieren per post naar de boeren teruggezonden. Op de achterkant van de formulieren staat de reeds vermelde tekst van *De partizanen zijn de bondgenooten van de boeren* gedrukt. Hierdoor krijgen ze het bewijs in handen dat de bezetter de controle over de productie verloren is en dat de boeren zich kunnen verzetten tegen de uithongeringspraktijken.⁶⁰⁰ Dit resulteert in een oprisping van enthousiasme bij de boeren en dientengevolge boden ze de partizanen op alle gebied hun diensten aan.

De partizanen weten dus door allerlei acties hun aanhang bij de patriottische burgers te verstevigen, het gevolg is een enorme toename van het aantal leden. Dit blijkt uit een rapportage aan het nationaal commando van juli 1944.⁶⁰¹ Het korps zal tegen dan 84 manschappen tellen. Volgens Bouveroux zou deze snelle stijging ook het grote aantal liquidaties tijdens de maanden juli en augustus kunnen verklaren. Hij stelt namelijk dat iedere rekrut alvorens toegelaten te worden bij de organisatie een collaborateur dient te liquideren om te verzekeren dat het niet om een infiltrant zou gaan.⁶⁰² Deze handelwijze wordt echter door Devries ten stelligste in alle mogelijke toonaarden tegengesproken en door hem als een flagrante van de pot gerukte leugen bestempeld.⁶⁰³ Wat er ook van waar is, vast staat dat in deze laatste twee maanden van de bezetting een ware burgeroorlog zal uitbreken in het anders zo vreedvolle katholieke Limburg. Het VNV zal zoals gesteld haar leden willen verdedigen

⁵⁹⁹ SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

⁶⁰⁰ FOO/RC/33674, doss. J. Devries, Verklaring J. Devries, Parijs, 19/12/1950.

⁶⁰¹ SOMA/AAMIC53, Rapportage Korps 069 aan nationaal commando PA, Juli 1944.

⁶⁰² BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 161.

⁶⁰³ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

tegen de tegenterreur van de partizanen. In wat volgt zullen we kort de aan- en afloop van deze escalatie bespreken.

2.3. TEGENTERREUR EN TERREUR: DE COLLABORATIE SLAAT TERUG

Tegenterreur, een zwaar beladen term. Bouveroux spreekt over de terreur van de partizanen en de tegenterreur van de collaboratie. Dit impliceert echter dat de partizanen de spiraal van terreur op gang hebben getrokken. In feite dienen deze termen omgedraaid te worden. De bezettende overheid houdt, met medewerking van zijn collaborateurs, een op terreur gebaseerd politiek systeem in stand. Politieke dissidenten worden van in het vroege begin van de bezetting gearresteerd, meestal gemarteld om informatie los te krijgen en daaropvolgend zonder enige vorm van eerlijk proces naar concentratiekampen gestuurd of geëxecuteerd. Als we naar Bruno De Wever terreur beschrijven als een manier om ‘niet alleen de politieke vijand te treffen door fysieke liquidatie maar evenzeer de medestanders schrik aan te jagen zodat ze eventueel hun politieke engagement zouden opgeven’ kunnen we niet anders dan besluiten dat het de Duitse bezetter en al diegene die hierbij meewerkte zich schuldig maken aan terreur.⁶⁰⁴ Het valt niet te ontkennen dat deze definitie eveneens van toepassing is op de acties van de partizanen, maar aangezien de Duitse terreur als eerste aanwezig is, verkiezen wij het gebruik van de term tegenterreur voor de acties van de partizanen. Daartegenover noemen we de reactie van het VNV op de tegenterreur van de partizanen simpelweg terreur, daar deze groepering met zijn acties slechts de terreur die reeds door haar en de bezetter werd gehanteerd verscherpt naar een directer gewelddadig niveau. Waar Bouveroux stelt dat de Duitse represailles in Limburg pas voorkomen nadat de partizanen moorden hadden gepleegd, kunnen wij de aanhouding, marteling en deportatie naar concentratiekampen van de tientallen partizanen en leden van het onafhankelijkheidsfront in juni 1942 bovenhalen. De stelling dat de partizanen de terreurgolf begonnen zijn houdt bijgevolg geen steek.

Het repressieve klimaat dat door het VNV wordt geschapen heeft tot gevolg dat verzet tegen de bezetter levensgevaarlijk kan zijn. Het VNV heeft hier een zeer grote rol in te spelen, uit geheime instructies van Limburgs gouvsecretaris Marcel Nuyts blijkt er opdracht gegeven te zijn om iedere kritische stem op te lijsten, om deze personen op het gepaste moment uit te

⁶⁰⁴ DEWEVER, *Greep naar de macht*, 580.

schakelen.⁶⁰⁵ Het VNV staat dus duidelijk aan dezelfde kant van de bezetter wat betreft hun visie op politieke dissidenten. Dit schept voor verzetslieden een erg gevaarlijk klimaat daar zoals gesteld in de meeste gemeenten VNV-ers hoge postjes toegedeeld gekregen hebben, het gevaar komt dus van zeer dichtbij en is overal aanwezig. Opposanten weten niet meer wie al dan niet te vertrouwen is en kunnen bij ieder verkeerd woord in de problemen komen.

Het zal in dit klimaat zijn dat de partizanen in mei 1943 zullen richten op de liquidatie van collaborateurs. De eerste golf van aanslagen zal tot januari duren en ten einde gebracht worden door de massale arrestaties van de Sipo/SD onder leiding van Max Günther. Een tweede golf zal beginnen wanneer 24 van deze gearresteerde partizanen in april 1944 terecht gesteld worden. Vanaf juli 1944 zal het conflict twee maanden lang de proporties van een burgeroorlog aannemen daar de collaboratie beslist om zelf terreuracties te voeren tegen de partizanen via de eigen militie.

2.3.1. PLOTSE EN HEVIGE UITBARSTING

In de winter van 1942-1943 zien we in België een escalatie van de terreur, een golf van aanslagen overspoelt het land en ook Verbelen begint politieke moorden uit te voeren. In Limburg zal er op dat moment nog géén politieke moord gebeurd zijn, pas op 27 mei 1943 zal de eerste dodelijke aanslag plaatsvinden. Deze rust in Limburg stond in scherp contrast met Leuven en Brussel waar in 1942 reeds onrust merkbaar was. Even plots als hevig zal het geweld zich echter ook in Limburg manifesteren.⁶⁰⁶

Echter is reeds vooraleer de Limburgse partizanen hun eerste schot gelost hebben tegen een verrader de collaboratie bezig met de uitbouw van zijn repressiemechanismen. Gerard Romsée heeft reeds in februari 1943 Emiel Van Coppenolle tot commandant van de Rijkswacht benoemd, speciale groepen voor actie en inlichtingendiensten van VNV-ers en de Zwarte Brigade zijn reeds door Hendrik Elias opgericht in nauwe samenwerking met de Sipo/SD. Deze speciale groepen worden door Limburgs gowleider Theo Brouns en gouverneur Jef Lysens in Limburg reeds geïnstalleerd omstreeks 1942.⁶⁰⁷ De Zwarte Brigade is vanaf die tijd duidelijk zichtbaar in het straatbeeld, wie een verkeerd woord er tegen zegt, loopt het risico in de problemen te komen.⁶⁰⁸ Aanvankelijk worden deze Nieuwe Orde elementen niet op veel vijandigheid onthaald door het gros van de bevolking. Het zal pas met

⁶⁰⁵ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 41.

⁶⁰⁶ *Ibidem*, 42.

⁶⁰⁷ STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 166.

⁶⁰⁸ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

de opeising van de kerkklokken en de verplichte tewerkstelling zijn dat de globale afkeer van de bevolking tegen de collaboratie grote proporties begint in te nemen.⁶⁰⁹

2.3.2. 27 MEI 1943, EERSTE GOLF VAN TEGENTERREUR

Op 27 mei 1943 wordt te Diepenbeek Zwarte Brigademan Jozef Zwerts doodgeschoten, dit is officieel de eerste dodelijke aanslag van de partizanen.⁶¹⁰ Met deze aanslag zou de spiraal van geweld zijn aanvang nemen. In Zuid Limburg zullen de meeste daders van aanslagen afkomstig zijn uit Tongeren en Wellen, zij verplaatsen zich voortdurend daar er een prijs op hun hoofd staat, door deze mobiliteit zullen de aanslagen een grote geografische spreiding kennen.⁶¹¹ In de volgende maanden worden nog 7 leiders gedood, waaronder de achttienjarige Wellense NSJV-leider Roeland Lanoote en enkele weken later diens opvolger, de twintigjarige Clement Peyffers.⁶¹² Deze eerste golf van geweld zal tot Januari duren en 36 dodelijke slachtoffers maken, waarvan 23 VNV-ers.⁶¹³

Het opvallende is dat de bevolking nauwelijks reageert op de aanslagen. De collaboratie had bij de bevolking gaandeweg haar krediet verloren wegens het overnemen van vele bestuursposten. Bovendien gaat de Duitse bezetting steeds zwaarder doorwegen en laat zoals gesteld de voedselbevoorrading veel te wensen over.⁶¹⁴ Nogmaals wijzen we op het belang van de verplichte tewerkstelling waardoor de bres tussen de bevolking en de bezetter, zijn aanhangers inclusief, minder en minder overbrugbaar is geworden. De vervreemding tussen de bevolking en de collaborerende minderheid zal tegen eind 1943 zulk een proporties aannemen, dat er bij eerstgenoemde zeker sprake kan zijn van een apathie jegens de aanslagen op de medewerkers van de bezetter.⁶¹⁵

In december 1943 zal de geweldsgolf een eerste hoogtepunt kennen, 10 VNV-ers en 2 sympathisanten worden gedood en vier overleven een aanslag. De terreur blijkt effectief, vele VNV-ers voelen zich als opgejaagd wild en nemen na doodsbedreigingen ontslag. Anderen zullen hun ontslag aanbieden uit protest tegen het zwakke optreden van de VNV-leiding.⁶¹⁶ Het zijn immers vooral kleinere collaborateurs die het mikpunt worden van aanslagen, de vooraanstaanden ontsprongen meestal de dans. Het is vanuit deze groep, de basis van de partij

⁶⁰⁹ STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 166.

⁶¹⁰ (De dader is nooit gevonden, echter hebben wij uit verscheidene bronnen die anoniem wensen te blijven kunnen vernemen dat de aanslag door een vooraanstaand partizaan met schuilnaam 'Louis' zou zijn uitgevoerd.)

⁶¹¹ SCHOENMAKERS, *Een gevaarlijke tijd...*, 236.

⁶¹² DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 42.

⁶¹³ SOMA/AA1825/C-R-A, Interview met J. Bouveroux door M. De Wilde, 9/01/1987, band 3.

⁶¹⁴ WOLLANTS (e.a.), *Russische partizanen WOII...*, 217.

⁶¹⁵ BOECKX, 'Politiek geweld tijdens de bezetting...', 183.

⁶¹⁶ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 43.

dat de vraag zal ontstaan om represaillemaatregelen te nemen. Maandenlang wordt reeds door de leden bij Brouns aangedrongen om beschermingsmaatregelen, bijvoorbeeld door het verdelen van vuurwapens om zich bij hinderlagen te verdedigen. Door het hoge aantal overvallen is immers een ware angstpsychose ontstaan bij de VNV-leden en deze voelen zich allerminst beschermd door haar leiding.⁶¹⁷

Om te vermijden dat het VNV volledig leeg zal lopen dienen er dringend maatregelen genomen te worden. Theo Brouns schrijft reeds in november een brief naar Elias waar deze de terreur aanklaagt en waarschuwt voor de catastrofale gevolgen die deze geweldgolf op de leden zal kunnen hebben, hij vraagt uitdrukkelijk voor tegenmaatregelen en wapens.⁶¹⁸ In december stelt hij de inzet van eigen weerformaties voor aan Elias, deze is daar niet meteen happig op maar stuurt uiteindelijk 150 Hilfsfeldgendarmen vanuit Antwerpen en de Sipo/SD met Max Günther naar Limburg.⁶¹⁹ De Hilfsfeldgendarmen zullen samen met Limburgse vrijwilligers en Vlaamse wachters onder leiding van de Feldgendarmerie hun partijgenoten komen beschermen en wegcontroles houden.⁶²⁰ Deze zullen echter niet veel kunnen verwezenlijken, het zal vooral Max Günther, met zijn ervaring als partizanenjager, zijn die de geweldsgolf tijdelijk kan stilleggen. Zoals gesteld zal hij ernstige slagen toebrengen aan de partizanen, die zich van dan af tot april relatief rustig zullen houden om te recupereren van de toegebrachte slagen. Waar Elias eind januari in Hasselt op een toespraak komt vertellen dat 70% van de daders van de aanslagen aangehouden zijn en terechtgesteld zullen worden, blijkt dat slechts van een miniem deel van de aanslagen de ware dader bekend is. Elias weet de VNV-leden tijdelijk gerust te stellen en roept op om geen *oog om oog, tand om tand* methoden toe te passen, hij roept zijn leden op om niet over te gaan op terreur tegen de partizanen.⁶²¹ Echter zal het VNV wel de zwarte brigade achter de hand houden om in geval van nood geweld te kunnen gebruiken.⁶²²

2.3.3. RUSTIG TOT APRIL

De periode tussen midden januari en april 1944 zullen heel wat rustiger verlopen, hier en daar vinden aanslagen plaats maar er is geen sprake van systematisch geweld, een groot deel van de partizanen is immers door de SD gearresteerd. Belangrijk in deze periode is tevens het feit

⁶¹⁷ SOMA/AA1825/C-R, Interview met J. Ooms door M. De Wilde 11/02/1982, band1.

⁶¹⁸ PAL/OO/6/42, Brief van VNV-gouwleider T. Brouns aan VNV-leider H. Elias, Hasselt, 17/11/1943.

⁶¹⁹ WOUTERS, N., *Oorlogsburgemeesters 40/44: lokaal bestuur en collaboratie in België*, Tielt, 2004, 549.

⁶²⁰ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 44.

⁶²¹ *Ibidem*.

⁶²² SOMA/AA1297/483/1 Voordracht J. Bouveroux betreffende het VNV te Limburg en (tegen)terreur, (s.d.).

dat de bezetter aan de Belgische justitie in januari 1944 opnieuw toestemming geeft om onafhankelijk te opereren, dus in geval van politieke moorden. Voorheen dient bij deze gevallen de magistratuur de zaak over te geven aan de Duitse instanties.⁶²³ De reden hiervoor is dat de Belgische justitie kan optreden tegen het banditisme dat naast de verzetsbewegingen heel wat overvallen pleegt. Op vlak van acties van het verzet is de magistratuur echter niet happig om in te grijpen, magistraten bleven er alles aan doen om verdachten uit Duitse handen te houden, nauwelijks worden onderzoeken ingesteld naar de daders. Een begrijpelijke houding, rekening houdende met de Duitse bestraffingsmethoden.⁶²⁴ Bovendien is de magistratuur een van de weinige instanties waar het VNV in Limburg geen postjes heeft kunnen regelen. De verhouding met de Tongerse magistraten kan als vijandig worden beschouwd en deze weigeren gedurende de bezetting met het VNV samen te werken.⁶²⁵

De *modus vivendi* waarvan sprake is tussen de Belgische magistratuur en de Duitse bezetter kent echter abrupt een einde op 4 april 1944, wanneer het OKW beslist dat enkel nog Duitse krijgsraden bevoegd kunnen zijn voor vervolging van verboden wapenbezit en wapengebruik. Het gevolg hiervan is dat de Belgische justitie zichzelf onbevoegd verklaart voor wapendelicten en de samenwerking van politie en Rijkswacht in de bestrijding van banditisme wordt beëindigd.⁶²⁶ De Belgische justitie zal zichzelf voortaan volkomen passief opstellen bij onderzoek naar wapendragers, de partizanen hebben voortaan weinig meer te vrezen van de politiediensten, dit is een grote factor die het geweld terug doet oplaaien.

Een andere, veel belangrijker factor, is de enorme provocatie van de bezetter door midden april over heel de provincie affiches op te hangen van de 24 geëxecuteerde partizanen.⁶²⁷ Zoals reeds besproken reageren de partizanen woedend, ze beloven hun doden te zullen wreken.

2.3.4. TWEEDE GEWELDSGOLF

In de maand april 1944 zal de tweede terreurgolf inzetten, die maand zouden er 13 doden vallen aan collaboratiezijde, in de maand mei en juni respectievelijk 8 aanslagen waarvan 6 succesvol en 6 aanslagen met één dode.⁶²⁸ Onmiddellijk is daar Max Günther weer, hij houdt enkele grootscheepse razzia's met twee dode partizanen tot gevolg. Een nieuw hoogtepunt zal

⁶²³ *Ibidem*, 11.

⁶²⁴ *Ibidem*, 10.

⁶²⁵ SCHOENMAKERS, *Een gevaarlijke tijd...*, 220.

⁶²⁶ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 45.

⁶²⁷ *Ibidem*, 46.

⁶²⁸ SOMA/AA1297/483/1 Voordracht J. Bouveroux betreffende het VNV te Limburg en (tegen)terreur, (s.d.), 13.

bereikt worden in juli met 16 dodelijke aanslagen, duidelijk wordt gehoor gegeven aan de oproepen van de partizanen om de collaboratie strenger aan te pakken.

Op 7 juli vindt in Wellen een aanslag plaats met ernstige gevolgen. In deelgemeente Vrolingen worden de gebroeders Nulens, die daar hun schuilplaats hebben in een boerderij, gewaarschuwd voor de aanwezigheid van enkele Duitsers en ene Löfler, Feldgendarm en controleur van de land- en voedingscorporatie. Löfler was een gehaat persoon in de buurt en zou die middag langskomen om de varkens bij de Vrolingse boeren te komen controleren.⁶²⁹ De broers, die dachten dat zij hen tevens kwamen zoeken, grijpen naar hun wapens en stellen zich op langs de straat achter een hoop stenen.⁶³⁰ De broers wachten tot de wagen voorbij zal rijden, doch deze had een andere weg genomen en in de plaats komt er een tijd later een dure luxewagen met zes inzittenden voorbijgereden. Wat volgt zal volgens Bouveroux een van de gruwelijkste bloedbaden tijdens de bezetting zijn.⁶³¹ De broers Nulens openen het vuur en blijven schieten tot de wagen stil staat. Gevolg; drie doden, twee zwaar- en een lichtgewonde. Het blijken leden van de Devlag te zijn, die komen ronselen voor de Langemarck brigade. Remi Nulens zal achteraf bekennen geen idee te hebben gehad over wie zich in de wagen bevond, het duo had zich van auto vergist.⁶³² Opvallend is de volkomen passiviteit van de bevolking van Vrolingen, niemand van de omwonenden zal zich om de propagandisten bekommeren.⁶³³

De gevolgen zullen niet te overzien zijn. Enkele uren later arriveren tientallen zwaar bewapende Devlag-militanten in Vrolingen, ze eisen wraak en beginnen deur aan deur iedere mannelijke inwoner van het gehucht uit de huizen te sleuren. 350 man wordt verzameld op een weide enkele tientallen meters verwijderd van de plaats van de aanslag. Op iedere hoek worden mitraillettes opgesteld, er moesten en zouden doden vallen. Niet iedereen van de Devlag was het eens met dit grote aantal en na overleg wordt besloten de helft van de mannen te laten gaan. De voorbereidingen om te beginnen schieten worden echter abrupt verstoord door de aankomst van een aantal Wehrmachtsoldaten, deze zijn woedend en sturen de Devlag-militanten met zware bedreigingen huiswaarts, de Duitse soldaten bieden hun excuses aan bij de toegestroomde bevolking van Vrolingen en iedereen kon vrijelijk beschikken, een enorm drama was vermeden.⁶³⁴

⁶²⁹ Interview met 'Jaak', 1/07/2013.

⁶³⁰ SOMA/AA1825/C-R, Interview met R. Nulens door M. De Wilde, 28/09/1984, band 2.

⁶³¹ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 136.

⁶³² SOMA/AA1825/C-R, Interview met R. Nulens door M. De Wilde, 28/09/1984, band 2.

⁶³³ STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 99.

⁶³⁴ Interview met 'Jaak', 1/07/2013.

Hieruit blijkt de spontaniteit van de acties van de partizanen, die geenszins opdracht hebben gekregen de auto aan te vallen en bovendien niet eens op de hoogte zijn van de identiteit van de inzittenden. Hieruit blijkt ook de grimmige represaillesfeer die op dat moment in het zuiden van Limburg heerst. Echter heeft deze aanslag veel grotere gevolgen, het gebeuren komt uiteraard ook leider Van de Wiele ter ore en deze beslist om Verbelen's veiligheidskorps naar Limburg te sturen waar deze tot bloedige terreuracties over zal gaan. Het gevolg is meteen duidelijk, op 12 juli nemen Verbelen's stoottroepen in Hasselt vrederechter Frère te grazen.⁶³⁵ Twee dagen later worden in Zepperen de lijken van twee Wellense slachters teruggevonden.⁶³⁶ Tot in augustus zal dit veiligheidskorps in Limburg massaal aanwezig zijn.⁶³⁷

Het grootste gedeelte van de partizanendoelwitten zijn VNV-ers of sympathisanten en vanaf juli dus ook enkele leden van de DeVlag. Een ommekeer bij het VNV zal bereikt worden bij de dodelijke aanslag op arrondissementsleider Antoon Ariën. Deze is een gekend terreurbestrijder en neemt zelfs persoonlijk deel aan de opleiding tot Hilfsfeldgendarm. Met zijn collega Lode Huygen, arrondissementsleider van het zuidelijke deel van de provincie en gouvcommandant van de VNV-militie voeren ze actieve strijd tegen de partizanen. Zij, en vele andere VNV-ers werken erg nauw samen met de Sipo/SD.⁶³⁸ Op de begrafenis van Ariën op 22 juli zal de beslissing genomen zijn om ook met het VNV een terreurcampagne tegen de partizanen te starten. Elias is daar immers ook aanwezig en de aanslag zou bijgevolg van doorslaggevend belang zijn voor de VNV-top om tot de *inzet*, zoals ze hun terreurcampagne noemen, over te gaan.

Enkele dagen nadien, op 27 juli, stuurt Brouns aan Elias een ultimatum waarin hij met collectief ontslag van de Limburgse VNV-leiding dreigt indien de beloofde maatregelen nog lang uit zullen blijven. Elias kan zich dat niet veroorloven wegens de stevige concurrentie van de DeVlag die de Limburgse VNV wel eens van de troon zal kunnen stoten en geeft toestemming om een verweerkorps op te richten.⁶³⁹ Diezelfde dag nog beleggen Brouns en Huygen een vergadering te Hasselt met de Limburgse kern van de Zwarte Brigade omtrent de inrichting van zulk een verweerkorps. Vijftig zwarte brigademannen zullen zich kandidaat stellen.⁶⁴⁰ De inzet zal een tweedelig doel hebben. Ten eerste controle en aanwezigheid in het

⁶³⁵ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 147.

⁶³⁶ RUTTEN, *Markante feiten...*, 215.

⁶³⁷ SOMA/AA1297/483/1 Voordracht J. Bouveroux betreffende het VNV te Limburg en (tegen)terreur, (s.d.), 14.

⁶³⁸ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 46.

⁶³⁹ SOMA/AA1825/C-R-A, Interview met J. Bouveroux door M. De Wilde, 9/01/1987, band 5.

⁶⁴⁰ DE WEVER, B., 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg 1933-1944', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 50 (1995), 47.

straatbeeld om angst te bezorgen aan de partizanen en deze terug te dringen. Ten tweede het actief proberen op te sporen van deze verzetslieden.⁶⁴¹

Enkele dagen nadien, op 7 augustus wordt met bovenstaande vrijwilligers, Lode Huygen en Max Günther een nieuwe vergadering belegd. Beslist wordt de groepering de benaming DM-P (Dietse Militie-Politie) te geven. De vrijwilligers worden in vijf groepen verdeeld en verspreid over de hele provincie. De terreurcampagne van het VNV gaat nu officieel van start, in nauwe samenwerking met en onder bescherming van de Sipo-SD kan de partizanenjacht nu echt beginnen.⁶⁴² De DM-P zou niet enkel in Limburg opgang maken, Elias en de commandant-generaal van de DM roepen in augustus alle weerbare mannen tot 45 jaar op om zich voor de DM-P aan te melden. Naar analogie met de totale militarisering van Rex vindt dit nu ook bij het VNV plaats. De DM-P staat onder strikt partijbevel en zal overal nauw verbonden zijn met de Gestapo, waar zij tevens hun arrestanten aan uitleveren.⁶⁴³

2.3.5. AUGUSTUS: DE LAATSTE OORLOGSMAAND

Augustus zal voor een nieuw record van het dodental zorgen. De terreurcampagnes van de Nieuwe-Ordepartijen zullen niets uithalen, integendeel, het verzet zal alsmaar heftiger worden. Bovendien geraakt in de loop van augustus het VNV de beheersing kwijt over haar DM-P en kan de verdere escalatie niet meer controleren.⁶⁴⁴ Bovendien sturen ze nog een circa honderd man sterke Vlaamse Wachtbrigade naar Limburg, doch deze zal slechts een week daar blijven aangezien zij beginnen met afpersing en zich dus niet houdt aan de opdracht van opsporing en controle.⁶⁴⁵ Nog een probleem is dat de collaboratiegroepen regelmatig op pad gaan om persoonlijke rekeningen te vereffenen, bovendien zit de haat tegen de partizanen zo diep ingebakken dat menig Zwarte Brigade-man niet wacht op een georganiseerd optreden tegen de partizanen maar individuele actie begint te ondernemen en tot moorden overgaan.⁶⁴⁶

Maar ook in formatie kunnen de groepen zich niet gedragen. Een groep die in Tongeren en Tessenderlo opereert tracht te Tongeren de Procureur des Konings te ontvoeren en te vermoorden. Deze heeft echter lucht gekregen van de plannen en weet te ontsnappen. Door tussenkomst van de VNV-burgemeester weet men de groep weg te sturen.⁶⁴⁷ Deze geeft

⁶⁴¹ SOMA/AA1825/C-R, Interview met J. Ooms door M. De Wilde 11/02/1982, band2.

⁶⁴² SOMA/AA1297/483/1 Voordracht J. Bouveroux betreffende het VNV te Limburg en (tegen)terreur, (s.d.), 15.

⁶⁴³ WOUTERS, *Oorlogsburgemeesters...*, 550.

⁶⁴⁴ *Ibidem*.

⁶⁴⁵ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 48.

⁶⁴⁶ SOMA/AA1825/C-R-A, Interview met J. Bouveroux door M. De Wilde, 9/01/1987, band 6.

⁶⁴⁷ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 47.

hierover heftige kritiek bij Brauns, en hij zal niet de enige zijn. Vele VNV topfunctionarissen, Gerard Romsée inclusief, vinden het optreden van de DM-P ver over de schreef gaan.

De uiteindelijke balans van de inzet is pover. Gedurende de drie weken dat de 55 militieleden actief zijn weten zij slechts 2 partizanen, waarvan één compagnie-chef, en drie Russen uit te schakelen. 59 Personen worden gearresteerd, daaronder bevinden zich slechts enkele partizanen, hiervan zullen negen niet terugkeren uit de concentratiekampen. Bovendien worden drie Russen neergeschoten. Als Huygen in een eindverslag stelt dat de partizanen op de aftocht zijn, blijkt dit geenszins te kloppen. Gedurende de inzet worden door het verzet, het BNB is inmiddels ook in actie geschoten, meer collaborateurs dan ooit het doelwit van dodelijke aanslagen, 21 personen worden gedood, grotendeels VNV-leden.⁶⁴⁸ De toestand kan beschouwd worden als een kleine burgeroorlog. Beide partijen zijn overgegaan tot minder goed doordachte of geplande liquidaties. De bevrijding tempert het geweld maar zal het niet meteen geheel doen ophouden.

2.4. DE PROBLEMEN ROND DE BEVRIJDING

De bevrijding zal in Zuid-Limburg in sneltempo geschieden, de partizanen zullen geen grote militaire rol spelen wegens chronisch wapengebrek. Wel zullen ze doorheen Zuid-Limburg paraderen als waren zij de bevrijders van de streek. De pacificatie zal niet van een leien dakje lopen, tijdens de eerste Bevrijdingsdagen zullen nog enkele collaborateurs geliquideerd worden en dit zal de partizanen achteraf zowel juridische- als imagoproblemen bezorgen. Tevens weigeren ze in eerste instantie resoluut hun wapens in te leveren en willen ze graag deelnemen aan de uitvoering van het gezag en de ordehandhaving. Eens de situatie onder controle zullen enkele boevenbendes, waar ook enkele Zuid-Limburgse partizanen deel van uit maken, de streek tot twee jaar na de oorlog onveilig maken daar zij van geen ophouden wilden weten eens ze de smaak van overvallen in de mond hadden gekregen.

2.4.1. DE BEVRIJDING IN ZUID-LIMBURG

Wanneer op 2 september 1944 de eerste troepen de Belgische zuidgrens overschrijden zijn de Duitsers langs alle wegen op de vlucht. De partizanen besluiten zich te mobiliseren en te bewapenen met alles wat voorhanden is. De beslissing valt om te concentreren rond Wellen,

⁶⁴⁸ *Ibidem*, 48.

vanwege de centrale ligging tussen Tongeren, Sint-Truiden en Hasselt.⁶⁴⁹ Nu pas beseffen de partizanen pas echt hoe machteloos ze staan: velen onder hen geraken niet gemobiliseerd vanwege het gebrek aan wapens. Anderen moeten ‘vanwege beroepsverplichtingen’ thuis blijven. Deze worden vervangen door jonge leden van de PM, die de ervaring met wapentuig missen. Bovendien komen nieuwe leden zich met tientallen tegelijk aanmelden om de laatste dagen de strijd tegen de terugtrekkende bezetter te voeren.⁶⁵⁰

Op dinsdag 5 september beslist het korpscommando alle leden te verzamelen op een grote hoeve te Gors-op-Leeuw en in het Bellevue-kasteel een eindje verderop. Dezelfde avond staat iedere compagnie daar paraat. De partizanenkern is op dat moment bijna voltallig aanwezig, Ghyselinck spreekt over eenentwintig man. De tientallen nieuwe leden worden met een stoomcursus klaargemaakt voor een eventuele confrontatie met de Duitse troepen. In de tuin van het kasteel worden de eerste lessen over wapens en militaire technieken gegeven. Echter wordt snel besloten het kasteel te verlaten daar de kans steeds reëel is dat de Duitsers zouden terugkomen. De partizanen worden bijgevolg over verschillende hoeven verspreid. Op donderdag 7 september wordt de streek inderdaad door Duitse infanteristen overspoeld. Die vestigen zich zelfs op de hoeven waar partizanengroepen verscholen liggen. De tactiek van de partizanen bestaat erin ongezien door de mazen van het net van de wegtrekkende Duitsers te glippen gezien zij dermate slecht bewapend zijn dat een rechtstreeks gevecht gegarandeerd tot een bloederige nederlaag zou leiden.⁶⁵¹

Die avond komt het bericht dat geallieerde tanks Wellen zijn binnengereden en het commando beslist iedere compagnie afzonderlijk naar de dorpskern te doen marcheren in ware strijdformatie, voorafgegaan door voorposten en beschermd door achterhoeden. De partizanen strijken met een veertigtal manschappen neer in het centrum van het dorp.⁶⁵² Daar nemen ze hun intrek in een leegstaand lokaal, *De Blauwe Schuur*. Daar recht tegenover woont de familie Vanmuysen. Deze worden verdacht de Nieuwe Orde gunstig gezind te zijn en worden samen met een vroedvrouw ter dood veroordeeld en buiten het dorp geliquideerd. Dit voorval wordt verderop uitvoeriger besproken. Hiernaast wordt aan het gemeentebestuur gevraagd om een delegatie van de partizanen voorlopig deel te doen nemen aan het bestuur tot de orde hersteld is.

De volgende dag, vrijdag 8 september, marcheren de partizanen naar het intussen bevrijde Borgloon, waar duizenden hen op het marktplein staan op te wachten. Ghyselinck

⁶⁴⁹ SOMA/AA1297/481/5, Actieverslag PA Korps Limburg door L. Ghyselinck, 7/09/1944.

⁶⁵⁰ STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 200.

⁶⁵¹ SOMA/AA1297/481/5, Actieverslag PA Korps Limburg door L. Ghyselinck, 7/09/1944.

⁶⁵² STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 197.

geeft een korte toespraak en maant de bevolking aan de democratie te herstellen. Stassen krijgt de opdracht met de gemeenteraadsleden te onderhandelen en maant ook hen aan de toestand van 1940 te herstellen. Geenszins wordt een poging gedaan de macht over te nemen.⁶⁵³ Wel staat Ghyselinck er op dat de posten in het stadsbestuur enkel worden opgevuld door inwoners die gedurende de oorlog niet met de bezetter hebben samengewerkt.⁶⁵⁴

Later die dag trekken de partizanen te voet verder naar Tongeren. Aan de stadspoorten aangekomen wachten hen een groep BNB-ers op die hen verbieden wapens te dragen. De partizanen lachen de eis weg, duwen de verzetslieden simpelweg opzij en marcheren verder naar het centrum van de stad, waar ze een klein defilé houden. Van daar af marcheren ze verder naar de Betho-hoeve even buiten het centrum en nemen daar in samenspraak met de pachter hun intrek.⁶⁵⁵ Die avond is het onrustig in de streek. Het alarm wordt gegeven dat de Duitsers terug komen. De partizanen, die weliswaar reeds een aantal zware wapens stiekem toegestoken hebben gekregen van oprukkende Amerikaanse soldaten zijn echter nog steeds te zwak bewapend om de rechtstreekse confrontatie met de vijand aan te gaan.⁶⁵⁶ De BNB, die de actie duidelijk beter heeft voorbereid, neemt wél een gevechtspositie in. De partizanen zullen daarentegen steeds proberen een rechtstreeks treffen te vermijden.

Tijdens de bevrijding ontstaat een waar machtsvacuüm. Op 7 september zullen de eerste tanks Hasselt binnenrijden en de dagen daarop zal ook de rest van Limburg bevrijd worden, met uitzondering de gebieden achter het Albertkanaal en de Zuid-Willemsvaart.⁶⁵⁷ Daar zullen de Noorderbataljons onder leiding van August Convens de geallieerden bijstaan in de gewapende strijd tegen de Duitsers die daar stand weten te houden tot eind september.⁶⁵⁸ In heel Limburg begint met de bevrijding de jacht op collaborateurs. De opgekropte emoties en woede van vier jaar Duitse bezetting komen vrij en de bevolking is in zulk een staat van euforie omwille van hun herwonnen vrijheid dat iedere menselijkheid aan de collaborateurs wordt onttrokken. Werkelijk alle gezag verdwijnt en noch de Belgische, noch de geallieerde instanties slagen er in vat op de situatie te krijgen. In veel gevallen zullen zelfs de gezagdragers en de ordediensten de jacht op, soms vermeende, collaborateurs niet enkel oogluikend toelaten maar zullen zij zelfs actief deelnemen aan de vergeldingsacties. Bovendien zijn de partizanen van mening over de legitimiteit te beschikken om een deel van

⁶⁵³ *Ibidem.*

⁶⁵⁴ SOMA/AA1297/481/5, Actieverslag PA Korps Limburg door L. Ghyselinck, 7/09/1944.

⁶⁵⁵ *Ibidem.*

⁶⁵⁶ SOMA/AA1297/481/5, Actieverslag PA Korps Limburg door L. Ghyselinck, 7/09/1944, 77.

⁶⁵⁷ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 194.

⁶⁵⁸ MDN/III/11576, doss. A. Convens Aanvraagformulier erkenning gewapend weerstand, Hasselt, 05/03/1948.

het gezag waar te nemen gedurende de woelige Bevrijdingsdagen en weinigen willen of kunnen hen daarin tegenhouden.⁶⁵⁹ Ook in Tongeren zullen de collaborateurs door het verzet opgespoord en gevangengenomen worden. De uitzinnige bevolking eist wraak en dit zal, zoals we verderop zullen bespreken, ook in Tongeren uit de hand lopen.

2.4.2. OPMERKELIJKE LIQUIDATIES IN WELLEN EN TONGEREN

Zoals gesteld is de bevolking uitzinnig gedurende de Bevrijdingsdagen. De streek baadt in wetteloosheid en de wettelijke gezagsdragers zijn ofwel afwezig, of niet in staat, of niet in de welwillendheid om de orde te handhaven. Dit machtsvacuüm zou tot enkele excessen leiden die het partizanenverzet na de oorlog in een slecht daglicht stellen. Te Wellen worden op de dag van de bevrijding drie mensen geliquideerd en de volgende dag zullen in Tongeren vijf vooraanstaande collaborators voor het vuurpeloton komen te staan. Tot maanden na de bevrijding zullen nu en dan collaborators de dood vinden. Een voorbeeld hiervan is de Wellense oorlogsburgmeester Neven.

2.4.2.1. DE BEVRIJDINGSLIQUIDATIES IN WELLEN

Wanneer op 7 september de partizanen Wellen binnenmarcheren wordt besloten van de overgangstoestand gebruik te maken om snel enkele rekeningen te vereffenen. Drie personen worden door de partizanen aangehouden en dezelfde avond in de beemden buiten het dorp geliquideerd.⁶⁶⁰ Voor de partizanen betreft het doorwinterde collaborators. Jozef Vanmuysen, hoofdonderwijzer, bracht tijdens de bezetting met zijn schooljeugd propaganda-bezoeken aan Duitsland, waar de Hitlerjugend voor de kinderen defileerden. Volgens Devries is dit niet minder dan propaganda met als doel de jeugd warm te maken voor de strijd aan het Oostfront. De vader van Jozef Vanmuysen, Louis Vanmuysen, zou volgens de partizanen gedurende de bezetting jongelui voor het de Waffen-ss hebben aangeworven. Het derde slachtoffer, Maria Neven zou als vroedvrouw veel gevoelige informatie hebben vergaard en doorgegeven aan postmeester en Devlag-militant Lanoote.⁶⁶¹ Haar dochter was tevens verloofd met de in augustus 1943 doodgeschoten Clement Peyffers, leider van het NSJV.⁶⁶² Deze motieven blijken voldoende om hen ter dood te veroordelen.

⁶⁵⁹ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 194.

⁶⁶⁰ BERTRANDS, M., *Max De Vries, Partizaan voor het leven*, Brussel, 2010, 66.

⁶⁶¹ *Ibidem*.

⁶⁶² BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 195.

Volgens Bouveroux spelen echter andere motieven met gemeentepolitieke achtergrond mee in het gebeuren.⁶⁶³ Hij neemt de stelling van Decamps over die in zijn studie over politieke aanslagen na de bevrijding een Rijkswacht onderzoek uit 1982 aanhaalt, waarin wordt gesteld dat een conflict over de benoeming van Vanmuysen tot schoolhoofd de werkelijke reden is geweest voor de liquidaties.⁶⁶⁴ Na nader onderzoek blijkt dat de Rijkswacht inderdaad concludeert dat de informatiebronnen ‘niet spreken van een terechtstelling door een weerstander op een collaborateur doch van een wraakactie met de gemeentepolitiek als oorzaak en achtergrond’. Zo wordt gesteld dat naast Vanmuysen ook Devries kandidaat zou zijn geweest voor deze felbegeerde functie en dat deze laatste om deze reden vermoedelijk tot liquidatie van voornoemde is overgegaan.⁶⁶⁵

Echter blijkt uit een afschrift van de gemeenteraadszitting in 1934, waarop toentertijd de benoeming van de nieuwe hoofdonderwijzer werd behandeld, dat slechts twee kandidaten naar deze functie aasden. Het ging om Jozef Vanmuysen en ene Frans Papy Nergens wordt melding gemaakt van een eventuele kandidatuur van Devries.⁶⁶⁶ Devries was bovendien op dat moment slechts 20 jaar oud en eerstejaarsstudent aan de universiteit. Hij heeft in 1934 geen enkele intentie om schoolhoofd te worden. De Rijkswacht heeft zich voor het onderzoek achtendertig jaar na het einde van de oorlog gebaseerd op dorpsroddels, die in een klein dorp als Wellen reeds na enkele dagen onherkenbaar zijn van het originele relaas. Er was inderdaad een conflict voor de oorlog. Waar Devries in 1936 in het atheneum van Tongeren voor een studentenbetrekking als studie-opzichter solliciteerde zouden enkele Wellense vooraanstaanden bedreigd hebben hun kinderen van de school te weerhouden. Devries stond in Wellen immers bekend om zijn activiteiten in de communistische jongerenbeweging te Leuven. Hij zal echter een jaar later alsnog voor de betrekking aangeworven worden in het Tongerse atheneum.⁶⁶⁷ Als er al een gemeentepolitiek conflict was geweest met de familie Devries, zal dat op dit verhaal terugslaan. Zo wordt duidelijk hoezeer de geschiedenis vervormd kan worden indien men afgaat op bronnen, gebaseerd op dorpsgeruchten, die tevens ettelijke decennia na de gebeurtenissen geregistreerd werden. De vraag rijst of Bouveroux niet overdrijft door partizanenacties telkens in een plaatselijke conflictcontext te plaatsen.

⁶⁶³ *Ibidem*, 196.

⁶⁶⁴ DECAMPS, L., *Politieke aanslagen na de bevrijding*, OLV, Koninklijke Militaire School Brussel, 1982, 23

⁶⁶⁵ Archief Politie kanton Borgloon, Rijkswachtverslag met betrekking tot de executie van Vanmuysen en Briers, Alken, 22/3/1982.

⁶⁶⁶ Gemeentearchief Wellen, *Proces verbaal der zitting van den gemeenteraad van Wellen*, Wellen, 13/09/1934.

⁶⁶⁷ BERTRANDS, *Max De Vries...*, 27.

De Standaard haalt in 1950 deze liquidaties nogmaals boven. De krant, die er niet vies van was de negatieve kanten van de partizanen uit te lichten, probeert de partizanen in het kader van deze executies ook nog een grote barbaarsheid toe te schrijven. Zo wordt gesteld: ‘wat er toen met de lijken gebeurd is durven wij niet beschrijven, alleen maar dat het stoffelijk overschot van vader Van Muyzen en mevrouw Briers op de afschuwelijkste wijze onteerd werden, terwijl een hysterisch geworden troep een scalpendans rond hun slachtoffer uitvoerde’.⁶⁶⁸ Hierbij wordt de indruk gewekt dat de partizanen lijkschenners zijn. Bouveroux neemt het citaat ‘een scalpendans rond de slachtoffers’ van dit artikel zonder enige kritiek als tussentitel op in zijn werk en wekt daarbij, net zoals voornoemde krant dat deed, de indruk dat deze ontelingen het werk zouden zijn van partizanen.⁶⁶⁹ Een getuige, die met de partizanen niets te maken had, meldt ons echter de ochtend na de feestelijkheden op de Bevrijdingsdag te Wellen naar de plaats van de executies getrokken te zijn. Daar lagen inderdaad drie lijken. Van onteling was geen sprake en de lichamen zouden enkel en alleen kogelwonden hebben vertoond. De ooggetuige ontkent met klem dat de lichamen enige andere vorm van verminking vertoonden. Ook Ghyselinck maakt geen gewag van onteling of scalpendans. Hij stelt dat de lichamen de volgende dag door de gemeentesecretaris naar het kerkhof werden gebracht om aldaar begraven te worden.⁶⁷⁰

2.4.2.2. TONGEREN, 9 SEPTEMBER 1944

Twee dagen na de executies te Wellen zullen de partizanen ook in Tongeren vijf collaborateurs terechtstellen. Met deze liquidaties zullen ze minder gemakkelijk weggkomen. Bijna zeven jaar na de feiten zullen enkele partizanen gedagvaard worden om terecht te staan voor het krijgsgerecht van Antwerpen. Daar zou in de juni- en julimaanden van 1951 een zeer gemediatiseerd proces plaatsvinden waarin de vele getuigenissen slechts één ding gemeen zullen hebben: ze spreken elkaar allen tegen. Hieronder een kort relaas van de feiten.

In de nacht van 7 op 8 september verlaat de Duitse achterhoede de stad Tongeren. Vrijdagvoormiddag de 8e trekken voorhoeden van de geallieerden door de stad, evenwel zonder er zich op te houden. Enkele uren later komen de partizanen de stad binnengemarcheerd en nemen hun intrek in de Betho-Hoeve.⁶⁷¹ Tongeren is op dat moment niemandsland, noch Duitsers noch geallieerden zijn te bespeuren. Van bevrijding kan dus nog

⁶⁶⁸ *De Standaard*, 24/5/1950

⁶⁶⁹ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 195.

⁶⁷⁰ SOMA/AA1297/481/5, Actieverslag PA Korps Limburg door L. Ghyselinck, 7/09/1944.

⁶⁷¹ SOMA/AA1297/486/1, Uiteenzetting der feiten door substituut-krijgsauditeur J. Maes, Antwerpen, 11/06/ 1951.

geen sprake zijn aangezien de bescherming van de stad tegen eventueel terugkomende Duitsers door geen enkele legermacht gegarandeerd wordt. De kans dat de Duitsers terug komen bestaat altijd.⁶⁷² Tevens is er ook geen enkele andere vorm van gezag aanwezig behalve de BNB en de partizanen, die een zekere concurrentiestrijd voeren om het tijdelijke gezag te mogen waarnemen. Het BNB is op het ogenblik van de bevrijding talrijker dan ooit. Waar ze tijdens de bezetting een 150 leden hadden, is dit tijdens de Bevrijdingsdagen tot 500 opgelopen. De partizanen daarentegen zijn minder talrijk, een veertig man.⁶⁷³ Toch heeft het er alle schijn van dat de BNB danig geïntimideerd wordt door de ‘mannen met baarden en vrouwen met broeken’, zoals Ghyselinck de groep omschrijft.⁶⁷⁴ Toch was het de BNB die reeds in Tongeren de plak zwaait, zij hebben de jacht op collaborateurs geopend en ze in afwachting van het herstel van de openbare orde opgesloten in het internaat van het Atheneum.

Op de ochtend van 9 september besluiten de partizanen met een zes koppige delegatie naar het stadhuis te trekken waar de vooroorlogse burgemeester terug zijn plaats heeft ingenomen. In Tongeren is op dat moment zoals gezegd geen andere vorm van gezag aanwezig, geen gemeentebestuur, geen stadspolitie, geen rijkswachters die buiten durven te komen. Een eerste voorstel van partizanenvertegenwoordiging in het gemeentebestuur wordt meteen afgewezen.⁶⁷⁵ De partizanen stellen daarom voor om mee te helpen de orde te bewaren maar stuiten op hevige scepsis bij de reeds in het stadhuis bijeengekomen notabelen.⁶⁷⁶ Het volgende voorstel van de partizanen, het uitleveren van de incivieken, wordt meteen door de notabelen afgeslagen.⁶⁷⁷ Waar de notabelen echter nadien zouden beweren dat partizanen de macht wilden grijpen, valt dit ten zeerste te relativiseren. Nog tijdens de bezetting zou partizaan Theo Van Stichel aan de gemeenteraad zijn gaan verkondigen dat de partizanen na de bevrijding het wettig gezag volledig zouden steunen en burgemeester Meyers als enige wettige burgervader zouden erkennen.⁶⁷⁸

Intussen komen meer en meer notabelen de raadszaal van het stadhuis binnengedropen. Generaal Voncke, ex-gouverneur Gruyters, officier Borsée, vrederechter Ponnet, krijgsauditeur Ducamps, de advocaten Stas en de Vocht, procureur Renard, toekomstig gouverneur Roppe, de gehele leidende elite van de stad is na enkele uren

⁶⁷² SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

⁶⁷³ SOMA/AA1825/C-R, Interview met G. Mat door M. De Wilde, 23/06/1983, kant 2.

⁶⁷⁴ SOMA/AA2268/307, Interview met L. Ghyselinck door R. Van Doorslaer, 29/01/1976, 72.

⁶⁷⁵ SOMA/AA1297/481/5, Actieverslag PA Korps Limburg door L. Ghyselinck, 10/09/1944.

⁶⁷⁶ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

⁶⁷⁷ SOMA/AA1297/486/1, Uiteenzetting der feiten door substituut-krijgsauditeur J. Maes, Antwerpen, 11/06/ 1951.

⁶⁷⁸ SOMA/AA329, Zittingsverslag van de Krijgsraad, Antwerpen, 26/06/1951.

vertegenwoordigd.⁶⁷⁹ Deze staan ook allemaal sceptisch tegenover het uitleveren van collaborateurs aan de partizanen. Deze maken er tevens geen geheim van wat hun plan is. Twintig executies moeten en zouden plaatsvinden. Er zal een ellenlange discussie ontstaan tussen de notabelen en de partizanen-afvaardiging, wanneer plots het bericht binnenkomt dat drie lijken van weerstanders het marktplein zijn opgebracht. Het gaat hier om door Duitsers gedode BNB-ers.⁶⁸⁰ Het volk is woedend en onder aanmoediging beklimt Devries de pui van het stadhuis om hun mening te vragen. Het volk zou ‘Ter dood’ gescandeerd hebben, de uitgelaten menigte wil bloed zien vloeien.

Binnen het stadhuis wordt de sfeer meer gespannen, de partizanen redeneren dat het volk rustig te krijgen zou zijn door de executie van enkele hooggeplaatste collaborateurs. De notabelen kunnen hier niet mee akkoord gaan en ze proberen sussende woorden te spreken en beloven dat zij, als ze in hun positie hersteld waren wel zullen zorgen voor de bestraffing van de incivieken.⁶⁸¹ Vervolgens zou er een lijst opgesteld zijn. De partizanen beweren dat dit in samenspraak met de notabelen gebeurde, die dit op het proces ten stelligste zouden ontkennen. Men gaat het lijstje af van de meest hooggeplaatste incivieken uit de omgeving. Diegenen die nog niet het land uit waren en in handen van de BNB waren gevallen, hebben pech. De eerste vijf aanwezige collaborateurs moeten het ongelden. De volgende personen worden uitgekozen. Hierbij staat genoteerd waaraan ze zich volgens de partizanen schuldig hadden gemaakt:

- Alexis Van Geel: arrondissementscommissaris en volgens een rapport van het krijgsauditoraat betrokken bij de razzia's van Max Günther.⁶⁸²
- Paul Romsée: broer van Gérard Romsée, hoofd der controlediensten te Tongeren en officier van de Zwarte Brigade. Hij zou Devries meermaals bij de Gestapo hebben proberen verklikken.
- Antoon Vanderoughstraete: Politiecommissaris te Tongeren, voorheen beul in een Jodenkamp.
- Ernest Frisson: gemeentesecretaris van het VNV, stelde lijsten van te deporteren arbeiders op.
- Paul Vanderyst: apotheker, bezorgde inlichtingen aan de Gestapo.⁶⁸³

⁶⁷⁹ SOMA/AA1825/C-R, Interview met G. Stassen en J. Devries door M. De Wilde, 18/06/1983, band 7.

⁶⁸⁰ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

⁶⁸¹ SOMA/AA1825/C-R, Interview met G. Stassen en J. Devries door M. De Wilde, 18/06/1983, band 1.

⁶⁸² MDN/IV/18101, doss. B. Bethlem, *uiteenzetting der feiten inzake B. Bethlem en R. Somers*, Krijgsauditoraat Antwerpen, 20/02/1953, 4.

⁶⁸³ HEEMANS, *Limburg in het geweer*, 295.

Voornoemde beschuldigingen worden op het proces tevens door een inspecteur van de gerechtelijke politie erkend. Er valt moeilijk te ontkennen dat zij gedurende de bezetting geen vooraanstaande rol hebben gespeeld, maar de vraag die gesteld kan worden is of deze rol zwaarwichtig genoeg zou zijn om na de bevrijding effectief de doodstraf te kunnen krijgen.

Deze vraag houdt de notabelen duidelijk ook bezig. Ze vinden het absoluut niet nodig om tot executies over te gaan maar de partizanen blijven echter aandringen. Vooral Ghyselinck zou zichzelf vrij agressief en bedreigend hebben opgesteld. ‘Een van de twee dingen gebeurt er hier: die vijf worden gefusilleerd of ge draagt hier mijn lijk naar beneden’ zou hij geroepen hebben. Bovendien heeft hij tijdens de onderhandeling aan iedere deur van de zaal een wachter opgesteld en geen van de vertegenwoordigende heren mag zonder toelating de raadszaal verlaten.⁶⁸⁴ Hierdoor krijgen enkele notabelen het benauwd. Ze hebben dan, wellicht niet onterecht, het lichte gevoel door Ghyselinck gegijzeld te worden. Krijgsauditeur Ducamps zou achteraf verklaren dat van alle partizanen enkel Devries voor de argumenten van de notabelen vatbaar was, althans tot de lichamen van de drie verzetslieden aangevoerd werden.⁶⁸⁵ Als ultieme poging worden nog twee geallieerde officieren vanuit Sint-Truiden overgebracht, die de partizanen van hun plannen willen doen afzien. Echter kunnen ook zij de vastbesloten partizanen niet overtuigen. Ghyselinck heeft intussen zijn mannen reeds het bevel gegeven de executies hoe dan ook te laten doorgaan.⁶⁸⁶

Uiteindelijk zal Ducamps zwichten voor de druk. Hij neemt de lijst aan en geeft onder de druk toe dat hij de terechtstelling van de vijf verkiest boven een volksopstand.⁶⁸⁷ Ducamps schrijft de namen op en vergezelt vervolgens de partizanen naar het internaat om de vijf personen te gaan identificeren. Vrederechter Ponnet wordt aangeduid om met zijn auto samen met Stassen de veroordeelden naar de gevangenis over te brengen. Vanwege de gemoedstoestand van de volksmassa aan het stadhuis vindt men het beter de executie daar te laten plaatsvinden.⁶⁸⁸ Bij de executie zijn betrokken: Remi Nulens, Alexander Christiaens, Lucien Neven, Gerard Stassen en Jozef Baeten, de broer van een van de eerder die dag op het marktplein aangebrachte weerstanders. Na de feiten keren de partizanen terug naar het stadhuis waar Ghyselinck en Devries de resultaten melden. Grote vreugde breekt uit bij de partizanen. Devries en Ghyselinck begeven zich vervolgens op de pui van het stadhuis en

⁶⁸⁴ SOMA/AA2268/307, Interview met L. Ghyselinck door R. Van Doorslaer, 29/01/1976, 77.

⁶⁸⁵ *De Nieuwe Gids*, 20/6/1951.

⁶⁸⁶ SOMA/AA1825/C-R, Interview met G. Stassen en J. Devries door M. De Wilde, 18/06/1983, band 2.

⁶⁸⁷ *De Nieuwe Gids*, 26/6/1951.

⁶⁸⁸ STASSEN, *De weerstand in Limburg...*, 199.

delen het nieuws mee aan de Tongerse bevolking. Daarna trekken ze terug naar de Bethohoeve terwijl de politie zorgt voor de overbrenging van de lijken.⁶⁸⁹

Op het proces zou de vraag of het nu om een oorlogsdaad ging of niet centraal staan. Volgens nationaal secretaris van de partizanen, René Adam, zou de verbinding met Ghyselinck reeds enkele dagen verbroken zijn geweest.⁶⁹⁰ Opvallend is wel dat hij in een verhoor ter voorbereiding van het proces beweert dat Ghyselinck nooit een schriftelijk rapport over de gebeurtenissen zou hebben opgesteld.⁶⁹¹ Dit klopt niet, daar dit rapport wél door het onderzoeksteam van de BRT is teruggevonden.⁶⁹² Dit is maar een van de vele voorbeelden hoe de vele getuigen tijdens het proces niet de gehele waarheid zouden verkondigen. Doch, aangezien de verbindingen met Brussel weggefallen waren, en aangezien Tongeren op dat moment nog niet bevrijd was, handelde Ghyselinck volgens topman Raymond Dispy nog steeds legitiem onder hun orders en waren de handelingen van 9 september wel degelijk een oorlogsdaad. De vijf geliquideerden stonden immers reeds sinds 1942 op een dodenlijst van het nationaal partizanencommando.⁶⁹³ Ook René Adam wijst er op dat aangezien de verbinding was weggefallen, het korpscommando de autoriteit had om de uitvoering van de executieorders vanaf 1942 voort te zetten.

Op 14 juli 1951 valt het vonnis. Ghyselinck, Christiaens, Stassen en Devries worden schuldig bevonden en tot achttien jaar dwangarbeid veroordeeld. Echter krijgen zij amnestie door verjaring en verlaten ze allen als een vrij man de rechtszaal.⁶⁹⁴ Toch zullen de auditeur en de burgerlijke partijen hiertegen in beroep gaan en de zaak wordt overgedaan in november van dat jaar. Echter zullen ook dan de partizanen hun straf ontlopen.

Een goede vraag die gesteld kan worden is waarom het zo lang duurt vooraleer de partizanen voor deze daad worden aangeklaagd. Reeds in september 1947 zou een eerste aanklacht bij het parket van Tongeren door de nabestaanden zijn ingediend. Het parket steekt de zaak niettemin in de doofpot. De raadkamer eist echter een onderzoek, waarop het parket dan weer in beroep gaat. De kamer van inbeschuldigingstelling wijst dit beroep formeel af en zo kan het onderzoek na jaren juridisch getouwtrek van start gaan.⁶⁹⁵

Volgens Devries zouden er echter eerder politieke motieven achter schuilen dat men hen na 7 jaar plots dagvaart. Eind jaren veertig, in de directe naoorlogse jaren waren links getinte regeringen aan de macht die het verzet gunstig gezind zijn. Begin jaren 1950 is de

⁶⁸⁹ SOMA/AA1297/486/1, Uiteenzetting der feiten door substituut-krijgsauditeur J. Maes, Antwerpen, 11/06/ 1951, 5.

⁶⁹⁰ SOMA/AA1297/486/1, Verhoor R. Adam, Krijgsauditoraat, Brussel, 28/3/1951.

⁶⁹¹ SOMA/AA1297/486/1, Verhoor R. Adam, Gerechtelijke politie, Brussel, 7/10/1950.

⁶⁹² SOMA/AA1297/481/5, Actieverslag PA Korps Limburg door L. Ghyselinck, 10/09/1944.

⁶⁹³ SOMA/AA1297/486/1, Verhoor R. Dispy, Krijgsraad, Brussel, 25/6/1951.

⁶⁹⁴ *De Nieuwe Gids*, 15/7/1951.

⁶⁹⁵ *De Nieuwe Gids*, 4/7/1951.

politieke sfeer volledig omgeslagen van links naar katholiek en zijn ook de gemoederen beginnen bedaren. Meteen na de oorlog is het verzet nog te populair om aan te pakken. Dat zou het volk niet geduld hebben. Hoewel naar aanleiding van het proces in Tongeren meerdere protestmanifestaties ten gunste van de weerstanders worden gehouden, is de publieke opinie intussen gemakkelijker tegen het verzet in te schakelen. In volle koude oorlogssfeer is het gemakkelijk de communistisch getinte partizanentop in de beschuldigdenbank te zetten.⁶⁹⁶

Een gemediatiseerd politiek proces vol valse verklaringen. Van zowel notabelen die hun betrokkenheid ontkennen als van partizanen die de notabelen een deel van de schuld in de schoenen schuiven: het zou een onderwerp voor een aparte masterscriptie kunnen vormen.

2.4.2.3 MOORD OP DE WELLEENSE OORLOGSBURGEMEESTER NEVEN

Op 22 oktober 1944 wordt het levenloze lichaam van Jos Neven, VNV-oorlogsburgemeester van Wellen in een beek buiten het dorp aangetroffen. Het lichaam vertoont kogelwonden. De moord blijkt gepleegd te zijn door Silvain Bamps en Nicolas Roelands, twee partizanen. Echter blijkt deze moord geenszins in het kader van een partizanenactie plaats gevonden te hebben. Na contact te hebben gehad met de Amerikaanse *Counter Intelligence Service* had het Limburgs partizanencommando immers het bevel gegeven de gewapende strijd te staken.⁶⁹⁷ De twee partizanen zouden zijn dronken gevoerd door een bouwondernemer die een persoonlijk conflict had met ex-burgemeester Neven, die tijdens de bezetting geweigerd had hem het nieuwe gemeentehuis te laten bouwen. De bouwondernemer stookt de partizanen op om actie te ondernemen om zo zijn platvloerse gemeentepolitiek-conflict op te lossen.

Bouveroux benadrukt dat de moord niets te maken had met collaboratie of verzet. Hij gebruikt echter dit verhaal wederom om aan te halen dat de bevolking in deze zaak, net als in de zaak Vanmuysen, zwijgt als een mummie. Zo stelt hij dat de gehele bevolking op het moment van het onderzoek nog leeft onder de terreur van de partizanen.⁶⁹⁸ Als wij onze lokale Wellense getuige met deze stelling confronteren, ontkent hij met klem deze beschuldiging aan het adres van de weerstand: 'Diegenen die zuiver op de graat waren, hadden niets van de weerstand te vrezen'.⁶⁹⁹ Toch kunnen we uit deze moord afleiden dat ook

⁶⁹⁶ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

⁶⁹⁷ SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

⁶⁹⁸ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 209.

⁶⁹⁹ Interview met 'Jaak', 1/07/2013.

in de maanden ná de bevrijding de spiraal van geweld nog niet geheel ten einde is. We zullen zien dat de partizanen enige moeite zullen hebben om zich neer te leggen bij de ontwapening.

2.4.3. ONTwapENINGSPROBLEMEN

De euforie van het verzet gedurende de eerste Bevrijdingsdagen zal niet lang duren. Zoals reeds beschreven zullen de geallieerden bij de regering aandringen op een snelle ontwapening, zeker van de partizanen. Het Onafhankelijkheidsfront, dat na de oorlog een politieke rol wil spelen en geen terugkeer naar de vooroorlogse situatie wilt zien zich spoedig in zijn macht ingeperkt als blijkt dat ze toch geen rol zullen mogen spelen in de lokale besturen. Zoals reeds gesteld hadden zij dit zonder veel succes geprobeerd in Wellen en Tongeren. De ontwapening van het OF en de partizanen zal ook in Limburg moeilijkheden veroorzaken. De oorlog is volgens hen niet ten einde, de Duitsers kunnen ieder moment terugkomen. Dit idee wordt bevestigd door het *Von Rundstedt-offensief* eind 1944. Toch zal Devries daags na de bevrijding de instructie aan zijn mannen geven om de gewapende strijd op te geven.

Voortaan zullen de partizanen enkel nog verdachte incivieken uitleveren aan de bevoegde instanties. Echter, in tegenstelling tot het BNB/Geheim leger dat zonder veel problemen overgaat tot inlevering van de wapens, zullen de Limburgse partizanen niet staan te popelen hun wapens in te leveren.⁷⁰⁰ De partizanen zullen onder andere manifestaties van het OF gewapend begeleiden om, naar eigen zeggen, de orde te handhaven, vermoedelijk vooral om te laten zien dat zij, ook na de bevrijding, nog steeds de strijd willen voortzetten.⁷⁰¹ Tevens vertrouwen de partizanen de Belgische justitie maar gedeeltelijk en hebben zij angst dat de collaboratie te licht bestraft zal worden. Zoals ook zal blijken wanneer de grote economische collaborateurs de bestraffingsdans grotendeels ontspringen.

Dat de Limburgse partizanen weinig voelen om te ontwapenen is deels te kaderen in de anticommunistische houding die de geallieerden tentoon spreiden. Stassen beschrijft dat hij voelt dat de geallieerden niet enkel een oorlog tegen het nazisme, maar ook tegen het communisme voeren, net zoals in Griekenland. Hij stelt dat het in alles duidelijk is dat ook in Limburg de partizanen klein gehouden dienen te worden.⁷⁰² Dit anticommunisme komt sterk tot uiting in de rapporten van François Louis Ganshof, verbindingsofficier van het Hoog Commissariaat van de Veiligheid voor Limburg. Hij zal steeds op de vermeende politieke

⁷⁰⁰ CUPPERS, R., *Limburg na de bevrijding, september 1944 – februari 1946*, OLV, Katholieke Universiteit Leuven, 1986, 44.

⁷⁰¹ PAL/OO/5/30, Rijkswachtverslag, Tongeren, 3/11/1943.

⁷⁰² SOMA/AA2268/307, Interview met L. Ghyselinck door R. Van Doorslaer, 29/01/1976, 80.

bedoelingen van het OF blijven hameren en heeft hun bedoelingen niet door.⁷⁰³ Uit een nota van Ganshof van 11 september 1944 betreffende de openbare orde in Limburg drukt hij zijn bezorgdheid uit voor de situatie in Zuid-Limburg:

‘In het zuiden van de provincie zijn de PA meester van de toestand, daaronder een groot deel communisten, zij gaan er prat op het openbaar leven in handen te hebben en ze vormen een gevaar voor de openbare orde. In Tongeren hebben ze niettegenstaande de tussenkomst van de gemeentelijke en rechterlijke autoriteiten en een Amerikaanse majoor vijf personen afgemaakt (...) Men vreest terecht een nog gewelddadiger actie als dergelijke partizanen uit de mijnstreek komen als het noorden van de provincie zal bevrijd zijn. Besluit: De toestand is onrustwekkend.’

Hij roept op om dringend de Rijkswacht te versterken om de verdere ontwikkeling van het machtsmisbruik vanwege de partizanen een halt toe te roepen.⁷⁰⁴

Tot augustus 1945 zal het nog duren eer de rust wederkeert en de politieke aanslagen stoppen. Uit een verslag van het provinciebestuur leren we dat in de periode van januari tot augustus 1945 nog 83 politieke aanslagen waarvan 2 met dodelijke afloop gepleegd worden. Met 42 aanslagen zal mei 1945 het hoogtepunt vormen, maar daar betreft het vooral onlusten naar aanleiding van de zogenaamde V-dagen, waarbij ruiten van collaborateurs ingegooid worden of andere soortgelijke incidenten zich voordoen.⁷⁰⁵ Vanaf augustus 1945 zal het echter stil worden in de streek. Een schrijven van de Tongerse arrondissementscommissaris aan de provinciegouverneur in oktober 1945 spreekt voor zich:

‘Sinds een tweetal maanden zijn de aanslagen van de eerste helft van 1945 bijna tot nul teruggebracht. Men had het vooral gemunt op de goederen der geïnterneerden, ofwel op hunner familieleden. Er kan niet beweerd worden dat het initiatief voor het plegen dier aanslagen precies bij de verzetsgroeperingen gelegen was; nochtans kan niet ontkend worden dat vele leiders van de weerstand ze met een sympathiek oog gade sloegen’⁷⁰⁶

De pacificatie van het politiek geweld is dus relatief volledig vanaf augustus 1945, doch dit betekent geenszins dat de partizanen hun wapens zouden hebben ingeleverd. Uit Rijkswacht- documenten blijkt dat tot en met het jaar 1949 nog wapenarsenalen van

⁷⁰³ RUTTEN, *Wit en zwart...*, 340.

⁷⁰⁴ PAUWELS, W., *De bevrijdingsdagen van 1944. Honderd dagen tussen anarchie en burgeroorlog. De geheime rapporten van F.L. Ganshof voor de Belgische Staatsveiligheid*, Antwerpen, 1994, 77.

⁷⁰⁵ PAL/OO/5/30, Verslag provinciebestuur in verband met aanslagen in de provincie van januari tot augustus 1945, Hasselt, 3/09/1945.

⁷⁰⁶ PAL/OO/5/30, Brief van arrondissementscommissaris Tongeren aan de gouverneur van Limburg, 10/10/45.

partizanen in beslag zullen worden genomen in Alken, Kortessem en Heppen.⁷⁰⁷ Wie in Zuid-Limburg op dit moment, 69 jaar na de bevrijding, een weinig rondzoekt zal nog steeds met het grootste gemak aan een authentiek oorlogswapen kunnen geraken. Bepaalde individuen nemen liever het zekere voor het onzekere, je weet immers maar nooit.

2.4.4. BANDITISME EN VERZET

Geheel rustig zal het echter nog niet meteen worden. Tot ze in 1947 opgerold worden zullen in Limburg nog enkele bandietenbendes actief zijn die zich bezig houden met gewapende roofovervallen. Van de 71 door de krijgsraad veroordeelden hebben er 38 banden met het verzet. In Limburg zullen groepjes partizanen aan de controle van het commando ontsnappen en op eigen houtje beginnen handelen.⁷⁰⁸ Belangrijk is er op te wijzen dat 24 van deze zogenaamde verzetslieden pas rond de bevrijding bij de weerstand aangesloten waren. Van de 14 overgebleven verzetslieden zouden slechts 7 personen sedert 1942 bij de weerstand aangesloten zijn. De meesten zijn dus geen doorwinterde verzetslieden en sluiten pas tegen het einde van de bezetting aan.⁷⁰⁹

Een eerste belangrijke oorzaak van het banditisme is de reeds aangehaalde passiviteit van justitie die ook bij gevallen van banditisme liever niet wil ingrijpen daar zij dan in zaken met betrekking tot verboden wapenbezit de verdachten dienen uit te leveren aan de Duitse instanties. Voor de Duitse wet staat tijdens de bezetting de doodstraf op verboden wapenbezit waar de Belgische wetgeving hier voor slechts 1 jaar gevangenis voorziet. Er is dus geen grote neiging bij de parketten om onderzoek te voeren of de Rijkswacht in te zetten. Hierdoor ontstaat een sfeer van straffeloosheid en onwettigheid en dit maakt het ontstaan van bendes aan het einde van de oorlog mogelijk.⁷¹⁰

Een ander belangrijk element is de rekrutering aan het einde van de oorlog, waar de verschillende verzetsbewegingen zoveel mogelijk leden trachtten te werven, dit zonder rekening te houden met de morele waarden van de personen in kwestie. Dit heeft tot gevolg dat ook onzure elementen de groep vervoegen en personen die reeds voor de oorlog op het randje van de legaliteit vertoeven zullen zich zonder veel problemen kunnen aansluiten.⁷¹¹ Bovendien heeft het korpscommando na de demobilisatie geen vat meer op de leden: zij

⁷⁰⁷ PAL/OO/5/30, Rijkswachtverslag, Alken, 8/10/1949

⁷⁰⁸ BOECKX, 'Politiek geweld tijdens de bezetting...', 185.

⁷⁰⁹ BECKERS, J., *Criminologische studie van 6 grote Limburgse bendes in oorlogstijd*, OLV, Katholieke Universiteit Leuven, 1950, 42.

⁷¹⁰ RUTTEN, *Wit en zwart...*, 328.

⁷¹¹ BECKERS, *Criminologische studie...*, 137.

hebben geen legitieme autoriteit meer over hen en enkele leden zullen dus met de wapens die ze in bezitten voor eigen rekening gaan werken.⁷¹² Deze leden erkennen geen gezag meer daar ze zich als verzetsman vrijwel met het gezag gelijk stellen. Voorts zijn vrijwel alle benden begonnen met inbraken, het stelen van voedingswaren of het plunderen van gewassen en veestapels. Dit verandert pas als personen vanuit het verzet in de groep komen. Deze hebben ervaring met het uitvoeren van roofovervallen en brengen tevens vuurwapens in de groep.⁷¹³ Hier moet wel aan toegevoegd worden dat in Zuid-Limburg de partizanen hier weinig last van ondervinden. Van de groep rond Devries en Stassen zullen we enkel Lucien Neven kunnen aanwijzen als veroordeelde voor lidmaatschap bij de Bende van de Dameskous.⁷¹⁴

Volgende doorslaggevende factor voor het banditisme is de gebrekkige financiële steun die sommige verzetslieden ontvangen en de onregelmatige en onevenwichtige uitbetaling van deze steungelden in bepaalde groepen. Dit zorgt voor afgunst bij verzetsmensen die het financieel moeilijk hebben. Bovendien blijkt na de bevrijding dat heel wat mensen tijdens de bezetting financieel profijt hebben weten halen uit de oorlogsomstandigheden. Dit veroorzaakt bij menig verzetsman grote nijd en een zekere jaloezie.⁷¹⁵

We zien dat de bendecriminaliteit derhalve enkel te verklaren valt uit de algemene oorlogssfeer. De sociale en morele ontwrichting die de oorlog teweeg brengt waardoor waarden en normen worden ingeperkt zorgen voor een mentaliteit waarin de grenzen tussen geoorloofd en ongeoorloofd vrijwel verdwijnen.⁷¹⁶ De onwettigheid die hieruit voortkomt zal nog tot het oprollen van de bendes in 1947 blijven voortwerken. Hierna keert de rust volledig terug in Limburg.

2.5. Pacificatie: De naoorlogse politiek in Limburg

Een interessante vraag is of de bezetting en de partizanenstrijd enige verandering heeft kunnen brengen in het katholieke bastion dat Limburg voor de oorlog was. Bij de eerste naoorlogse parlementsverkiezingen zullen de communisten in België 12.6% behalen, tegenover 5.3% in 1939. Een nieuwe partij is de Union Démocratique Belgique die de Franstalige christendemocratische middens vertegenwoordigt. Op deze lijst zal onder andere

⁷¹² SOMA/AA1825/C-R, Interview met J. Devries en G. Stassen door H. Van de Vijver, 28/01/1987.

⁷¹³ BECKERS, J., *Limburgse benden in oorlogstijd: criminele feiten en sociale achtergronden*, (manuscript), (s.l.), 1987, 22.

⁷¹⁴ BECKERS, *Criminologische studie...*, 69.

⁷¹⁵ *Ibidem*, 135.

⁷¹⁶ BECKERS, *Limburgse benden...*, 24.

BNB-er Tony Lambrechts opkomen. Het doel is het verzetsidee uit te dragen en alle travaillistische krachten te bundelen.⁷¹⁷ We zien dat bij de parlementsverkiezingen van 1946 de communistische partij in Limburg meer stemmen haalt in de kernkantons van de partizanen, in Tongeren 8.21% en in het kanton Borgloon 5.32%. Daartegenover staat de partij in Hasselt zwakker met 3.16% van de stemmen. In het kanton Hasselt haalt de verzetspartij UDB van Tony Lambrechts dan weer 5.09% van de stemmen, waar deze in de het kanton Borgloon en het kanton Tongeren respectievelijk 0.04 en 0.26% scoort. Heel duidelijk is dat de katholieke partij, die zich intussen omgevormd heeft tot de CVP, zijn vooroorlogse overmacht in Limburg allesbehalve heeft kwijtgespeeld. deze partij behaalt 76.64% in het kanton Hasselt, 58.59% in Tongeren en in het kanton Borgloon weten ze 68.05% van de kiezers te trekken. De socialisten en liberalen, die in kartel naar de kiezer zijn getrokken blijven ondanks de hoop op verandering steken op 22.98% in Hasselt, 31.08% in het kanton Tongeren en 19.41% in het kanton Borgloon. Hieruit blijkt dat de communistische partij weliswaar voordeel heeft gehaald uit haar strijd tegen de bezetter maar geenszins genoeg stemmen haalt om een Limburgse afvaardiging naar het parlement te sturen. De overmacht van de katholieke partij, die nu als CVP, bij gebrek aan alternatief, ook de Vlaams-nationalistische stemmen binnenhaalt, blijft dus voortduren in Limburg.⁷¹⁸

De strijd van de partizanen lijkt ook nog niet voorbij, enkele partizanen zullen hun strijd echter voortzetten via politieke actie als militant van de KPБ. Zo vinden we verschillende Rijkswachtverslagen terug waar tot diep in de jaren 1950 vooraanstaande partizanen, die voor de oorlog niet politiek betrokken waren, gelinkt worden aan communistische actie. Zo zal de voorheen apolitieke en weinig idealistische Emiel Neven in 1951 een meeting van de KPБ voorzitten.⁷¹⁹ Ook de voor de oorlog zich niet met politiek inlatende Guillaume Christiaens wordt in 1952, strooibriefjes van de KPБ uitdelend, door de Rijkswacht opgemerkt.⁷²⁰ Gerard Stassen zal ook regelmatig KPБ-meetings voorzitten.⁷²¹ Voor hen zal de gewapende strijd naadloos overgaan in de sociale strijd, en de strijd om erkenning tegen een in Limburg steeds brutaler wordende conservatief-katholieke anti-partizanenpers.

⁷¹⁷ CUPPERS, *Limburg na de bevrijding...*, 44.

⁷¹⁸ *Ibidem*, 175 (ev.).

⁷¹⁹ PAL/OO/7/52, Rijkswachtverslag, Tongeren, 15/02/1951.

⁷²⁰ PAL/OO/7/52, Rijkswachtverslag, Maasmechelen, 6/08/1952.

⁷²¹ PAL/OO/7/52, Rijkswachtverslag, Tongeren, 23/10/1953.

HOOFDSTUK 3: INTERPRETATIE VAN DE LIMBURGSE PARTIZANENSTRIJD

In dit deel destilleren we alle mogelijkheidsvoorwaarden die we belangrijk achten voor het ontstaan van het hevige partizanenverzet in de provincie. Bovendien wordt in dit deel de situatie in Limburg aan de theorie van de reeds aangehaalde conflictdeskundige Kalyvas getoetst. Deze wijst op de complexiteit van zulke conflicten. Zo haalt hij de verscheidene interacties en wisselende allianties tussen actoren, de diepgewortelde oorzaken van conflicten, de wederzijdse manipulatie tussen de basis en de leiding en de intieme aard van conflicten in lokale gemeenschappen aan. Deze theorie zullen we gebruiken om een alternatief verklaringsmodel te bieden voor de hevige strijd in Zuid-Limburg.

Tot nog toe is de terreurgolf in Limburg niet volgens een bepaald verklaringsmodel onderzocht. Voor de hand liggende verklaringen worden door verschillende auteurs voorgeschoteld, waarbij zij steeds enkele factoren aanhalen die het geweld in Limburg tot zulk een niveau hebben doen escaleren. Een sterk VNV, radicale partizanen onder leiding van een radicale communistische partij, de aanwezigheid van Luikse partizanen, de Duitse bezetting enzovoort. Allen zijn afzonderlijke elementen die hebben bijgedragen tot de geweldsescalatie. Een probleem is dat beide partijen achteraf hun uitleg van het conflict in een eigen vorm zullen gieten. Na het conflict zullen dus steeds verschillende interpretaties ontstaan, hierdoor is het interessant het conflict te onderwerpen aan een verklaringsmodel. Een geschikt model wordt door conflictdeskundige Kalyvas opgesteld en weergegeven in *The ontology of political violence*, in wat volgt zullen we nagaan in hoeverre het conflict in Limburg met dit model overeenstemt.⁷²²

In heel wat burgeroorlogen is achteraf een gebrek aan kwaliteitsvolle en objectieve informatie voorhanden. Dit door het verloren gaan van informatie in de strijd, doordat bepaalde groepen zichzelf achteraf willen beschermen tegen vervolging of wraak of doordat het te gevaarlijk is om geschreven informatie te bewaren tijdens een conflict.⁷²³ Bovendien zijn de actoren bij vele conflicten onbekend en gebruiken zij een schuilnaam waardoor men de medestrijders vaak nauwelijks kent. Het gevolg daarvan is dat verschillende partijen het gebrek aan informatie gaan gebruiken om na een conflict bepaalde acties en motivaties te

⁷²² KALYVAS, S., 'The Ontology of "Political Violence": Action and Identity in Civil Wars', *Perspectives on Politics*, 3 (2003), 475-494.

⁷²³ KALYVAS, 'The Ontology...', 475.

herinterpreteren. Deze interpretaties van de gebeurtenissen achteraf staan vaak net ten dienste van degene die ze verkondigt. Zij willen achteraf een verhaal vertellen dat hen goed uitkomt en binnen hun eigen plaatje past, dat hun eigen acties kan goedpraten en de acties van de anderen als fout doet beschouwen. Een goed voorbeeld hiervan zien we bij de partizanen, waar Devries en Stassen achteraf alles binnen de communistische strijd van de partizanen zullen plaatsen. Ze willen heel duidelijk aantonen dat de VNV-ers des duivels waren terwijl de partizanen er alles aan gedaan hebben om de bevolking tegen de collaboratie en bezetter te beschermen. Dit terwijl tijdens de oorlog heel andere motieven kunnen hebben meegespeeld. Daartegenover staan andere auteurs, zoals Bouveroux, die de partizanen eerder criminaliseren en de focus leggen op de aanslagen die zij plegen, inclusief omschrijving van hoeveel vrouwen en kinderen het doelwit al dan niet achterlaat, en de verstrengeling met gemeenrechtelijk geweld en banditisme. Bij deze groep hoort ook de gedrukte pers die de Limburgse partizanen vanaf eind jaren 1940 louter als een boevenbende afschildert. Deze uiteenlopende interpretaties zijn telkens achteraf gemaakt en dienen om de eigen daden, of de daden van de groep waartoe de actor behoort in een goed daglicht te stellen.

Kalyvas echter stelt dat de motivaties van de strijders zowel politiek (als verzetsstrijder) en privaat (als bandiet), ofwel gelijktijdig of opeenvolgend kunnen zijn. Dit naargelang de context van het conflict verandert. Na het conflict lijken deze motivaties elkaar uit te sluiten, een politiek activist kan geen bandiet zijn en omgekeerd. Hier gaat het dan over de perceptie van twee tegenstrijdige, elkaar uitsluitende categorieën. Kalyvas stelt dus dat motivaties in een conflict heel ambigu en complex zijn, elkaar wel degelijk kunnen overlappen en elkaar niet zo rigide uitsluiten als achteraf gemakkelijk wordt gesteld. Zoals reeds gezien worden naar het eind van de bezetting toe verzetsstrijders ingelijfd die niet zuiver op de graat zijn en overgaan tot het plegen van overvallen voor eigen rekening, die niet gekaderd kunnen worden binnen het doel van het verzet. Doch de motivaties zijn niet erg duidelijk te onderscheiden.

We zullen in wat volgt aandacht besteden aan die motivaties die de actoren in het conflict aanhalen voor het geweld en hun acties. Meer specifiek, nagaan wat de elementen zijn die tot het gebruik van geweld door de partizanen hebben geleid. In wat volgt zullen we eerst de voor de hand liggende mogelijkheidsvoorwaarden voor de escalatie van de partizanenstrijd bespreken. Vervolgens zullen we het verklaringsmodel van Kalyvas voor het ontstaan van gewelddadige politieke conflicten toetsen aan de partizanenstrijd in de Zuid-Limburgse fruitstreek.

3.1. VOOR DE HAND LIGGENDE VERKLARINGEN

Zoals reeds besproken is de Limburgse samenleving tijdens het interbellum een maatschappij in snelle transitie. De industrialisatie begint met grote achterstand in vergelijking met de rest van het land en zal razendsnel geschieden. Door de snelle uitbouw van de mijnen in het Kempisch steenkoolbekken zullen vele gastarbeiders en niet-Limburgse invloeden een bedreiging vormen voor de traditionele Limburgse katholieke semi-feodale samenlevingsvorm. Nieuwe ideeën en levenswijzen zullen hun intrede doen en ook Limburg zal spoedig meegezogen worden in de steeds sneller oprukkende moderniteit. De eeuwige isolatie zal op enkele decennia worden doorbroken door de infiltratie van voornoemde vreemde invloeden in de provincie. Hierdoor genereert de flamingantische partij, een intolerantie groep die daartegen reageert, veel succes onder de bevolking. Daartegenover staat een meer tolerante groep van jongeren die deze moderniteit wel verwelkomt.

De snelle metamorfose van de provincie is volgens De Wever voor vele Limburgers een angstwekkende gebeurtenis en tevens een van de bronnen van het conflict. De katholieke partij probeert op deze metamorfose in te spelen en zal, fulminerend tegen het linkse gedachtengoed, via de christelijke arbeidersbeweging het welvaartspeil proberen verhogen.⁷²⁴ De patroon van de christelijke arbeiders, Kanunnik Broekx zal hier een grote rol in spelen. De onaantastbare positie van de katholieke partij in Limburg wordt echter plotsklaps uitgedaagd door de radicaal flamingantische stroming. Deze slaagt er in bijna één op de vier Limburgse stemmen naar zich toe te trekken. Dit echter minder in Zuid-Limburg, waar de francofonie van de hogere klasse minder door het volk afgewezen wordt, de industrialisatie veel minder zwaar doorweegt en nog restanten van een feodale maatschappij terug te vinden zijn. Hier zal het VNV daarom in mindere mate electorale successen kunnen boeken. Tijdens de bezetting wordt ondanks dit lage electorale succes het bestuur door leden van deze partij overgenomen. In het prille opkomende democratisch bestel wordt dit door veel Zuid-Limburgse actoren niet geaccepteerd.

De radicale flaminganten willen echter geen compromissen sluiten, en zien de francofonie in de provincie als een ernstige belemmering voor haar ontwikkeling. Zij streven een onafhankelijk Vlaanderen na, waarin de Limburgse mijnen in Vlaamstalige en Limburgse handen terecht moeten komen. Deze groep zal aansturen op een conservatieve revolutie,

⁷²⁴ VANDEWEYER, 'De jeugdijaren...', 21.

iedereen die hier tegenin gaat brengt zichzelf in gevaar, dit zal tijdens de bezetting tot gruwelijke wantoestanden leiden.⁷²⁵ Het monddood maken van politieke oppositie, zoals de arrestatie van veel leden van *Verzameling* en het OF in 1942, die zich in dat stadium enkel inlaten met clandestiene drukwerken, is daar een goed voorbeeld van. Tijdens de bezetting is het dus levensgevaarlijk om een andere mening dan de bezetter te hebben. Dit wordt verpersoonlijkt door VNV-ers, die als opdracht hebben de politieke gezindheid van hun omgeving aan hun oversten mede te delen en hierdoor als rechtstreekse bedreiging kunnen worden beschouwd.

Het VNV zal zoals gesteld in Limburg tegen de twee laatste vooroorlogse parlamentsverkiezingen in 1936 en 1939 een vierde van de stemmen behalen, de beste score in heel Vlaanderen. Hierdoor worden zij een grote uitdager voor de katholieke partij, die tot dan toe stevast de absolute meerderheid behaalde. De katholieke partij heeft bijna de absolute macht in handen en de linkse partijen maken geen schijn van kans in de katholieke provincie. De socialisten noch de liberalen weten in het interbellum een stevige machtspositie uit te bouwen, om nog maar te zwijgen van de communisten die enkel in Tongeren en Eisden een kleine, bijna verwaarloosbaar te noemen, afdeling hebben uitgebouwd.

De machteloosheid van linkse stemmen in het katholieke bastion dat Limburg zonder twijfel genoemd kan worden zorgt voor grote ergernis bij bepaalde figuren die zich tijdens de bezettingsjaren zullen opwerpen als leiders van het partizanenverzet. Het VNV zal zich tijdens de bezetting opdringen als de nieuwe leidende garde door een groot deel van de bestuursposten, zowel op provinciaal als op gemeentelijk vlak naar zich toe te trekken. Niet alleen zal deze op bestuurlijk vlak collaboreren, de partij zal ook de Duitse repressie stevig in de hand werken door nauw samen te werken met de Duitse opsporingsdienst Sipo/SD. Uit geheime partij-instructies blijkt dat intern de opdracht gegeven wordt om iedere anti-VNV en anti-Duitse of communistische stem op te lijsten om deze op het gepaste moment onschadelijk te maken.⁷²⁶ Hierdoor zal zich snel een grote tegenstelling tussen het VNV en een groot deel van de bevolking ontwikkelen. De arrogante houding die de geüniformeerde Nieuwe Ordegezinden voor de dag leggen tegen de burgers en de dreigementen die zij daartegen uiten, zullen een onoverbrugbare wig drijven en de sympathie voor de verzetsstrijd bij de bevolking aanwakkeren.⁷²⁷

Een andere factor is zoals gesteld de nabijheid van het Luikse industriebekken. Door de pendelarbeid zullen vele Zuid-Limburgers daar tewerk gesteld worden. Het is vanuit de

⁷²⁵ *Ibidem.*

⁷²⁶ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 41.

⁷²⁷ SOMA/AA1825/V, Interview met J. Devries door H. Vandevijver, 16/01/1987.

Luikse regio dat de eerste socialistische en communistische invloeden komen. In deze regio waren wél andere politieke stromingen sterk aanwezig en stond een strijdvaardig proletariaat steevast paraat om sociale acties te voeren. Het is daar dat de oprichters en leiders van de partizanenbeweging hun strijdvaardigheid en antifascistisch ideeëngoed opdoen en deze overbrengen naar de regio rond Tongeren. In de mijnstreek zijn het vooral contacten met Poolse en Italiaanse mijnwerkers die het linkse ideeëngoed in de regio injecteren. Doch, de nabijheid van het Luikse zal geen enkele invloed hebben op het verheven van de gewapende strijd, de in de Zuid-Limburgse Fruitstreek actieve partizanen zijn bijna allemaal lokale elementen. De stelling als zouden Luikse partizanen deels verantwoordelijk zijn voor een groot aantal aanslagen is foutief en gebaseerd op vermoedens van het VNV tijdens de bezetting.⁷²⁸

Tongeren, de stad waar de Limburgse partizanenbeweging ontstond, is tevens de enige met een enigszins uitgebouwde KPB-afdeling. Echter staat de partij daar uitermate zwak. Hierdoor zullen niet voldoende kaders aanwezig zijn om op behoorlijke wijze leiding aan de partizanenbeweging te kunnen geven, de kaders hebben dus weinig vat op hun strijders. Een ander gevolg van de zwakke uitbouw is dat de partizanenkaders grote moeilijkheden hebben om politiek geschoolde leden aan te werven, daarom zal de basis grotendeels bestaan uit laagopgeleide apolitieke jongeren.⁷²⁹ Hierdoor zullen tegen het einde van de oorlog toe figuren met minder heldhaftige bedoelingen in het partizanenmilieu kunnen infiltreren, waardoor aan banditisme gerelateerde mistoestanden onvermijdelijk zullen blijken.⁷³⁰ De gebrekkige rekrutering, het lage politieke peil en het lage opleidingsniveau aan de basis is een verklaring waarom de partizanen meer aandacht zullen besteden aan het liquideren van collaborateurs dan aan economische sabotage.⁷³¹ Bovendien kunnen we stellen dat de aanwezigheid van enkele radicale figuren binnen de partizanentop een bijdrage kan zijn voor de escalatie van het conflict.⁷³² Deze staan immers lijnrecht tegenover een even radicale Limburgse VNV-top.

De laag opgeleide jongeren waarvan sprake, worden samen met de partizanenkaders, die grotendeels wél een politiek-ideologische visie hebben, geconfronteerd met een grote verantwoordelijkheid tijdens de bezetting.⁷³³ In het speciale klimaat van de oorlog en de andere normen en waarden die daarin gelden zullen zij sneller overgaan tot extreme

⁷²⁸ Interview met Laurens Devries, 6/06/2013.

⁷²⁹ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 95.

⁷³⁰ RASKIN, 'Limburg', 1905.

⁷³¹ BOECKX, 'Politiek geweld tijdens de bezetting...', 189.

⁷³² LAPLASSE (e.a.), 'Het verzet gewogen...', 249.

⁷³³ BOECKX, 'Politiek geweld tijdens de bezetting...', 200.

gewapende reacties tegen het repressieve beleid dat in hun ogen belichaamd wordt door de collaboratie. Daarbij komen nog de voortdurende oproepen van het OF, de KPB en de partizanentop in hun clandestiene pers om de strijd te verheviggen en de nationale gewapende opstand tegen de bezetter voor te bereiden. Wanneer, in het begin van de bezetting, de KPB een afwachter houding inneemt en vooralsnog geen actie neigt te ondernemen, zal de lokale afdeling in Tongeren reeds het verzet beginnen organiseren. De invloed van Brussel moet dus niet overschat worden. Het nationaal commando heeft zoals gesteld weinig vat op de Limburgse partizanen en deze geven de schijn enkel de oproepen tot verscherping van de gewapende strijd op te volgen.

Het repressieve beleid van de bezetter en zijn handlangers uit zich in de eerste plaats in het dagelijkse leven. De dagdagelijkse vrijheid wordt ingeperkt door verordeningen als het dansverbod in openbare drinkgelegenheden en de avondklok. De militarisering en het uniformiseren van de alledaagse bedrijvigheid wordt door de bevolking als zeer verdrukkend ervaren. Ook andere Duitse verordeningen hebben in grote mate bijgedragen tot het verheviggen van de strijd. Ten eerste de invoering van de verplichte tewerkstelling waardoor duizenden jongeren onderduiken en tot een leven in de clandestiniteit worden gedwongen. Velen onder hen zullen het verzet vervoegen. Bovendien dienen al deze onderduikers gevoed te worden, waardoor de noodzaak ontstaat om gewapende overvallen op overheidsgebouwen en boerderijen uit te voeren. Een tweede belangrijke factor is het mank lopende voedselbeleid, waardoor in de agrarische provincie die Limburg was, tekorten aan voedsel zullen ontstaan. De bevolking zal al snel de oorzaak van deze tegenstrijdigheid inzien en krijgt het gevoel dat het land wordt leeggeroofd terwijl de mensen honger lijden. Door het tekort aan dagelijkse levensbehoeften zal een systeem van woekerhandel tot stand komen, dat in sommige gevallen zelfs ondersteund wordt door de bezetter. Als zich bovendien, ondanks de aanwezigheid van het Kempisch steenkoolbekken, ook nog een kolentekort manifesteert zal de haat van de bevolking tegen de bezetter en de collaboratie ten top gedreven worden, men hoefde geen antifascistische communist meer te zijn om zich tegen deze wantoestanden te verzetten. De brave katholieke Limburger, die zich vooreerst relatief afwachter opstelt, zal zich helemaal verongelijkt voelen als in 1943 de kerkklokken door de bezetter worden opgeëist. Dit heeft tot gevolg dat vele katholieken minder voorbehoud zullen koesteren om de strijd tegen de bezetter te vervoegen.

Een andere niet te onderschatten factor is het gesloten karakter van de provincie. De kleine gemeenten zijn meer afgesneden van de buitenwereld en het landschap met vele bossen

en velden maakt het voor de bezetter moeilijker de orde te handhaven.⁷³⁴ Dit gesloten karakter van het Limburgse platteland zorgt dat de bevolking de neiging heeft om zelf het heft in handen te nemen.⁷³⁵ Bovendien blijkt dat in de kleine dorpjes tijdens de woelige jaren persoonlijke rekeningen vereffend zullen worden. De reeds bestaande tegenstellingen en persoonlijke conflicten worden in een zwart-wit tegenstelling geplaatst en monden hier en daar uit in moordpartijen onder het mom van verzet tegen collaboratie en omgekeerd.⁷³⁶

Echter moeten we, volgens De Wever althans, de grootste oorzaak zoeken in het structureel geweld van de nazi-bezetter.⁷³⁷ Waar reeds in juni 1942 een vijftigtal leden van het onafhankelijkheidsfront en het, slechts enkele weken jonge, Limburgse partizanenleger worden aangehouden en via het *Nacht und Nebel-decreet* naar concentratiekampen worden gezonden, zal het strijdvaardigheidsidee tegen de bezetter reeds vroeg ten top worden gedreven. Eens de beweging voldoende uitgebouwd, zal deze in mei 1943 naar oproepen van de nationale leiding beginnen aanslagen te plegen, gericht tegen de onmenselijke bezettingsterreur. Meer specifiek zullen zoals gesteld deze acties in de praktijk enkel tegen de collaborateurs worden uitgevoerd, daar deze door de partizanen als grootste boosdoener en oorzaak van de miserie gezien worden. De executie van 24 partizanen in april 1944 zal hun strijdvaardigheid en haat tegen de bezetting en al diegene die daartoe bijdragen tot ongeziene hoogten drijven. Als dan vanaf juli de Nieuwe-Ordebewegingen de jacht op partizanen openen, temeer omwille van de volledig passieve houding van de Belgische magistratuur ten opzichte van het partizanengeweld, zal de terreur aan beide kanten uitmonden in wat we zonder twijfel als een burgeroorlog kunnen beschouwen.

3.2.KALYVAS: COMPLEXITEIT VAN HET ONTSTAAN VAN GEWAPENDE STRIJD

Vele auteurs zijn voldaan met bovenstaande algemene verklaringen, maar gaan daarmee voorbij aan de complexiteit, de verwevenheid en de interactie van verschillende motivaties voor het opnemen van de wapens. Volgens Kalyvas gaat het veel verder dan de simpele vaststelling van opzichzelfstaande oorzaak factoren.

⁷³⁴ LAPLASSE (e.a.), 'Het verzet gewogen...', 249.

⁷³⁵ RASKIN, 'Limburg', 1905.

⁷³⁶ BOUVEROUX, *Terreur in oorlogstijd...*, 97.

⁷³⁷ DE WEVER, 'Het Vlaams Nationaal Verbond in Limburg...', 41.

3.2.1. INTERACTIE TUSSEN GREED EN GRIEVANCE

Kalyvas beschrijft twee theoretische kaders, *Greed* en *Grievance*, van waaruit conflicten achteraf vaak worden geanalyseerd en die vaak rechtlijnig tegenover elkaar worden geplaatst. Ofwel wordt het ene verklaringsmodel gebruikt, ofwel het andere, maar niet gelijktijdig. Kalyvas pleit ervoor om een tussenweg te vinden en de twee interpretatiekaders te combineren. Geen strikte tweedeling zoals gebruikelijk, maar een samengaan van *Greed* en *Grievance*.⁷³⁸

Het verklaringsmodel dat *Greed* centraal stelt noemt Kalyvas de Hobbesiaanse verklaring. In een burgeroorlog vindt een afbraak plaats van autoriteit en volgt een situatie van totale anarchie waarbij geweld en de motivaties voor dat geweld geprivatiseerd worden. Geweld wordt dus gebruikt voor eigen persoonlijke doelstellingen, geen hoger ideaal dan hebzucht wordt hierbij nagestreefd, geen revolutionaire ideeën maar slechts gewapende strijd ter persoonlijke verrijking of voor het vereffenen van persoonlijke vetes. Zo hebben we reeds gezien dat Bouveroux de persoonlijke vetes in kleine gemeenschappen als oorzaak van enkele moorden aanhaalt. De partizanen als boevenbende die louter streven naar winstbejag is tevens zulk een, reeds aangehaald, voorbeeld. Dit wordt na de oorlog door kranten, gelieerd aan politieke partijen rechts van het politieke spectrum aangehaald. Deze partijen zijn na het conflict bang voor het eventuele electorale succes van de communisten en zullen er alles aan doen om uit eigen politiek belang de naam van de partizanen te bedoezelen. Hier zien we dus weer de invloed van verklaringen die achteraf aan het conflict gegeven worden.

Daartegenover staat *Grievance*, wat Kalyvas de Schmittiaanse interpretatie noemt. Deze impliceert dat een gewelddadig conflict gemotiveerd wordt vanuit hogere groepsdoelstellingen, loyaliteit aan een groep en dit vanuit een hogere revolutionaire of ideologische doelstelling. Het conflict ontstaat doordat een groep mensen die zich met elkaar identificeren zich onderdrukt voelt, zich onrechtvaardig behandeld voelt en tegen dat sociaal, economisch of politiek onrecht wilt strijden. Bijvoorbeeld het strijden tegen een bezetter, waar Stassen en Devries hun strijd interpreteren vanuit hun revolutionaire ideeën. Voor hen is het een verheven strijd tegen de bezetter en zijn collaborateurs, dit voor het hoger goed van het vaderland, een patriottische strijd zonder persoonlijk gewin. Er is een groep mensen die grieven heeft (*grievance*), die zich onderdrukt voelt door de bezetter en de collaboratie, die honger en koude lijden, die verplicht tewerk gesteld worden, die aan willekeur en onrecht blootgesteld worden, die vervolgd worden voor hun geaardheid, religie of politieke

⁷³⁸ KALYVAS, 'The Ontology...', 475.

obediëntie. Dit onrecht dat het nazisme veroorzaakt moet bestreden worden, voor het hoger belang van de Belgische bevolking.

Bij de Nieuwe-Orde gezinden zien we hetzelfde verhaal. Zij voelen zich verdrukt door de francofonie en de teloorgang van de traditionele Limburgse samenleving door de instroom van nieuwe elementen als gevolg van de voortschrijdende moderniteit. De vijand in dit kader is een onpersoonlijke macht, dé kapitalisten, dé fascistten, dé bezetter, dé collaborateurs, dé Sovjet-Unie, dé communisten. Er worden bijgevolg geen persoonlijke vetes uitgevochten, zoals wel bij de eerste interpretatie het geval is. De Schmittiaanse thesis benadrukt dus het politieke karakter van het conflict, terwijl het Hobbesiaanse kader de private, persoonlijke, de individuele geaardheid van de acties benadrukt. Kalyvas echter gaat niet uit van deze sterke tweedeling tussen *Greed* en *Grievance* maar stelt dat onderzoekers eerder zouden moeten kijken naar de wisselwerking en de overlap tussen die politieke en private motivaties in een burgeroorlog. Burgeroorlogen zijn volgens Kalyvas immers geen binaire conflicten, maar complexe en ambigue processen.⁷³⁹

3.2.2. COMPLEXITEIT IN GEWAPEND CONFLICT – INTERACTIE TUSSEN ACTOREN

We hebben gezien dat de Schmittiaanse thesis het politieke karakter van het conflict benadrukt, terwijl het Hobbesiaanse kader de private, persoonlijke, individuele geaardheid van de acties beklemtoont. Kalyvas echter gaat niet uit van deze sterke tweedeling tussen *Greed* en *Grievance* maar stelt dat onderzoekers eerder zouden moeten kijken naar de wisselwerking en de overlap tussen die politieke en private motivaties in een burgeroorlog. Burgeroorlogen zijn volgens Kalyvas immers geen binaire conflicten, maar complexe en ambigue processen met als basis de interactie tussen de vele verschillende actoren. In wat volgt zullen we hier verder bij stilstaan.⁷⁴⁰

3.2.2.1. ALLIANTIES: EERDER GRIJS DAN ZWART VERSUS WIT

Burgeroorlogen worden doorgaans vaak voorgesteld als tweeledige conflicten tussen twee groepen, in Limburg bijvoorbeeld hoofdzakelijk het VNV tegen de partizanen, of bezetters tegen patriotten. Conflicten worden aldus vaak beschreven en geclassificeerd als conflicten vanuit één bepaalde dimensie, een politieke, etnische, religieuze kwestie of een

⁷³⁹ *Ibidem.*

⁷⁴⁰ *Ibidem.*

klassenconflict. Echter gaan door te focussen op deze homogene groepen de andere identiteiten van actoren verloren. Een lid van een bepaalde groep is niet alleen lid van die groep maar heeft ook nog andere identiteiten en motieven om deel te nemen aan gewelddadige acties. Burgeroorlogen en eigenlijk alle gewapende conflicten dienen we bijgevolg eerder te beschouwen als veelzijdige en complexe processen waarbij er allianties worden gesmeed tussen lokale en supra-lokale actoren. Deze allianties kunnen, naargelang de context en het verloop van een conflict, verschuiven daar zij zeer dynamisch zijn.⁷⁴¹

Zo wordt het Onafhankelijkheidsfront opgericht met als doel een eenheidsfront tegen het fascisme te vormen, een verzameling van alle politieke gezindheden, waar iedereen bij kan treden en met de hoofdzakelijke doelstelling de bevrijding van het land. Een ander uitstekend voorbeeld hiervan wordt door Bouveroux en Wollants beschreven in *Russische partizanen in Limburg*. Zij stellen dat gedurende de bezetting heel wat katholieke kapitalistische aristocraten in Limburg sympathiseren met communistische partizanen. Dit lijkt een paradox, maar is zeer simpel te verklaren, tijdens een conflict worden verschillende allianties gevormd tussen actoren uit verschillende groepen, met verschillende motivaties en andere doelstellingen. Hun gemeenschappelijke doelstelling op dat moment in het conflict is het verzet tegen de bezetter, maar ze hebben op langere termijn wel andere doelstellingen. Het voorbeeld dat gegeven wordt is van een baron die, hoewel zuiver kapitalistisch van inborst, veel respect beweert te hebben voor de antifascistische strijd van de partizanen en daarom beslist hen financieel te ondersteunen. Dit dan wel in de hoop dat zij zich na de strijd niet zouden bemoeien met de binnenlandse aangelegenheden.⁷⁴² Hieruit blijkt duidelijk dat, ondanks de tegenstrijdige politieke strekkingen die ze op dat moment aanhangen, ze toch een front moeten sluiten tegen de gemeenschappelijke vijand.

Een ander voorbeeld van verschuivende allianties zien we bij de bevolking zelf. Deze stelt zich in het begin van de bezetting grotendeels afwachtend op, ze merken dat de Duitsers gedisciplineerder en beschaafder overkomen dan de wildemannen die ze hadden verwacht. Dit is de begincontext maar vanaf het moment dat deze context verandert, de bezetting die harder wordt, en men allerlei verplichtingen en verboden ervaart, zullen meer mensen sympathiseren met de weerstand. Dit terwijl ze voorheen misschien geen sympathie hadden voor communisten of verzetslieden. Een sprekend voorbeeld hiervan is Johannes Swinkels, vóór de oorlog een fervent Verdinaso-adept en goed bevriend met hoogwaardigheidsbekleders binnen de Nieuwe-Ordebewegingen, die zich tijdens de bezetting ontpopt als een geëngageerd

⁷⁴¹ *Ibidem*, 476.

⁷⁴² WOLLANTS (e.a.), 'Russische partizanen...', 128.

verzetsstrijder. Bovendien kunnen we zelfs de Communistische partij in zijn geheel als voorbeeld stellen, die in het begin van de oorlog zal oproepen aan zijn leden om zich rustig te houden omwille van het Sovjet-Duitse niet-aanvalspact. Van zodra dit pact verbroken wordt, wordt ze vervolgd door de bezetter en gaat ze integraal over tot de verzetsstrijd.

3.2.2.2. *DIËP GEWORTELDE LOKALE CONFLICTEN*

Een groter conflict krijgt altijd een datum van begin opgeplakt. In het Limburgse geval mei 1940. Echter heeft een conflict altijd een langere aanloop, en vooral op lokaal niveau is het belangrijk om te beseffen dat een conflict plaatsheeft binnen een kleine lokale gemeenschap waar bepaalde lokale conflicten al lange tijd bezig zijn en dus een voorgeschiedenis hebben. Vaak hebben deze lokale conflicten nauwelijks relatie met de hoofdbreuklijnen in het grotere conflict, maar wordt dat grotere conflict wel gezien als een goede gelegenheid om lokale politieke of familiale vetes uit te vechten. De context is dan het wankel worden van gevestigde structuren of politieke machtsverschuivingen. Dit gebeurt dan onder het mom van het grotere overkoepelend conflict. In het geval Limburg is dat: de bezetting, de strijd tegen het communisme, het fascisme of de collaboratie. Een goed voorbeeld hiervan zijn de VNV-ers die overal postjes inpalmen, zij maken gebruik van wankelende lokale politieke constellaties. Ook in het Zuiden van de provincie, waar zij geen vooroorlogse machtsbasis konden uitbouwen, zullen zij zich in de gemeentebesturen opdringen. Delicate machtsverhoudingen veranderen en bijgevolg zullen nieuwe lokale machtsconflicten ontstaan. De lokale machtsstructuur wordt aangetast, burgemeesters worden afgezet als ze een bepaalde leeftijd hebben bereikt of bij de inval zijn gevlucht. Hierdoor ontstaan door oorlog en bezetting nieuwe lokale machtsconflicten, die dan weer in de context van dezelfde oorlog zullen bijdragen tot het verharderen van de strijd.⁷⁴³

3.2.2.3. *GEEN EENZIJDIGE MANIPULATIE VAN HET CENTRUM NAAR DE BASIS*

De elitekaders, het centrum van de beweging zal de basis manipuleren in de bewoordingen van het grotere internationale conflict. De top zal alles linken in het kader van de hoofdbreuklijnen van dit internationale conflict. Zo probeert deze de basis en de ruimere bevolking te activeren en te mobiliseren voor het verzet door hen te wijzen op hun benarde situatie in het bezette Limburg. Dit zien we letterlijk terug in de besproken

⁷⁴³ KALYVAS, 'The Ontology...', 480.

partizanenpropaganda. De boeren worden gewezen op het leegplunderen van hun boerderijen door de voedingscorporatie, de arbeiders worden gewezen op het feit dat ze uitgebuit worden om de Duitse oorlogsmachine te doen draaien, de geestelijkheid wordt gewezen op het feit dat ook zij slachtoffer zijn van het nazisme, de magistratuur en de Rijkswacht wordt duidelijk gemaakt dat hun machtsfunctie wordt overgenomen door de bezetter en de algehele bevolking wordt gewezen op hun rol als slachtoffer van het terroristische naziregime. Meermaals wordt de vergelijking met de buitenlandse partizanenstrijd tegen het fascisme gemaakt. Dit bewijst dat de partizanentop het conflict naar het grotere internationale conflict projecteert en zo de basis en de bevolking duidelijk maakt dat de lokale strijd in een groot internationaal kader past. De partizanen en de bevolking worden op deze manier gemanipuleerd tot het uitvoeren van bepaalde acties.

Kalyvas stelt echter dat actoren binnen een conflict niet behandeld kunnen worden als een homogene eenheid binnen één bepaald kamp. Het zijn immers actoren, dit impliceert dat ze individuele beslissingsmacht hebben. De labels die vanuit het centrum of de elite geplakt worden op bepaalde groepen aan de basis, kunnen geenszins veralgemeend worden. Het lijkt misschien zo dat individuele actoren aan de basis passieve volgers zijn van de bevelen vanuit de centrale elite, zonder daar veel bij na te denken, doch dit is niet steeds het geval. Nemen we als voorbeeld de twee Feldgendarmen die informatie over verklikkers aan de partizanen doorspelen. Deze twee mannen hebben, ondanks het behoren tot het bezettingsapparaat, eigen doelstellingen. Ze gaan in tegen het bevel van hogerhand en hebben macht over hun eigen handelen. Een ander voorbeeld is dat de leiders van op hoger niveau niet altijd de macht hebben om actoren aan de basis in stand te houden. Kijken we naar de DM-politiemacht waar leden op eigen houtje zullen beginnen handelen en de oorspronkelijke doelstellingen, de jacht op partizanen, uit het oog verliezen en hun boekje te buiten gaan in moordpartijen en plunderingen. Het VNV heeft de terreur tegen het einde toe niet meer in de hand. Denken we aan het gebeuren in Tongeren waar de militieleden de Procureur des Konings op een haar na hebben vermoord, mocht VNV-burgemeester Hansen niet op tijd hebben ingegrepen. Hierop zal hij de losgeslagen militie van zijn grondgebied verbannen. Ook de partizanenkaders hebben hun Limburgse leden niet in de hand, velen handelen op eigen houtje en uit wraakgevoelens, waarbij het voorbeeld van de losgeslagen Remi Nulens boekdelen spreekt.

Hierover stelt Kalyvas dat de plaats van de beslissingsmacht zowel op lokaal niveau als aan de top ligt, daarom kunnen burgers dus niet beschouwd worden als passieve, gemanipuleerde en onzichtbare actoren. Integendeel, actoren manipuleren vaak hun leiders

om hun eigen belangen te dienen en zo hun eigen lokale vetes te op te lossen.⁷⁴⁴ De plaatselijke leiders van de partizanen hadden zo geen vat op hun leden, eens te meer omdat de korpscommandanten vanuit Oost-Vlaanderen naar Limburg worden overgeplaatst. Deze vreemdelingen kennen de lokale context en de langdurige machtsconflicten niet, hierdoor is het voor hen erg moeilijk een aantal van hun partizanen in de hand te houden. Deze laatsten gebruiken hun kennis van de lokale gemeenschap om hun onwetende leiders te manipuleren. Zo zal Nulens naar eigen zeggen een zestigtal collaborateurs liquideren, dit vooral uit persoonlijke wrok en ondanks het feit dat het nationaal commando geregeld oproept om het geweld te temperen.

We zien dus een manipulatie van de centrale leiding door de lokale actoren ontstaan. In een aantal voorbeelden word deze centrale leiding gemanipuleerd door lokale actoren en worden ze bijna gedwongen om bepaalde beslissingen te nemen of acties te ondernemen die ze normaalgezien hadden willen vermijden.⁷⁴⁵ Een sprekend voorbeeld hiervan is het feit dat de terreuracties van het VNV tot stand zijn gekomen door een aanhoudende vraag vanuit de basis, die bij Theo Brouns aandringt tot het nemen van maatregelen om hun persoonlijke veiligheid te garanderen. Zo zien we ook dat in het geval van de bevrijdingsexecuties te Tongeren, Devries een persoonlijk eitje te pellen heeft met Paul Romsée daar deze hem meermaals aan de Duitse veiligheidsdiensten had aangegeven. Het nationale kader van de partizanenbeweging, bij monde van René Adam, zal hem verdedigen door te stellen dat de opdracht voor deze executies vanuit het nationaal commando kwam en het niet om persoonlijke afrekeningen zou gaan.

Het gaat bijgevolg om een wederzijdse manipulatie. De centrale leiding manipuleert de basis door hen, via een goed uitgebouwd clandestien propaganda-apparaat, te overtuigen dat de grote vijand bestreden moet worden om zo het sociale onrecht te bestrijden. De basis manipuleert op zijn beurt de leiding om lokale vijanden te bestrijden binnen het verhaal van het grotere conflict. Daaruit kan besloten worden dat lokale dynamieken voornamelijk beschouwd worden als louter lokale gebeurtenissen in de context van het overkoepelende conflict, dus als de uitvoering van op het hogere niveau genomen beslissingen. Deze denkwijze is volgens Kalyvas echter niet correct, de dynamieken op het lokale niveau hebben óók invloed op de acties en beslissingen van het centrale niveau. De beslissingsmacht ligt dus

⁷⁴⁴ *Ibidem*, 481.

⁷⁴⁵ *Ibidem*, 484.

evengoed aan de basis.⁷⁴⁶ En bij die basis zien we bijgevolg een grote intimiteit van het geweld ontstaan.

3.2.2.4. INTIMITEIT EN PERSOONLIJKE CONFLICTEN

Met intimiteit van geweld op lokaal niveau bedoelt Kalyvas dat de slachtoffers en uitvoerders van liquidaties elkaar soms persoonlijk kennen op lokaal niveau.⁷⁴⁷ Een goed voorbeeld hiervan troffen we aan bij het voorbereidend werk voor dit onderzoek. Tijdens een verkennend gesprek met Devries toont deze ons een foto van de Wellense vooroorlogse voetbalploeg, waarop we een groep hechte vrienden zien staan. Gedurende de bezetting wijzigen deze vriendschapsrelaties echter volledig. De ene gaat bij het verzet, de andere bij de collaboratie, vrienden worden vijanden en zullen elkaar vervolgen. Devries wees ons op de foto verscheidenen personen aan die elkaar tijdens de oorlog hebben neergeschoten.

Een ander voorbeeld is het geval Lanoote, hij is postmeester te Wellen en vriend aan huis bij de familie Devries. Als lid van de DeVlag is hij een goede bron van informatie, hij vertelt alles over het doen en laten van collaborateurs, info die de partizanen kunnen gebruiken om ze op te sporen en te liquideren. Dit alles zonder dat Lanoote van de verzetsactiviteit op de hoogte is. Als Paul Romsée op een bepaald moment Devries verdenkt van partizanenactiviteit, zal Lanoote hem zelfs verdedigen en zo zijn leven redden. Uiteindelijk zullen de partizanen desondanks pogen hem te liquideren. Nog een illustratie van deze intimiteit is het geval van de familie Vanmuysen, evenals Lanoote zijn ze goed bevriend met de familie Devries en leveren ze hen in het begin van de bezetting zelfs materiële hulp. Toch worden twee familieleden bij de bevrijding door Devries geëxecuteerd wegens betrokkenheid bij de collaboratie.

Het gaat dus om een zeer intieme vorm van geweld, maar de partizanen kunnen afstand doen van hun emoties omdat hun lokale strijd vertaald wordt in de discoursen van de grotere strijd tegen de bezetter: vrienden zijn geen vrienden meer, maar collaborateurs. Ook omgekeerd is dit het geval, vrienden worden terroristen, partizanen. Deze labels worden een legitimering om voormalige vrienden te liquideren zonder al te veel wroeging. Kalyvas wijst er zo op dat het gebruik van geweld niet alleen opgelegd wordt van bovenaf maar dat geweld

⁷⁴⁶ *Ibidem*, 481.

⁷⁴⁷ *Ibidem*, 482.

groeit van onderuit, vanuit de intieme gemeenschappen, met lokale motivaties en lokale relaties.⁷⁴⁸

Hieruit volgt automatisch dat zulk een internationaal conflict uitermate geschikt is voor de vereffening van persoonlijke conflicten. Zo stelt Kalyvas dat het gebruikelijk is in gewapende conflicten om dodenlijsten te gebruiken die opgesteld zijn door lokale actoren. Deze dodenlijsten hebben dus een lokale oorsprong, en mensen worden bijgevolg vaak geliquideerd op aanwijzen van oude vijanden.⁷⁴⁹ Verklikkers en partizanen hebben dus soms persoonlijke rekeningen te vereffenen. Valse verklaringen kunnen afgelegd worden over burens of kennissen waarmee men nog een eitje te pellen heeft. Zo hebben we gezien dat het VNV lijsten van politieke dissidenten opstelt, maar ook de partizanen beschikken tijdens de oorlog over een dodenlijst, die gebaseerd is op lokaal verkregen informatie. Zo ontstaan op lokaal niveau lijsten van mensen die aan beiden kanten geliquideerd dienen te worden, mensen die ofwel om redenen binnen het groter conflict worden geliquideerd, ofwel vanuit lokale of private vetes. Een goed voorbeeld hiervan is, hoewel het na de bevrijding geschiedde, de moord op de Wellense oorlogsburgemeester Neven, die door een lokale vete met een bouwondernemer door twee partizanen wordt omgebracht. Dezen hebben zich laten opstoken door de bouwondernemer, de moord had niets te maken met verzet of collaboratie. De bouwondernemer praat tegen de twee partizanen in termen van het conflict als de strijd tegen de collaborateurs en geeft hen op deze manier een rechtvaardiging voor de moord, maar in werkelijkheid gaat het om niet meer dan een persoonlijke afrekening.

Kalyvas benadrukt zo dat lokale participatie met allerlei motieven samengaat, van de meest ideologische tot de meest opportunistische. Hij stelt dat het hoofdmotief in deze conflicten vaak draait rond het oplossen van private problemen die niets met de hoofdbreuklijn in het conflict te maken hebben. Veel gewelddaden die op het eerste gezicht met politieke motivaties worden gelinkt, blijken bij nader onderzoek eerder uit persoonlijke haat uitgevoerd te worden.⁷⁵⁰

3.3. NABESCHOUWING VAN DE LIMBURGSE CASUS

Uit het voorgaande kan begrepen worden dat Kalyvas, net zoals Bouveroux, de hobbesiaanse tour opgaat en alle acties in het conflict reduceert tot privaat geweld en *greed*. Dit is echter

⁷⁴⁸ *Ibidem*.

⁷⁴⁹ *Ibidem*, 483.

⁷⁵⁰ *Ibidem*. 483.

niet zijn bedoeling. Hij benadrukt nogmaals het belang om het samengaan tussen de politieke en persoonlijke motivaties van actoren op lokaal en centraal niveau te overschouwen. Hij wilt hiermee zeggen dat conflicten nooit volledig politiek geïnspireerd zijn maar ook nooit volledig privaat te motiveren kunnen worden.

We kunnen uit bovenstaande analyse besluiten dat het conflict in Limburg in grote mate overeenstemt met Kalyvas' model. In deze casus is de context een groter conflict, namelijk de bezetting van België door een fascistische mogendheid en het onrecht dat daaruit voortkomt: de honger, koude, onderdrukking, inperking van de vrijheden, de verplichte tewerkstelling, de terreur van de bezetter, de Jodenvervolging enzovoort. De bevolking begint zich hoe langer hoe meer te verzetten tegen dit onrecht van de bezetting. Hierop speelt de leiding van het verzet in. Vanuit de communistisch geïnspireerde partizanenstrijd willen ze iets doen aan dit onrecht. Ze vinden veel steun bij de bevolking en sluiten allianties met verschillende actoren die voorheen nooit met de communisten zouden alliëren. Er komen echter individuen bij het verzet die allen een eigen motivatie hebben voor deelname aan de gewapende strijd, de kaders hebben hier geen controle meer over en bijgevolg sluiten mensen aan met minder zuivere motieven. De leiding beseft dat ze niet voldoende controle heeft op de aanwerving en wijzen de verantwoordelijken voor de rekrutering op het voeren van een degelijk onderzoek naar de mogelijke rekruten. Door de clandestiniteit van de organisatie en het daaruit volgende gebrek aan sociale controle is het echter heel moeilijk voor de leiding om nog controle op deze individuele actoren uit te oefenen, om hun ware motieven te achterhalen en resistent te zijn tegen de manipulatie door deze individuele partizanen. Deze verzetsstrijd gaat gepaard met een verwevenheid van motieven, deze motieven evolueren doorheen het conflict en versmelten met elkaar. De partizanenstrijd in de Zuid-Limburgse Fruitstreek kan niet als een louter politieke strijd bestempeld worden, noch als loutere plundering door een onhandelbare criminele boevenbende.

Bovendien moeten we in het verklaren van het gebruik van geweld een noot toevoegen dat het element van legitimiteit van geweld altijd meespeelt. We moeten de motivaties van de actoren langs twee kanten bekijken, de motivaties van de partizanen en die van de collaborateurs. Maar in de eerste plaats gaat het hier om het vraagstuk over de legitieme macht. In de ogen van de bezetter en de collaboratie ligt deze bij zichzelf, doch ziet een groot deel van de bevolking dat anders. De collaborateurs hebben door het inpalmen van politieke postjes de macht om op lokaal niveau het een en ander te veranderen, politieke en persoonlijke doelstellingen te bereiken, mensen te verklikken en persoonlijke vetes op te lossen, een duidelijk voorbeeld van staatsterreur. De partizanen op hun beurt hebben deze

legitieme macht niet. Zij zoeken bijgevolg macht via geweld, verzet, overvallen, aanslagen en sabotage. Zij voeren een tegenterreur tegen de staatsterreur, evenals de collaborateurs zowel om persoonlijke als om politieke doelstellingen te bereiken.

Een goede vraag die rijst is hoe het geweld nu moet geïnterpreteerd worden. Is het geweld van de Nieuwe-Orde gelegitimeerd, als reactie op het partizanengeweld, als medewerker van de bezetter die niets anders doet dan de Belgische grondwet overtreden? Of hebben de partizanen de legitimiteit op zak, al strevende voor het herstel van de vooroorlogse legitieme wetten en met grote steun van de bevolking?

CONCLUSIE

Met dit onderzoek hebben we geprobeerd de negatieve en eenzijdige beeldvorming omtrent de partizanen, die in Limburg eerder naar het voordeel van de collaboratie neigt, enigszins recht te trekken. Op deze manier trachtten we een deur te openen naar verder wetenschappelijk onderzoek omtrent het oorlogsgebeuren in Limburg. Meer specifiek gingen we op zoek naar de mogelijksvoorwaarden voor het ontstaan van zulk een bloedige partizanenstrijd. Om dit geheel beter te kaderen was het belangrijk om eerst uitvoerig de situatie te schetsen waarin het gebeuren plaatsvond. Zo beschreven we om te beginnen de algemene Belgische toestand gedurende het interbellum, de periode waarin het conflict zijn wortels vindt. Vervolgens bespraken we de Limburgse socio-economische en politieke situatie, om daarna over te gaan tot de contextschets van de bezetting in België. Hier wordt vooral nadruk gelegd op de plaats van de KPB en haar afgeleide verzetsorganisaties in het conflict. Daaropvolgend werden de oorlogsgebeurtenissen in Limburg besproken, waar vooral aandacht gaat naar de partizanenstrijd en het conflict met de collaboratie dat in de twee laatste bezettingsmaanden naar een burgeroorlog zal escaleren. Tot slot werden de belangrijkste mogelijksvoorwaarden voor het ontstaan van de partizanenstrijd geëxtraheerd en toetsten we het conflict aan het onderzoeksmodel van Kalyvas.

In de context van de opkomende massademocratie die het interbellum kenmerkt, zien we dat op nationaal vlak extreemrechtse en antidemocratische stromingen de traditionele partijen en het democratisch bestel uitdagen. Daartegenover stond, vooral in Wallonië, de communistische partij die een traditie van contestatie zal opbouwen, waaruit tijdens de bezetting het partizanenverzet zal ontstaan. Dit partizanenverzet wordt gestuurd, via het OF, door de KPB, hoewel dit niet rechtstreeks door deze partijen erkend zal worden en zij er steeds de nadruk op zullen leggen voor alle politieke strekkingen open te staan. De KPB zal vooral haar focus, na de Duitse schending van het niet-aanvalspact met de Sovjet-Unie, leggen op het aanvechten van het terroristische naziregime, de bevrijding van het land via een nationale opstand, sabotageacties en het terroriseren van de vijand en zijn collaborateurs die via partijen als het VNV onder toezicht van de bezettende overheid de bestuurlijke macht zowat geheel weten over te nemen. Zo wordt de PA opgericht. Tot deze partizanen zal steevast opgeroepen worden de collaboratie hardhandig aan te pakken. Op deze manier zal het land in een spiraal van terreur terechtkomen vanaf 1943, met het laatste oorlogsjaar 1944 als

bloedig hoogtepunt. In dat jaar zullen de collaboratiegroeperingen immers inzetten op een tegenreactie om de acties van de partizanen tot een einde te doen komen. Dit heeft echter een tegengesteld effect.

In Limburg zal het partizanenverzet tot bloedige taferelen leiden. Dit in een context van een politiek overwicht van de katholieken in de provincie, waar dissidente stemmen sinds jaar en dag nauwelijks een kans krijgen hun mening door te voeren en de Katholieke partij de touwtjes stevig in handen houdt. De enige succesvolle uitdager van deze partij in Limburg zal de conservatief katholieke en flamingantische KVV, later VNV, zijn die kan teren op het ontredderd gevoel van de Limburger dat door de plotsklapse intrede van de moderniteit wordt teweeggebracht. Deze partij zal tijdens de bezetting tot in de kleinste gemeenten in Limburg de macht grijpen en hiertegenover zullen de partizanen zich ontwikkelen. Zij stammen uit een kern in Tongeren en zullen, beïnvloed door het nabije en strijdvaardige Luik, vanaf 1943 een partizanenstrijd zonder weerga in Vlaanderen starten door aan de lopende band collaborateurs te executeren. De collaboratie laat zich echter niet zonder reactie neerkogelen en zal tegen de zomer van 1944 met eigen militie de jacht op de partizanen openen, waardoor in Limburg het klimaat van een burgeroorlog ontstaat tijdens de twee laatste bezettingsmaanden.

We vonden meerdere oorzaken en mogelijkheidsvoorwaarden die hebben geleid tot de felle partizanenstrijd in Limburg. Zo zagen we al dat in de provincie gedurende het interbellum een katholieke heerschappij bestond waar links geen schijn van kans tegen maakt en een aantal jongeren zich tegen zal verzetten door onder meer de oprichting van een KPB-afdeling in Tongeren, die evenwel niet van de grond zal geraken. Als de door hen verhoopte moderniteit daarenboven nog wordt tegengehouden door een Vlaams-nationalistische stroming die meteen na de Duitse inval de macht stevig naar zich toetrekt, ook in de Zuid-Limburgse fruitstreek, waar voor de oorlog weinig of geen contestatie tegen de francofonie bestond, en de moderniteit tracht terug te draaien naar haar conservatieve idealen, zullen zij zich hiertegen verzetten. Als bovendien blijkt dat de Duitse bezetter het land leegplundert, inclusief de jonge arbeidskrachten, en zo de veroorzaker zal zijn van hongersnood en miserie en iedere politiek dissidente stem gesmoord wordt door het de dreiging om in een concentratiekamp te kunnen belanden, zal het verzet langzamerhand uitbreiding kennen vanaf het jaar 1943. De partizanen zullen ook de zegen krijgen van de bevolking, die kreunt onder de verdrukkende bezetting en die naarmate deze vordert alle sympathie voor de bezetter en zijn collaborateurs zal verliezen.

Voorts hebben we gezien dat de situatie in Limburg geanalyseerd kan worden vanuit Kalyvas' verklaringsmodel voor het ontstaan van politiek geweld. Zo blijkt dat ook daar

verschillende actoren hun eigen motivaties voor het gebruik van geweld in het conflict achteraf uit apologetisch standpunt herinterpreteren, waardoor een objectieve reconstructie van de feiten en drijfveren uitermate moeilijk wordt. We zien dat ook in deze casus een samenspel van enerzijds het handelen uit individuele opportunistische overwegingen en anderzijds het handelen vanuit hogere ideologische doelstellingen, aanwezig is en dat dit van toepassing is zowel op de collaboratie als op het verzet daartegen. Ook in Limburg gaat het over een complex en dynamisch conflict waarin allianties tussen verschillende actoren naargelang de context en het tijds kader kunnen veranderen. Hierdoor is het onmogelijk dit conflict te beschouwen als een statisch conflict waar motivaties voor het gebruik van geweld en allianties tussen verschillende groeperingen gedurende het gehele conflict onveranderd blijven. Zo zagen we dat het Onafhankelijkheidsfront alle, zelfs tegenstrijdige, politieke gezindheden trachtte te verzamelen en dat communisten zij aan zij met katholieken en kapitalisten de strijd aan zouden gaan. Deze gemeenschappelijke doelstelling zal hen gedurende de bezetting verbinden.

Tot slot is de strijd op lokaal niveau grotendeels geworteld in reeds bestaande, langdurige conflicten, zoals de langzame strijd van de flaminganten om erkenning van hun identiteit en de strijd van de partizanen voor een eerlijker en moderner samenleving in Limburg. Daarnaast is ook de wederzijdse manipulatie tussen de basis en de top, zoals Kalyvas deze beschrijft, duidelijk zichtbaar in deze casus. We kunnen vaststellen dat de top alle elementen binnen het lokale conflict zal linken aan de factoren die het grotere internationale conflict vormgeven en de bevolking op hun slachtofferrol hierin zal wijzen via bijvoorbeeld de clandestiene propaganda. Daar tegenover staat dat ook in Limburg de partizanen aan de basis niet als passieve volgers van de bevelen van de centrale elite beschouwd kunnen worden. Deze actieve verzetsleden aan de basis zullen zelfs bewust ingaan tegen deze bevelen van hogerhand. Dit geldt niet enkel voor de partizanen maar kan evengoed toegepast worden op de activiteiten van de collaboratiemilitieleden die hun boekje meermaals te buiten zullen gaan. Deze hebben hierdoor een grote invloed op de beslissingen die door de top worden genomen en zullen zo niet zelden hun persoonlijke agenda in het conflict kunnen doordrukken en op deze manier de top kunnen manipuleren. Voorts stemt het gebeuren in Limburg ook overeen met Kalyvas' 'intimiteitstheorie': we kunnen stellen dat het op lokaal vlak om een zeer intieme vorm van geweld gaat, waarbij voormalige vrienden gedurende de bezetting vijanden worden en elkaar, legitimering zoekend in het grotere conflict, naar het leven zullen staan. Hieruit volgt dat ook in deze casus persoonlijke conflicten en allerlei andere, moeilijk van elkaar te onderscheiden motieven dikwijls aan de basis liggen van

bloederige taferelen. Een objectief wetenschappelijk onderzoek naar zulk een complex conflict, waar allianties tussen actoren voortdurend wijzigen en allerlei overlappende motivaties aan de basis van de gewapende strijd liggen, moet dus de vastgeroeste zwart-wit tegenstellingen overstijgen. Dit is tot nu toe in Limburg nog niet gebeurd.